Yıl:17 Sayı:50/Mart 2009
3 Aylık Ekonomi ve Düşünce Dergisi
www.ekocerceve.com
ISSN-1303-7501

ÇERÇEVE

MÜSTAKİL SANAYİCİ ve İŞADAMLARI DERNEĞİ

KÜRESEL KRİZ VE DÖNÜŞÜM

Yıl: 17 Sayı: 50 / Mart 2009

ISSN-1303-7501

ÇERÇEVE

MÜSTAKİL SANAYİCİ ve İŞADAMLARI DERNEĞİ

MÜSİAD Adına Sahibi
Ömer Cihad VARDAN

Genel Yayın Yönetmeni
Mustafa ERDEM

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Hüseyin KAHRAMAN

Yayın Kurulu
Mehmet DEVELİOĞLU
Haluk İMAMOĞLU
Dr. Hüseyin ÇIRPAN
Dr. Nihat ALAYOĞLU
Dr. Hüseyin ARSLAN
Kemal ÇİFTÇİ
Ekrem ŞAHİN
Oğuz ÖZCAN
Hüseyin ÖZTÜRK
Mehmet BULAYIR
M. Furkan GÜMÜŞ
Mehmet Burhan GENÇ
Eyüp Vural AYDIN
Mahmut ÖZGÜN
Faruk YAZAR
Ünal TANIK
Fikri TÜRKEL
Aslan ÖZDEMİR

Danışma Kurulu
Dr. Melike GÜNYÜZ
İsrafil KURALAY
Melikşah UTKU
Erhan ERKEN
Hayati BAYRAK
Nurullah ÖZTÜRK

Grafik Tasarım
MGA
Tel: +90 212 485 73 79
www.mgaksu.com

Baskı
Ebru Matbaacılık Bas. Yay. San. Tic. A.Ş.
Organize Sanayi Bölgesi Atatürk Cd. No:135 İkitelli / İST.
Tel: +90 212 671 93 70

Yayın Türü
3 Aylık, Yerel, Süreli Yayın

Genel Merkez
Sütlüce Mah. İmrahor Cad. No: 28 Beyoğlu / İstanbul
Tel: 0 212 222 04 06 Fax: 0 212 210 50 82

ŞUBELER

Adana
TEL : 0-322 352 95 12-13
FAKS : 0-322 352 92 91
Aksaray
TEL : 0-382 212 36 33
FAKS : 0-382 212 36 55
Ankara
TEL : 0-312-212 22 02
FAKS : 0-312 215 15 95
Antalya
TEL : 0-242 244 06 38-39
FAKS : 0-242 244 06 39
Balıkesir
TEL : 0-266 249 15 48
FAKS : 0-266 245 38 02
Bandırma
TEL : 0-266 714 59 33
FAKS : 0-266 714 05 96
Bursa
TEL : 0-224 256 54 43-44
FAKS : 0-224 256 54 45
Denizli
TEL : 0-258 263 21 21
FAKS : 0-258 263 50 00
Diyarbakır
TEL : 0-412 223 91 29
FAKS : 0-412 224 29 28
Elazığ
TEL : 0-424 238 81 66
FAKS : 0-424 238 87 30
Erzurum
TEL : 0-442 234 12 65
FAKS : 0-442 234 12 66
Eskişehir
TEL : 0-222 234 07 93
FAKS : 0-222 234 69 81
Gaziantep
TEL : 0-342 215 07 77-78
FAKS : 0-342 215 07 79
Gebze
TEL : 0-262 646 32 72
FAKS : 0-262 646 32 74
Hatay
TEL : 0-326 612 06 86
FAKS : 0-326 612 06 87
İnegöl
TEL : 0-224 713 23 80
FAKS : 0-224 713 76 02
İzmir
TEL : 0-232 489 08 00
FAKS : 0-232 489 15 36
Kayseri
TEL : 0-352 320 75 45
FAKS : 0-352 330 01 61
Kdz.Ereğli
TEL : 0-372 323 73 73
FAKS : 0-372 323 98 00
Kocaeli
TEL : 0-262 324 99 02-03
FAKS : 0-262 324 99 04
Konya
TEL : 0-332 320 65 00
FAKS : 0-332 320 87 00
Kahramanmaraş
TEL : 0-344 224 10 11
FAKS : 0-344 224 10 11
Malatya
TEL : 0-422 324 13 31
FAKS : 0-422 323 75 91
Mersin
TEL : 0-324 328 87 22-23
FAKS : 0-324 328 70 93
Rize
TEL : 0-464 213 12 80
FAKS : 0-464 213 15 80
Sakarya
TEL : 0-264 279 85 37
FAKS : 0-264 273 86 39
Samsun
TEL : 0-362 233 41 41
FAKS : 0-362 230 47 18
Şanlıurfa
TEL : 0-414 313 57 45
FAKS : 0-414 315 64 49
Trabzon
TEL : 0-462 322 16 10-11
FAKS : 0-462 322 16 22

06-10

12-16

18-25

Küresel Kriz'in Etkisinde Yeni Arayışlar

ABD'de başlayıp, Avrupa ülkelerine ve akabinde tüm dünyaya yayılan küresel bunalım, finans sektörü ve beraberinde reel sektörü derinden etkilemesi, modern ekonomik sistemin ciddi şekilde sorgulanmasına ve yeni arayışların artmasına neden oldu. Hemen hemen bütün gelişmiş ülkelerin krizden çıkış amacıyla aldığı tedbir paketleri, kalıcı çareler getirmezken, bir anlamda sorunun ne kadar büyük olduğunu da gözler önüne serdi.

Elbette bu çapta bir şokun etkisi yalnızca ekonomik alanda sınırlı kalmadı. Ekonomileri ağır hasar gören ülkelerde siyasal istikrarın yavaş yavaş kaybolduğuna dair işaretler de izlenmeye başladı. 60 yıldır sürekli büyüme grafiği gösteren dünya ekonomisinin, IMF tahminlerine göre, 2009 yılında ilk kez yüzde 1 oranında küçüleceğinin belirtilmesi, krizin artık ulaştığı boyutu açıkça gösterdi.

Bununla birlikte, talep daralmasının en çok yaşandığı gelişmiş ülkelerde işsizliğin büyük oranda artması ve işimi kaybedecek miyim korkusunun insanlarda hızla yayılması, krizin bambaşka bir boyutu olan; sosyal ve psikolojik etkisini de ortaya çıkardı. Sadece ABD'de 2009'un şubat ayında yedi yüz bine yakın kişinin işini kaybetmesi, benzer gelişmelerin AB ülkelerinde de yaşanması sosyal problemleri de arttırdı.

Sistem, aşırı büyüme, daha fazla kar etme, sınırsız tüketme, firma değerlerini sürekli artırma amacı güden dev firmaların çıkmaz bir yola girmeleri ve bir bir iflas etmeleri ile yüzleşmek zorunda kalırken, tüm bu gelişmeler, modern ekonomik sistemin dünyanın her yerinde eleştirilmesine, sorgulanmasına ve alternatifler üzerine çalışılmaların başlatılmasına sebep oldu. Bugün, dünyanın en gelişmiş 20 ekonomisi bir araya gelerek, dünya üzerinde ki mali politikaların yani daha açıklıkla "Modern Ekonomik Sistemin" değiştirilmesi gerektiğinin altını çizmek zorunda kaldı.

Böylesi gelişmelerin yaşandığı bir ortamda, küresel ekonomik sistemdeki aksaklıkları, sistemin işlerliğini imkansız kılan yönlerini, daha iyi bir sistemin özelliklerine ilişkin yeni fikirleri içeren geniş bir yelpazede kaleme alınan birçok değerlendirme ve çalışmayı bu sayımızda sizlerle paylaşmak istedik. Yaşadığımız ulusal krizlerle, küresel krizin karşılaştırılması, krizin nasıl yönetilmesi gerektiği, ülkemize etkileri, faizsiz bankacılık sisteminin bu krize çözüm getirip getiremeyeceği ve kriz yönetimi gibi çalışmalar dergimizde bulabileceğiniz örnek çalışmalardan yalnızca birkaçıdır.

Mevcut ekonomik sistemin bir eleştirisini ortaya koyarken, yeni sistem ve yeni çözüm arayışlarına katkı sağlamayı, kendi görüş ve önerilerimizi yansıtmayı amaçladığımız bu çalışmanın, hedefine ulaşmasını ümit ederek, 50. sayımızı siz değerli okurlarımıza sunuyoruz.

Mustafa ERDEM
MÜSİAD Araştırmalar ve Yayın Komisyonu Başkanı

Ömer Cihad Vardan
MÜSİAD Genel Başkanı

Küresel Ekonomik Dönüşüm ve Kriz Yönetimi

Bugün içinde bulunduğumuz küresel kriz, 1929 ekonomik buhranından sonra, dünyada yaşanan en ciddi küresel ekonomik kriz olma hüviyetini kazanmıştır. Bu kriz, gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomileri alt üst ederken, yeni bir ekonomik yapılanmanın da gerekliliğini gözler önüne sermiştir. Krizin şiddetini azaltmak ve normale dönmek amacıyla çeşitli ülkelerde şimdiye kadar 3 trilyon dolara yakın kaynak, başta finans sektörü olmak üzere ülke ekonomilerine aktarılmıştır. Ancak buna rağmen, kriz, piyasaları sarsarak derinleşmesi halen devam ettirmektedir.

Krizin temel nedenlerinin altında, bankaların tedbirsizce verdikleri krediler, bir kısmı türev ürünler diye de tanımlanan çok sayıdaki yatırım aracının denetimsizliği, aç gözlülük ve aşırı hırs yatmaktadır.

Bugün dünyanın yaşadığı bunalım, başta ABD olmak üzere gelişmiş ülkelerin hemen hepsinde kriz yönetiminde iyi bir performans sergileyemedikleri ve mevcut ekonomik düzenin işleyişini sağlayacak sağlam mekanizmaları oluşturamadıklarını göstermektedir.

Bugün, küresel ekonomik sistem, üretim ekonomisinden çok finansal piyasaların spekülatif yapısı etrafında şekillenmektedir. Finansal piyasalarda bir günlük döviz işlem hacmi 1.5 trilyon doları aşarken, bu durum paradan para kazanmayı teşvik eden sanal bir ekonominin gelişmesine neden olmaktadır. Buna karşılık bir günlük mal ve hizmet ticareti ancak 25 milyar doları bulamamaktadır. Elbette, böyle bir ekonomik yapının sürdürülebilir olması beklenemez.

Finansal piyasaların bu denli hızlı gelişmesinin en önemli nedenlerinden birisi de küreselleşmedir. Ekonomik anlamda küreselleşme, dünya piyasalarını birbirine entegre ederken, diğer taraftan da çeşitli sorunlar üretmektedir. Bu sorunlardan en çok tartışılanı, gelir dağılımındaki eşitsizliktir. Gelişmiş ülkeler ve yoksul ülkeler arasındaki uçurum giderek derinleşmekte, kriz aslında gelişmiş ülkelerdeki finans sorunlarından dolayı ortaya çıkmasına rağmen, etkileri tüm ülkeleri bu külfete katlanmak zorunda bırakmaktadır. Tüm bu yaşananlardan sonra bütün dünya, daha adil, daha şeffaf ve daha etik bir ekonomik sisteme ihtiyaç duymaktadır.

Ülkemizdeki krizle mücadeleye baktığımızda ise, şimdiye kadar birçok krizle karşı karşıya kaldığımızı ve bu

MÜSİAD

krizlerin sonucunda önemli bir tecrübe edindiğimizi söyleyebiliriz. Özellikle ülkemiz, 2001 krizinde yaşadığı tecrübeden önemli dersler alarak finansal sistemin yapısını güçlendirmiş ve finans sektörünü krizlere karşı daha dayanıklı bir yapıya kavuşturmuştur. Buna rağmen küresel piyasalardaki çalkantılar pek çok ülkeyi etkilediği gibi dünyanın 17. büyük ekonomisine sahip olan Türkiye'yi de olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Krizin ülkemizdeki etkisi, ABD ve diğer gelişmiş ülkelerden farklı bir şekilde daha ziyade reel sektörde ağırlık kazanmıştır.

Dış piyasalardaki talep daralmasına bağlı olarak da ihracatta yaşanan düşüşler sonucunda üretim hızı ve kapasite kullanma oranları düşmüştür. Bu duruma karşı hükümetin ard arda açıkladığı önlem paketlerinin, ekonomide kısa vadede bir rahatlama sağlaması ümit edilmektedir. Ancak, ekonominin canlandırılması için bir taraftan birçok ekonomik tedbir alınırken, diğer taraftan da ekonomide bir istikrar sağlamak ve bunu sürdürülebilmek maksadıyla yapısal reformlara devam edilmesi öncelikli konular arasında yer almalıdır.

Bütün bunların yanı sıra, küresel ekonomik kriz sürecinde ülkeler çeşitli tedbirler alırken işletmeler de krizin etkilerinden kurtulmak için etkin bir kriz yönetimi uygulamalıdırlar. Bunun için kriz yönetiminin işletmeler açısından çok iyi anlaşılması gerekmektedir. İşletmeler için kriz, olağan işleyişinin dışına çıkan, işleyişi kesintiye uğratan, ya da önemli düzeyde olumsuz etkisi olan bir durumdur. Krizin iyi yönetilebilmesi için işletmelerde yöneticilerin liderlik özelliklerini daha çok geliştirmeleri gerekmektedir.

Krizlere karşı işletmelerimiz, firma yapılarını muhtemel krizlere karşı koyabilecek şekilde önceden yeniden yapılandırmalıdır. Kriz yönetimi sürecinde, kriz öncesinde, kriz esnasında ve sonrasında günün koşullarına uygun etkin önlemler alınması gerekmektedir. İşletmelerimiz bu önlemleri de yeni yönetim tekniklerinden yararlanarak uygulamalıdırlar.

Sonuç olarak, bugün gelinen noktada, dünya küresel ekonomik kriz dolayısıyla her anlamda önemli değişimler yaşamaktadır. Küresel krizin aslında bir değerler krizi olduğu açıktır. Mevcut ekonomik sistemin paradigması, aşırı kâr hırsı ile insani ve toplumsal etik değerleri hiçe sayarak dünyayı tehdit eden bir sorun haline gelmiştir. Bu sorun aslında değer aşınması, değersizleşme, materyalleşme, toplum, din ve doğa ilişkilerinde dengenin kaybedilmesinden kaynaklanmaktadır ki neticede dünyanın artık yeni bir ekonomik modele ihtiyacı olduğunu bir defa daha göstermiştir. İnsanı, toplumu, çevreyi ve ahlakı ciddiye alan adaletli bir piyasa modeline her zamankinde daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır. Bu ekonomik modelin temelinde de ahlaki, sürdürülebilir finansal bir sistem olmalıdır.

Tüm bu gelişmeler ışığında biz de, Çerçeve dergimizin 50. sayısında küresel krizin ekonomilerde nasıl bir dönüşüme uğradığını, Türkiye'nin pozisyonunu ve bu süreçte kriz yönetiminin nasıl ele alınması gerektiğini derinlikli ve çok boyutlu bir şekilde ele alarak, bu konuda neler yapılması gerektiğini, neler yapılabileceğini ortaya koymaya çalıştık. Bu çalışmamızın, iş dünyamıza ve ülkemize yararlı bir ufuk açmasını temenni ediyorum.

Doç. Dr. İbrahim ÖZTÜRK
Marmara Üniversitesi

Küresel Düzenin Yeni Felsefesini ve Mimarisini Ararken

1. Dünya Ekonomisinde Sorun Ne?

Aşina olmayanlar için yaşanan küresel krizde kısaca sorunun ne olduğunu anlatayım. Sorun, aç gözlülük, kısa vadecilik ve denetimsizlikten kaynaklanan bir "finans mühendisliğidir." Kantarın topuzu kaçmış ve bu süreçte "aşırı kaldıraçlama" ortaya çıkmıştır. Bu ifade, az öz sermaye ile çok borçlanmak ve kolay para kazanmak anlamına gelir.

Ancak öncelikle bunu mümkün kılacak ortam ve araçlar gerekir. ABD Merkez Bankası (FED), 2000'li yılların başında önce genişleyici maliye (vergi düşürmesi), ardından da genişleyici para politikalarıyla (temelde düşük faiz, bol likidite) bu ortamı hazırladı. İlaveten piyasada bol miktarda "sanal likidite", kısaca sadece bilgisayarda, elektronik ortamda var olan para bolluğu yaşandı. Bu likidite konuta, yükselen piyasalara, Hedge fonlar aracılığı ile emtialara aktı. Bütün yatırım araçları şişti yada köpüklendi.

Asya üretti, ABD borçlanıp tüketti. Asya satıştan kazandığını yeniden ABD fonlarına akıtarak kazancı "duble" yaptı. Oyunun bir parçası oldu. Bu sözde yatırım histerisi nedeniyle bilhassa ABD'de ortaya çıkan muazzam "refah etkisi" tüketimi patlattı. Diyelim ki; elindeki 5 dolarlık hisse senedini 50 dolara satabildin. Satan refah etkisiyle tüketime giderken, alan da "nasıl olsa daha pahalıya satacağım" diye avundu. Sattığı sürece de sorun yoktu.

Aşırı borçlanma için ortama ilaveten bir de uygun araçlar olmalıydı, dedik. Burada da kısaca "sanal ipotekler" devreye girdi. Finansman piyasası, azami geliri elde etmek için altına girilen riskin başka bir kanaldan dengelenmesi sanatına dayanıyor. Açalım. Kredi açar, bunun için arsa, ev, araba, fabrika, hisse senedi vs. gibi ipotekler alınsın. "Herkes kazandı, bir ben kaldım" telaşındaki banka bazen kabul edilmeyecek çok zayıf ipotekleri de kabul eder. Çoğu şimdi geriye dönmeyen "eşik altı krediler" bu türdendir.

Elde ettiğin bu ipoteklerin de gelire döndürülmesi için "paketlenip" yani menkul kıymete tahvil edilip bir kez daha satılması, paraya döndürülmesi gerekir. Öyle ya, elinde "kapı gibi ipotek" var. Satarsın gider. Esas yapılması gereken, bu paketlenmiş varlıkların değerinin gelecekte niçin, nasıl ve hangi mekanizmalarla "fırlayacağını" ispatlamak. Bunun için sana bir "finans mühendisi" lazım olacaktır. Elindeki varlıkları, "iyi çocuklar" üzerinden matematiksel kazanç modellerine aktarırsın. Bunları risk ve getiri profiline göre tasnif edersin.

MÜSİAD

Burada devreye "kredi ve derecelendirme" kurumları girer. Eğer paketlere "yatırım yapılabilir" notu kotarabilirsen, cenneti bilemem ancak bu dünyada uçarsın. Uçtuğun kesindir ancak balon havada iken patlarsa, işte o zaman "çakılma senaryolarına" sıra gelir. Saadet zincirini kopartıp balonu patlatan, yatırım alanlarının bitmesi, enflasyon baskısı ve faizlerin artmasıdır. Şimdi kimin nasıl, bundan sonra da ne kadar daha çakılacağını anlamaya çalışıyoruz. Çakılanların içinde, ABD'liler kadar Batılı, Rus ve bilhassa da Çinli ve Araplar var.

"Elin taşıyla elin kuşunu vuran" çağdaş bankacılık sisteminin, bir koyundan kırk deri çıkartmak derdindeki bu yıkıcı faaliyetine ABD, sözde serbest piyasa adına seyirci kaldı. 1980 sonrasının tek taraflı dayatmacı "Waşington mukavelesi" denetim ve gözetim mekanizmalarını iğdiş etti. Burada günü kurtarmak adına geleceği karartan bir nokta daha var: Şimdiki bir malın gelecekte sahip olması beklenen fiyatlardan, menkul kıymete dönüştürülerek fahiş fiyattan satılması gibi korkunç bir aymazlık. Fena halde karmaşık ve alengirli matematiksel "optimizasyon hesaplarına" dayanan cambazlıklarla ortam karartıldı. "Anlamıyorsan cahilliğine doyma" dediler. "Sen gözlerini kapa, denileni yap" dediler. Öyle ya, "yatırım uzmanınız" sizin için bekliyordu.

Örneğin "petrol 200 dolar olacak. Araplar 11 trilyon dolar elde edecek. Şu kadarı Batıdaki filanca Hedge fona akacak. Buna göre kredi imkânı da, bunu dengeleyecek ipotek imkânı da bol olacak."denildi. "Filanca firmanın portföyündeki fonlar acayip karlı olacak, kaçırma, sıkı tut." şeklinde pazarlandı. Bu sanal piyasaya dayalı kontratlar gerçek kontratları kat be kat aştı. Gerisini zaten biliyorsunuz. Artan faiz oranları ile, ipotekli konut sektöründe işi ve geliri olmayan kişilere verilen "ninja kredilerinin" (işi ve geliri olmayanlara verilen borç) geri dönmemesi, ipoteklerin içinin boş olduğunun, "gelecekteki gelecek kârların ve fiyatların" olmadığının anlaşılması ile sistem çöktü.

2. G-20 Zirvesi: Ya Tamam, Ya Devam!

Geldiğimiz aşamada, ipotekli konutlarda ödeme güçlüğü, likidite kıtlığı ve dünyada talebin çökmesi sorunu var. Sorunun çözümü için küresel bir iradenin açık yüreklilikle devreye girmesi şart. Bu yazı yayınlandığında bu amaçla toplanan G-20 zirvesi yapılmış ve geride kalmış olacak. Bunaltan küresel krize o toplantıda çözüm çıkmazsa, araba rampadan aşağı iyice kontrolden çıkar.

Kendi açımdan üç aşamalı çözüm önerisi sunacağım. Acil eylem planı, orta vadeli öneriler ve uzun vadeli felsefi bir arayış. Bir kere 14 trilyon dolarlık ekonomisiyle ABD dünya GSYH'sının %24'ünü tek başına oluşturuyor. Bunun içi biraz boş olsa da, arkadaki Japonya, Çin ve Almanya'nın toplamı ABD'nin yarısı kadar etmiyor. Sorun bu dev ekonomideki, dev batık kredilerle ilgili. Bu yüzden çözüm de ABD ve buradan zehirlenen benzer ekonomiler olan AB'ye odaklanmalı. Şimdi ise ikinci halka reel ekonomiyi vurdu ve büyük bir durgunluğun eşiğindeyiz. Dolayısıyla bu bütün dünyayı ilgilendiriyor.

G-20'ye, sorunun bu ikinci aşamasında gidiyoruz. ABD bankalarının sermayelendirilmesi gereği ilk sırada. Bundan maksat bankaların bataklarının dengelenip, bilançolarındaki "toksik varlıkların" temizlenmesi. Yetmediği yerde devletin bankalara el koyması ve bunun karşılığında bankada söz sahibi olması seçeneği var. Bunu Bush da yaptı ancak en ileri derecede İngiltere yapıyor. Obama da yapcak. Ancak kriz patladığında erken karar verip, büyük bir paketle bunun dengelenmesi gerekiyordu. Bu seçeneğin inanılmaz derecede siyasi ve ahlaki sorgulanmayı gerektirdiğinde kuşku yok. Kimin parası ile kimi, neden kurtarıyorsun? Bir daha olmayacağı ne malum? Bu paralar yeterli olacak mı, yoksa verdikçe alışkanlık mı kesbedecek? Soruların sonu yok. Sarsılan adalet duygusu ise en kahredici olanı.

Her neyse, bu seçenekte dahi geç kalındı. Şimdi aynı yola giderken, bir yandan da başta konut sektörü olmak üzere yaşanmaktan olan haciz ve temerrüt dalgasının durdurulması gerekiyor. Bunun için oluşturulacak fonlar kullanılarak gerçekten zor durumda olan en zayıf halkadaki konut sahipleri kurtarılarak bankaların paniği önlenmeli. İnsanlar evinde kalabilmeli. Obama'nın paketinde bu da var. Ancak gecikildi ve hala yetersiz.

Ekonomiyi canlandırmak üzere harekete geçilmeli. Bunun içinde işsizlik sigortası, yerel yönetimlerin harcama kabiliyetinin korunması ve desteklenmesi, belki doğrudan halkın harcaması için en "kırılgan" kesimlere "harcama kuponu" verilmesi, vergisel indirimler vs. öngörülmeli.

Bu da elden geldiğince çeşitli terkiplerde deneniyor. Ancak bilhassa Batı'da halk korktu ve güvenini kaybetti. Gaza getirip yatırım körü haline getirenler, aynı aymazlıkla korkutup, panikletip bindiği dalı kesmekten de geri kalmadı. İşte finansal piyasaların psikolojisi tam da budur.

Acilen denetim reformu yapılarak güven yeniden tazelenmeli. Yukarıdaki soruların cevabı kısmen bu şekilde verilebilir. Güven ve iletişim kalitesi, kriz idaresinin başında gelir. Bu uğurda sağlanan mevduat garantisi isabet etmiştir. Türkiye'de ise varolan garanti limitinin artırılmasına şimdilik gerek yok.

Küresel bir fon kurulmalı: Büyük ABD ve Avrupa bankaları kredileri durdurdu, tamamen yerli şirketlere odaklandı. Bu bir faciadır. Batı, her zamanki gibi, dediğinin tersini yapıyor ve gırtlağına kadar ticari ve finansal korumacılığa gidiyor. Bu ürkütücü! Oysa korktukları "bireysel çözüm arayışını" durdurmak üzere kredi kanallarını açık tutmalılar.

Etkin sevk ve idare kurulmalıdır. Herşeyden önce kurulacak bir "swap hattı" ile dünyada rezervlerini kuruması önlenmelidir. ABD bunu yaptı. Ancak bunu yaparken bile eşitsiz davrandı, ülke kayırdı. Bunu yaygınlaştırmak gerekiyor. Mehmet Şimşek'in G-20 zirvesine taşıdığı konuda budur. (Bilindiği üzere bizim Merkez Bankası içeride bunu çok etkili bir şekilde hayata geçirerek bir likidite sıkışıklığının önüne geçti. 2001 krizi aymazlığının tekrarlanması önlendi.) Bu ortamda IMF'nin devreye girme şekli de önemli. Ancak IMF'nin kaynakları kıt, duyulan güven ise kötü olduğundan bu ortamda çok şey beklememek lazım. IMF'in 260 milyar dolarlık gücüne karşılık gelişmekte olan ülkelerin toplam rezervleri 5,5 trilyon dolar. Esas olan "IMF kolaycılığına" teslim olmak yerine, güven enjekte edilmesidir. Ancak illa da IMF olacaksa, ezberini bozup şartlarını yumuşatmalıdır. Büyük ABD ve Avrupa bankaları kredileri durdurdu, tamamen yerli şirketlere odaklandı. Bu bir faciadır. Batı, her zamanki gibi, dediğini tersini yapıyor ve gırtlağına kadar ticari ve finansal korumacılığa gidiyor. Bu ürkütücü! Oysa korktukları "bireysel çözüm arayışını" durdurmak üzere kredi kanallarını açık tutmalılar.

Açık veren ABD ile fazla veren Asya (Çin ve Japonya), Körfez ülkeleri (kısaca petrol kralları) bir araya gelmeliler ve ABD'nin altı boş kabadayılığı bırakıp, uyumlu bir değişim ve dönüşüm sürecine girmesi gerekiyor ki kaynak çekmeyi başarsın. Obama'nın gelişini bu gözle de okumak gerekiyor. Obama, daha uzun vadede Afrika'yı sömürmek üzere devşirilmiş bir "Kara Kıta" çocuğudur. Bari şimdilik hiç olmazsa zenginler yaptıkları devede kulak yardım vaatlerini yerine getirsinler de bari kara kıtada tüketim hareketlensin.

3. Uluslararası Düzenin Yeniden Kurgulanmasını

Esasen kısa vadeli 'acil önerilerin" birçoğu zaten ülkeler tarafından farklı terkiplerle denenmektedir. Bunların biraz daha küresel düzeyde koordineli olarak yapılması durumunda kriz bu yıl büyük bir ihtimalle kontrol altına alınmış olacak.

Ancak bize göre bu, sorunun çözüldüğü değil, sadece ertelendiği anlamına gelecektir. Kalıcı bir çözüm için şimdi kısaca değineceğim orta ve uzun vadeli yeniden yapılanma şart. Orta vadeli çözümler kısaca uluslararası düzenin ve savaş sonrasında inşa edilen çokuluslu yapılanmanın yeniden kurgulanmasını, olmayan bazı kurumların da sıfırdan inşasını içermektedir.

Bu doğrultuda adım atılabilmesi için her şeyden evvel ABD başta olmak üzere Batılı devletlerin 'kural da standart da biziz' ekâbirliğinden çıkarak yapılması gerekenler konusunda eşit şartlarda masaya oturmayı kabul etmesi gerekir.

İlk olarak, kaynakları kıt, kendisine duyulan güven dibe vurmuş olan IMF'nin yeniden yapılandırılması gerekir. Az kaynak ile çok ülkeyi denetlemeye çalışan IMF ile ilgili konvansiyonel görüşler değiştirilmeli, kotalar ve rey hakkı yeniden düzenlenmeli, IMF'nin varlık sebebi yeniden konuşulmalıdır.

İkinci olarak Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)'nün, sanayileşmiş ülkelerin diğer ülkelere baskı yaptığı yer olmaktan çıkartılması gerekmektedir. Doğrular herkes için 'doğru' olmalıdır. İlkeli olmak herkesin görevi olmalıdır. Görüyoruz ki, tam da bugünlerde büyük ABD ve Avrupa bankaları kredileri durdurdu, tamamen yerli şirketlere odaklandı. Korumacılığın anavatanı olan Batı, her zamanki gibi dediğinin tersini yapıyor ve gırtlağına kadar ticari ve finansal korumacılığa giriyor. Nitekim bilhassa tarımda dayattığı çifte standartlar nedeniyledir ki DTÖ'nün Doha görüşmeleri tam bir fiyaskoya dönmüş ve belirsizlik içinde kesintiye uğramıştır.

MÜSİAD

Eşit insanlıktan geçtik, günde iki dolarlık sübvansiyon alan Avrupa'nın inekleri ile günde bir dolar bulamadığı için ölen 'kara kıtadaki' milyarın üzerindeki insan arasında bile bir eşitlik yoktur. Tıkanan sistemi açmak için yakın gelecekte kapitalist ülkelerin yeniden Afrika'ya musallat olacakları açıktır. Bu yüzden IMF, DTÖ yapılanmasının insanî hale getirilmesi gerekir. Zengin ülkelerin vaat edip de asla yerine getirmedikleri, milli gelirlerinin sadece 0,7'sine tekabül eden birikmiş yardımları artık yapması gerekmektedir.

Üçüncü olarak, çevre ve insanın korunmasında Birleşmiş Milletler ve diğer ilgili organlar yeterince etkin olamamaktadır. Kyoto Protokolü'ne karşı Türkiye ve ABD'nin uzun süredir nasıl direndiği biliniyor. Çin'de ise havaya salınacak emisyon gazı konusunda duyarlı bir yapının olmadığı açık. "Maliyetler düşük olsun da her türlü çifte standardı içimize sindiririz." diyen Batılı sermayenin çevre ülkelerdeki tutumu, sorunun kaynaklarından birisi. Bir kamusal mal ve kıt kaynak olarak görülmesi gereken çevrenin korunması küresel ölçekte bağlayıcı bir mimariye kavuşturulmalıdır. Bu meyanda bazı 'hassas' sektörlerde serbest ticaretin önüne geçilmeli ve kontrollü yapılması temin edilmelidir.

Dört, küresel bir merkez bankası kurulmalıdır. İyi kötü serbest ticaretin DTÖ gibi bir kurumu vardır ancak sermayenin yoktur. Kriz de sürekli buradan patlak vermektedir. Bu banka küresel ortak bir para birimi için veya 'Altın Standardı'nda olduğu gibi yeniden ulusal paraları bir çıpaya bağlı hale getirecek bir oluşum için devreye girmelidir.

Böylece gelişi güzel para basılmasının önüne geçilmiş olacaktır. Keza bu banka üzerinden sermaye hareketleri denetlenmelidir. Bu meyanda sadece olayın 'arz tarafı' değil, kesinlikle 'talep' tarafı da belli kriterlere bağlanmalıdır. Banka'larda olduğu gibi şirketlerde de 'kaldıraçlama' denetlenmelidir. Böylece dur durak bilmeyen aç gözlü sermayedarın 'kâr özel, zarar kamusal' beleşçiliğinin de önüne geçilmiş olacaktır.

4. Kapitalizm, İmparatorluğun Üzerine Çökerken...

Evet, kapitalizm de imparatorluk da çöküyor. Aşırı modernite saplantısından yorgun düşenler bunu şiddetle reddediyor. "Olsa olsa Amerikan kapitalizmi çöker, Japon yada Avrupa kapitalizmi ile yola devam ederiz" demeye getiriyorlar. Oysa, daha önce burada değindiğimiz gibi, "ekonomik krize iktisatçıların önereceği bir şey yok, bilgeleri, feylosofları, simyacıları yardıma çağıralım." Zira benim de savunduğum kısa vadeli çözümlerle bu kriz yerini sadece daha büyüğüne terketmek üzere ötelenmiş olur. O kadar. Her seferinde ise hatalardan ders çıkartma ve tedavi etme şansı azalmış olur.

Orta vadeli tedbirler bağlamında savunduğum uluslararası düzenin yeniden inşa edilmesi de şart. Bakan Mehmet Şimşek "G-20 zirvesine "uluslararası büyük bir ortak fonun kurulması" yolundaki bir taleple gidiyor. Bu bizim acil tedbirler paketimizde var. Oysa önceki gün açıklanan Rusya'nın talebi "küresel ortak para biriminin ikamesi" yönünde. Bu da bizim orta vadeli paketimizde vardı.

Şimdi G-20 içerisinde olup da esas uzun vadeli kalıcı çözümü önerecek bir yiğit aranıyor. O yiğit bence Türkiye'den çıkmalı. Hem zirvede bunları anlatmalı, hem de Türkiye'ye geldiğinde Obama'yı ciddiyetle karşısına alıp bunları konuşmalı.

Ünlü sosyolog I. Wallerstein'in ifade ettiği gibi "Batıda serbest iradenin ve determinizmin sonunu" geldi. Bütün evreni basit bir rasyonalite algısına indiren hazcı ve tatminci (hedonist) felsefe büyük bir kirlilik ve yabancılaşmaya neden olarak arkada koca bir çevre ve insan çölü bıraktı. Tuzlanan tarım toprakları gibi ortalık ebediyyen kaybolan nesiller enkazına döndü. "Ekini (ekonomi) ve nesli talan edip yağmaladılar." (Bakara 2/205).

Tarih gösteriyor ki, büyük güç kaymalarının yaşandığı ortamlar çok tehlikelidir. ABD çöküşünü durdurmak için II. Dünya Savaşı şaşılığından çıkmalıdır. O çağda ABD "altın vuruşu yapacağı" bir silaha sahipti. Savaş sonrasında ise tek başına dünya ekonomisinin %45'ini tek başına oluşturuyordu. Şimdi böyle bir şans yok. Bir günde dünya enkaza dönebilir. Artık ilk defa tek çıkış yolu, barış. Şimdi gereken, bunun kuşatıcı felsefesinin ikamesi.

Bunun ekonomideki karşılığını kısaca sıralayalım

Bir, ekonominin tanımı acilen ve yeniden yapılmalı. Ekonomi, "kıt kaynaklarla sonsuz arzu ve isteklerin tatmin edildiği" bilimsel bir alan olarak tanımlanıyor. Bu yüzden insan ve kıt kaynaklar üzerinde Darwinist bir yıkım sürüp gitmektedir.

Tersine iktisat, "Allah'ın yeterince bahşettiği rızıkları adil ve etkin kullanarak, sınırlı insan ihtiyaçlarını karşılayan bir sanat olanı" olarak görülmeldir.

Merkeze "hayvani dürtüler" değil, insani ihtiyaçlar alınmalı. Schmucaher'in Küçük Güzeldir'de ifade ettiği gibi, "Atalarımız yaşamıyordu da biz yaşam içinde yaşam mı keşfettik." J.F. Kennedy'nin 1960 seçim kampanyasında vurguladığı nokta tam da buydu: "Kişi başı düşen gelir ve gayrı safi milli hasılanın yüksekliği kavramını kutsayıp, her şeyin başı ilan ettik de ne oldu. Ailelerimiz daha sadakatli, toplumumuz daha yekpare, sohbetlerimiz daha muhtevalı, çocuklarımız daha mutlu, ülkemize olan adanmışlık ve tutkumuz daha yüksek, millet olma mefküremiz daha asil mi oldu?"

Görmüyor musunuz, insanı zevklerinin ardından giden dolap beygirine döndürüp, artık köprüden önceki "son çıkışa" geldik. Bütün hayvanları evcilleştiren insanın, hemcinsini öldürmekten vazgeçip, kendisi de evcilleşmeli. İnsanın tek ve biricik yakıtı "haz tatmini" değildir. Bilakis, kendisini dönüştürüp geliştirerek meleklerle yarışabilen bir meleke ve kabiliyet sahibidir. Ancak, vuslata ermek için bunun yöntem ve öğretisini bulmak lazım. İnsanlık tarihinin büyük bir "sapması" olan materyalizm bir yol haritası sunmuyor. Her makinenin bir "kullanım kılavuzu" var. İnsan denen muazzam makineyi yapan büyük usta, onun sağlık ve saadet içinde sürdürülebilir bir hayat ikame edebilmesi için rehberini ve kılavuzunu da göndermiştir. Madem "rasyoneliz" artık bu çıkmaz yolu terketme zamanı gelmedi mi? İki, İslam'ın emrettiği zekatı çağdaş ve bencil insan acilen içine sindirmeli. Bu yükü mekanikleştirerek, insan yüreğini ve merhametini toplumsal dokudan silip atarak devlete ihale eden Avrupa da çöküyor. Oysa, ne kadar çalışsak da, haket-tiğimizi düşünsek de, felsefi olarak bakıldığında bunları başkalarının elde edememesi, mahrum kalmaları pahasına elimizde bulundurduğumuzu kabul etmeliyiz. Sahip olduğumuz her şeyde insan, nebatat ve hayvanatın bir hakkı vardır.

Üç, çevreyi babalarımızdan miras almadık, emanetin hukukuna riayet ederek evlatlarımıza aktarmak üzere Allah bize sadece kullanım hakkını verdi. Bu şekilde davranmak için zamanlararası (intertemporal) bir bağlantı gerekir. Bunun anlamı, ahiret inancı ve orada hesap verme bilincidir.

Dört, faiz parayı üretimden kopartıp "finans kapitalin" üzerimize çökmesine neden olmuştur. Bu, bir-iki defa değil, onlarca defa tekrarlanmıştır. Meselâ "paranın etkin ve adil bir şekilde fırsat maliyetinin" hesaplanmasıdır. Faiz bu ölçüm yöntemlerinden sadece biri ve en anlamsızı ve en zalimcesidir.

Para üretimin emrine verilmelidir. Gelir ve risk -sadece birisi değil- üretim sürecine giren emek, toprak, sermaye ve girişimci arasında anlaşılan oranda paylaşılmalıdır. Bunu bize tam da İslam bankacılığı, yani faizsiz bankacılık temin etmektedir. Laikçi aydınlar hemen kırçıllarını çıkartmasın, yapılan bir çalışmaya göre, sadece İngiliz HSBC Bankası'nın 2007 yılı itibariyle İslami fonlarının aktif büyüklüğü, Türkiye'deki tüm katılım bankalarının toplam aktif büyüklüğüne ulaştı.

Beş, insanlara ahmakça öneriler yaptılar ve "bu günkü riskinizi yoketmek istiyorsanız gelecekte mal alım satımı yapın" dediler. "Features ve options" piyasaları buradan çıktı. Gelmeyen bir zamanda, olmayan bir maldan, gerçekten belli olmayan bir fiyattan "sanal bir ekonomi" kurdular. Önce para üretimden kopartıldı, ardından da pazar zaman ve mekandan kopartıldı. Dünyanın en zeki matematikçi ve bilgisayarcı çocuklarına tarihin en karikatür modellerinin altına imza attırdılar. Yeter ki gelsin tatlı komisyonlar! Ekonomik faaliyet; gerçek mal, gerçek fiyat, yani gerçek zamanlı olarak yapılmalıdır.

Bir asırlık krizi, beş asırlık çözüm önerileri ile aşmak için böyle kökleri mazide olan denenmiş tecrüblere gönderme yapılmalı. Bu topraklar barışın felsefesi, birlikte yaşamanın iksiri, uygulanmış ekonomik hayatı ile alternatif bir duruşa, bir özgül ağırlığa sahip.

Bence bu dizi yazımı Türk aydını üzerine alınmasın, anlaşalım. Ben Batılılara sesleniyorum. Öyle gözüküyor ki, kıyamet alameti olarak bir gün güneş Batıdan doğacak! Bir gün bütün bunların Batılılar tarafından kavranmasını ve oradan da bizim Tatlısu Frenklerinin keşfetmesini bekleyeceğiz ■

Doç. Dr. Murat YÜLEK
P Global Küresel Danışmanlık
Yönetici / Ortak

Finansal Krizin Küresel ve Yerel Boyutları

1. Krizin 'Mutlu' Arka Planı

Dünya ekonomisi, 1997 yılındaki Asya ve 1998 yılındaki Rusya krizlerini atlatmasının ardından 1999 ve 2000 yıllarında büyüme hızları yükselmişti. 2001 yılında 11 Eylül olayının etkisiyle hem ABD'de hem de ortalama açıdan bakarsak dünyada büyüme oranları düştü; 2006 yılında büyüme oranlarının bir miktar yükselmesine rağmen etki devam etti.

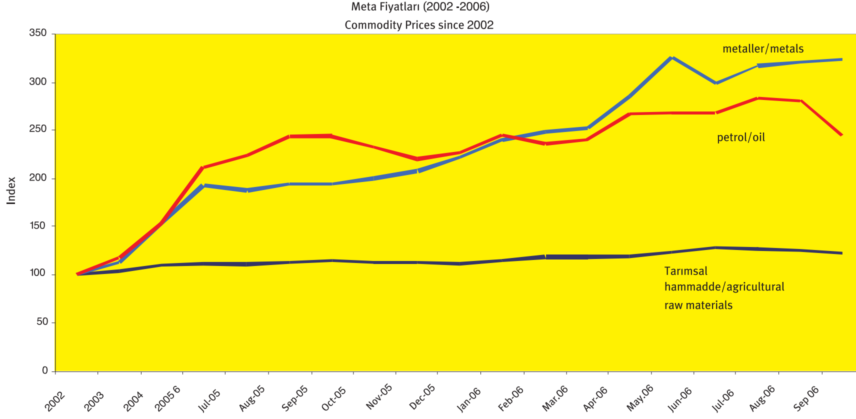
2003 yılından itibaren ise dünya ekonomisi büyüme, ticari genişleme, likidite bolluğu açısından şu anki durumla karşılaştırıldığında bir peri masalı olarak adlandırılabilecek döneme girdi. Büyüme oranları yükseldi ve bu hemen hemen tüm ülke grupları için kendi standartlarında geçerliydi. Dünyanın toplam reel çıktısındaki (piyasa döviz kurlarıyla) büyüme 2002'de yüzde 1,9'dan 2006 yılında yüzde 3,9'a yükseldi.

Bu dönemde nerdeyse tüm ülke grupları yakın geçmişlerine göre büyüme oranlarını yükseltti. Bir başka deyişle büyüme geniş tabanlı sayılabilirdi. Gelişmiş ekonomilerin büyüme oranında 130 baz puanlık (Eurozone ülkelerinde yüzde 0,8 civarında), yükselen ekonomiler olarak adlandırılan gelişmekte olan ülkelerde 220 baz puan kadar yükseldi. Petrol zengini ülkeler ve Latin Amerika ülkeleri bu yükselmeden en karlı çıkan ekonomiler arasındaydı, örneğin Latin Amerika ülkelerinin ortalama büyüme oranı 2002 yılında yüzde 0,5'den 2006 yılında yüzde 5,5'e ulaştı.

Büyümenin arttığı bu dönemde iktisatçıların üzerinde çok tartıştığı Phillips Eğrisi kuramı bir kez daha tutmadı. Zira büyümenin artışına paralel olarak enflasyon da düşüyordu. Dünya ekonomisinin ortalama enflasyon oranı 1990'ların başında, hiper enflasyon yaşayan ülkelerin etkisiyle, yüzde 40'lara ulaşmışken 2000'li yılların başında yüzde 5'lerin altına geriledi. Phillips Eğrisini çökerten faktör bu kez başta Çin olmak üzere doğu Asya ekonomilerinin dünya ekonomisine uyum sağlayarak ucuz işçilik kaynağı oluşturmasıydı. Çinli işçiler dünyadaki diğer hemcinslerine göre daha çok ve daha ucuz çalışınca dünyanın diğer ülkelerindeki tüketiciler yeni ürünleri daha ucuza almaya başladı. Türkiye'de de büyük kentlerde karşılaştığımız aile başına düşen ikinci araba, ikinci televizyon gibi eskiden lüks sayılan tüketimdeki artış dönemi bunun bir sonucuydu.

Bu dönemde hızlı büyümeye paralel olarak üç değişimin altını çizmemiz gerekiyor. Birincisi, başta petrol ve metaller

MÜSİAD

olmak üzere, hızla yükselen metal fiyatlarıdır. Gelir ve üretimdeki büyüme hem endüstriyel tüketime hem de bireysel tüketime dönük metal fiyatlarını yükseltti. 2002 ile 2006 arasında ortalama metal fiyatları yüzde 220'nin üzerinde, petrol fiyatı ise yüzde 140 oranında yükseldi. Bu dönemin ardından, yıllardır uyuyan gıda fiyatları da yükselecekti.

İkincisi, hızla artan likiditeydi. Bunda ana rolü ABD ve Japonya'nın oynadığı söylenebilir. Kredi genişlemesine dayalı likidite artırımı hızlı talep artışı ve büyümenin de ana itici güçlerinden biri olurken sonunda başlangıcı oldu.

Üçüncüsü "iyimserliktir." Hızlı likidite artırımı, yani kolay kredi bulma, finansal ve finansal olmayan varlıklara olan talebin ve varlık fiyatlarının yükselmesini sağladı. Bir süre sonra bu bir döngü haline geldi. Likidite varken satın alınacak varlık azdı. Bu dönemde Polonya gibi ülkeler borçlarını erken kapatıp 50 seneye varan vadelerde yeniden borçlanma yaptılar. Ukrayna gibi bir ülkede gayrimenkul fiyatları 7 sene zarfında 7 katın üzerinde bir artış gösterdi. Yatırımcılar, likidite imkânlarını kullanmak için "Hiç değilse Botswana kâğıdı bulabilirmiyiz?" arayışlarına girdiler.

1. Kriz ABD'de Doğdu…

Önceki bölümde likidite artışı tartışılırken, bunun ana kaynağının ABD ve Japonya olduğu söylenmişti.

Önce kısaca Japonya'ya bakalım. 1980 ve öncesi yıllardaki hızlı büyümenin ardından Japonya 1990'lı yıllarda büyük bir yavaşlamanın içine girmişti. 1990'ların ikinci yarısı ve 2000'li yıllar Japonya açısından büyümenin yeniden başlatılması için yoğun çabaların harcandığı ızdıraplı yıllardı. Kötüleşen banka ve şirket bilânçoları, çöken gayrimenkul piyasası, tasarrufa devam eden tüketici karşısında hükümetlerin elinde genişleyici maliye ve para politikalarını kullanmaktan başka çareleri yoktu. Genişleyici para ve maliye politikaları sonucunda bir taraftan Japonya bütçesi büyük açıklar verirken diğer taraftan Japon Merkez Bankası önce faiz oranlarını nerdeyse sıfır seviyelerine kadar düşürdü ardından da "bedava para dağıtmaya" başladı.

ABD'de Japonya ile benzer bir kaderi 2000'li yıllarda yaşamak üzereyken para politikaları ilk başlarda daha güçlü etki yaptı, ancak bedava para sonradan ABD'ye büyük problemler açacaktı.

1990'lar ABD'de "yeni ekonomi" (the new economy) ve yükselen borsa yıllarıydı. Birileri, internet ve ICT (bilgi ve haberleşme) teknolojilerinin sanayi devrimine denk bir ekonomik değişime sebep olacağını "fark etti" ve kısa zamanda tüm ADB finans piyasası buna ikna oldu. Artık hiçbir şey eskisi gibi olmayacaktı. Yeni teknolojiler, aynı buhar makinesinin yaptığı gibi insanın verimliliğini birkaç kat arttıracaktı. Kötümser Malthus bir kez mahcup olmuştu.

Borsada değerlemeler yükselmeye başladı. Özellikle ICT başta olmak üzere yeni teknolojiler üzerinde şirket fiyatları arttı. Cep telefonları, bilgisayarlar, internet hizmetleri doğrudan halka yansıdığı için Amerikan halkının da sanayi devrimine benzer yeni bir teknolojik devrimin içine girildiği konusunda şüphesi yoktu. Artık her şey çok farklıydı. Bazen borsadaki değerlemeler saçma olmasa da bu yükseliş trendlerini fazla iyimser bulan çatlak seslerde çıkıyordu. Ancak finans piyasasında riskli bir balonun büyümekte olduğunu iddia eden bu kişiler teknolojiye adapte olamayan, "kafası basmayan" (İngilizcedeki "you don't get it" ifadesi sanırım en iyi böyle tercüme edilebilir) kişilerdi. Dolayısıyla piyasalar işine bakmalıydı.

2000'li yılların ortasında bir ara Fed Başkanı Greenspan'de çatlak seslerin arasına katıldı ancak uzun sürmedi. Yale Üniversitesi'nden Robert Shiller gibi birkaç ünlü isim hariç piyasaya ilişkin yorumları hemen hemen tümüyle olumluydu. Greenspan de sonunda meşhur muğlâk ifadeleriyle Fed'in varlık piyasalarındaki

yükselmelerin balon olup olmadığı gibi analizler yapmasının görevinin bir parçası olmadığını söyledi ve Fed faizleri (effective Fed funds) yükseltilmeyerek yüzde 5'ler civarında tutuldu.

Bu arka planla ABD borsasındaki ortalama değerlemeler 1993 ile 2000 yılları arasında üç katın üzerinde yükseldi. Gelişmiş bir ekonomide değerlemelerde bu denli artış ancak gelecekle ilgili aşırı iyimserlik ile açıklanabilirdi.

ABD borsasındaki peri masalı 2000 yılında aniden duraklama yaşadı ve çöküş olmamakla birlikte yatırımcı iyimserliğini kaybetmeye başladı. 2001 yılındaki 11 Eylül olayından sonra Fed; ekonominin canlandırılması için faizleri hızla düşürdü. 2003 yılına gelindiğinde Fed faizleri yüzde 1 seviyesine çoktan inmişti.

Faiz oranlarındaki düşüşün etkisine paralel olarak ABD ekonomisi canlandı ve birinci bölümde bahsedilen likidite bolluğu ortamı oluşmuş oldu. Ancak bu kez yatırımcının kafası karışmıştı. Borsaya ve teknolojiye dayalı iyimserlik hikâyesi ortadan kalkmıştı. Likidite imkânı vardı ancak bu imkânın nereye kaydırılacağı büyük bir soru işaretiydi?

Amerikalı yatırımcıların imdadına bu kez de gayrimenkul ve yurt dışı yatırımlar (Türkiye'de bundan nasibini aldı) yetişti. Gayrimenkule olan ilgi ve bu yoğun ilgi neticesinde gayrimenkul fiyatları da hızla arttı. Bankalar da gayrimenkule dayalı yapılacak olan işlemleri ucuza finanse etmeyi uygun buluyorlardı çünkü ipotek değerleri ve gittikçe düşen faizler sağlanacak olan finansmanın kapsamı içersindeydi.

Bankalar verdikleri kredilerin nereye gittiğini görebiliyorlardı. Gayrimenkule yatırımcı ve banker ilgisi arttıkça fiyatlar daha da yükseldi. ABD'deki ikincil ipotek piyasası gelişmiş olduğu için bankalar verdikleri ipotek kredilerini hızla ikincil piyasada satabiliyor ve dolayısıyla nakite çevirebiliyorlardı. Bu da yeni krediler için yeni kaynak demekti. Bu ipotek kredileri Wall Street'in süper zeki genç finans mühendisleri tarafından "paketlendi" ve Amerikan yatırım bankaları tarafından başta Amerikan ve Avrupa olmak üzere yatırımcının 'istifadesine' sunuldu.

Paketlenmiş ('menkul kıymetlendirilmiş') ipotek kâğıtları düşük getiri sağlıyordu. Yatırımcı ise, ev aldığı zaman düşük faiz, paketlenmiş ipotek kağıtları aldığı zaman ise daha yüksek getiri bekliyordu. Bu kez de imdada riskli borçlanıcılar yetişti. Zaten düşük riskli borçlanıcılar ikinci, üçüncü evlerini almışlar, dördüncü evi almaya iştahları kalmamıştı. Riskli kesimler ev almalıydı ki bankacılar para kazanmaya devam etsin lakin risk diye bir şeyde kalmamıştı artık. Bankanın verdiği krediyle gayrimenkul alınıyordu ve onunda değeri belliydi. İpotek kredisi verilirken istenen ana şartlar gevşetildi ne ön ödeme isteniyor nede çalışma şartı aranıyordu ayrıca kredi geçmişinin kötü olmasının da bir mahzuru yoktu yani geçmişte borçlanıp ödememiş olsanız da gayrimenkul almak için bankanıza başvurabilirdiniz. Balon patlamayabilirdi ya da çöküş daha uzun zamana yayılabilirdi. Ancak beklenen olmadı. ABD ekonomisi için uzun süre tartışılagelen "yumuşak iniş mi sert iniş mi" (soft landing – hard landing) sorusunun cevabı üzücü oldu: çakılma.

3. …Ancak Tüm Dünyaya Yayıldı…

Kriz ABD'de doğdu ancak başta Avrupa olmak üzere tüm dünyaya yayıldı. Yayılan krizde hem ABD'den Avrupa'ya ihraç edilen ve Avrupa bankalarının ve Avrupalı yatırımcıların bilançolarını bozan "toksik" kağıtların, hem Avrupa'nın bozulan kendi gayrimenkul sektörünün hem de iyice yavaşlayan ve sonunda resesyona giren Avrupa reel ekonomisinin etkisi var.

Avrupa'da her ülke aynı oranda ve zamanda krizin etkisine girmedi. Örneğin İngiltere krize en hızlı giren ve en çok etkilenen ülkelerin başında geliyor. 2001 sonrasında uluslar arası finansal merkez

olarak New York'un önüne geçen Londra hem finans kesimi açısından hem de gayrimenkul sektörü yönünden büyük bir sıkıntının içine girdi. Londra İngiltere'de en hızlı istihdam kaybı yaşayan şehir oldu. Ancak sıkıntıya giren ülke sadece İngiltere değil.. Kara Avrupa'sının ikinci büyük ekonomisi Fransa'da daha iyi durumda değil ve zaten Almanya resmi olarak resesyonda. Dahası, Macaristan ve Ukrayna başta olmak üzere Doğu Avrupa ekonomileri de zor durumda. Doğuya kayalım. Japonya son yıllarda çıkmaya çalıştığı resesyona tekrar giriyor. Yavaşlayan dış talebin etkisiyle uzun süredir ilk defa Ocak ayında cari açık verdi. Çin'de de yavaşlama başladı, ancak Çin standartlarında yavaşlama şu an itibariyle 2009 yılındaki büyüme hedefinin yüzde 8'e çekilmesiyle sınırlı.

4. Türkiye…

Önce ekonomik ve mali krizleri sınıflayalım:

- **Borç krizleri:** kamu ya da özel kesimin borçlarını geri ödemelerinde yaşanan problemler (örneğin 1980'lerdeki Latin Amerika borç krizi)

- **Döviz krizleri:** yerli kurda yaşanan ani ve büyük boyutlu değişiklikler (Örneğin Türkiye 1994)

- **Bankacılık (veya banka benzeri kurumlar) krizleri:** banka bilançolarındaki büyük ölçekli ve toplu bozulma sebebiyle sistemin batma noktasına gelmesi (Örneğin Türkiye 2001; ABD 1982)

Bu kez krizin dış kaynaklı olduğunu bilmekle beraber yukarıdaki sınıflamayı temel alacak olursak, Türkiye'de teknik manada kriz yaşamadık. Bu açıdan, Başbakan R. Tayyip Erdoğan'ın "kriz teğet geçti" şeklinde basına yansıyan tespiti teknik açıdan doğru.

Örneğin Ukrayna'nın "çöküşü" bir bankacılık krizi eliyle oldu; uzun süredir gayrimenkul piyasasını yurt dışı borçlanma kaynaklarıyla finanse eden Ukrayna bankacılık sistemi, 2008 yılında krize girdi. Türkiye'de de bankacılık sektörü 2002'den sonra gayrimenkul finansmanına yönlenmiş olmakla birlikte gelişen risk idaresi kabiliyetine paralel olarak dış finansmanın nispeten düşük oluşu, gayrimenkul fiyatlarında aşırı bir şişmenim oluşmayışı ve nihayet 2006 ortasındaki mini 'türbülans'dan' sonra gayrimenkul finansmanında frene basılması Türk bankacılık sektörünün sağlığının devam etmesini sağladı.

Son dönemde maliye politikası açısından öngörülen başarı Türkiye'nin teknik açıdan krize girmemiş olması olumlu rol oynadı. Ancak bu dönemde Türkiye ekonomisinde kurlar açısından kırılganlıklar da oluştu. Önemli ölçüde dış sermaye girişi TL'nin aşırı değerlenmesine ve dış ticarette rekabet gücü kaybına sebep oldu. Bu şartlar altında Türk ihracatçıları kar marjlarından fedakârlık yaparak ihracatlarını hızla artırırken ithalat, dış ticaret açığı ve cari açık da rekor seviyelere yükseldi. TL'nin kriz sonrasında en çok değer kaybeden kurlardan olmasının sebebi bu arka plandır.

Türkiye krizi diğer ülkeler gibi yaşamadı, ancak sorun; krizin ardından gelen yavaşlamadır. Hem dış hem de iç piyasada talebin zayıflaması Ekim ayından itibaren ihracat artışını ve sanayi üretimini vurdu. 2002 sonrasında hızla ihracata dayalı bir ekonomi görünümü vermeye başlayan Türkiye'nin reel ekonomisinin dünya ekonomisindeki yavaşlamadan bu şekilde etkilenmesi sürpriz olmamalı.

Türkiye'de bankaların risk iştahının (yani kredi verme iştahının) bu dönemde düşmesi normal karşılanmalı. Benzer şekilde hem tüketici hem de şirketler harcamalarını kısıyorlar. Bunlara ilave olarak reel sektördeki yavaşlamanın geri ödemelerde sorun olarak bankacılık kesimine yansıması riski daha da büyütüyor.

5. Ve Gelecek…

Yaşadığımız kriz hakkında söylenecek çok şey var. İşte bazı önemli başlıklar:

➢ Modern iktisadın temel kuramları sallanıyor!

• **Rasyonel İnsan:** Ekonomik kararları insanların rasyonel (rasyonel insanın buradaki tanımı mevcut bilgiyi son kırıntısına kadar kullanan robotvari akletme süreçlerine sahip, duyguları olmayan yaratıklar) beklentilerinin şekillendirdiği fikriyle Nobel ödülü kazanan Robert Lucas çoktan unutuldu.

• **Verimli Piyasalar (efficient markets):** Bu temel ekonomik kuram da şu an itibariyle çoktan çöp kutusuna atıldı. 2002 sonrasında, gelen olumsuz bilgilere pek de rağbet etmeyen, gittikçe artan iyimserlik dalgası şimdi yerini gelen olumlu bilgilere rağbet etmeyen ve gitikçe artan kötümserlik dalgasına bıraktı. Piyasaların her zaman ve her mekan da pek de o kadar verimli olmadığı anlaşıldı. *'Alis harikalar diyarında'* temelline dayanan ekonomik kuramlara karşı daha dikkatli olunacak.

➢ Yavaşlama ne kadar sürecek? Kimler kazanacak kimler kaybedecek?

• ABD'de durgunluğun ya da yavaş büyümenin en az 3–5 sene sürmesini beklemeliyiz. 1929 krizinde, krizden etkilenen ülkelerde sanayi üretiminin tekrar kriz öncesi seviyelere gelmesi 5-10 yıl gibi bir zaman sürdü.

ABD'nin mali sektör zararlarının 6 trilyon dolar seviyesine çıkması kimseye sürpriz olmamalı. Buna Irak savaşından kaynaklanan ve bazı hesaplara göre (Joseph Stiglitz) 3 trilyon dolara ulaşan zararı da eklemek gerekiyor. Başkan Obama'nın Bush döneminden devraldığı senelik 600 milyar dolarlık federal bütçe açığının kapatılması bu ekonomik yavaşlama döneminde söz konusu değil. ABD'nin Irak başta olmak üzere savunma harcamasını kısarak harcamaları içeriye yönlendirmesi söz konusu olabilir ancak içeride savaş sanayi lobisi buna pek izin verecek gibi gözükmüyor.

Her halükarda bütçe açığı devam edecek. Dolayısıyla, mali zarar ve Irak savaşının maliyeti ya ilave borçlanma ya da para basmayla karşılanacak. İlave borçlanma alanında ABD'nin manevra kabiliyeti düşük ancak ister borçlanma ister para basmayla karşılansın doların uzun vadede ayakta kalması zor.

• Avrupa'nın da ayağa kalkması uzun sürecek. Uzun süredir hasta adam durumundaki Avrupa ekonomilerinin bu krizden sonra kolay ayağa kalkması zor. Sosyal güvenlik sistemindeki dengesizlikler, demografik bozulma, AB içindeki karar alma koordinasyonunda yaşanan zorluklar, rekabet gücü zayıflıkları ve yeni teknoloji geliştirmede yaşanan sıkıntılar da göz önüne alındığında Avrupa semalarında güneş görülmüyor.

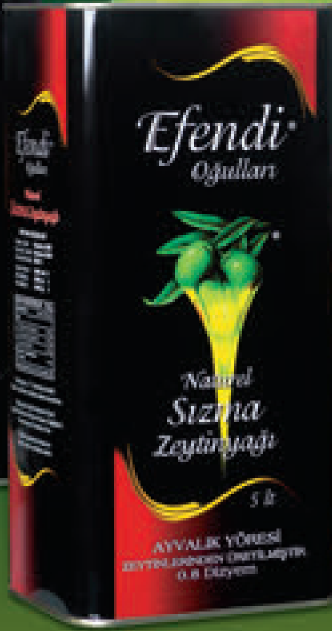
• Japonya yavaşlamadan büyük zarar görecek. İhracata dayalı Japon ekonomisi krizin en büyük mağdurlarından birisi. Bununla birlikte Japonya krize nakitle yakalandı. Önümüzdeki birkaç seneye Japon'ların batı ülkelerindeki satın almaları damga vuracak. Bankacılık lig tablolarında Japon bankalarının tekrar üst sıralara çıktığını göreceğiz.

• Gelişen Asya. Yavaşlayan batı ekonomisi Çin'i vuracak ancak paradoksal olarak kriz sonrası dönem Çin'i tam bir sanayi merkezi haline getirecek. Bunun sebebi gelişmiş ülkelerin bir çok sanayi şirketini kaybedecek olmasıdır. Türkiye'de krize örnek Simit Sarayı'nın satışlarındaki artış düşünülebilir ▪

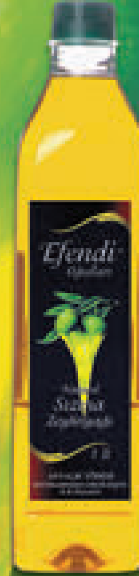
Efendi®

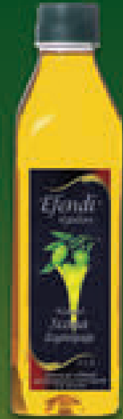
Oğulları®

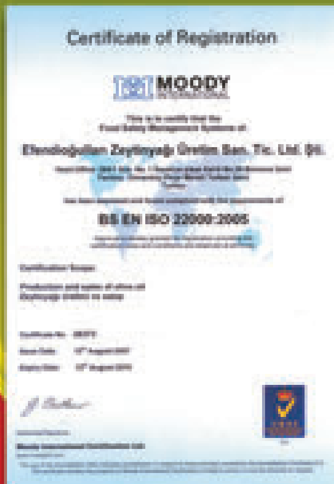

Zeytinyağı Kutsal bir Armağan'dır

Certificate of Registration

MOODY

Efendioğulları Zeytinyağı Üretim San. Tic. Ltd. Şti.

BS EN ISO 22000:2005

TÜRKİYE Genelinde
BAYİLİKLER Verilecektir...

Tel:0232 486 56 06 - 486 57 07

www.efendiyag.com

Doç. Dr. Mustafa ACAR
Kırıkkale Üniversitesi
İktisat Bölümü

Küresel Finansal Kriz ve Türkiye'ye Etkileri

1. Giriş

Amerika'da 2008 yılının ikinci yarısında patlak veren finansal kriz çok geçmeden başka ülkelere de sıçramış ve ABD ile birlikte dünya ekonomisini de krizin içine çekmiş durumda. Zaten 2007 ortalarından itibaren görülen belirtiler yüzünden anormal bir gerginlik içinde olan piyasalar, 2008 yılı Eylül ayında Lehman Brothers adlı finans şirketinin iflasını istemesiyle tepetaklak gitmiş; böylece patlayan kriz kısa sürede önce ABD ardından da bütün dünya piyasalarını sarsmıştır.

Son yedi aydır bütün dünya krizle yatıp kalkmakta, ekonomiler her gün taze iflas ve işten çıkarma haberleriyle, talep daralması, durgunluk ve işsizlikte artış feryatlarıyla çalkalanmaktadır. Kötü haberlerin ve kötümser bekleyişlerin etkisiyle dünya borsalarında büyük kayıplar yaşanmaktadır. New York borsasından Londra borsasına, İMKB'den Moskova ve Şangay'a, Brezilya ve Japonya'ya kadar hemen bütün borsalarda endeksler dibe vurmuş; trilyon dolarlık kurtarma paketlerine rağmen kayda değer bir toparlanma olmamıştır. Sadece İMKB'de 2008 sonunda bir yıl öncesine kıyasla uğranan kayıp 160 milyar dolar olarak hesaplanmaktadır. İMKB'ye oranla çok daha hacimli olan New York, Tokyo, Frankfurt, Londra, Şangay ve Moskova borsalarında uğranan kayıplar trilyon dolarlarla ölçülmektedir. Küreselleşme sürecinin krizleri bulaşıcı hale getirmesi ve Amerikan ekonomisinin dünya ekonomisi içindeki göreli ağırlığı (dünya GSYH'sının yaklaşık %25'i) nedeniyle sözkonusu krizin sadece ABD ile sınırlı kalmayacağı, Avrupa'dan başlayarak bütün dünya piyasalarını olumsuz etkileyeceği zaten beklenen bir gelişme idi, nitekim öyle de oldu. Dahası kriz sadece finans piyasasıyla da sınırlı kalmadı, dalga dalga reel ekonomileri, yani mal ve hizmet üreten sektörleri de etkisi altına almış durumda.

Bekleneceği üzere, gerek siyasi ve bürokratik mahfillerde ve gerekse görsel ve yazılı basının yanı sıra akademik camiada aylardır en önemli gündem maddesi küresel finansal krizdir. Yaşamakta olduğumuz krizin nedenleri, sonuçları, ekonomiler üzerindeki etkileri ve krizden çıkış yolları yoğun tartışmalara konu olmaktadır. Kapitalizmin ve serbest piyasanın "mabedi" sayılan Amerika'da bu derinlikte bir krizin patlak vermesi doğal olarak kapitalizm çevresinde dönen hararetli münazara ve münakaşalara sebep olmaktadır. Bu bağlamda, müzmin kapitalizm muhalifleri, Marx'ın kehanetleri paralelinde bir buçuk asrı aşkın bir süredir kapitalizm sonunun gelmesini uman iflah olmaz Marksistler mevcut krize bakarak kapitalizmin sonunun geldiği yorumu yapmaktadırlar.

MÜSİAD

Aynı koroya katılan ama sosyalist geleneğe mensup olmayan başkaları bu defa kapitalizmin serbest piyasacı türüne saldırmakta, krizin piyasanın kendi haline bırakılmasından kaynaklandığını, dolayısıyla, devletçi-müdahaleci politikalara dönülmesi gerektiğini ileri sürmektedirler. Kısaca bütün dünyada anti-kapitalist, serbest piyasa karşıtı, sosyalizmin veya müdahaleciliğin erdemlerinden dem vuran bir söylem yeniden popülerlik kazanmış durumdadır. "Kapitalizm çöktü" diyenden, "Marx haklı çıktı" yorumu yapandan, "Friedman'ı haksız, Keynesi haklı" ilan edenden geçilmemektedir. Türkiye ile ilgili olarak da kriz bağlamında oldukça farklı yorumlara rastlamak mümkündür. Sayın Başbakan'ın ifadesiyle krizin "teğet geçtiğini" düşünenler olduğu gibi, krizin teğet değil, "delip geçtiğini," ekonomiyi çok kötü etkileyeceğini, IMF ile anlaşılmazsa 2001 krizinden bile beter günlerin bizi beklediğini iddia edenler de bulunmaktadır.

Bu çerçevede bu yazıda, kapsam ve derinlik açısından kapitalizmin tarihindeki en büyük kriz olan 1929 Dünya Bunalımına benzetilen mevcut küresel krizin nedenleri, sonuçları ve Türkiye'ye etkileri irdelenmektedir. Önce krizin nedenleri, kısa vadeli bir bakışla yakalanabilecek görünür nedenler ile uzun vadeli bir bakışla tespiti mümkün olan derin nedenler olarak iki başlık altında ele alınmıştır. Ardından bu tür krizlere bir daha yakalanmamak için neler yapılması, krizin kalıcı çözümünün nerelerde aranması gerektiği tartışılmış; devletin para basma tekeline ve piyasaya müdahaleci iktisat anlayışına dayalı parasal genişleme, paradan para kazanma hevesleri, ve spekülatif hareketlerin sakıncalarına değinilmiştir.

Son bölümde ise bugün çöken sistemin kapitalizmin piyasacı modeli değil, piyasa karşıtı, devletçi ve müdahaleci modelinin olduğu belirtilmiş, çarenin yüz elli yıldır isabetsizliği ve insan doğasına aykırılığı defalarca kanıtlanmış Marksizm veya sosyalizmde değil, insan doğasıyla çok daha barışık bir sistem olarak serbest piyasa sisteminde aranması gerektiği vurgulanmıştır.

2. Krizin Kısa Vadeli Görünür Nedenleri

Küresel finansal krizin çıkış kaynağının ABD'deki konut sektörü olduğu herkesin bildiği ve kabul ettiği bir gerçektir. Krizin nasıl başladığı, nasıl geliştiği, neden ortaya çıktığına ilişkin çok sayıda hikâye anlatmak mümkündür. Ama en sade şekliyle krizin başlangıç noktası, ABD'de vatandaşın normal geliri ile satın alabileceğinden daha fazla konut arz edilmesi; başka bir deyişle konut sektörüne gereğinden fazla kaynak akıtılarak fiyatların aşırı ölçüde şişirilmiş olmasıdır. Satılmaya hazır evlerin ödeme gücü olmayan potansiyel ev sahiplerine pazarlanması noktasında finansal sistem devreye girmiş, "mortgage" denen uzun vadeli ipotek karşılığı kredilerin yardımıyla bu konutlar satılmıştır. Böylece satılan konutların parasını bu konutları satın alan kişiler yerine, krediyi veren bankalar veya öteki finans kuruluşları ödemiştir. Hoş bir "saadet zinciri" bu şekilde kurulmuş; alan memnun-satan memnun gibi gözüken tozpembe rüya, bir gün konutları satın alanların küçümsenmeyecek bölümünün bankalara olan borçlarını ödeme gücüne sahip olmadıkları anlaşılınca sona ermiştir. Hikâyenin özü budur (Akat, 2008a). 11 Eylül 2001 faciası sonrasında panik halindeki Amerikan halkını ucuz ev, ucuz araba, ucuz kredilerle rahatlatma arayışı bir felaketle sonuçlanmıştır.

2006 yılının Temmuz ayından itibaren mortgage piyasasına verilen kredilerin önemli bir bölümünün geri dönmeyeceği anlaşılmış, ama birçok işaretiyle "geliyorum" diyen krizin üstü örtülmeye çalışılmıştır. İzleyen aylarda bu piyasaya yüz milyarlarca dolar kredi vermiş bankalar ve finans kuruluşları zor duruma düşmüş; bunlardan 10'dan fazlasına Amerikan Hazinesi tarafından elkonmuş, veya yüksek miktarda kaynak aktarmak suretiyle kurtarılmıştır. Ancak daha önce zor duruma düşen şirketleri kurtaran ABD Hazinesi'nin Lehman Brothers (LB) adlı şirketi kurtarmayı reddetmesi, "dananın kuyruğunun koptuğu" noktayı işaretlemiştir. Bunun üzerine ABD'nin en büyük 4. yatırım bankası olan LB 613 milyar dolarlık bir borçla, iflasını istemiştir. Bu gelişme piyasalarda büyük bir dalgalanma yaratmıştır. Panik havasının daha da büyümemesi için ABD ve bazı Avrupa ve Asya merkez bankaları kriz yönetiminde birlikte hareket etme kararı almışlar, bu kapsamda piyasalara yüklü miktarda fon aktarmaya başlamışlardır.

Krizin patlak vermesinden itibaren mali durumlarını toparlayamayıp batanlar genelde yatırım bankası, veya konut kredisi veren kurumlardır. İflasların ve şirket satın almaların öne çıktığı bu sallantıda büyük yatırım bankalarının hemen hepsi ya batmış, ya kurtarma operasyonuna tabi tutulmuştur. Bunlar arasında ayakta kalan tek büyük yatırım bankası J.P.Morgan'dır. Ancak altını çizmek gerekir ki, J.P.Morgan "kendi başına" çalışan bir bağımsız yatırım bankası olmayıp, mevduat-kredi bankası (Chase) ile birleşik bir bankadır (Gökçe, 2008). Şu ana kadar 2 trilyon doları aşmış olan mortgage kredisi kaynaklı zararların boyutlarını, finansal türev

araçlara dayalı bugünkü modern finansal sistem yüzünden tam olarak hesaplamak mümkün olmamaktadır. Esasen aşağıda değinileceği üzere, krizin derinlerde yatan asıl nedenlerinden biri, borçlu ile alacaklı arasındaki zinciri koparan, kimin nihai borçlu, kimin alacaklı olduğunun tespit edilmesini imkânsızlaştıran modern inansal sistemdir.

Özetle yaşamakta olduğumuz kriz bugün sadece konut sektörüyle sınırlı bir mortgage kredisi krizi olmaktan çok öte boyutlara ulaşmış durumdadır. Bu bağlamda resmin bütününe bakıldığında, bu duruma gelinmesinde rol oynayan başlıca faktörler arasında, 2000'li yılların başlarından itibaren merkez bankalarının izlediği düşük faiz-gevşek para politikaları, ABD'de Afganistan ve Irak başta olmak üzere dünyanın çeşitli yerlerinde süren savaş, işgal ve askeri operasyon masraflarının kabarttığı bütçe açıkları ve dış açıklar, artan petrol fiyatlarının şişirdiği yüzergezer fonlar, likidite bolluğunun sağladığı imkânlarla özellikle konut, gıda ve enerji sektörlerine yönelik spekülatif hareketler sayılabilir. Nihayet, yatırım bankalarının ve konut kredisi veren finans şirketlerinin, ellerindeki fon fazlasını eritmek, aktiflerini kabartıp bilançolarını şişirmek ve patronlarının gözüne hoş görünmek amacıyla, müşterinin ödeme gücü olup olmadığına, verilen kredinin günün birinde dönüp dönmeyeceğine çok dikkat etmeksizin, konut sektörüne para akıtmaları krizin en önemli görünür nedenidir. Ölçüsüz biçimde verilen krediler, alanların ödeme gücü olmaması yüzünden, geri dönmemeye başlayınca saadet zinciri kopmuş, bu sektöre yüzlerce milyar dolar bağlamış şirketler birer birer batmaya başlamıştır (Acar, 2008a:8). Finans kuruluşlarının zor duruma düşmesi, finansman için bu kuruluşlara muhtaç reel sektör firmalarını da etkilemeye başlamış, Amerikan otomobil devleri Ford, GM ve Chrysler başta olmak üzere pek çok büyük şirketi iflasın eşiğine getirmiştir.

3. Derinlerde Yatan Asıl Nedenler: Modern Finansal Sistem ve Müdahaleci Kapitalizm

Bu satırların yazarına göre yaşanan krizin daha derinlerde yatan asıl nedenleri, özü itibariyle, modern finansal sistem ve müdahaleci kapitalizmdir. Altın standardı sistemi gibi yüzde yüz karşılığı olan para çıkarmaya dayalı sağlam para sisteminden vazgeçilmiş ve yerine karşılıksız kağıt (fiat) para sisteminin benimsenmiş olması, insanoğlundaki paradan para kazanma ve kısa yoldan "köşeyi dönme" hevesleri, devletin –kulağa hoş gelen "hayırlı" amaçlarla- ekonomiye sürekli müdahale etmesi, ve nihayet birilerinin yaptığı hataların bedelini başkalarına, özellikle de vergi mükelleflerine ödetme alışkanlığında olması krize götüren yolların taşlarını döşeyen asıl sebeplerdir. Bütün bunlara cevaz veren Keynesçi, müdahaleci ve devletçi iktisat anlayışı krizin zihniyet planındaki sorumlusudur.

Kapitalizmin tarihi boyunca, özellikle de 1929 bunalımı ve sonrasında defalarca yaşanan tecrübe, ekonomiyi canlandırmak gayesiyle piyasayı paraya boğmanın, spekülatif hareketlere göz yummanın, hesapsız-kitapsız işlerin bedelini başkalarına ödetme anlamına gelen banka kurtarmalar ve ölçüsüz garantilerin, ucuz kredilerle devlet-destekli şirket kayırmacılıklarının her defasında topluma ağır bedeller ödettiğine işaret etmektedir.

Karşılıksız, reel karşılığı olmayan parasal genişleme ve kredi genişlemesi çok geçmeden fiyatları şişirmekte, fiyat mekanizmasının etkinliğini bozmakta, yatırımcıya parasını nereye yatırması gerektiğine dair yanlış sinyaller vermekte, bunun sonucu olarak bazı sektörlere aşırı kaynak aktarılmasına sebep olmaktadır. Bu gidiş eninde sonunda krizle noktalanmaktadır. Devletin karşılıksız para basma ve parakredi genişlemesini tetikleme kötü alışkanlığı, ekonomiyi canlandırma amacına kısa vadede hizmet eder gibi görünmekte, ama çok geçmeden -enflasyonist kaygılardan ötürü parasal genişlemeyi frenleme zorunluluğu doğunca- saadet zinciri kopmakta, şişen balon sönmekte, geçici ve aldatıcı kısa vadeli canlanma, yerini durgunluğa ve krize bırakmaktadır.

İktisadın evrensel yasalarından biri, parasal genişlemenin fiyatlarda şişkinlik ve sonrasında kriz yaratacağı yasasıdır. Buna göre piyasaya arz edilecek her karşılıksız para, önce fiyatlarda şişkinlik yaratacak, bir süre sonra da kaçınılmaz bir sönmedaralma-büzülme süreci baş gösterecektir. Esasen ABD'de başlayıp bütün dünya piyasalarını sarsmaya başlamış olan mevcut krizin son tahlilde nedeni, tam da budur. 2000'de Nasdaq balonunun sönüşü ve sonrasında 11 Eylül saldırılarının ardından, ekonomiyi yeniden canlandırmak amacıyla Amerikan Merkez Bankası FED'in faiz oranlarını %1 seviyesine düşürdüğü, 2001-2006 arasında para arzındaki artışın %50'leri bulduğu, son on yıl içinde Amerikan finansal sistemine -başta Çin olmak üzere- dışardan 1 trilyon dolardan fazla sermaye transferi yapıldığı hatırlanacak olursa, kriz öncesi ABD ekonomisinde nasıl bir parasal şişkinlik olduğu daha iyi anlaşılacaktır.

MÜSİAD

Bu anlamda 2009 krizinin 1929 krizi ile temel bir ortak paydasının olduğu söylenebilir. Nitekim para politikaları ve etkileri üzerine araştırmalarıyla tanınan, Parasalcı okulun öncüsü Milton Friedman'ın 1929 Bunalımı konusunda vardığı sonuç şudur: "Gerçek şu ki, öteki pek çok ciddi işsizlik dönemleri gibi, Büyük Bunalım da özel sektörün yapısından kaynaklanan bir istikrarsızlıktan çok, devletin kötü yönetiminden doğmuştur (Friedman, 1982: 38). Friedman'a göre, -Keynesyen ve sosyalist iktisatçıların iddialarının aksine, Bunalım "serbest girişim sisteminin bir başarısızlığı olmanın çok ötesinde, devletin korkunç bir başarısızlığıdır (Friedman, 1968). Esasen olan biten, aynen bugün yaşandığı gibi, kriz öncesindeki yıllarda piyasanın paraya boğulmasından kaynaklanan şişkinlik, fiyatların ve borsanın aşırı yükselmesi, sonra da balonun sönmesidir. Rothbard'ın (2000) da işaret ettiği gibi, banka parasındaki genişleme faiz oranında yapay bir düşüşe sebep olmakta, bununla bağlantılı olarak sermaye mallarına veya bazı sektörlere yönelik yapay ve gayri iktisadi nitelikte bir aşırı yatırıma yol açmaktadır. Nitekim faiz oranlarının 2001 yılında %1'lere düşürüldüğü, Afganistan ve Irak işgallerinin gerektirdiği savaş masraflarının yol açtığı devasa bütçe açıklarını kapatmak için para arzında son yıllarda %50'lere varan artışların meydana geldiği, likiditeye boğulan piyasada konut sektörüne anormal miktarlarda fonların aktarıldığı ABD'de durum, tam da budur.

Krizin bu ölçüde büyük boyutlara tırmanmasının önemli bir sorumlusu, amiyane tabiriyle "bir koyundan dokuz post çıkarmaya" imkân veren, borçlu ile alacaklı arasındaki bağı koparan, spekülatif alım-satımlara seyirci kalan modern finansal sistemdir.

Bu sistem sayesinde ABD'de orijinali 1000 dolarlık kredi olan para, bu krediyi karşılık göstererek yeniden pazarlayan bankalar, finans kuruluşları ve sigorta şirketleri arasında elden ele dolaşarak 8-10 bin dolara ulaşmaktadır. Forward, futures, options, prime krediler, sub-prime krediler, hedge fonlar vb. türlü türlü türev araçlar sayesinde bir borç elden ele dolaşmakta, her elden ele geçiş sırasında katlanmakta, borçlu ile alacaklı arasındaki zincir tamamen kopmakta, sonuçta kimin gerçek borçlu kimin ise gerçek alacaklı olduğunun bilinmediği tuhaf bir borçluluk zinciri çıkmaktadır. Buna enflasyondan daha düşük faiz oranıyla borçlanmaya imkân veren gevşek para politikaları, düşük kredi standartları, devlet torpillisi şirketlerin yol açtığı suiistimaller ve verimsizlikler de eklenince, karşımıza trilyonlarca doların battığı, binlerce şirketin iflasa sürüklendiği, milyonlarca insanın işini kaybettiği perişan manzara çıkmaktadır.

4. Krizin Türkiye'ye Etkileri ve Kriz Lobisinin Talepleri

Bütün dünyayı bir kasırga gibi vuran mevcut krizin Türkiye'yi etkilememesi beklenemezdi. Nitekim en başta dış piyasalardaki talep daralmasına bağlı olarak ihracat, ona bağlı olarak üretim hız kesmiş; bazı bankalar kredileri geri çağırma yoluna gitmişler; döviz kurları yükselmiş; bir miktar sermaye kaçışı olmuş; büyük sermaye gruplarının bir kısmının dışarıda önemli miktarda para batırdığı anlaşılmıştır. Türk özel sektörünün 2001 sonrası ucu döviz bolluğu döneminde hızla artan döviz borçlarını çevirip çeviremeyeceği konusunda endişeler yükselmiştir. Her şeye rağmen belirtmek gerekir ki, Türkiye küresel finansal krizden nispeten az etkilenen ülkelerden biri olmuştur. Bunda rol oynayan başlıca faktörler 2001 krizinden alınan dersle bankacılık sisteminin sağlam durumda olması, mortgage sektörünün henüz gelişmemiş olmasının da etkisiyle batık kredi sorunu olmaması, makro göstergelerin çoğunun iyi durumda olması, ve mali disiplinden fazla sapılmamış olması sayılabilir.

Bundan sonraki dönemde Türkiye'nin krizden nasıl etkilenebileceği konusunda biri kötümser, diğeri iyimser iki senaryo yazılabilir (Acar 2008b). Kötümser senaryoya göre, ABD ekonomisindeki daralma dalga dalga Avrupa ve Asya ekonomilerini vurdukça talep daralacak, bu da ticaret ve sermaye akımları kanalıyla Türkiye'yi olumsuz etkileyecek; ihracat duracak, dışarıya büyük miktarda sermaye kaçacak, döviz kurları anormal derecede yükselecek, 190 milyar dolar civarında dış borcu olduğu söylenen Türk özel sektörü çok zor bir döneme girecektir.

Daha iyimser senaryoya göre ise kriz her ne kadar bir miktar olumsuz etkilese de bu etki korkulacak seviyede olmayacak, hatta aslında Türkiye için bir fırsat bile olabilecektir. Buna göre Türkiye dünyada son yıllarda yükselen piyasaların başında gelmektedir. Yakaladığı ekonomik ve siyasi istikrarı bozmadığı, bölgesinde barış arayışlarında aktif rol oynamayı sürdürdüğü, komşularıyla ilişkilerini iyileştirmeye devam ettiği sürece, Batı'nın doymuş ve krize girmiş piyasalarından çıkacak sermayenin yöneldiği muhtemel güzergâhlarından biri olacaktır. ABD'de bulunan 800 milyar doları aştığı tahmin edilen Körfez kaynaklı fonların küçük bir

yüzdesinin bile Türkiye'ye kalıcı doğrudan yatırım olarak gelmesi bu anlamda Türk ekonomisine büyük rahatlama sağlayacaktır. Nitekim bu yönde bazı olumlu gelişmeler de mevcuttur.

Söz buraya gelmişken, krizle ilgili tartışmalar bağlamında Türkiye'deki kriz lobisine de değinmekte yarar vardır. Küresel finansal kriz vesilesiyle bir kez daha görülmüştür ki, Türkiye'de oldukça güçlü bir "kriz lobisi" vardır. "Kriz lobisi," Türkiye'nin yol açmadığı bir krizi Türkiye'nin icadı imiş gibi gösteren, krizin etkisini ve boyutlarını alabildiğine abartan, aslında ödevini iyi yapmış görünen Türk hükümetini ihmalkârlık ve aymazlıkla suçlayan, siyasi karar mercilerini IMF ile bir kredi anlaşmasına zorlayan ve buradan alınacak kredilerle kendi zararlarının telafisini arzu eden, krizden çeşitli yollarla nemalanmayı uman çıkar grupları olarak tanımlanabilir. Türkiye ne yazık ki böyle bir kriz lobisinin varolduğu, talihsiz ülkelerde biridir. Bazı büyük sermaye grupları ve bunlarla çıkar ortaklığı yapan çevrelerce kendi ülkesinde kriz çıkmasından medet ummanın, veya panik havası yaratıp bundan nemalanmak istemenin muhtemel sebepleri şu şekilde sıralanabilir (Acar, 2009: 182-184).

Kriz lobisini ortaya çıkaran nedenlerden biri, Türkiye'de devlet eliyle zengin yaratma geleneğidir. Cumhuriyetin başlarında, İttihat ve Terakki'den devralınan kötü bir düşünsel ve zihniyetsel mirasın eseri olarak, Anadolu'nun Türkleştirilmesi ve "milli sermaye yaratılması" hedefi çerçevesinde, nüfus mübadelesinden sonra elde avuçta zengin sermayedar kalmaması nedeniyle, devlet eliyle zengin yaratılması faaliyetine girişilmiştir.

Bu sürecin doğal sonucu olarak Türkiye'de zenginlerin ya da büyük sermaye sınıfının büyük bölümü –istisnalar dışında- kendi bileklerinin hakkıyla, rekabet ederek, teknoloji üreterek ve kalitede yarışarak değil, daha çok devletin koruyucu kanatları altında, dış rekabete karşı gümrük duvarları ardında korunarak, teşvik ve sübvansiyonlarla beslenerek ortaya çıkmış bir sınıftır. Bu süreçte yerli sanayiciler hem dış rekabete karşı korunmaya, hem de yaptığı girişimlerin kârını kendisi alıp riskini devlete yüklemek gibi bir kötü alışkanlık edinmiştir. 1980 sonrası dönemde Türkiye'nin dışa açılma sürecinde Anadolu'da bir yerli-muhafazakâr-dindar burjuvazinin yükselmesi bu sürece yeni komplikasyonlar eklemiştir. Devletten nemalanmayan, kendi yağıyla kavrulan, dış dünyaya açık, rekabetten çekinmeyen bu yeni burjuvazi, devletin koruyucu kanatları altında yetişen İstanbul kökenli geleneksel burjuvaziyi rahatsız etmiştir.

Başka bir neden, yukarıda sıralanan gelişmelerle de yakından bağlantılı olmak üzere, Türkiye'de yaşanan iktidar mücadelesiyle ilgilidir. Jakoben modernleştirme süreci, gayri-Müslim unsurların Anadolu'dan uzaklaştırılması, milli burjuva yaratma girişimleri, laiklik-çağdaşlaşma kavramları çevresinde dönen tektipçi dayatmalar, Anadolu'daki etnik çeşitliliğin inkârı ve din anlayışının da belirli bir kalıba dökülme çabaları ile, kendini devletin sahibi olarak gören ve hukuk dışına çıkarak türlü tedhiş hareketlerine girişen devlet-içinde-devlet tipi yapılanmaların giriştiği karanlık faaliyetlerin finansmanı, askeri darbelere davetiye çıkarma, zengin işadamlarımızın bir kısmının içerde askeri vesayet rejiminden ve dışarıda IMF ile anlaşmadan yana tavır bir takınması, "Beyaz olmayan Türkler"in partilerine yönelik kapatma davaları, sivil anayasa yapılması ve bazı kronik siyasi sorunların çözümüne yönelik radikal reformların sürekli engellenmesi, birbiriyle iç içe ve son tahlilde iktidar mücadelesinin parçası olan olgulardır.

Bu söyleneler ışığında kriz lobisinin söylemlerini haklı bulmak zor görünmektedir. Nitekim krize karşı hükümet cephesinin özel sektörden daha hazırlıklı olduğu rahatlıkla söylenebilir: bankacılık sistemi sağlamdır; konut piyasasında batık kredi yoktur; mali disiplin sağlanmıştır; bütçe açığı ve kamu borçlarının GSYH'ya oranı bakımından kamunun performansı gayet iyidir; borcun çevrilebilirliği açısından da bir sıkıntı görünmemektedir. Krize karşı KOBİ'lere ilave destek kredileri sağlanmış, yurtdışında veya yurtiçinde bulunan kayıtdışı kaynaklarını kayda geçirme karşılığında %2 gibi düşük vergi ve kaynağını sormamayı öngören "varlık barışı" sayesinde 13.5 milyar TL'lik bir kaynak ekonomiye kazandırılmış durumdadır. Oysa büyük yerli özel sermaye grupları sürekli hükümeti tedbir almamakla suçlamaktadırlar.

Sıkıntının kaynağına bakıldığında, bu grupların son yıllarda ucuz döviz imkânlarından bol bol yararlandıkları, kurlar aniden yükselince de riski devletin üstlenmesini istedikleri anlaşılmaktadır. ABD ve Avrupa'da batan yüksek riskli fonlarda bir miktar para batırdıkları; ayrıca kendi paralarının bir kısmını yurtdışına çıkarıp oradan kendi şirketlerine aktararak bunu gerçek bir dış borçmuş gibi gösterdikleri ortaya çıkmaktadır. Bu durumda kriz lobisinin argümanlarına peşinen inanmadan bir kez daha düşünmek gerekmektedir.

MÜSİAD

Krizin boyutunu abartmanın, dış dünyadan kaynaklanan krizi Türkiye'nin krizi gibi göstermenin, kendi hatalarının bedelini hükümete ödetmeye çalışmanın savunulabilir tarafı yoktur. İlle bir kurtarma paketi hazırlanacaksa bu paket, onlarca yıldır kârını kendisine saklayıp zararını devlete ödeten büyük sermayeye değil, istihdam yaratıcı, küçük ve orta boy işletmelerin sarsıntıyı atlatmasına dönük faaliyetlere harcanmalıdır. Ancak bu konuda ölçüyü kaçırıp mali disiplini darmadağın etmenin orta vadeli bedelinin çok ağır olacağı unutulmamalıdır.

5. Krizlere Yakalanmamak İçin Öneriler

Bugün hükümetlerin krizden çıkış için uyguladıkları politikalar, tipik Keynesyen politikalardır: kamu harcamalarını artırmaya dayalı açık bütçe politikaları ve faizleri düşürmek; yani genişletici maliye ve para politikaları. İlk bakışta başka bir çare de yokmuş gibi görünmektedir. Oysa bu tür genişletici politikalar, ta en başta krize götüren parasal şişkinliği körükleyici politikalardır.

Enflasyonist bir sürecin ardından kaçınılmaz durgunluk geldiği zaman, hakim iki makro iktisat okulundan biri olan Parasalcılara göre derhal para arzı artırılmalı; Keynesyenlere göre ise hükümet bütçe açığı vererek harcamalarını artırmalıdır. Bugün ABD başta olmak üzere, devletlerin çoğunda her iki politika birden uygulanmaktadır. Bu iki görüşün aksine Avusturya Okulu iktisatçıları, hükümetin ellerini ekonomik sistemden tümüyle çekmesi gerektiğini savunmaktadırlar.

Böyle bir durumda hükümet, sancılı da olsa ekonominin zorunlu uyum sürecinden bir an önce geçmesine izin vermelidir. Durgunluğu sona erdirmek için yeni bir enflasyon yaratmak, en iyi ihtimalle, daha sonra gelecek daha derin başka bir durgunluğa zemin hazırlayacak; en kötü ihtimalle, enflasyon sadece uyum sürecini geciktirecek ve dolayısıyla da durgunluğu süresiz uzatacaktır. Kısaca Keynesyen-müdahaleci bakış açısı durgunluk karşısında aktif bir hükümet politikası ile karşılık verilmesi gerektiğini savunurken, Avusturya okuluna göre –canlanma ve daralma şeklindeki- işçevrimleri hükümetin enflasyonist politikaları tarafından üretilmekte olup, söz konusu dalgalanma ortaya çıkınca hükümetin yapabileceği en iyi şey, ekonomiyi kendi haline bırakmaktır. O halde Avusturya iktisadı iktisattaki öteki serbest piyasa okullarının aksine, bırakınız yapsınlar öğretisini ekonominin "mikro" alanlarına olduğu kadar "makro" alanlarına da uygulayabilmektedir (Rothbard, 2000). Daha uzun vadeli bir perspektifle, bugünkü gibi krizlere yeniden maruz kalmamak için alınabilecek tedbirler şu şekilde sıralanabilir (Acar, 2008a).

5.1. Modern Finansal Sistem Topyekün Gözden Geçirilmelidir

Bugün krizlere giden yolların taşlarını döşeyen en temel dinamik, devletin karşılıksız para basıp istediği kanallardan piyasaya sürmesine imkân veren fiyat para sistemi ve bir borcu ikincil ve üçüncül piyasalarda tekrar tekrar pazarlamaya imkân veren, borçlu ile alacaklı arasındaki irtibatı koparan modern finansal sistemdir. Müdahaleci-devletçi-Keynesçi anlayışla birleşince, para basma tekeli tehlikeli bir araca dönüşmekte; savaş masraflarının finansmanı, ekonominin canlandırılması gibi görünüşte meşru kılıflarla piyasa ekonomisine öldürücü darbeler indirmekte, sonuçta ortaya adı piyasa ekonomisi olan, ama gerçekte devlet güdümünde yarı sosyalist bir müdahale ekonomisi çıkmaktadır. O halde krizleri önlemenin yolu, sonuçlarla değil, nedenlerle uğraşmayı seçmek; durgunluğa giren ekonomiyi kurtarmaya çalışmaktan daha önce, vaktiyle ekonomiyi yapay bir şişkinliğe götüren sebepleri ortadan kaldırmaktır. Bu bağlamda, devletin karşılıksız para basma yetkisini elinden almak, piyasaya ancak (ya mal ve hizmet olarak, ya da merkez bankasının kasasına altın olarak) karşılığı olan para sürülebilmesini teminat altına almak gerekmektedir. Bireyler yaptığı zaman kötü olan "kalpazanlık" devlet yaptığı zaman iyi olamaz. Bu çerçevede modern finansal sistem topyekün gözden geçirilmeli, sağlam para sistemine dönülmelidir.

5.2. Hatanın Bedeli Vergi Mükelleflerine Değil, Onu Yapanlara Ödetilmelidir

Hukukun temel evrensel ilkelerinden biri, "cezaların şahsiliği" prensibidir. Buna göre bir suçu kim işlemişse cezasını o çeker; hatanın bedelini ancak o hatayı yapan öder. Bugünkü müdahaleci-devletçi ekonomik sistem, bu evrensel hukuk kuralını açıkça çiğnemekte, bankacıların ve konut kredisi şirketlerinin yaptığı hatanın bedelini vergi mükelleflerine ödetmeye çalışmaktadır.

Amerikan Kongresinde aylarca pazarlık konusu olan, 700 milyar dolarla başlayıp daha sonra 950 milyar dolara çıkarılan kurtarma paketinin son tahlilde anlamı budur. Nitekim aklı başında bir iktisatçılar grubu bu tür kurtarma paketlerini hakkaniyetli olmadığı, muğlaklıklar içerdiği, ve olumsuz sonuçları bir nesil boyunca sürecek uzun dönemli etkileri nedeniyle eleştirmişlerdir.

Amerikan hükümeti vaktiyle Bear Stearns ve Lehman Brothers gibi şirketlere ucuz kısa vadeli krediler vereceğine, batmalarına izin verseydi, bugün kriz bu boyutlarda yaşanmayabilirdi. Kıssadan hisse, krizleri önlemede daha çok devlet müdahalesi değil, daha az devlet müdahalesi olması gerektiğidir. Hükümetin yapacağı büyük çaplı yardımlar, vergi ödeyenlerin paralarının batan ve kötü yönetilen bankaların finansmanı için kullanılması anlamına gelmektedir (Karataş, 2008). Hesabını yanlış yapana hatasının bedelini ödetmemek, yıllık geliri 50-70 milyon dolarlık CEO'lardan hesap sormamak, parasını yanlış ellere emanet eden tasarruf sahipleri ve bankacıların vergi mükelleflerinin sırtından vaziyeti kurtarmasına göz yummak, iktisat yazınındaki adıyla "ahlâki yozlaşma" yaratmakta; kendisini veya mevduatını veya batık kredisini garanti altında gören bankalar ve para sahipleri hiçbir ahlâki kural tanımadan hesapsız işlere girişebilmektedir. Bu sisteme derhal son vermemek sadece bugünkülere gelecekte yeni krizlere ekleyecektir.

5.3. Piyasaya Daha Çok Değil, Daha Az Müdahale Edilmelidir

Piyasaya müdahale gerekli ve iyi bir şey midir, yoksa gereksiz ve kötü bir şey mi sorunsalı iktisadın ezeli sorunsallarından biridir. Bu konuda birbirinden taban tabana zıt görüşleri savunan iki anlayıştan müdahaleci anlayışa göre piyasa kendi haline bırakıldığında dengeye gelmez, kendini temizlemez, ya kaosa ya krize götürür; bundan dolayı piyasa kendi haline bırakılmamalıdır. Bunun alternatifi olan piyasacı anlayış ise tam aksini, dışarıdan müdahale olmadığı takdirde piyasanın kendiliğinden dengeye yöneleceğini, fiyat mekanizmasının arz veya talep fazlasını ortadan kaldıracağını savunur. Esasen modern iktisadın tarihi bu iki bakış açısının mücadelesinin tarihidir.

İşin hazin tarafı, müdahalecilerin, her zaman ortaya çıkan sorunları serbest piyasaya fatura ettikleri halde, hiçbir zaman müdahalesiz-engelsiz bir serbest piyasa ekonomisinin işlemesine izin vermemeleridir. Abartılı bir tabirle kapitalizmin ve serbest piyasanın "mabedi" sayılan ABD'de de durum aynen budur. İstisnai dönemler dışında ABD dâhil kapitalist sistemi uyguladığını iddia eden hemen bütün ekonomilerde yoğun bir devlet müdahalesi söz konusu olmuştur. Bu noktada dürüst olmak, eğer ortaya çıkacak sorunlar piyasa ekonomisine fatura edilmek isteniyorsa müdahalesiz bir serbest piyasa ekonomisine izin vermek; şayet buna tahammül edilemiyorsa, bu defa piyasaya müdahalenin ortaya çıkardığı sorunların sorumluluğunu dürüstçe üstlenmek gerekmektedir. Oysa çoğu kez yapılan, bırakınız yapsınlar anlayışıyla hiç bağdaşmayan yığınla müdahale (karşılıksız para basma, açık bütçe, dış ticaret kısıtlaması, vergiler, tarifeler, kotalar,...) yaptıktan sonra, ortaya çıkan ilk kriz veya durgunlukta hemen piyasa ekonomisini suçlamaktır. İşin gerçeği, 1980 sonrası dönemde ve sosyalist blok çöktükten sonra ortalığı kaplayan bütün serbest piyasa söylemine rağmen, ABD dâhil her yerde hâlâ ağırlıklı olarak uygulanan iktisadi model, müdahaleci, "ince ayar"cı, piyasayı kendi haline bırakmaya yanaşmayan, para ve maliye politikalarını günübirlik ekonomiye müdahale aracı olarak kullanan Keynesçi modeldir. Piyasa ekonomisini suçlayabilmek için, önce onun tam olarak işlemesine izin verilmelidir.

5.4. Savaşçı-İşgalci Zihniyet Terk Edilmelidir

İnsanoğlunun önemli bir zaafı, hırsına, aşırı dünya tutkusuna, hemcinsleri üzerinde iktisadi ve siyasi hegemonya kurma hevesine yenik düşmesi, bu amaçla etrafını yakıp yıkması, savaşı bir varlık nedenine dönüştürmesidir. Vaktiyle altın standardına dayalı sağlam para sisteminden vazgeçilmesinin temel sebebi de savaşların finansmanıdır. Sağlam para sistemi karşılıksız para basımına, dolayısıyla enflasyonist şişkinliğe izin vermeyen bir sistemdir. Oysa komşularıyla iyi geçinmeyi değil, onların kaynaklarına el koyarak hegemonya kurmayı yeğleyen hükümetler savaş masraflarıyla başa çıkamayınca, vergi mükelleflerinin de tahammül sınırını aşınca, çareyi karşılıksız para basımında bulmuşlardır. Halen ABD'de patlak vermiş krizin, belki ilk bakışta dikkati çekmeyen önemli bir nedeni, Bush yönetiminin saldırgan-işgalci bir anlayışa sahip Neocon ekibin etkisinde giriştiği işgallerdir. Elindeki devasa askeri gücü barışı ve adaleti tesis etmek amacıyla kullanmak yerine, Orta Asya, Kafkasya ve Ortadoğu'ya kendi ekonomik ve siyasi çıkarlarına göre yeni bir şekil vermek amacıyla kullanmayı tercih eden, bunun için Afganistan ve Irak'ı işgal eden, dünyanın dört bir yanında askeri üsler kurup operasyonlar düzenleyen ABD yönetimi, bu

MÜSİAD

politikalarının kaçınılmaz kıldığı muazzam boyutlarda masrafların altından kalkamamış, sürekli yükselen iç ve dış açıkları kontrol altına alabilmek için bu defa sonu krizle biten parasal genişleme yolu seçilmiştir. Yol açtığı yıkım, tahrip ve katliamların bedelini parayla ölçmenin imkânsız olduğu işgalci zihniyet, küresel ekonomik krizin de tetikleyici unsurlarından biridir. Barışı ve serbest ticareti esas alan bir zihniyet bu açıdan çok daha tercihe değerdir.

5.5. Küresel Sorunlara Küresel Çözüm Üretecek Mekanizmalar Geliştirilmelidir

Küresel finansal krizin kısa sürede bütün dünyaya yayılmasının bir nedeni, küreselleşen dünyada ekonomilerin birbirine her zamankinden daha bağımlı hale gelmesidir. Küreselleşme süreci gümrük duvarlarını aşağı çekmiş, sermaye hareketlerinin önündeki engelleri ortadan kaldırmış, dış ticaret olanaklarını genişletmiş, mal-hizmet, para-sermaye ve insan trafiği hızlanmıştır. Bu sürecin ülkelere daha hızlı büyüme imkânları, dış kaynaklara kolay erişim, sermaye akımlarından daha fazla pay kapma, modernleşme-kalkınma sürecine daha hızlı katılım gibi olumlu etkilerinin yanısıra, terörün uluslararası bir karakter kazanması, artan güvenlik kaygıları, farklı toplum kesimlerinin özgürlük ve demokrasi talepleri, daha fazla şeffaflık, hesap verebilirlik, ve denetlenebilirlik gibi ulus-devletleri rahatsız eden sonuçları da olmuştur. Sorunlar uluslararası hale geldikçe, ulus-devlet sorunlara çare bulmakta zorlanmakta, ulusüstü küresel kurum ve mekanizmalara olan ihtiyaç artmaktadır. Bu bağlamda artan uluslararası mal-hizmet, para-sermaye ve yatırım trafiğinin hızlanmasının, krizlerin bulaşıcı hale gelmesinin yarattığı sorunlarla başa çıkacak yeni mekanizmalar kurulmasını gerektirdiği açıktır. Terörizm sorunuyla başa çıkma bahanesiyle, BM gibi uluslararası mekanizmaları devre dışı bırakarak tek yanlı bir tutumla Orta Asya ve Ortadoğu'da işgallere girişen ABD, bu yolla terör sorununu çözemediği gibi, dünyayı daha güvenli ve istikrarlı değil, tam aksine daha güvensiz ve istikrarsız bir yer haline getirmiştir. Bu deneyimin ışığında gerek uluslararası terörle mücadele, gerekse spekülatif hareketlere girişen uluslararası yüzer-gezer fonların nasıl denetlenebileceği gibi konularda uluslararası işbirliğine her zamankinden daha fazla gereksinim vardır. Eski kurumsal yapılarla bu sorunlarla başa çıkılamayacağı açıktır. Yeni uluslar arası ortamda, küresel sorunlara küresel çözümler üretecek mekanizmalara ihtiyaç vardır.

Kaynaklar

Acar, M. (2009), Güncel İktisadi Tartışmalar, Ankara: Orion Kitabevi.

Acar, M. (2008a), "Kriz Kimin Krizi: Piyasanın mı, Devletçiliğin ve Kumandacılığın mı?" Liberal Düşünce, Yıl 13, Sayı 51-52, (Yaz-Sonbahar 2008), ss. 5-24.

Acar, M. (2008b), "Türkiye Küresel Krizden Güçlenerek Çıkabilir" Taraf, 20 Eylül 2008. http:// www.taraf.com.tr/ haber.asp?id=17379

Akalın, A. (2008), "'Marks Haklı Çıktı' Diyene Gülünür," Star Açık Görüş, 5 Ekim 2008.

Akat, A.S. (2008a), "Krizin Basit Hikayesi," Vatan, 26 Eylül 2008. http://haber.gazetevatan.com/haberdetay.asp?detay = Krizin_basit_hikyesi_200669_4&Newsid=200669&Categoryid=4&wid=8

Akat, A.S. (2008b), "İktisatçıların Mektubu," Vatan, 27 Eylül 2008. http://w9.gazetevatan.com/haberdetay.asp?tarih=27.09.2008&Newsid=200983&Categoryid=4&wid=8

Çetin, Ü. (2008), "Finansal Krize Yakından Bakış," Liberal Düşünce, 13(51-52): 25-31.

Friedman, M. (1968), Dollars and Deficits, New York: Prentice-Hall.

Friedman, M. (1982), Capitalism and Freedom, Chicago: Univ. of Chicago Press.

Gökçe, D. (2008), "Wa-Mu da Gitti!" Akşam, 27 Eylül 2008. http://www.aksam.com.tr/yazar.asp?a=130929,10,12

Karataş, A. (2008), "Krizi Altı Ay Önce Önleyebilirdik," Taraf, 2 Ekim 2008. http://www.taraf.com.tr/haber.asp?id=18223

Mises, Ludwig von (1998), Human Action, Auburn, Alabama: Mises Institute. [Türkçesi: İnsan Eylemi, (Çev. İ. Aktar), Ankara: Liberte, 2008.]

Rothbard, M.N. (2000), Egalitarianism as a Revolt Against Nature, 2nd ed., Auburn, Alabama: Ludwig von Mises Institute.

Tezcan, M. (2008), "ABD'de Yapılan Kamulaştırmalarla Sosyalizm Gelmez," Taraf, 3 Ekim 2008. http://www.taraf.com.tr /haber.asp?id=18307

Dr. Mustafa ÖZEL
Fatih Üniversitesi
- - letme Bölümü

Kapitalizm ve Finans Terörü

CNN yorumcusu, ABD'deki finansal krize yönelik kurtarma operasyonunu şöyle özetliyordu: "Profits are privatized, but losses are socialized." Türkçesi: Kârlar cebe, zararlar toplumun sırtına! Nitekim, daha şimdiden birkaç trilyon dolara ulaştığı ilan edilen zararları karşılamak için paket üstüne paket hazırlanıyor. Nereden gelecek bu para? Karşılıksız basılmayacaksa, yeni vergilerden. Obama'nın 'radikal' başkanlığı için bundan daha talihsiz bir durum olmazdı!

"Kâr olunca şahısların cebine, zarar olunca toplumun sırtına" ifadesi aslında modern kapitalizmin tarihini tek cümleyle özetliyor. Haliç kıyısında yıllarca faaliyet yapan sanayi işletmelerinin kârı ortaklarına giderken; kirlenen denizi temizlemek İstanbul Belediyesi'ne, dolayısıyla İstanbul halkına kalmadı mı? Uzan kardeşlerin uçurduğu milyarlarca dolarlık İmar Bank mevduatını sahiplerine ödemek sonunda Türk devletine, dolayısıyla bu ülkede vergi ödeyen herkese düşmedi mi?

Otuz yıl önce üniversite sıralarındayken iktisat hocalarımız bize artık Keynes devrinin bittiğini, Friedman devrinin başladığını söylüyordular. Birkaç yıl sonra iktidar koltuğuna kurulan "muhafazakâr" Turgut Özal sıkı bir Friedmancıydı. Bugünse Friedman'ın artık öldüğü, yeni bir Keynes dönemi başladığı söyleniyor.

Önce kelimelere netlik kazandıralım. ABD'de Keynes liberal, Friedman ise muhafazakâr olarak bilinir. Amerikalılar için liberal "solcu" demek; muhafazakâr ise düzen yanlısı. Keynes 1936'da Genel Teori'yi yazdığı zaman, Avrupalılar bakımından müfrit liberal Hayek ona karşı Köleliğe Giden Yol'u yazdı ve Keynes'i neredeyse Komünistlikle itham etti. Onun için, kelimelere takılmadan Keynes'in ne dediğini ve bugünlerde niçin yeniden popüler olmaya başladığını anlamaya çalışalım.

Keynes Reloaded

Adam Smith'den Milton Friedman'a kadar modern iktisatçıları ekonomi karşısındaki konumları bakımından iki gruba ayırabiliriz: Doğal düzenciler ve müdahaleciler. Fizyokratik, klasik ve neo-klasik görüntüleri içinde modern iktisat düşüncesinin özü, Çin toplum felsefesinden devşirdikleri "doğal olanın kurmaca olana üstünlüğü" ilkesidir. Başka bir deyişle, tabiat insandan daha akıllıdır. Ekonomik sistemde bir dengesizlik varsa, akıllı olduğunu vehmeden bir otoritenin (devlet mesela) müdahalesine gerek yoktur. Hatta böyle bir müdahale ters sonuç doğurur. En iyi çare, tabiatın o dengesizliği kendi kendine gidermesini beklemektir. Piyasalar otomatik olarak tam istihdam dengesine ulaşır.

MÜSİAD

Doğal düzencilik ahlâkî ilkesini Mandeville ve Bentham gibi düşünürlerden alıyordu. Şiarları "Private vices, Public virtues" idi: Kişisel kötülükler, toplumsal erdeme dönüşürdü. Yani bireyler tek tek kötü (mesela bencil, açgöz, muhteris) olduklarında, kendi çıkarlarını ençoklaştırmaya çabalayacak; bu çaba ise toplumsal faydanın ençoklaşmasıyla sonuçlanacaktı. Smith bu düşüncelerle tanışmadan önce Ahlakî Duygular Kuramı'nı yazmıştı (1759). Bu kitapta ana sorusu şuydu: "Ötekini nasıl sevebilirim?" 1776'da yayımladığı Ulusların Zenginliği'nde ise soruyu şöyle vaz ediyordu: "Kendimi nasıl sevebilirim?"

Ondokuzuncu yüzyılın şiddetli sosyalist eleştirisine rağmen, bu fikirler 1930'lara kadar alternatifsiz kaldı. Sosyalist eleştiri ütopikti; realiteyi değil rüyaları esas alıyordu. Keynes ise en katı gerçeklerden (I. Dünya Savaşı, 1929 Buhranı…) hareketle hem doğal düzenciliği, hem de onun ahlakî ilkesini ters yüz ediyordu. "Keynesyen Devrim" dedikleri ciddi bir olaydı.

Aristokrat İngilize göre "otomatik denge" bir yanılsamaydı. O güne kadar "gölge ekonomi" diye anılan para-kredi ilişkileri, üretim esaslı reel ekonomiden daha önemliydi. Ve kişisel erdemler toplumsal kötülüğe yol açabilirdi. ("Private virtues, Public vices.") Sırasıyla ele alalım:

Otomatik denge gerçek hayatta değil, yükselen girişimci sınıfın dizginlenmesini istemeyen modern iktisatçının kafasındaydı. Oysa ekonomi eksik istihdam şartlarında da bir denge oluşturabilirdi. Bu durumda güçlü bir oyuncunun devreye girmesi ve (ister sermaye ister emek olsun) eksik kullanılmış üretim faktörlerini tam çalışır hale getirmesi gerekirdi. (Yüksek işsizlik varsa, üretken olmasa bile işçilere kanal kazdırıp tekrar doldurmak, sonra gene kazdırmak yararlıydı. Veya sermaye eksikliği yüzünden yatırım yapılamıyorsa, devlet büyük sanayi ve altyapı yatırımlarını üstlenerek bu boşluğu doldurmalıydı. 1930'lardan 1970'lerin sonlarına kadar Türkiye dahil bütün dünya hükümetlerinin Keynesgil fikirlerle amel ettiğini söylemeye gerek var mı?)

Keynes'in diğer bir katkısı, finans piyasalarının ekonomide arızî değil aslî bir işlev gördüğüne dair fikriydi. Marx'ın altyapı/üstyapı metaforunu kullanırsak, diğer iktisatçılar üretimin altyapı, para-kredi ilişkilerinin ise üstyapı olduğunu söylüyordu. Keynes ise asıl maceranın para ve kredi gibi "simgelerin" oluşturduğu üstyapıda geçtiğini, üretimin ona göre şekillendiğini söylüyor; genel dengenin bu iki piyasadaki dengelerin etkileşiminden ortaya çıktığını belirtiyordu. (Mark Blaug, Keynes'in bu fikre o yıllarda Cambridge'de çok etkili olan filozof Wittgenstein'ın etkisi altında ulaşmış olabileceğini söylüyor. Malum, Tractatus yazarı da dünyayı dil yani simgeler ile açıklamaya çalışıyordu.)

Hayvanî Ruhların Serüveni

"Private virtues, Public vices" meselesine gelince, "animal spirits" kavramıyla beraber bu fikirler günümüzdeki finans depremini anlamamızda anahtar rol oynayabilir. Ekonomi niçin kendi kendine dengeye gelmez? Çünkü finans piyasaları reel ekonomiden daha önemlidir ve oralarda normal, hesabını bilen, aklı başında insanlar değil, "hayvanî ruhlar" at koşturur. Bunlar üretimde olduğu gibi kılı kırk yaran hesapçı burjuvalar değil, spontan bir biçimde eylemsizliği değil eylemi seçen ve bunu "nicel faydaların ağırlıklı ortalamasını nicel olasılıklarla çarparak bulmayan" hareketli insanlardır. Davranışlarına iyimserlik hakimdir; havanın hep günlük güneşlik olacağını varsayarlar.

Bu temelsiz iyimserliğin boş olduğu anlaşılınca, sahneyi erdemli yurttaşların elbirliği ile hazırlanan kaos şereflendirir. Klasikler, bireylerin tek tek erdemsiz davranışlarından toplu faydanın çıkacağını varsayıyorlardı. Keynes ise bireylerin tek tek erdemli ve akıllı davranışlarının felakete yol açtığını söylüyor. Bir örnekle izah edeyim: Diyelim ki özel bir üniversitede 3000 YTL maaşla hocalık yapıyorum. Maaşımın beşte birini tasarruf edip banka hesabına, altına veya hisse senedine yatırıyorum. Derken ABD'de en önemli finans kurumları batıyor ve krizin önümüzdeki yıldan itibaren derinleşerek Türkiye'yi de etkileyeceği söyleniyor.

Akıllı (rasyonel, hesabını bilen) bir insan olarak şöyle düşünüyorum: Kriz olursa bundan en fazla etkilenecek olan eğitim sektörüdür.

Bu durumda özel üniversitelere talep düşer. Öğrenci sayısı azalınca, öğretmen talebi de azalır. İlk yol verilecekler, benim gibi yarı emekliler olur herhalde. Dolayısıyla önümüzdeki yazdan itibaren işsiz kalabilirim. İyisi mi hazırlıklı olayım ve şimdiki gelirimin beşte birini değil, hiç olmazsa beşte ikisini tasarruf edeyim. İşte herkes benim gibi akıllı davranıp tüketimini % 20 kısarsa, belki de hiç meydana gelmeyecek olan bir ekonomik kriz böylelikle "üretilmiş" olur. Bireysel akıllar toplumsal çılgınlığa yol açar!

Türev Piyasaların Marifeti

Keynesgil bakış açısıyla, önce mortgage ardından CDS krizi "hayvanî ruhların" günümüz finans dünyasında da ferman ferma olduklarını gösteriyor. Morkıç krizi ülkemizde az çok bilindiği için, CDS krizine odaklanarak "küresel finans teröristlerini" tanıtmaya çalışacağım. CDS (Credit Default Swaps) innovatif bir kredi türev ürünü. Kredinin türevi ama suyun suyu kadar masum değil. Bir piyasa uzmanından önce işin mahiyetini öğrenmeye çalışalım:

"Kredi riski swap'ları (CDS'ler) son yıllarda gittikçe önem kazanan ve oldukça yaygın olarak kullanılan kredi türev ürünlerindendir. Bankalar, sigorta şirketleri, yatırım firmaları gibi kuruluşlar bu piyasalarda yüksek hacimli işlemler yapmakta ve piyasayı yakından takip etmektedirler. CDS'lerin amacı taraflar arasında kredi riskini transfer etmek ve bu yolla piyasa riskini yönetmektir. Bir CDS, ilgili şirketin ödememe riskine karşı güvence sağlayan bir anlaşmadır. Bu anlaşma bir sigorta sözleşmesine benzer. CDS, alıcısına belirli risklere karşı korunma sağlar. Genellikle şirket tahvili satın alan yatırımcılar, bu tahvilleri çıkaran şirketlerin tahvillerle ilgili anapara ve faizleri ödememe riskinden korunmak amacıyla CDS satın alırlar. Bunun yanısıra, CDS'ler esnek bir finansal araç olduklarından şirketlerin olası kredi risklerine karşı çeşitli şekillerde kullanılabilirler. CDS alıcısı, CDS'in vade sonuna kadar ya da kredi riski görülene kadar satıcıya dönemsel ödemeler yapar." (Nurgül Chambers, 11.03.2008, www.finans.ekibi.net)

Uzun sözün kısası, borçlanmış bir şirketin borcunu ödeyememe riski, belirli bir kazanç karşılığında başka kurumlara sigorta ettirilmektedir. Şayet iflas ve benzeri durumlar fazla yaşanmazsa, garantörler bundan iyi para kazanmakta; fakat borcu taahhüt edilen şirketlerin ödeme riski yükseldikçe de garantör bankalar hapı yutmaktadır. İşte Merill Lynch ve Lehman Brothers gibi yatırım bankalarının uğradığı kaza temelde böyle bir olaydır.

CDS'ler mevduat toplayamayan yatırım bankaları için esnek bir enstrüman olarak belki yararlı olabilecekken, denetleyici bir otoritenin olmadığı bir ortamda, hayvanî ruhların oyuncağı haline geldi. 2005 sonlarında CDS hacmi 14 trilyon dolar iken, 2007 sonunda bu rakam 62 trilyon dolara ulaştı. Dünyada bir yılda üretilen bütün mal ve hizmetlerin toplam değerinin henüz 60 trilyon doları bulmadığı bir ortamda, bir avuç serüvencinin ne kadar doludizgin at koşturduklarını tahayyül edebiliyor musunuz?

1980'lerin başlarında ben de benzer bir deneyim yaşadım. Faizlerin serbest bırakıldığı bir ortamda, şube sayısı fazla olmayan bankalar yeterli para toplayabilmek için "mevduat sertifikası" adlı bir enstrüman geliştirdiler. Bu sertifikaları bankalar basıyor, bankerler halka pazarlıyordu. Çalıştığım İstanbul Bankası'nın sertifikalarını Meban ile Banker Kastelli satıyorlardı. Derken, banka ile hiç de alakalı olmayan sebeplerle Kastelli yurt dışına kaçtı. Ertesi gün İstanbul Bankası'nın şubeleri önünde kuyruklar oluştu. Banka ikinci günün sonunda devlete teslim oldu. Tıpkı çeyrek asır sonraki Lehman Brothers gibi!

Krizin dünya ekonomisi bakımından boyutlarını ve Türkiye'ye muhtemel etkilerini ayrıca ele almalıyız. Kriz en fazla ABD'nin açıklarını finanse eden Doğu Asya'yı vuracak. Kafayı çalıştırırsak bu işten kazançlı bile çıkabiliriz!

Finansal Terör Çağındayız

Küresel finans krizi derinleşme işaretleri veriyor. Beş yıl önce, Marmara Üniversitesi Bankacılık Enstitüsü'nün düzenlediği uluslararası sempozyumun son oturumunda şöyle demiştim:

"Değerli finans uzmanları. İki gün boyunca çok önemli tebliğler dinledik; çeşitli finansal teknikler hususunda bilgilendirildik. Benim sizlere öğretebilecek herhangi bir kazanç formülüm yok. Hatta konuşmamı oldukça sevimsiz bulabilirsiniz. Çünkü dünyamızın son otuz yılda "Finansal Terörizm" çağına girdiğini düşünüyorum. Tıpkı tarım veya sanayi çağları gibi, kendine özgü nitelikleri olan bir çağ bu. Saint Simon'un kehaneti doğru çıktı: İnsanlığın geleceğine bankacılar (finans kurtları) yön veriyor. Onlar sayesinde, dünya nüfusunun yüzde 99'u yüzde biri için ter döküyor!

Bu sözlerimi peşinen finans düşmanlığı tarzında yorumlamayın lütfen. Finans sektörünün ekonominin geneli için ne denli hayati bir önem taşıdığını hepimiz biliyoruz. Yalnız, finans işlevi ekonominin genelinden kopup başlı başına bir amaç haline geldi mi, dünya adeta bir kumarhaneye dönüşür. Şöyle bir düşünün; 50 yıl kadar önce, ülkeden ülkeye ticaretin

MÜSİAD

günlük hacmi ile finansal işlemlerin hacmi aşağı yukarı eşitti. 1970'lerde bu oran finansal işlemler lehine bire üç oldu; 1980'lerde ise bire on. 1990'larda bire kırk, 2000'lerdeyse bire 60. Bugün dünya ekonomisinde ülkeden ülkeye bir günlük mal ve hizmet ticareti 25 milyar doları bulmazken, günlük döviz işlem hacmi 1.5 trilyon doları aşıyor. (Bu rakam sonra 3.5 trilyon dolara çıktı!) Yani mala değil, para ve krediye hükmedenler dünya ekonomisine yön veriyor."

Sözlerimden sadece iktisatçı Yaşar Erdinç'in etkilendiğini, salondakilerin çoğunluğunun dudak büktüğünü hatırlıyorum. Benzer bir olayı yıllar önce bir Kanal 7 programında da yaşamıştım. Şu gece yarılarına kadar uzayan sıkıcı programlardan birinde 2001 krizinin nedenlerini tartışıyorduk. Şişhane'de avizeci Arkadaşım Salih Uyan'a esnaf komşusu ertesi sabah şöyle demiş: "O kısa boylu bıyıklı vardı ya, biliyorum Komünistti ama en doğru o konuşuyordu!"

Oysa ben sadece dünyanın en zengin ikinci adamı sayılan Warren Buffet'a tercüman oluyordum. Bütün zamanların en büyük spekülatörlerinden biri sayılan Buffet'a göre finansal türevler "finansal kitle imha silahlarıydı". Tıpkı Soros gibi o da denetimsiz finansal genişlemenin kısa zamanda patlayacak bir "zaman bombası" olduğunu söylüyor ve ilgilileri göreve çağırıyordu.

Hatırlayacaksınız, on yıl önce, Doğu Asya finans krizinin ardından George Soros Financial Times'a bir mektup yazarak adeta Rus finans krizinin fitilini ateşlemişti. Üstelik, ABD Temsilciler Meclisi Bankacılık Komitesi'nde konuşurken Rusya krizinin daha da derinleşeceğini, Brezilya'nın sırada olduğunu, Brezilya'nın çökmesi halinde Arjantin'in tehlike hattına gireceğini, IMF'in bu durumu düzeltecek silahının olmadığını söylemişti.

Rotschild'den Soros'a Haute Finance

Kimdi bu Soros? Dünya sisteminin hegemonik gücü sayılan ABD'nin temsilcileri karşısında nasıl bu kadar pervasızca konuşabiliyordu? Onları zımnen bile değil, açıkça, kudretsiz olmakla itham edebiliyordu? Bununla da kalmayıp, ikide bir, kapitalizmin çökmek üzere olduğunu, finans kapitalizminin demokratik açık-toplum sisteminin en büyük düşmanı olduğunu filan söylüyordu. Kimdi bu adam? Kimleri ve neyi temsil ediyordu?

Karl Polanyi, Büyük Dönüşüm başlıklı eserinde yüksek finansın 19. yüzyıl sonlarıyla 20. yüzyıl başlarında dünyanın siyasî ve ekonomik örgütlenmesi arasındaki ana bağlantı olduğunu söylüyordu: "Finans ile diplomasi arasında yakın temas vardı; hiçbiri diğerinin gönlünü almadan, ister barışa ister savaşa yönelik herhangi bir uzun vadeli plan yapamazdı. Bununla beraber, umumi barışın başarıyla sürdürülmesi şüphe götürmez biçimde uluslararası finansın konum, organizasyon ve tekniklerinde yatıyordu." Peki, kimlerden oluşuyordu bu haute finance? Sanılanın aksine, pek anonim bir topluluk değildi. Elbette orta yerde çok sayıda kişi ve kurum adı dolaşıyordu. Fakat finans sisteminin merkezinde devler vardı ve herşey onlardan sorulurdu. "Rotschild'ler hiçbir hükümete tâbi değildiler; bir aile olarak soyut beynelmilelcilik ilkesini ete kemiğe büründürmüşlerdi; sadakatleri bir firmaya idi: Kredisi, hızla büyümekte olan bir dünya ekonomisinde siyasi yönetimle endüstriyel çabalar arasındaki biricik hükümetlerüstü bağ haline gelmiş olan bir firma."

Polanyi'nin eseri bir bakıma Hilferding ile Hobson'ın emperyalizm/yüksek finans ilişkisine dair çalışmalarını tamamlıyordu. Hobson'a göre, Rotschild'lerin rızası olmadan hiçbir Avrupa devleti büyük bir savaş başlatamaz, hiç kimse de külliyetli bir devlet kredisi açamazdı. Millî devletlerin politikalarını bunlar manipüle ediyordu.

Fernand Braudel (ve şimdi Giovanni Arrighi) beynelmilel finans gücünün yeni bir icat olmadığını tesbit ettiler. Rotschildler, 16. yüzyılda Cenevizlilerin, 17-18. yüzyıllarda Hollandalıların kapitalist dünya sisteminde oynadıkları rolü 19. yüzyıl sonlarıyla 20. yüzyıl başlarında oynadılar. Şimdi aynı rolü Soros ve benzerleri oynuyor. Anahtar kelimeleri: Panik. 'Yatırımcılar' paniğe kapıldı mı, Soros'lara gün doğuyor.

Reel Ekonomiden Gazino Kapitalizmine

Reel ekonomide panik olmaz. Olsa olsa, bazı sektörlerde geçici sıkıntılar yaşanır, kâr haddi düşer, yatırımlar daha kazançlı sektörlere kaydırılır, sıkıntı makul bir zaman zarfında aşılır.

Panik, spekülasyonun çocuğudur. Büyük sermaye sahipleri, üretimden değil, finansal spekülasyondan kazanç sağlamaya yönelince, sistemin paniksiz işlemeye devam etmesi eşyanın tabiatına aykırı olur.

Kapitalizmin "genişleme" çevrimlerinin son safhasında egemen olan, hep finans sermayesidir. Krediye hükmedenlerin gücü, sadece sanayicileri değil, devlet adamlarını da gölgede bırakır. Kazanç üretim ve ticaretten giderek kopar. Kudretin devletten "Piyasa"ya amansız kayışı önce zayıf ve küçük ülkelerde vuku bulur, fakat sonra en büyük ve en güçlü olanlarına sıçrar. Ve ekonomik sistemin geleceğine dair belirsizlik, siyasî sistemi felç eder. ABD dış işleri eski bakanı Henry Kissenger Asya krizinin ardından Batılı liderleri şöyle uyarıyordu: "IMF, her hastalığı aynı ilaçla tedaviye çalışan kızamık doktoruna benziyor. Liderlerimiz küresel sermaye akımlarını ve bunların hem sanayileşmiş, hem de sanayileşmekte olan ülkelerin ekonomileri üzerindeki potansiyel etkilerini daha iyi anlamak zorundadırlar. Büyük ölçüde iç gerekçelerle verilen kararların potansiyel uluslararası (siyasî) etkilerinin farkında olmalıdırlar."

Problemin kaynağı şu: Dünya para sistemi uluslar-arası, dolayısıyla siyasî nitelik taşırken, dünya kredi sistemi küresel, dolayısıyla salt ekonomik nitelik taşımaktadır. Siyasetle ekonomi arasındaki gerginlik, insanlık tarihinin hiçbir evresinde bu kadar şiddetli olmamıştı.

Ulaşılan noktayı kapitalist sistemin konjonktürel çözümlemeleriyle vuzuha kavuşturamayız. Mutlaka yapısal bir çözümlemeye yönelmeliyiz.

Dünya para sistemiyle küresel finans sistemini paralel yürüyen iki trene benzeten Susan Strange, trenlerin ikinci dünya savaşı sonrasındaki ilerleyişinin dünya sisteminin iki önemli yapısı tarafından derinden etkilendiğini söylüyor: Güvenlik yapısı ve bilgi yapısı. Savaşın mağlupları (Almanya ile Japonya) kadar, Avrupa'daki galipleri (İngiltere ile Fransa) de bu hususlarda ABD ile aşık atabilecek durumda değildiler. ABD, Batı Avrupa ile Japonya'yı Sovyet nükleer tehdidine karşı koruyacak, buna karşı 'müttefikler' para ve finans sistemlerinin idaresine 'fiiliyatta' karışmayacaklardı. Bretton Woods sisteminin son bulduğu 1971'den sonra bile durum ilke olarak buydu.

Amerikan para ve finans hakimiyetine ilk darbe Eurodollar denen icattan geldi. Amerikan bankaları, tıpkı Japon bankaları gibi, çok az faiz verdiklerinden, Londra 'offshore' dolarlara yüksek faizler ödemeye ve topladığı paraları daha yüksek faizlerle ödünç vermeye başladı. Bir süre sonra Amerikan bankaları bile bu kârlı, kontrolsüz ve vergisiz ticarete meyledip Londra'ya akın ettiler. 1973'ten sonra petrodolarlar bu para ticaretinin hacmini olağanüstü şişirdi. Çok kazançlı ve garantili bir işti bu, zira faiz oranı değişkendi! LIBOR diye bir kavram icat edildi: Londra piyasası faiz oranı. Geri ödemeler yapılırken, ilk günkü faizden değil, o zamanki LIBOR üzerinden hesap yapılıyordu. Hâlâ da öyledir!

'Gelişmekte olan' ekonomiler için yıkım oldu bu. 1980'lerde bir yandan meta fiyatları gerilerken, bir yandan faizler tırmandı; büyük uluslararası bankalar 'batık kredi' kavramıyla tanıştı. Millî para birimlerinin değeri, reel ekonomideki gelişmeler kadar, hatta onlardan da çok, finans akımlarına bağlı hale gelmeye başladı. New York ve Londra'nın yanısıra, Toronto'dan Tokyo'ya, Sydney'den Hong Kong'a kadar birçok merkez bir tek finansal sistemin parçaları haline geldiler. Wall Street veya City of London'da çalışmak, hükümetler veya sanayi şirketleri için çalışmaktan hem daha havalı, hem daha kazançlı oldu. Finans direktörleri, krupyelere dönüştü. Strange'in kitabına koyduğu başlık bu bakımdan son derece isabetlidir:

Gazino Kapitalizmi. Sistem sık sık şu üç kelimeyle tavsif edilir oldu: Risk, panik, kriz. İlk ikisi geldi geçti; şimdi sıra üçüncüde.

Gazino kapitalizmi öncelikle borç krizini yarattı. Şu anda dünyanın yoksul ve yarı yoksul ülkeleri zenginlere 3 trilyon dolardan fazla borçludurlar. İkincisi, gazino kapitalizmi kredilerden aslan payını zengin ülkelere, bilhassa ABD'ye ayırdı. ABD'nin bütçe açığı yılda ortalama 600-700 milyar dolara kadar yükseldi; dış ticaret açığı ise trilyon dolara dayandı. Bütün bu açıklar küresel finans sistemi sayesinde yıllarca çok ucuz, neredeyse maliyetsiz finanse edildi. Küresel finans sistemi, hegemonik gücün haraç aletine dönüştü.

Durmak Yok, Yatırıma Devam!

Batı rasyonalitesinin yumuşak karnı “counter-productive” olmasıdır. Bu rasyonalite ile icat edilen silahlar, ister atom ister finans bombası olsun, döner sizi de vurur. Amerika birkaç onyılda elde ettiği finansal kazançları birkaç haftada kaybetti. Daha da kaybedeceğe benziyor.

Krizin Türkiye gibi ülkeleri de etkilemesi kaçınılmazdır. Fakat ilk dalgalar geçtikten sonra, politik ve ekonomik sistemimizin etkili oyuncuları kafa kafaya verip ortak bir strateji geliştiremezlerse hâlimiz haraptır.

Bu stratejinin özü, kamu kaynaklarının da adaletli katkısıyla, “yatırıma devam” etmektir.

Geçen ay da işaret ettim: Finansal krizleri denetimsiz “hayvan herifler” başlatmış olabilir; fakat derinleştirenler akıllı, erdemli insanlardır. Kriz söylemi yaygınlaşmaya başlayınca, bir yandan ortalama yurttaş “gelecekte gelirim azalabilir veya hatta işsiz kalabilirim” endişesiyle cari giderini kısar, böylece tasarrufunu arttırır.

Ekonominin normal işlediği zamanlarda bunu yapsalar harika olurdu! Çünkü bu tasarruflar, kaynak arayan girişimcilerin elinde hemen yatırıma dönüşürdü. Tasarruf miktarı artacağından, faizler düşer, böylece girişimciler yatırım için bol ve ucuz finans kaynağı temin etmiş olurlardı.

Fakat krizin kokusunu alan sadece sıradan yurttaşlar değil, aynı zamanda ve belki daha ileri derecede iş adamlarıdır. Onlar da kriz beklentisiyle yatırımlarını kısma yoluna gidebilirler. Yatırımlar kısılınca işsizlik artar, ücretler düşer. Bu durumda gelirler azalır. Azalan gelirden tasarruf etme imkanı da azalır. Özetle, akıllı yurttaşlarla akıllı girişimcilerin akıllıca davranışları “belki de olmayabilecek” bir krize yol açmış olur. Yani kolay atlatılabilecek bir krizi böylece el birliği ile derinleştirir; kalıcı hale getiririz.

Krize karşı en büyük panzehir, danışıklı hareket sayesinde riskleri paylaşarak, kriz yokmuş gibi hareket edebilmektir. Hükümet bu ortamda birilerini destekleyecekse, finansal oyunlara kapılıp batanları değil; en fazla yatırım yapıp istihdamı arttıranları desteklemelidir.

Doç. Dr. Bedri GENCER
Kocaeli Üniversitesi
İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü

Krizin Kalbine Yolculuk

Son zamanlarda bütün Türkiye'de kriz havası egemen oldu. Küçük-büyük herkesin dilinde adeta sakız haline geldi, "kriz" kelimesi, krizle yatıp krizle kalkıyoruz. Hatırı sorulduğunda insanlardan "kriz" cevabını almak standart hale geldi: "Ne var, ne yok? Ne olsun, kriz!" Türkiye, uzun süredir siyasal ve deprem gibi doğal krizleri yaşayan, krizlere âşina ve dayanıklı bir ülke. İnsan, özellikle de Türk insanı, Türkiye gibi "Türklere bırakılamayacak kadar önemli" bir ülkede sanal olarak çıkarılan siyasal ve doğrudan ilahî mesaj olarak algılanan deprem gibi doğal krizlerle yaşamaya alışmış. Ancak bu sefer "en gerçek" ekonomi alanında ve de giderek derinleşen vahim bir kriz yaşadığımız konusunda herkes hemfikir.

En gerçek, çünkü ekonomi, insanın en somut gerçekliğini, ihtiyaçlarını konu alıyor. İnsanların malum siyasilerin "rejim tehlikede" yaygaralarına kulaklarını tıkama olsa da kira için gelen ev sahibine kapısını kapatma imkânı yok. Bugün borsa alarm veriyor, atölye ve fabrikaların kapıları birer birer kapanıyor, ödemeler trafiği felce uğruyor, ödenmeyen çekler-senetler havada uçuşuyor, giderek işini kaybeden kitlelerle işsizlik bir çığ gibi büyüyor. Daha da vahimi yakın vadede bu krizin aşılacağına dair bir umut işareti de görünmüyor. Kısaca kısa bir süre öncesine kadar kâbus gibi görünen kriz senaryoları, giderek gerçekliğe dönüşüyor.

Bu makale, temelde üç soruya cevap arıyor: Birincisi, Türk toplumunun bugün yaşadığı krize nasıl geldiği, ikincisi, bu krizi nasıl yaşadığı, üçüncüsü bu krize daha ne kadar dayanabileceği. Kısaca cevap aradığımız soru, krizin evveliyatı ile akıbetinin ne olduğu/olacağı.

> **“İnsanların malum siyasilerin “rejim tehlikede” yaygaralarına kulaklarını tıkama olsa da kira için gelen ev sahibine kapısını kapatma imkânı yok. Bugün borsa alarm veriyor, atölye ve fabrikaların kapıları birer birer kapanıyor, ödemeler trafiği felce uğruyor, ödenmeyen çekler-senetler havada uçuşuyor, giderek işini kaybeden kitlelerle işsizlik bir çığ gibi büyüyor. Daha da vahimi yakın vadede bu krizin aşılacağına dair bir umut işareti de görünmüyor.”**

MÜSİAD

Öncelikle terminolojik bir "kazı" yaparak "kriz" kelimesinin kök anlamına inmekte fayda var. Çoğu zaman kelime ve terimleri, kök anlamlarını düşünmeden, gelişigüzel kullandığımız için aslına nüfuz edemiyoruz. Türkçe "bunalım" karşılığında kullandığımız "kriz"in kök anlamı farklı. Yunanca kökenli "kriz" kelimesi, temelde "karar anı" ve buna bağlı olarak "büyük tehlike ve sıkıntı zamanı", özellikle bir hastalık sürecinde "dönüm noktası" anlamlarına geliyor. Şu halde esas olarak bir kişinin bir karar anında karşılaştığı karar verme mecburiyetinden kaynaklanan bunalım, krizin kendisi değil, sonucu oluyor.

Beşerî hayatın karakteristiği, problemçözmedir. Gayr-i mükemmel yaratılmış insan, fâni âlemde karşılaştığı problemleri çözerek hayatını tanzim eder. Bu anlamda problem, beşerî hayatın motorudur. İnsanoğlunun ihtiyaçları var oldukça problemler de var olacaktır. Problemin bir de sistemik anlamından bahs edilebilir. Yani bir sistem veya organizmayı temsil eden insan vücudu veya toplumsal hayattaki bir aksilik, bozukluk, illet, hastalık, kısaca "normalden sapma" anlamına gelir problem. Vücudumuzda hastalığı haber veren belirtiler, aslında tekrar sağlığımıza kavuşma, sağlımızı koruma için dıştan müdahaleye çağıran birer alarmdır. Bu ikinci anlamda da problemin bünye için yapıcı bir işlevi söz konusudur.

Temelde "karar anı" anlamına gelen "kriz"e "problem" terimiyle mukayeseli olarak biraz daha farklı bir açıdan yaklaşmak mümkün. Modern dünyaya özgü anlamıyla kriz, kanaatimce "olan ile olmalı veya ideal ile reel arasında açık" olarak tanımlanabilir. Problem çözerek hayatını tanzim etmeye alışmış geleneksel insan için bu tür bir açık, kriz söz konusu değildir; çünkü onun için aslolan, ideal ile reel arasındaki bir açığa yabancı bugünkü hayattır, hayatın sürdürülmesidir. Ünlü Alman filozof Reinhard Koselleck (2006)'in derin kavram tarihi araştırmasının gösterdiği gibi, bu anlamda kriz, Batı dünyasına özgüdür. Batı insanı, şer probleminin etkisiyle sürekli ideal ile reel arasında bir açıkta, ertelenmiş hayat psikolojisiyle yaşamış, "hak/batıl, selamet/felaket, hayat/ölüm" gibi keskin alternatifler arasında ölümcül tercihler yapmanın psikolojik ağırlığını omzunda hissetmiştir. Aynı kökten türeyen "kritik" kelimesinin anlamı da "kriz"in yaptığımız tanımını destekler. Kriz, "ideal ile reel arasında açık" olarak tanımlandığında "kritik" de bu açığı izhar eylemi" olarak tanımlanabilir. İdeal ile reel arasındaki bir açığın gösterilmesi, insanda acı, ızdırap hissine yol açar. Batı, özellikle 19. asırda zirveye çıkan siyasal ve kültürel nüfuzuyla kendine özgü bu kriz hissini Osmanlı Devleti başta olmak üzere Doğulu dünyaya da sirayet ettirmiştir. Osmanlı Tanzimat döneminin ünlü ilim ve devlet adamı Ahmed Cevdet (1986: I/21, IV/223), 1851'de hazinenin dengesinin bozulmasından kaynaklanan malî bunalımı anlatmak üzere crise kelimesine karşılık olarak buhran'ı bulur. Ondan sonra kriz, Türkiye'nin ayrılmaz gerçeği, neredeyse arızî değil, aslî hali, kriz değil, ondan çıktığımız zamanlar, istisna olur.

Krize Koşmak

Türkiye'nin bugün yaşadığı krizin köklerinin, 1980'lerde Özal döneminde başlayan dönüşümde yattığı söylenebilir. Sosyal bilimlerde sosyal fenomenin analizinde dikkate alınan belli başlı iki boyut vardır: Yapısal ve kültürel. Beden diliyle yapı, vücudun, sosyalin iskeletine, "sosyalin görünmeyen yüzü"nü oluşturan kültür ise et ve kanına benzetilebilir. Yapısal olarak bakıldığında Özal'ın totaliter-bürokratik siyasî rejimi altyapısal, ekonomik bakımdan dönüştürecek bir hareket başlattığı görülebilir. Menderes de "küçük Amerika" hedefiyle erken Cumhuriyetçi otoriter-bürokratik rejimi dönüştürmeye çalıştı. Ancak bu, otoriterden daha vahim bir totaliter rejimin yolunu açan 27 Mayıs darbesiyle sonuçlandı. Bugün Türkiye'nin yaşadığı rejim, 1923 değil, derin devletin kurumsallaştığı 1960 rejimidir.

1960 ve 70'lerin siyasî tecrübesi, atanmışları devletin efendileri haline getirerek seçilmişleri kıskaca almasına imkân veren 27 Mayıs rejiminde siyasî muhalefetin umutsuz kısıtlılığını gösterdi. Planlı ithal ikamecilik, ulusal kalkınma hedefi doğrultusunda, totaliter siyasî rejime uygun, bürokratik kanadın gücünü arttıran bir ekonomik siyasa olarak benimsendi. İthal ikameye yönelik sanayileşme, belli bir uluslararası işbölümü çerçevesinde sınaî kalkınma yolunda mesafe almayı sağlamıştır. Ancak özünden çelişkili mantığı, bir süre sonra bu modeli zorlamaya bağlamıştır. İthal ikameci siyasaya göre ülke, iç pazarında ihtiyaç duyduğu mamul malları üretir ve endüstriyel gelişme için gelişmiş ülkelerden ithalat yaparken finansman konusunda geleneksel mallarına olan talebe bağımlı kalacaktır. Sınaî gelişmeye dayalı ihracatın düşüklüğüne karşılık ithalatın sürekli artış eğiliminde olması, dış borcun büyümesine ve sonuçta

ithal ikameci siyasanın dayandığı ulusal kalınma ideolojisinin bunalımına yol açmıştır (Boratav 1988).

Turgut Özal'ın bir teknisyen olarak aldığı 24 Ocak 1980 kararları ile bu trend tersine dönerek ithal ikame yerine ihracata yönelik bir siyasa sayesinde ekonomik liberalleşme süreci başladı. Onun devrinde iç ve dış konjonktür, böyle bir eğilime tam uygundu. İçeride ithal ikame siyasasına dayalı ulusal kalkınma ideolojisi iflas eder ve dolayısıyla totaliter rejim meşruiyetini kaybederken refah devleti-sonrası Batı'da yükselen yeni sağ anlayış da ekonomik liberalleşmeyi öngörüyordu. Siyasî aktörler ve vatandaşlara güvensizlik hissi üzerine kurulu yeni anayasaya rağmen Soğuk Savaş dönemine özgü klasik darbelerin sonuncusu olan 12 Eylül sonrası konjonktür de bu eğilime uygun düştü.

Hem dünyanın, hem Türkiye'nin gerçeklerine vakıf Turgut Özal, totaliter 27 Mayıs düzeninin zincirlerinin ancak ekonomik liberalleşme ile kırılacağının bilincine vardı. Özal, finans, iletişim, ulaşım gibi küreselleşmenin motoru olan stratejik sektörlerde hızlı bir liberalleşme başlattı. Daha önce cebinde on dolar olanın hapse atıldığı bir ülkeden, bakkal gibi döviz bürolarının açıldığı, resmî tek siyah-beyaz kanaldan çok sayıda renkli özel televizyonuna geçilen bir ülke haline geldi Türkiye.

Türk toplumu, gerçekten yeniliklere, değişime uyum sağlama, krizlere, şoklara dayanma kabiliyeti yüksek bir toplum olduğu için Özal'ın hareketi toplumsal karşılığını bulmakta gecikmedi. Ancak Türk toplumu hızla sosyo-ekonomik zincirlerini kırsa da geleneksel politik zincirler aynı hızla kırılamadı. Çetin Altan'ın deyimiyle Osmanlıdan beri "hazineden geçinmeye" alışmış seçkinler, rant ekonomisinin nimetlerini kolay kolay terk edemezlerdi.

"Türk toplumu, gerçekten yeniliklere, değişime uyum sağlama, krizlere, şoklara dayanma kabiliyeti yüksek bir toplum olduğu için Özal'ın hareketi toplumsal karşılığını bulmakta gecikmedi. Ancak Türk toplumu hızla sosyo-ekonomik zincirlerini kırsa da geleneksel politik zincirler aynı hızla kırılamadı. Çetin Altan'ın deyimiyle Osmanlıdan beri "hazineden geçinmeye" alışmış seçkinler, rant ekonomisinin nimetlerini kolay kolay terk edemezlerdi."

Özellikle Özal'ın ölümüyle, Bedrettin Dalan'ın Beyoğlu imarı gibi olumlu zecrî operasyonları mümkün kılan, siyasî çekişmelerin durulduğu klasik Eylül rejimi sona erdi ve reform hareketi ivme kaybetmeye başladı.

Totaliter seçkinlerin politik ve ekonomik egemenliklerini sürdürmesinin en etkili yolu "rejimin güvenlikleştirilmesi" idi. Tehlikeye karşı güvenlik siyasası, seçkinlerin hem ekonomik kaynakları, hem de toplumsal güçleri kontrol etmelerine yarayacaktı. 12 Eylül darbesi, temelde Soğuk Savaş devrinin öcüsü komünizm tehlikesine karşı yapılmıştı.

1980'ler Türkiyesi rejimin güvenlikleştirilmesine yarayacak yeni bir öcünün zuhuruna tanık oldu; PKK'nın yükselişine bağlı bölücü terör. Ergenekon davasıyla arkasındaki derin, karanlık güçlerin yavaş yavaş açığa çıktığı bir örgüte karşı ucu belirsiz mücadelenin liberalleşme sürecindeki bir ekonomiye maliyeti ağır olacaktı. Bu, önünde sonunda politik olduğu kadar ekonomik bir kriz olarak ülkeye dönecekti. Bugün Türkiye daha fakir, krizle kıvranan bir ülke ise bunda bu şaibeli terörle mücadelenin getirdiği maliyetin önemli payı vardır.

1991'de Sovyetler Birliği ve Varşova Paktı'nın dağılmasıyla Soğuk Savaş devrinin kapanmasından sonra NATO, konsept değiştirerek kendisine yeni bir ideolojik düşman, öcü bulmaya yöneldi: İslam. NATO'nun bu yeni, postmodern düşmanı, Türkiye'deki postmodern darbeciler tarafından "irtica" olarak tercüme edilerek hedefe yerleştirildi. Soğuk Savaş ile birlikte klasik askeri darbelerin hükümsüz kaldığı yeni NATO döneminin konseptine uygun olarak Hasan Mutlucan'sız yapılan ilk darbe olan 28 Şubat 1997 postmodern darbesinde Milli Güvenlik Siyaseti'nde irtica, bölücülük yerine bir numaralı tehdit konumuna yükseltildi. Böylece rejim kavgası görüntüsü altında daha önce olmadığı ölçüde çirkin bir çıkar kavgası yürütüldü. Kurt, dumanlı havayı severdi.

MÜSİAD

Cumhuriyet tarihinin en büyük yolsuzluklarının, kısa sürede bankalardan 50 milyar doların hortumlandığı 28 Şubat'ın sisli ortamında yapılması tesadüf değildi.

Devletin kaynaklarını sömürmeye alışmış seçkinlerin yeni sağ siyasanın belkemiğini oluşturan özelleştirme, hele de kamu bankalarının özelleştirilmesi programına can havliyle direnişleri, elbette sebepsiz değildi.

Bu ortamda Özal'ın hedeflediği finansal liberalleştirme, reel ekonominin aleyhine sanal, malî bir ekonomiyi azdırarak hazineden, kamu bankalarından geçinmeye alışmış seçkinlerin ekonomik-politik iktidarını pekiştirmeye yarayacaktı. Reel ekonomisi, özellikle tarım ve hayvancılık gibi "en reel" sektörleri felce uğramış, sürekli parasal sihirbazlıklarla yönetilen olağanüstü kırılgan bir ekonomi, zaten buluttan nem kapan, krize hüküm giymiş bir ekonomidir, küresel krizle iyice vahim hale gelen bugünkü krizde olduğu gibi. Yolsuzluğun bu derece kurumsallaştığı, çürümenin devletin istisnasız tüm kurumlarını sardığı bir ülkede elbette ekonomik ve politik liberalleşmeye dayalı Özal-vâri bir reform hareketinin hedefine ulaşması, krizden uzak, sağlıklı bir ekonominin gelişmesi imkânsızdı.

Bu yapısal analizden sonra biraz da Türkiye'yi bugünkü kaçınılmaz krize sürükleyen kültürel dönüşüme bakalım. Özal, ekonomik-politik rejimi değiştirecek yapısal dönüşümleri gerçekleştirirken aynı zamanda bunu dönüşümü destekleyecek yeni ahlakî değerleri de tervice yöneldi. Batıda olduğu siyasal sürece katılan, totaliter rejim karşısında hakkını arayan vatandaş tipi, ekonomik performansa, üreticiliğe dayanıyordu. İnsanları üreticiliğe özendirmek için de önce refah, zenginlik ve tüketicilik bilincine kavuşturmak gerekiyordu. Onun "ben, zengini severim" sözüyle ifade ettiği zenginlik sevgisi, hür teşebbüs, çağ atlamak, köşe dönmek, bu dönemin ahlakî düsturları haline geldi. 1980'li yıllarda terörün etkisiyle köylerden şehirlere göçten kaynaklanan hızlı bir şehirleşme de bu zihnî dönüşümü destekledi. Özal, "orta direk" olarak adlandırdığı, Batıda olduğu gibi burjuvazinin sistemi dönüştürme işlevini görecek, yeni şehirli, orta sınıfı güçlendirmeyi hedefledi.

> **"Tüketim kültürünün Batıda rasyonel bir temeli vardır, çünkü bu, ona göre bir üretim düzeyini gerektirir. Oysa siz, bizdeki gibi, Tanzanya veya Arnavutluk kadar üretip Almanya kadar tüketirseniz, bugünkü kriz noktasına gelirsiniz, bu israf ve vurgun ekonomisiyle elbet bir duvara toslarsınız, bugünkü gibi."**

Özel televizyonların beslendiği reklâmlar, sağlıksız, çılgınca tüketim eğilimini körükledi. Türkiye'de tüketici bir insan tipi doğdu ama yukarıda belirtilen yapısal-sistemik-politik arızalar, bunun, ülkeyi sağlıklı bir ekonomik gelişme ve kalkınmaya götürecek üreticilikle tamamlanmasını önledi. Bu yüzden Özal'ın hedeflediği türden bir liberalleşme, alt-üst olan değerlerle, bugün yaşadığımız türden vahim bir krizle sonuçlanacak yozlaşma doğrultusunda işledi. Bu süreçte zaten var olan gelir dağılımındaki eşitsizlik, daha da arttı. Siyasî dinamiklerin zıddına işleyen ekonomik liberalleşmenin yan etkileri, banker facialarıyla, hayalî ihracat skandallarıyla dışa vurdu. Özellikle devrin hâkim değerleriyle yetişen,'80 öncesi dönemin benzin ve margarin kuyruklarını görmemiş, yokluğu tatmamış yeni nesilde üretmekten çok tüketmek, baskın davranış kodu haline geldi. Biz, on yıl önceki bir yazımızda dikkat çekmiştik: "Tüketim kültürünün Batıda rasyonel bir temeli vardır, çünkü bu, ona göre bir üretim düzeyini gerektirir. Oysa siz, bizdeki gibi, Tanzanya veya Arnavutluk kadar üretip Almanya kadar tüketirseniz, bugünkü kriz noktasına gelirsiniz, bu israf ve vurgun ekonomisiyle elbet bir duvara toslarsınız, bugünkü gibi" (Gencer 1999).

1990'lı yıllarda yaygınlaşmaya başlayan kredi kartları, kriz kaynağı sanal ekonominin daha da azmasına yol açtı. Türkiye'de 1993 yılında ilk elektronik POS terminali kullanıma girdi. Aynı yıl Europay/MasterCard Türkiye ofisinin açılmasıyla kart kullanıcısı sayısı hızla artmaya başladı. Türkiye, taksitli kredi kartları ile 1999 yılında tanıştı. Katalog ve puan uygulamaları, kazanılan puanların anlaşmalı işyerlerinde nakit olarak harcanabilmesi gibi cazip uygulamalarla çeşitlendirildi. İlerleyen zamanlarda bankalar tarafından yoldan geçenlere peynir-ekmek gibi dağıtılmaya başlayan kredi kartları bilinçsiz tüketimi teşvik etti, özellikle Türkiye gibi "ye kürküm ye" zihniyetli, gösteriş budalası bir toplumda.

Evvelce daha çok ihtiyaca binaen sezonluk gerçekleştirilen alışverişler, yerini "anlık alışverişlere" ve "öylesine satın almaya" bırakmaya başladı. Kredi kartları ve taksitli kartlar, daha önce cebindeki para kadar harcama yapan makul tüketiciyi israfa teşvik etti. Bazı büyük mağaza yetkililerinin gözlediği gibi, kozmetik ve spor giyim ürünlerine yapılan harcamalarda artış yaşandı. Kişisel bakıma gösterilen özen artarken, günlük kıyafetler ve spor ayakkabılar daha fazla tercih edilmeye başladı. Ayrıca eve dönük yaşam tarzı nedeniyle eskiye oranla ev ürünleri alımı artış gösterdi (Tekinay 2002). Eskiden kaliteli ve dayanıklı, evladiyelik malların tercih edildiği tasarruf zihniyeti egemendi. Bu çağda ise evladiyelik yerine tam aksine disposable (kullan-at) malların tercih edildiği tüketim ve lüks zihniyeti hâkim oldu. Daha da vahimi, Türkiye'deki azınlıklardan oluşan sosyetenin yozlaşmış hayatının boyalı basının magazin sayfalarında teşhirinin etkisiyle bu zihniyet, eş anlayışına bile yansıdı, toplumun daha alt tabakalarında da nikâha dayalı kalıcı ilişkiler, evlilikler yerine, geçici, gayr-i meşru birlikteliklere özenti başladı.

Dahası kart sihirbazlıklarıyla insanlar, özellikle gençler, ürettiğinden çok tüketmeye yöneldi. Böylece 2005'ten sonra Türkiye, 1980'lerin banker skandallarından çok daha kötü, kitlesel boyutlarda kredi kartı felaketiyle yüz yüze geldi. Kredi kartı faciaları, ekonomik kadar sosyal yapıyı da alt-üst etti, bunalımlar, intiharlar, hacizler, hapisler, boşanmalar yaygınlaştı.

Krizi Yaşamak

Türkiye'nin bugünkü krize nasıl geldiğini ana hatlarıyla tasvire çalıştık. Şimdi de mevcut krizin boyutlarına bakalım. Pozitif stratejik işlevine bakmaksızın krizleri mutlak olarak yıkıcı bir olgu, musibet olarak görmek yanlış olur.

"Türkiye'de sağı ve soluyla "binmişiz bir alâmete, gidiyoruz kıyamete" söyleminde tezahür eden genel bir yozlaşma hissinin varlığı vâkıa. "İnandığı gibi yaşamayanların, yaşadığı gibi inandığı" gerçeği bu konjonktürde daha çok hissedilir, telaffuz edilir oldu. Dolayısıyla mevcut krizde olduğu gibi son sürat uçuruma gitmekte olan bir kayığın önüne çıkan bir kayaya toslaması, yol açtığı sarsıntıyla insanlarda büyük bir şok etkisi yapacak olsa da belki de aslında uçuruma gitmekten alıkoyacak bir harekettir."

Kriz, yanlış yürünen bir yolun ayırımına gelen bir insanın daha iyi bir yol tutmak için karar verme, bunun için de muhasebe yapma, düzelme için silkinme ihtiyacını belirtir. Bilindiği gibi zakkum, belli bir dozda şifa iken o dozun aşılmasıyla zehre dönüşen bir bitkidir. Aynı şekilde belli bir dozda stres, insan için güdüleyici, yapıcı bir işlev görürken bu dozun aşılmasıyla yıkıcı işlev görmeye başlar.

İşlevsel olarak bakıldığında problem gibi krizin de yıkıcı kadar yapıcı bir işlevi vardır. 1929 çöküntüsü gibi çağımızda Batıda yaşanan krizler, Marx'ın kehanetlerinin aksine çoğunlukla kapitalist sistemin revizyonuna ve yaşatılmasına vesile olmuştur. Şu andaki gibi ne kadar büyük olursa olsun Türkiye'nin yaşadığı krizler de aynı yapıcı işlevi görebilir. Türkiye'de sağı ve soluyla "binmişiz bir alâmete, gidiyoruz kıyamete" söyleminde tezahür eden genel bir yozlaşma hissinin varlığı vâkıa. "İnandığı gibi yaşamayanların, yaşadığı gibi inandığı" gerçeği bu konjonktürde daha çok hissedilir, telaffuz edilir oldu. Dolayısıyla mevcut krizde olduğu gibi son sürat uçuruma gitmekte olan bir kayığın önüne çıkan bir kayaya toslaması, yol açtığı sarsıntıyla insanlarda büyük bir şok etkisi yapacak olsa da belki de aslında uçuruma gitmekten alıkoyacak bir harekettir. Nitekim Ayşe Buğra (2001) da aile, vatandaş ve devlet arasındaki ilişkilerin yenden düzenlenmesi fırsatı sunması itibariyle krizlerin pozitif etkisinden söz etmektedir. Bunun için önemli olan soğukkanlılıkla krizin sebeplerini ve boyutlarını kavramaya girişmektir.

Batılı bilim dünyasında modern dünyanın ayrılmaz parçası krizleri analiz ve yönetme için geliştirilmiş hayli teorik çerçeve bulmak mümkün. Ancak ülkemizde kriz zamanı toplumsal davranış tipolojisi hakkında, örneğin benzer süreçlerden geçen Güneydoğu Asya ülkeleri için yapıldığı (Lim 2003, Waters 2001) türden tatminkâr, sosyolojik, psikolojik, antropolojik araştırmalara maalesef sahip değiliz. Türker Alkan (2001) gibi bazı bilim adamları, gazete köşe yazısında 2001 krizini analiz için Batıda geliştirilen "ekonomik psikoloji"nden bahs etmiştir.

MÜSİAD

Bu konudaki analizler arasında Buğra (2001) ve Gezgin (2002) sayılabilir. O yüzden yapacağımız, sistematikten ziyade izlenimselci bir tasvirden ibaret olacaktır. Güçlü cemaatçi ve dayanışmacı sosyal yapısından dolayı Türkiye'de yaşanan krizlerin Batı veya Latin Amerika ülkelerinde olduğu gibi kolay kolay sosyal patlamaya yol açmayacağı, yerli ve yabancı gözlemciler tarafından sıkça dile getirilmiştir. Nitekim bu yazının yazıldığı sırada (19 Şubat 2009), kriz bakımından Türkiye ile bizzat gözledikleri Avrupa ülkelerini karşılaştıranlar, Türkiye'deki manevî ve sosyal sığınaklardan da mahrum olan Avrupa toplumunun bizden çok daha kötü durumda olduğu yorumunu yapmaktadırlar.

Ayşe Buğra (2001), son yıllarda dünyada önem kazanan bir terimle "sosyal sermaye"nin henüz Türkiye'de zayıf olduğunu, bunu yerine geleneksel birincil ilişkiler ağının krizlere karşı güçlü koruyucu etkisinin devam ettiği gözlemini yapmaktadır. Burada önem taşıyan değişkenler, bu yapının sağlamlığını koruma ve krizin büyüklük derecesidir. Son veriler, işsizliğin ürkütücü boyutlara ulaştığını, 5 milyon rakamına doğru gittiğini gösteriyor. Bu arada elimizde istatistikî veriler olmasa da gözlemlerimize göre işletmeler, krizden dolayı işten çıkarmalarda bekâr-evli ayırımını gözetmekte, bu acı önceliği, evliler yerine bekârlara vermektedir. Batı'da işten çıkarmalarda medenî durumun göz önüne alınıp alınmadığını bilmiyoruz ama Türkiye'deki bu dikkat, sosyal dayanıklılığın sürmesine katkıda bulunmaktadır.

Kriz ortamlarında rastlanan toplumsal patolojinin göstergelerinden biri, Mehdi gibi kurtarıcı arayışına girişen kitlelerin irrasyonel tutumlar sergilemesi, liderlere ve inançlara fanatikçe bağlanmalar göstermesi, uç siyasî tercihlere kaymasıdır. Bu itibarla hâkim kitle partisi olarak Ak Parti ivmesini koruduğu ölçüde toplumun henüz krizi kaldırabildiğine hükmedilecektir.

Krizin arttığı 2000'li yıllardaki gözlemlere göre Türkiye'de kriz, doğrudan sosyal patlama yerine, bireysel ve organize suçlarda artış şeklinde dışa vurmaktadır. Hakikaten polis kayıtlarına göre son on yılda, sadece nüfusun artışıyla açıklanamayacak derecede artan suç oranları, aslında görünmeyen sosyal patlamayı, krizin boyutlarını ortaya koymaktadır. Özellikle büyük şehirleri saran kapkaççılar, hırsızlar, şehir eşkıyaları, çeteler, uyuşturucu satıcı ve kullanıcıları, artı intihar edenler, boşananlar, toplumun içten içe çürüdüğünün alarmını vermektedir.

Krizin diğer başlıca yıkıcı etkisi, kitlesel depresyon eğilimidir. Gözlemlere göre Türkiye'de ekonomik düzenin bozulmasına paralel olarak psikiyatri polikliniklerine başvuranların sayısı hızla artıyor. 20 Kasım 2008 itibariyle son iki ay içerisinde Manisa Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Hastanesi'ne başvuran hasta sayısında yüzde 40 oranında artış görüldüğünü kaydeden Başhekim Psikiyatr Dr. Ahmet Ayer, kitlesel depresyon tehlikesinden endişesini dile getiriyor. Türkiye'de son 4 yılda antidepresan kullanımında yüzde 85 oranındaki artış, uzmanları endişeye sevk ediyor. 2003 yılında 14 milyon 138 bin kutu antidepresan tüketilirken, bu rakam 2006 yılı verilerine göre 22 milyon 651 bine, 2007 yılında ise 26 milyon 246 bine çıktı. 2008 yılında yazılan reçetelerde ilk sırayı antidepresan ilaçları aldı. Antidepresanlar, örneğin, Ankara Polatlı'daki eczanelerde yok satıyor (Yılmaz 2009). Daha da endişe verici olan, antidepresan kullanımının özellikle 17-24 yaş arası kesimde yoğunlaşması ve de bazı antidepresanların eczanelerde reçetesiz olarak satılması; çünkü zaten işsizlikten, parasızlıktan bunalıma düşmüş insanların psikiyatriste gidecek malî gücü yok. Bilinçsiz antidepresan kullanımı gençlerde öfke ve şiddet eğilimini körüklüyor (Tokcan 2008).

Krizi Aşmak

Krizin, boyutları hakkında fikir verecek doğrudan olumsuz sonuçlarına baktıktan sonra şimdi de toplumsal zihniyette, değerlerde yol açtığı değişime bakalım. Krizin boyutları hakkında fikir verecek önemli bir gösterge, kriz zamanı tüketici davranışıdır. Krizi, "ideal ile reel arasında açık" olarak tanımlamıştık. Bu bakımdan kriz hissi, en somut alıştıkları tüketim standartlarından feragat etmek zorunda kalan insanlarda görülüyor.

Geçim ekonomisinin yerini alan tüketim ekonomisi, beklentilerini yükseltmelerine yol açarak bireyleri bir kısır döngüye sokuyordu. İnsanlar, önce daha yüksek bir hayat standardına erişmek, eriştikten sonra da bu standardı korumak için gayri insanî bir tempoyla çalışıyordu; Türkçedeki "Allah, insanı, alıştığından, gördüğünden geri bırakmasın" sözünün de anlattığı gibi.

Kriz, bu kısır döngüyü kırmaya vesile oluyor. Hayat bu, değişen şartlar, ideal ile reel arasında açığın bilincine varan bir ferdi

hayatını sürdürebilmek için realiteye uyum sağlamak zorunda bırakıyor. Kriz zamanlarında işini kaybeden insanların eski maaşının dörtte birine bir maaşa razı olarak yeni bir iş bulduğunun birçok örneği var. Tabiatıyla bu, geçim standartlarında da ciddi bir daralmaya yol açmakta. Bu şekilde gerek iş kaybı, gerekse gelir düşüşü, davranışları belirleyen değerleri, standartları da etkileyecek, artık tüketim yerine geçim, lüks yerine kanaat esas alınacaktır.

Bugün herkes anlıyor ki toprak, su gibi doğal ve malî kaynaklar bakımından her anlamda deniz bitmek üzere. Bu durumda insanlar lüks talepler yerine temel ihtiyaçların karşılanmasını hedef edinecek, "daha fazlasını isteme" yerine "bulunanla yetinme"ye yönelecek, malları "kullan-at" yerine evladiyelik olarak alma anlayışı, gizli pençe, tamir, yama günleri geri dönecektir. Bilmeden yetişen yeni nesiller de tattıkları yokluk sonucu "kanaat" diye "arkaik" bir kavramla tanışacaklardır! Bu durumda lüks talepler kategorisine giren eğitim ve sağlık gibi alanlarda özel sektör tercihi azalacak, seyahatler kısılacaktır. Bu yüzden uzmanlar, yakın gelecekte bu alanda öne çıkmış ülkelerin turizm gelirlerinde ciddî düşüşün yaşanabileceği gözleminde bulunuyorlar.

Bu arada krizi daha da ağırlaştıran bir faktör olarak sosyal psikolojik boyutunu, sârî etkisini kaydetmek lazım. Kriz havası, bir kere topluma egemen hale gelince, zihinlere sirayet edince, fiilen krizden etkilenmeyen insanlar bile krizin kendilerine de dokunmak üzere olduğu endişesiyle, kriz psikolojisiyle hareket etmeye başlıyorlar. Doğal olarak bu sârî kriz hissi, fiilî krizin çapını daha da büyütüyor.

Normalde gücü yerinde olan insanlar bile tedbir duygusuyla alışverişi, yatırımları, istihdamı kısarak krizin daha da büyümesine katkıda bulunuyor.

İşsizliğin çığ gibi büyümesinin gene sosyal psikolojik bakımdan olumsuz ve olumlu iki yansımasından söz edilebilir. Daha önce, normal zamanlarda münferiden işten çıkarılan kişilerin yeniden iş bulma umudu vardı, şimdiyse böyle bir umut yok gibi. Bazı işletmeler, çalışanlarını "işler düzelince tekrar geri alma" şartıyla geçici olarak işten çıkarsalar da böyle bir umudun/ihtimalin oldukça düşük olduğunu her iki taraf ta biliyor. İşsizliğin böyle umutsuz derecede artışının nispeten olumlu bir yansıması ise "kader ortaklığı" duygusunun artışıdır. Daha önce işsizliğin fertlerde öz-saygı kaybına yol açması mümkündü (Waters 2002). Şimdiyse çevresinde kendisi gibi işsiz kalan insanların sayısının hızla arttığını gören bir insanın, bireyselden çok toplumsal musibet olarak beliren bu kader ortaklığından teselli bularak eskiye göre moralini daha iyi koruması mümkün görünüyor. İşsizlikte eşitlik, kader ortaklığı duygusunun tesellisi!

Sektörel olarak bakıldığında kriz zamanları, ücretliliğin tekrar tebciline yol açıyor. Daha önce, örneğin Özal zamanında esnaf ve tüccar, "bordro mahkûmu" tabir edilen memurlara acır, hatta bu kesim, Levent Kırca'nın programında "memurus" olarak hicvedilirdi. Durumun tersine döndüğü şimdiyse özellikle kamu ücretlileri, ekonomik krizin pençesinde kıvranan diğer kesimlere acır hale geldi. Küreselleşme, ekonomileri de, toplumları da iyice kırılgan ve dolayısıyla kriz ve çatışmaları çok daha melhuz hale getirdi. Krize dayanıklılık, birincisi, reel ekonominin, ikincisi, maddî krize karşı manevî sığınak, dayanışma sağlayan toplumsal yapı ve kültürün gücüne bağlı. Bu ikisinin de giderek zayıflaması, Türk toplumunu krizlerle başa çıkmadaki başarısı hakkında karamsar beklentilere sebep oluyor. Mevcut kriz, kaçınılmaz olarak, hayatın çok daha paralı ve ikincil ilişkiler ağında yürüdüğü ve dolayısıyla krizin çok daha yoğun hissedildiği büyük şehir hayatından köy veya küçük şehir hayatına dönüş arayışına yol açıyor. Bu tür bir şehirlerden uzaklaşma, maneviyatın maddiyata baskın çıktığı küçük şehir ve köylere dönüş eğilimi, kuşkusuz krizi atlatmayı kolaylaştıracaktır. Ancak bugün gerçekten perişan durumdaki birçok insan yaşadığı şehirde saplandığı ekonomik bataktan kurtularak kendi köyüne, şehrine dönme imkânından bile mahrum bulunuyor. Dolayısıyla şu sıralar önerildiği gibi hükümetin ekonomik kriz içindekilere kira yardımı vs. gibi destekler yerine esas bu konuda destek vermesi elzem görünüyor.

"Ekonomik kriz" tabirinden de anlaşılacağı gibi, yaşadığımız zahiren maddî olsa da aslında manevî bir kriz, ekonomik davranışa yön veren değerler manzumesinin, toplumsal zihniyetin girdiği krizin bir yansıması. Dolayısıyla bu krizin belki de en somut sonucu, kısaca "maddiyattan maneviyata yönelme" olarak tanımlanabilir. Tabiatıyla başa gelen bir musibet, az-çok muhakemesi yerinde bir insanı, maddî zevk arayışından uzaklaştırarak başa gelenin felsefesini yapma, sebep, hikmet, manevî teselli, telafi arayışına yöneltir.

MÜSİAD

Bir ara malum ciddî (!) gazeteler, ekonomik krizi, "enflasyon, yatağı da vurdu" gibi manşetlerle yansıtmıştı. Gerçekten işsizlikten bunalıma girmiş bir insanın televizyon seyretmekten, eşiyle birliktelikten zevk alması çok zordur. Bir istatistik yapılsa belki de şu sıralar televizyon seyir oranlarının düştüğü görülebilir. Gene istatistikten çok kişisel gözlemlere dayanarak, şu sıralar camilere devamın belirgin olarak arttığını söyleyebiliriz. "Allah'ın evleri" camilere sığınma, en somut deprem zamanlarında görülmüştü. Cami, sadece Allah'a sığınma değil, krizi yaşayan cemaatin problemlerini paylaşması, dertleşmesi, dayanışması için de en doğal mekân işlevini görüyor.

"Ekonomik kriz" tabirinden de anlaşılacağı gibi, yaşadığımız zahiren maddî olsa da aslında manevî bir kriz, ekonomik davranışa yön veren değerler manzumesinin, toplumsal zihniyetin girdiği krizin bir yansıması. Dolayısıyla bu krizin belki de en somut sonucu, kısaca "maddiyattan maneviyata yönelme" olarak tanımlanabilir.

Normalde camide cemaatle namazın hükmü, Müslümanlar tarafından fiilen farz olarak algılanan ve uygulanan sünnet-i müekkede olduğu halde namaz kılan insanların büyük çoğunluğunun bunu ihmal ettiği, bu farzı ev ve işyerlerinde "geçiştirdikleri" hepimizin malumu. Bahane ise hazır, işlerin yoğunluğundan dolayı camiye gidecek vaktin olmaması. Şimdi ise al sana boş vakit! İşsiz kalan birisi, beş vaktini de camide kılabilir, hatta itikâfa girebilir. Bu acı espri bir tarafa insanlar, sadece boş vakitlerde, fırsat bulduklarında değil, dolu vakitlerinde de cemaatle namazın faziletini öğrenir hale geldi.

Keza krizin, daha önce işlerin yoğunluğu, vakit azlığı bahanesiyle ihmal edilen diğer insanî vecibeleri de hatırlattığı, "sıla-i rahm" denen akraba ilişkilerini, yakınlararası dayanışmayı da arttırdığı vâkıa. 2002 yılında yılbaşı ve Sevgililer Günü alışverişlerinin, geçtiğimiz yıla oranla yüzde 5 artış gösterdiğinin altını çizen Çarşı Mağazaları Genel Müdür Yardımcısı Aytuğ İğneli, özellikle krizden sonra insanların aile ilişkilerine daha fazla özen gösterdiklerini belirtiyor (Tekinay 2002).

Hâsıl-ı kelâm, krizin kıymetini bilmek lazım ▪

Kaynaklar

Ahmet Cevdet (1986) Tezâkir. I-IV, Cavid Baysun (yay.), Ankara: TTK.

Alkan, Türker (2001) "Ekonomik Psikoloji," Radikal 5 Nisan.

Booth, Anne (1999) "The Social Impact of the Asian Crisis: What Do We Know Two Years On?," Asian-Pacific Economic Literature 13/2 (November): 16-29.

Boratav, Korkut (1988) Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985. İstanbul: Gerçek.

Buğra, Ayşe (2001) "Ekonomik Kriz Karşısında Türkiye'nin Geleneksel Refah Rejimi," Toplum ve Bilim 89, 22-30.

Gencer, Bedri (1999) "Çürüyen Toplumun İletişimi: Cep Telefonları," Yeni Şafak 13 Ocak.

Gezgin, Ulaş Başar (2002) "Economic Crisis as Trauma and Psychotherapy as the Guardian of Status Quo," the XVIth European Psychology Students Conference at Avanos, Turkey, April 2002.

Koselleck, Reinhart-Michaela W. Richter (trs.) (2006) "Crisis," Journal of the History of Ideas 67/2 (April): 357-400.

Lim, Hyun-Chin-Han, Joon (2003) "The Social and Political Impact of Economic Crisis in South Korea: A Comparative Note," Asian Journal of Social Science 31/2: 198-220(23)

Tekinay, N. Aslı (2002) "Öylesine Tüketim," Capital, 1 Haziran.

Tokcan, Selen (2008) "Antidepresan Kullanımı 4 Yılda Yüzde 85 Arttı," 15 Nisan http://www.ntvmsnbc.com/news/441512.asp

Yılmaz, Aysun (2009) "AntiDepresan ilaçları Polatlı' da İlk Sırada," Polatlı İstiklal 4 Ocak http://www.polatliistiklal.com/index.php?option=com_content&task=view&id=2526&Itemid=25

Waters, Lea E.-Moore, Kathleen A. (2002) "Predicting Self-Esteem During Unemployment: The Effect of Gender, Financial Deprivation, Alternate Roles and Social Support," Journal of Employment Counseling 39/4 (December): 171-189.

Dr. Rüştü BOZKURT
Dünya Gazetesi

Kriz "Tarih Bilinci" Oluşturmalıdır

Gelişme, ilerleme ve refah üç kaynaktan beslenir: Tarih bilinci, hukuk bilinci ve ekonomi bilinci. Tarih bilinci, geçmişten ders alarak, geleceğin karar ve kurumlarını sağlıklı temeller üzerinde inşa etmedir. Hukuk bilinci, yasaların birey ve yönetimlerin üstünde olması, yasalara uyulmadan dirlik ve düzenin olmayacağının kavranması ve yargı bağımsızlığı ile yasaların uygulanmasını güven altına almadır. Ekonomi bilinci, insan ve sermaye kaynaklarını üretim sürecinde etkin ve verimli kullanarak, maddi ve manevi zenginlik üretme ve insan yaşamını kolaylaştırmaya katkı yapmadır.

Büyük bir kriz yaşıyor; krizin olası etkilerinin neler olacağını düşünüyor; "kriz korkusu" hepimizi etkiliyor. Bir korkuyu yenmenin en iyi yolu; o korkuyu oluşturan etkenlerin neler olduğuna ilişkin nesnel bilgiye; derinliği olanı anlamaya ulaşmaktır. İşte bu nedenle Gorbaçov'dan Obama'ya, Kruger'den Kemal Derviş'e çok sayıda insanın "kriz analizlerini" tarayarak, ulaştığımız sonuçları sizlerle paylaşacağız.

Buradaki analizlerimiz, daha kapsamlı bir çalışmanın "ilk ürünü" olarak algılanmalı. Zaman içinde bilgilerimizi artıracak, anladıklarımızı derinleştireceğiz. Belki bugün ortaya koyduğumuz bazı yargıları değiştireceğiz. Önemli olan, düşüncelerin zaman içinde alacağı biçim değil; bir metot olarak, krizin nedenlerini anlamadan, geleceğin karar ve kurumlarını sağlam temeller üzerinde inşa edemeyeceğimizin kavranmasıdır. Bu kavrayış nedeniyle, size sunulan bu denemeyi "kriz sürecini anlama çabası" olarak değerlendirmenizi isterim: Söylediklerimize inanmayın, aklınızı emanet etmeyin, ama ne anlatmak istediğimizi anlamaya çalışın. Bizim erişebildiğimiz kaynaklardaki düşünce insanları, krizi oluşturan 9 neden üzerinde duruyor:

- Ekonomik örgütlerin "doğal fenomen" olmadıklarını; "kültür aracı" olduklarını, "başarılarının" da "başarısızlıklarının" da "insandan kaynaklandığının" göz ardı edilmesi.

- "Açgözlülük ve sorumsuzluk" nedeniyle "aşırı değerlemelerin" yapılması.

- Farklı seçimleri olan ve gelecek inşa etme iddiası taşıyan "liderlikten yoksunluk".

- Aklımızı bir inanca, bir ideolojiye emanet etme: Piyasanın her türlü sorununu çözeceğine olan ideolojik saplantı.

- Dünya kaynaklarını zorlayan "tüketim kalıbının" aşırı pompalanması.

- İşlevlerini yitirmiş, çürümüş "kurumları reform etmeme" konusundaki ısrar.

- Sloganların "ciddi fikirlerin yerini alması".

- Kibir ve üstünlük inancı nedeniyle "işbirliği ve koordineli çalışma"dan uzaklaşma.

- Ödünsüz "gözetim ve denetim" yapılmaması nedeniyle, sapmaların gerektiği zamanda düzeltilememesi.

Bu dokuz nedeni açarak, yeni krizler oluşturmamak için "tarih bilinci"nin önemini açıklamaya çalışalım.

MÜSİAD

1. Ekonomik Kurumlar " Doğal Fenomen" Değildir

Krizin nedenleri üzerine analiz yapanlar, insan yaşamını derinden etkileyen kurumlar arasında sadece "aile kurumunun" doğal fenomen yönünün ağır bastığını; aile dışındaki, okul, dini kurumlar ve işyerlerinin "yapay kurumlar" olduğunu ve " kültür aracı" olarak ele alınması gerektiğinin altını çiziyorlar. Kurumların "yapay karakteri" krizler bağlamında ne anlama geliyor? Ekonomik kurumlar insanların belli bir amacı gözeterek, belli bir hedefe ulaşmak için tasarladıkları, yapılarını oluşturdukları, işlevlerini belirledikleri, kültürel çerçevesini çizdikleri "araçlar"dır.

Kurumların işleyişi ve başarıya ulaşması da, kurumların işlevini yerine getiremeyerek çürümesi ve işlevsiz kalması da insanların tutumuna bağlıdır. Ekonomik kurumların "yapaylığı" krizi oluşturmanın da krizleri atlatmanın da "yönetenlerin yani insanın" tutumuna bağlı olması gerçeğini kanıtlıyor. Bu durum "tarih bilinci" açısından bizleri nerelere taşımalı? Eğer yeni krizler yaşamak istemiyor ya da krizler vazgeçilmez ise, onların meydana getirdiği tehlikeleri en az maliyetlerle savuşturmak istiyorsak, insanlık kültürünün derinliklerinden bize iletilen "mesajları" iyi okumalıyız.

Doğu'da, Batı'da, Kuzey'de, Güney'de yaşadığımız dünyanın her yerinde insanlığın ortak deneyimi hep aynı yargıya ulaşır: "Hayat kendiliğinden ne iyidir; ne kötü; ona iyiliği ve kötülüğü katan biziz!". Batı kültürünün önde gelen düşünürlerinden biri olan Montaigne'nin aktardığımız düşüncesini, çok daha önce **Karacaoğlan ve Pir Sultan Abdal** da bulabiliriz: "Cehennem yerinde hiç ateş yoktur/ Gidenler ateşini kendi götürür".

Yunus Emre her zamanki gibi yalın söyler: "İlim ilim bilmektir/İlim kendin bilmektir/Sen kendini bilmezsin/Bu nice okumaktır". Yunus'un dediğini bir başka açıdan Mevlana bakın nasıl dillendirir : "Ey yüce kitabın örneği insan/Sende yansır bu âlemi yaratan/Her şey sensin, yer gök senin içinde/Sen kendinde ara her ne ararsan".

Hacı Bektaş Veli, "Hararet nar'dadır sac'da değildir/ Maharet baş'tadır taç'ta değildir/ Her ne ararsan kendinde ara/Kudüs'te Mekke'de Hac'da değildir" diyerek, insanın iyilik ve kötülükleri meydana getirmede ki rolünü anlatır.

Doğu'da bir başka uygarlığın meşrulaştırma temelini oluşturan Konfüçyüs, "Hayat binlerce kareden oluşur. Ben onlardan sadece birini size anlatabilirim. Geri kalanını siz kendi kendinize öğrenmiyorsanız; sizin için yapacak hiçbir şeyim yoktur!" diyerek, "kendimize ayna tutmanın" önemine bir başka açıdan açıklar.

İsrail'de barış yanlısı tutumu ile dikkatleri üzerine çeken ünlü yazar Amas Oz, "Hayatta eli boş dönülmeyen tek yolculuk, insanın kendi içine yaptığı yolculuktur" diyerek, kendimize ayna tutmanın "yarar üretici" yanına değinir.

Bir Hint atasözünde dendiği gibi, "İşaret parmağımızla başkalarını suçluyorsak; üç parmağımızın kendimize dönük olduğunu unutmayalım".

Yurttaşımız Daron Acemoğlu' nun da içinde yer aldığı ve yakın geçmişte ABD'de bir çalışma grubu tarafından yapılan çalışmada, son on beş yılda hızlı kalkınma sağlayan ülkelerde, yer altı ve yerüstü zenginliklerinin çok önemli olmadığı hatta tersine etki yaptığı; Hollanda'da petrol bulunduktan sonra "verimlilik düşüşleri" yaşandığı tespit edildi. Böylece, Ekonomi anlatım diline bir "kaynak sendromu" eklendi. Tutarlı makro ekonomik politikaları, uzmanlara hazırlatıp, altına imza atarak diktatörlükle yönetilen ülkelerin yürürlüğe koyduğu, ama kalkınma sağlanmadığı bir başka saptama oldu.

Hızlı kalkınabilen ülkeler "…işleyen kurumları olan ülkeler" di. Önemli olan işleyen kurumları meydana getirmek, onları etkin biçimde yönetmekti. Krizleri meydana getiren nedenlerden sadece biri, ekonomik kurumların doğal fenomen olmadıklarını kavramamızdır. O nedenle açıklamalarımızı "iyi ve kötü yönetim" ölçülerine göre değerlendirmemiz gerekiyor. Bu da, kurumsal işleyişlerini sağlayanların da insanlar olduğunu net bir biçimde anlamakla ilgilidir. Bu konuda yapılan aşırı ve noksan değerlendirmelerimiz ve krizleri tetikleyen "yönetim eksiklikleri" ya da "kötü yönetimlerdir". Eğer varsayımlarımızı sürekli sorgulamaz; onlara saplanır kalır da "zihni modelimizi" zaman zaman gözden geçirmezsek krizlere yüzleşmek kaçınılmaz oluyor.

2.Açgözlülük ve Sorumsuzluğun Yarattığı Aşırı Değerlendirmeler

İnsanoğlunun ömrü kısa ve sonludur. Üstüne üstlük, insan "ölüm bilinci" olan canlılardan biridir.

Bu durum insanı kısa ömrüne "çok şey sığdırmaya" zorlar. Bu nedenle, insanı eğiterek "ilkelerle kendini sınırlandırma bilinci" oluşturmazsanız ya da işleyen kurumlar aracılığı ile insanı denetim altında tutmazsanız; açgözlülük ve sorumsuzluk nedeniyle başkalarının hakkını hiçe sayan davranışlar artar.

"Beklentiyi meydana getirme" ve "beklenti yönetme" topluluk ve toplumların temel sorunlarından biridir. Tutarlı beklentiyi oluşturmanın ilk adımı "başlangıç noktasına hassas bağlılık ilkesine" uymaktır. Bu şu anlama gelir: Bir amaç ve hedef belirlerken öncelikle "potansiyel araştırmaları" yapmalıyız. Öngörülen potansiyellerin ne kadarının "ulaşılabilir", ne kadarının "erişilebilir" olduğunu saptayarak "gücünüzün sınırlarını" belirlemeliyiz ki, aşırı ya da noksan değerlendirme yaparak, açgözlülük ve sorumsuzluk tuzağına yakalanmayalım.

Ne yazık ki, bireyler, topluluklar hatta toplumlar bile "..yetmezliğin itişi, ihtirasın çekişi" ile aşırı değerlendirmeler yaparak, açgözlülük ve sorumsuzluk tuzağına düşmektedir. Nitekim ABD gibi güçlü bir ekonomide bile "türev piyasaları" aşırı değerlendirmeler sonucu bugün yaşanan krizin temel nedeni olabilmiştir. Birçok düşünür, uzman "...kriz geliyor" diye haykırmış; ama dünya genelinde bu çağrılara kulak veren sorumlu yönetimler ortaya çıkamamış; ortaya çıkanlar da etkili olamamış, öngörüler saptanıp ön önlemlere dönüştürememiştir.

- Etkin yönetim, bireyin çıkarları ile toplumun çıkarlarını dengeleyebilen yönetimdir.
- Sorumlulukların başlangıç noktası, insanın kendi işini iyi yapmasıdır.
- Kendini disiplin altına alamayan, kendisiyle başa çıkamayan bir insan, başka işleri tam ve doğru yapamaz.
- Açgözlülük ile başa çıkmanın yollarından biri, "ilke sahibi" olmadır. Bu ilke bize fırsatlarımızı değerlendirmenin "sınırlarında durmayı" öğütler.
- Krizleri oluşturan etkenlerden biri, gücümüzün sınırlarını düşünmeden; yakalanan fırsatları aşırı biçimde değerlendirmeye çabalamadır.
- Yaşadığımız kriz, yarım yüzyıldır büyümesini sürdüren dünya ekonomisinde, açgözlülük ve sorumsuzluk nedeniyle "kendine fren koyma ilkesini" hiçe sayan yöneticilerin, girişimcilerin ve diğer ekonomik aktörlerin ortak sorumluluğudur.

3. Liderlerden Yoksunluk

Krizi meydana getiren nedenleri araştıranların çoğunluğunun birleştiği eksiklerimizden bir diğeri de, "Farklı seçimleri olan ve gelecek inşa etme iddiası taşıyan liderlikten yoksunluk" diye tanımlanmaktadır.

Bugün, kesintisiz bir yaşam sürecinden geçiliyor. Bu süreç, dünü iyi okuma, bugünü etkin değerlendirme ve geleceği sağlıklı temeller üzerinde inşa etme biçiminde işler; anılan üç ayak üzerinde yükselir.

- Bir toplumda "lider" kültürel arka planının yarattığı olanakları iyi biliyorsa; gelenekleri geleceğe taşıyabilir.
- Lider, toplumun "ortak değerlerini" yakalayarak "ortak irade" oluşturduğu zaman gerçek işlevini yerine getirebiliyor.
- Liderler, geçmişin deneyimlerinin olumlu yönlerini yakalayıp; toplumu geleceğe taşırken radikal kopuşlarla karşılaştığında; geçmişle gelecek arasında "köprü kurma" gibi bir işlevi yerine getiriyor.
- Bir lider kolaycı yolları seçtiği zaman "gerçek liderlik" yapamıyor.
- Liderlik, dünya genelindeki eğilimlerin farkında olmayı, onların oluşturduğu fırsat ve tehlikeleri bilmeyi gerektiriyor.
- Liderlik, topluluk ya da toplumun olanak ve kısıtlarını gerçekçi biçimde değerlendirme yolundan geçiyor.
- Liderlik, özellikle "geçiş sürecinde" toplumun "tutucu alışkanlıklarını" kırma cesareti gerektiriyor.
- Liderlik, topluluk ya da toplumların gelişmeyi engelleyen "birikimlerine" karşı, toplumu ileriye götürecek "değerlerler" sunma becerisi gerektiriyor.

Son 50 yılda küreselleşme süreci , üretim, ulaşım ve iletişim teknolojilerini köklü biçimde değiştirmiştir. Bu üç teknolojik düzeyin iç bütünlüğünün oluşturduğu bütün karar ve kurumlar değişmiştir. Her değişme sürecinde olduğu gibi, geleceği meydana getiren değerler, irade ve yararları topluma anlatarak, toplumun "ortak gücünü" daha iyi ve güvenli gelecek oluşturan liderler gerektiriyor.

Yaşadığımız krizin nedenlerini analiz edenlerin, "liderlerden yoksunluk" üzerinde özenle durmaları "geçiş dönemlerini yönetme ustalığının" toplumun insan ve sermaye kaynaklarını etkin kullanmadaki önemi nedeniyledir.

- Gerçek bir liderlik, dünya genelindeki eğilimleri ve onların meydana getirdiği fırsat ve tehlikeleri gözler.

MÜSİAD

• Gerçek liderlik, kendi toplumunun olanak ve kısıtlarını abartmadan ve küçümsemeden gerçekçi biçimde değerlendirir.

• Gerçek bir lider, toplumun ortak değerlerini ortak bir iradeye dönüştürür.

• Gerçek bir lider, toplumun güvenini kazanacak "ortak yararları" net biçimde sunmasını bilir.

• Gerçek bir liderlik "ortak projeler" üreterek, toplumun insan ve sermaye kaynaklarını o projeler üzerine odaklar.

• Gerçek bir liderlik, sürdürülebilirliğin temelini oluşturan "ortak kurumları" işleterek, kaynak israfını önler.

• Liderlik özelliklerinden yoksun kalındığında "pragmatik ve günübirlik önlemler" önem kazanır. Popülist uygulamalar kaynak israfını artırır. Toplum da huzura ve güvene kavuşamaz.

• Liderlik, toplumun maddi ve manevi gücünü "yönlendirmediği" zaman, güçler dağılır; insanlar "sığınacak yer arar" ve aklı başkalarına emanet etme eğilimi işlerimizi çıkmaza sokar.

4. Aklı Emanet Etme

Krizin nedenlerini araştıranlar, "…aklı bir inanca, bir ideolojiye emanet etmenin" etkilerini de bütün yönlerini ortaya koyuyorlar. Aklı bir inanç ve ideolojiye emanet etme "sorgulama hakkından" vazgeçmektir.

İdeolojiler, ona inananların her sorusuna bir "yanıt" verdiği için; kolaycı bir yoldur. Bizim adımıza ideolojinin sorunlara verdiği yanıtı tekrarlamak işimizi kolaylaştırır; sorunları irdeleyerek yanıtlar bulma zahmetinden kurtarır.

Aklımızı emanet ettiğimizde başkaları ile karşılıklı-bağımlılık ilişkilerimizde "ideolojik çerçeve" dışına çıkılmaz. Ne eğilimleri gözleme ihtiyacımız olur, ne fırsat ve Tehlike analizi yapma, ne de rakip stratejilerinin makro ve mikro çerçevelerini iyi anlama. "Bir bilene teslim olma" kolaycılığı, aklı başkalarına emanet etmeyi besler. İnsanlar aklı emanet etme tuzağına yakalandıklarında; kendi kurgularını "gerçeklik" olarak tanımlar. Bu bir "sanal gerçeklik" oluşturur; gelişmelere karşı üretilen "aykırı düşüncelere" direnmeyi artırır; hatta farklı bakış açılarını tümden yok etme eğilimlerini güçlendirir. Krizi oluşturan önemli bir başka etkenin "…piyasa sorunlarını kendi çözer" ideolojisine aşırı vurgu yapılmasıdır.

Nobel Ödülü almış Hint kökenli ekonomist Amartya Sen, ünlü Le Monde gazetesinde yaptığı değerlendirmede, aklı ideolojiye emanet etmenin sebep olduğu yıkımı alabildiğine net gösteriyor: "Amerika'da devletin ekonomiye karışmama felsefesi bir kâbustur. Bu kriz beni şaşırtmadı. Amerika'da devletin elini ekonomiden çekme düşüncesi zaten yanlıştı. Çünkü Amerika'da halkı kurtaracak sosyal amaçlı bir kurtarma simidi yok. Korktuğum şeyler gerçekleşti. Bizde devletten şüphe o kadar güçlü ki, piyasa ekonomisinin zayıflığından söz etmek büyük bir dirençle karşılaşıyor. Piyasa ekonomisi olabilir ama, onu dengelemek için devletin aktif, olumlu bir rol oynaması gerekir. Amerika'nın büyük sorunu budur. Umut edelim ki kriz bu düşünceyi ortadan kaldırır."

Bu gözlemi yapmada Sen yalnız değil. Harvard Üniversitesi'nde siyasi düşünür Michael Sender de, "… İnsanların çoğu artık serbest piyasanın kamu yararına hizmet etmediğini kabul ediyor. Piyasalar refah sunuyor, ancak aşırı güvensizlik ve riske yol açabiliyor. Mali krizin öncesinde bile şirketlerden bireylere doğru muazzam bir risk yönelimine tanık olduk.

Obama hükümetinin ortak fayda aracı olarak piyasaları düzenlemek, vatandaşları işsizlik ve kötü sağlık tehlikelerine karşı korumak, enerji bağımsızlığına yatırım yapmak üzere yeniden oluşturması gerekecek" saptaması da Sen'i doğruluyor.

Aklı başkalarına emanet etmeden işlerimizi yapabilmek için, Howking'in saptamasını da paylaşalım: "Gerçeklik diye bir şey yoktur; zihni modele göre gerçeklik vardır. Zihni modelin varsayımını değiştirirsiniz; gerçekliğiniz de değişir."

Ekonominin en küçük birimleri olan işletmelerden, ekonominin en büyük aktörü olan devlet düzeyindeki yönetimlere kadar yapılacak doğru iş, iş çevresindeki değişmelere göre, varsayımlarımızı sürekli sorgulamaktır.

Unutmayalım ki, yaşadığımız evren sürekli değişiyor. Bizim iş çevremizin faktör koşulları, talep koşulları, karşılıklı-bağımlılık ilişkileri, rekabet sistemi ve rakip stratejileri de değişiyor.

Uzun dönemli geleceği güven altına almanın gerçekçi yolu, değişmelere karşı "uyum yeteneğimizi" artırmadır.

5. Dengesiz Tüketim Kalıbı

Bizim kültürümüzde "ayağını yorganına göre uzat" diyen bir uyarı var. Ekonomilerde işlerin iyi gittiği dönemlerde insanların "kıtlık ilkesini" unuttuklarını gözlüyoruz. İnsanların istekleri sonsuz; ürüne dönüştürülebilen kaynaklar ise sınırlı. Kaynaklara ulaşabilirlik ve erişebilirlik sorunumuz her zaman var. Ekonomiyi yöneten aktörler; aşırı değerlendirme yaparak, kaynaklar sonsuzmuş gibi davranırlar. Tarihte de, bugün de kaynakları "sonsuzmuş" gibi algılama, büyük krizlerin sebebi olmuştur. Teknolojinin meydana getirdiği "kalite homojenliği" nedeniyle "marka ve imaja" bağımlılık artmıştır.

Ekonomi kavramının dört bileşeni vardır: Tüketim, yatırım, net ihracat ve devlet harcamaları.

Tüketimin alabildiğine pompalandığı bir çağda yaşıyoruz. Kitle iletişim araçlarının sağladığı olanaklar, gelir düzeyleri çok farklı olan topluluk ya da toplumlarda benzer tüketim kalıpları oluşturuyor. Tüketim kalıbının fiziki sınırları olmadan, sanal anlamda geliştirilmesi olanakları, ABD'de yaşandığı gibi gayrimenkul ve konut krizini tetikleyebiliyor.

Ülkemizde de banka sisteminin gözetim ve denetimindeki yapılanma bir avantaj sağlıyor. Ama uzmanı olanlar, finans sektöründe derinlik oluşturacak yeni reformlar yapılmasının altını çiziyor.

Kredi kartlarının bir "krize sebep olma" olasılığı üzerinde yaygın görüş var. Yerel yönetimlerin "proje disiplini" ve "harcama disiplini" altında olmadığı; ülkemizi yakın bir gelecekte sıkıntıya düşürecek gelişmelerin olabileceği dile getiriliyor.

Akılcılık, dünya genelindeki eğilimlerin fırsat ve tehlikeleri ile kendi olanak ve kısıtlarımız arasında denge kurmak ise, bütün uyarıları dikkate alan, tartışan, kamuoyunu bilgilendiren, gerekli öngörüleri yapan, önlemleri alan yönetimlere ihtiyacımız var.

Tarih bilinci, geçmişten ders alarak, daha sağlıklı gelecekler inşa etmekse, içinde yaşadığımız günler "…aşırı ya da noksan değerlendirmelerin meydana getirdiği dengesizlikler" üzerine gidilmesi gereken ender zamanlardan biridir.

MÜSİAD

6. İşleyen Kurumları Oluşturma Sorumluluğu

Gelişmenin beş temel dayanağı vardır: Birincisi insanların "ortak değerler" üzerinde birleşmesini gerektirir. İkincisi, "ortak irade" oluşturarak; insan ve sermaye kaynaklarını odaklamaktır. Üçüncüsü, "ortak yararlarımızı" görmeliyiz ki, ortak irade etrafında güçlerimizi birleştirelim. Dördüncüsü "ortak projelerimiz" olmalı ki, olanak ve kısıtlarımızla, potansiyeller arasında denge oluşturabilelim. Beşincisi de " işleyen ortak kurumlar" oluşturmalıyız ki, "sürdürebilir gelişmeyi" güven altına alabilelim.

- İşleyen kurum, "…varlık nedeni olan idealini" net biçimde tanımlar; kurumun içinde yer alan hatta kurumun hedef kitlesini oluşturan kitlelerle bu idealini paylaşır.
- İşleyen kurumun bir başka özelliği, "…varmak istediği sonucun" net olarak tanımlanmış olmasıdır.
- İşleyen kurumun temel araçlarında biri "…geri bildirim yöntemini" kullanmadır. Öngörülen hedefle alınan sonuç arasındaki sapmaları sorgulamadan işleyen bir kurum oluşturulamaz.
- İşleyen kurumun bir başka özelliği "…hata kültürüne" sahip olmasıdır. İnsanlara hata yapma özgürlüğü tanınmalı; ama aynı hatayı tekrarlama fırsatı verilmemeli ki, kurum işlerlik kazansın.
- İşleyen kurumlar oluşturmanın özünü oluşturan " ..kurum kültürü", aykırı düşüncelerin frenlenmeden tartışıldığı bir iklim ve ortam oluşturmayı gerektirir.
- İşleyen kurumun özünde, "..diyalog kültürü" vardır; " tek tip düşünce" alışkanlığı yoktur.
- İşleyen kurum ya da kurumların zenginliği banka hesapları ya da ciroları ile ölçülmez; ürettikleri "projelerle" ölçülür. İşleyen kurum, "…proje-odaklı iş yapma" yeteneği olan kurumdur.
- Veri derleme, uygun metotla enformasyon sağlama, enformasyonu biliye dönüştürme, bilgileri ayıklayarak ayrıntı dinamiklerini kavrayarak "anlamayı" zenginleştirme işleyen kurumların özünü oluşturur.
- Öngörme ve önlem alma disiplini işleyen kurumların olmazsa olmazıdır.

Ekonomilerin geliştiği, sanal balonların olduğu bir dönemde işleyen kurum özellikleri göz ardı edilmiş kurumlar, yapı-işlev ve kültür bütününü yitirmiştir. İşleyen kurumlar oluşturma konusunda bırakılan boşluk, krizi doğurmuş ve şiddetlendirmiştir. Çünkü, ortada alternatif tepki stratejilerini üretecek bir kurum kalmamıştır.

7. Ciddi Fikir Sahibi Olmalıyız

Yaşadığımız krizi analiz edenler, "…sloganların ciddi fikirlerin yerini almasını" da önemli nedenler arasında gösteriyor. "Bilgisiz fikir üretilemeyeceğini" herkes biliyor. Ciddi fikir üretmemiz için sağlıklı verilere erişmemiz, tutarlı enformasyon sağlamamız, kirlikten arınmış bilgileri elimizin altında tutmamız ve bilgileri de anlamaya dönüştürmemiz gerekli. Ciddi fikirlere sahip olmanın çok değişik yol ve yöntemleri üzerinde duruluyor.

- Öncelikle, olay ve olgulara "mesafeli duran liderlik" bir ilk adım. Yetersiz enformasyon, ayıklanmamış bilgilere "angaje olma" krizin önemli nedenleri arasında yer alıyor.
- Ciddi fikir sahibi olmamanın bir başka sakıncası da, "yönetilebilen beklenti" yerine, "aşırı değerlendirmelere dayalı abartılı beklenti"yi kolaylaştırması. Oysa ekonomi bir "beklenti yönetimi" sanatıdır; her zaman gelişmenin dinamosu olan "güven", doğru beklenti üzerine inşa edilir.
- Ciddi fikir sahibi olmanın krizi doğurmada bir başka etkisi üzerinde daha duruluyor: Güçlü fikre sahip olduğumuzda "…hemen harekete geçmemiz" mümkün. Tersi bir durum söz konusu ise "tereddüt" zamanında hareket etmeyi önleyebiliyor.
- Ciddi bir fikre sahip olmayanlar, kendi öz gerçeğini öne çıkarır; hayatın öz gerçeğini görmezden gelebilir. Bu da, "şark kurnazlığı" tanımı içinde yer alan bir davranıştır. Şark kurnazlığı şeffaflığı, hesap verebilir olmayı, yüzleşme cesaretini öldürür.
- Ciddi fikre sahip olmanın bir başka etkisi, "…kuşkuya düştüğün zaman alternatif yollar deneme" olanağı olmasıdır. Bu, önce bir "plana sahip olma" anlamına gelir; ardından da " alternatif senaryolara dayalı hazırlık" demektir.
- Ciddi fikre sahip olanlar "…sonuçlar alındığında" onları en şeffaf ortamda "itiraf edebilme özgüveni" taşır. "Hesap verebilir" olmak için, ciddi bir fikre sahip olunmalıdır.
- Ciddi fikre sahip olanlar, işlerin gelişmesini "…demokratik sabırla tartışabilenler" dir.

• Ciddi fikir sahibi olmanın önemsenmemesi, işletmelerden firmalara hatta devlet düzeyindeki gelişmelere kadar "krize sebep olan etken" olmuştur.

8. Koordinasyonsuzluk Sebebi: Kibir ve Üstünlük İnancı

Kriz analizleri gösteriyor ki, "..kibir ve üstünlük inancı" yaşadığımız krizin ana etkenlerden bir başkasıdır.

Zubeyr Kuseybatı bir yazısında, " Obama'nın geçmiş dönemle ilgili ilk ele alması gereken konu şu: Amerikan politikalarını tek taraflılıktan uzaklaştırıp demokratik gelenekleri canlandırmak. Bu gelenekler öncelikle pazıları sıkmayı, ezici güç yanılgılarını değil,. Aklın ve diyalog dilinin çalışmasını öngörmekte."

Bahadır Kaleağası'nın bir değerlendirmesinde değindiği üzere, "…Karşılıklı bağımlılıklar, tüm dünyaya birlikte kazandırıyor ya da kaybettiriyor. Herkes birbirinin müşterisi, tedarikçisi, finansörü, işvereni, çalışanı, borçlusu, alacaklısı. Tedavi küresel bir yaklaşım gerektiriyor."

• Çok sayıda gözlemci, özellikle büyük devletlerin " ..kibir ve üstünlük inancı" nedeniyle, insan ve sermaye kaynaklarını kullanmadan "koordinasyondan" kaçınması nedeniyle krizin böylesine derinlik ve yoğunluk kazandığı görüşünde birleşiyor.

• Güç kullanmanın temel ilkesini unutmamak gerekiyor: Gücümüzün sınırlarını bileceği, gücümüzü kullanma zamanını iyi belirleyeceği, asıl önemlisi de gücümüzü kullandıktan sonra olası etkilerinin bize nasıl döneceğini iyi hesaplayacağız…

• Doğal fenomen olmayan ekonomik kurumları yönetenleri, "…kibir ve üstünlük inancını" aşırı değerlendirmesi, son çözümlemede kendilerine zarar veriyor.

• Kriz analizi yapanların bu konuda sosyo-ekonomik ve sosyo-psikolojik açıdan çok değişik değerlendirmeleri var. Biz bu küçük deneme kapsamında bir anımsatma yapma sınırları içinde kalalım.

9. Gözetim Ve Denetim Kurumlarda İşlerlik Sağlar

Bu deneme kapsamında krizi doğuran etkenler arasında sayılan ve hemen bütün düşünürlerin üzerinde birleştikleri etken, "…gözetim ve denetim eksikliği"…Örneğin, 2000 krizinde Türk banka sistemine getirilen gözetim ve denetimin bugün ülkemiz için bir "avantaja" dönüştüğünün altını herkes çiziyor.

• Toplum yaşamının özünü, kendi haklarımızla başkalarının haklarını dengeleme oluşturur.

• Gerek bireyler ve gerekse kurumlar arasında gözetim ve denetim olmadığı zaman, dengeler her zaman bozulur.

• Yaşadığımız kriz de "…türev piyasalarında" gözetim ve denetim eksikliğinin balonları etkili olmamış mıdır?

• Gözetim ve denetimin iki yolu vardır: Birincisi, insanları eğiterek onlara yeni davranış normu kazandırmaktır. Diğeri, kurumları işleterek, davranışları gözetim ve denetim altına almaktır.

Sonuç

Krizin nedenleriyle ilgili küçük bir denemeyi sizlerle paylaşmaya çalıştım. Çok sayıda makale ve incelemeyi tarayarak ulaştığım bu açıklamalar geliştirilmeye muhtaç. Bu krizin fırsatlarından biri olarak gördüğüm "…gözleme olanağını" ortaya koyması; çok sayıda aklın odaklanması nedeniyle düşünce açılımlarının yaygınlaşması ve derinleşmesi.

Krizlerin nedeni olarak size sunduğum gerekçelere katılmanız ne kadar anlamlı ise, katılmamanız da o kadar anlamlıdır.

Sizleri öncelikle aktardığım "gerekçeler" üzerine düşünmeye, sorgulamaya ve eleştirmeye davet ediyorum. Özellikle "katılmadığınız" hususlarla ilgili "aykırı görüşlerinizi" almayı çok isterim.

Sorunları tartışmanın, "…geçmişte yaşananlardan ders alarak, daha sağlıklı gelecekler inşa etmenin en etkin yoludur" saptamasına katılıyorum; bunun "tarih bilinci" oluşturmada etkin yollarından biri olduğunu düşünüyorum.

Doç. Dr. Hüseyin ŞEN
Afyon Kocatepe Üniversitesi
İİBF Maliye Bölümü

Yaşanan Son Krizle Birlikte Devlet Ekonomiye Geri mi Dönüyor?

Temmuz-Ağustos 2007'de etkileri yavaş yavaş hissedilmeye başlanan ve başlangıçta 'finansal dalgalanma' olarak lanse edilen mortgage kaynaklı kredi krizi, Eylül 2008'den itibaren de küresel bir finansal krize dönüştü. Tabi krizin bu denli hızlı yayılmasında küreselleşme sürecinde dünya finans piyasalarının birbirine entegre olmasının rolünün oldukça büyük olduğundan şüphe yoktur.

Bankaların ve dev finans şirketlerinin devlet eliyle kurtarılması, banka birleşmelerine bilfiil devletin aracılık etmesi, riskli finansal varlıkların devlet tarafından teminat olarak kabul edilmesi gibi kamu müdahaleleri ve devletleştirmeler yalnızca krizin nedenleri ve krizin üstesinden gelmek için alınması gereken tedbirlerin neler olması gerektiği ile sınırlı kalmamış; aynı zamanda serbest piyasa ekonomisinin beşiği ve dünyanın en büyük ekonomisi konumunda olan bir ülkede bu kadar yoğun kamu müdahalelerinin ve devletleştirmelerin uygulamaya konulması sistem tartışmalarını gündeme getirmiş, kapitalizm sorgulanmaya başlanmıştır. Hatta sağ ve sol cenahta işi daha da ileri götürenler oldu: Devletçi kapitalizmin modern bir versiyonuna mı geçiyoruz? Kapitalizmin sonu mu geldi? Marks haklı mı çıktı? Kapitalizmden vaz mı geçiyoruz? Ekonomik sosyalizme mi geçiyoruz? Kapitalizm evrim mi geçiriyor? türünden sorular birbirini izledi.

Bu çalışma, son yaşanan ABD kaynaklı küresel kriz sonrasında çokca tartışılmaya başlanan devletin ekonomiye dönüşünü sorgulamayı amaçlamaktadır.

Son krizle birlikte kamunun ekonomiye dönüşünü sorgulamadan önce, çok fazla ayrıntılarına girmeden tartışmasız günümüzün hakim iktisadi düşüncesini oluşturan kapitalist iktisadın tarihinde devletin ekonomideki rolünün ne olduğuna bakmakta fayda vardır.

Bilindiği gibi iktisatçılar, modern iktisadın doğuşunun Adam Smith'in 1776'da yayınlanan *Milletlerin Zenginliği*[1] çalışması ile başladığını kabul ederler.

Adı geçen eserinde devletin ekonomideki rolünün ne olması gerektiği üzerine kafa yoran Smith'e göre devlet, yalnızca ülke güvenliğini sağlayan bekçi devlet olmalıdır. Çünkü devlet üretici değil; tüketicidir. Devlet aynı zamanda zorunlu bir fenadır. Ne onunla, ne onsuz olur. Bu nedenle devletin iktisadi alandaki faaliyetleri alabildiğince sınırlandırılmalıdır. Devletin faaliyet alanı piyasa ekonomisinin üretmesinin mümkün olmadığı adalet, iç ve dış güvenlik, diplomasi gibi bölünemeyen, pazarlanamayan ve dolayısıyla fiyatlandırılamayan pür kamusal mal ve hizmetlerin sunumu[2] ile sınırlı tutulmalıdır. Bekçi devlet anlayışını benimseyen Klasiklerin devlete biçtikleri misyon; tarafsız maliye, küçük ve yalnızca denk bir bütçe ve olağanüstü dönemlerde borçlanma ilkeleri etrafında toplanabilir. Tarafsız maliye ile devlet faaliyetlerinin [devletin gelir elde etmesinin ve/veya harcama yapmasının] iktisadi ajanların [bireyler, hanehalkı ve firmaların] üretim, tüketim, tasarrufta bulunma ve benzeri kararlarını hiçbir biçimde etkilememesi

MÜSİAD

gerektiğini ifade etmektedirler. Küçük ve denk bütçe ile devlet küçük ve bütçesinin yıllık bazda daima denk olmasını, devletin topladığı vergiler kadar harcama yapması gerektiğini ima etmektedirler. Yine Klasiklere göre devlet vergileri yükümlü psikolojisine uygun bir tarzda [kazın tüylerini incitmeden] tahsil etmelidir. Denk bütçeyi savunan Klasikler, devletin borçlanmasına da cevaz vermemişlerdir. Devletin ancak savaş, büyük boyutlu doğal afetler gibi olağanüstü dönemlerde borçlanmaya gidebileceğini öngörmüşlerdir.

Görüldüğü gibi devletin ekonomideki rolünü alabildiğince sınırlandırmayı amaçlayan Klasiklerin bu konudaki temel felsefelerini, yine kendilerinin ekonomi konusundaki temel sloganları olan 'Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler' ifadesi en iyi bir biçimde özetlemektedir. Klasiklerin bu sloganları, 1870'lerden itibaren başını Alfred Marshall'ın çektiği bir grup Klasik iktisatçı –ki bunlar literatürde Neo-Klasikler veya Marjinalistler olarak adlandırılmaktadır- tam kamusal mallar, dışsallıklar, doğal tekeller, aksak rekabet piyasaları gibi mikroekonomik nedenlerle piyasa ekonomisinin kaynak dağılımında etkinliği sağlayamayacağı; bu nedenle, devletin kaynak dağılımında etkinliği sağlamak adına ekonomiye müdahale etmesi gerektiği tezini sürekli olarak işlemeye başlamışlardır. Neo-Klasiklerin literatürde piyasa başarısızlığı tezini 1929 Büyük Buhranı adeta taçlandırmıştır.

Ekim 1929'da New York Borsası'nın çökmesi, ABD ekonomisine kara Perşembe'yi yaşatmıştır. Borsa çökmüş, özel kesim harcamaları aşırı ölçüde azalmış ve bankalar ile firmalar nakit darlığına düşmüştür. Bu gelişmeler ABD ekonomisine krizin başladığı tarihten sonraki üç yıl içinde işsizliğin her dört çalışandan birinin işinin kaybetmesi, milli gelirin üçte bir oranında azalması, peşpeşe banka iflasları gibi oldukça ağır maliyetler yüklemiştir. Finansal kesimde başlayan kriz, talep yetersizliği yoluyla ABD ekonomisinin reel kesimine sirayet etmiştir. Belirsizlik ortamında ürettiklerini satamayan firmalar, yeni yatırımlara girişmemişlerdir. Kapasite daralmasına işçi çıkarmaları eşlik etmiştir. İşsizliğin artması da toplam talebin daha da daralmasına; toplam talebin daralması da, üretim ve yatırımın gerilemesi ile sonuçlanmıştır.

> **"Son krizle birlikte kamunun ekonomiye dönüşünü sorgulamadan önce, çok fazla ayrıntılarına girmeden tartışmasız günümüzün hakim iktisadi düşüncesini oluşturan kapitalist iktisadın tarihinde devletin ekonomideki rolünün ne olduğuna bakmakta fayda vardır."**

ABD'de başlayan ve dalga dalga diğer ülkelere yayılan krizin üstesinden piyasa ekonomisinin gelememesi ve Klasik iktisadın bel kemiğini oluşturan Jean Baptiste Say'ın 'her arz kendi talebini yaratır' şeklinde ifadesini bulan Mahreçler kanunun işlememesi, piyasa ekonomisinin sorgulanmasına ve krizden çıkış için alternatif arayışlara gidilmesine neden olmuştur. Buna birde sınırlı bir para politikası dışında devlete herhangi bir rol vermeyen Klasik ekonomik yapı eklenince, Büyük Buhran'ın üstesinden gelecek ekonomi politikaları üretilememiştir. Sonuçta ekonomide para politikası eksenli bir ikilem oluşmuştur. Stokların alabildiğince arttığı ve belirsizliğin hüküm sürdüğü bir ortamda, genişletici para politikası izlenmesi halinde belki faizler düşecek ve dolayısıyla talep artacaktı. Ancak artan talep büyük oranda stoklardan karşılanacağı için bunun yatırımlar ve istihdam üzerinde pek bir etkisi olmayacaktı. Nihayetinde de durgunluğun üstesinden gelme açısından hiçbir şey değişmeyecekti! Daraltıcı para politikası izlenmesi durumunda ise beklentilere bağlı olarak belki faizler yükselecekti. Ancak bu da beraberinde zaten yetersiz olan toplam talebin daha da düşmesine ve dolayısıyla fiyatlar genel düzeyinin daha da gerilemesine neden olacaktı. Bu da işsizliğin artması ve krizin derinleşmesi demekti. Bu süreçte özelde ABD ekonomisi genelde de dünya ekonomisi, tam bir dönüm noktasında idi. Keynes'in söylemlerine göre, krizden çıkışın tek yolu Klasiklerin görünmez elinin yanına devletin görünen elini kısmen ya da tamamen koymaktı. Ancak böylelikle ekonomik krizin bir sistem krizine dönüşümü engellenebilirdi.

Ekim 1917 Devrimi ile Sovyet Rusya çoktan görünmez el yerine, devletin görünen elini ikame etmişti bile. Keynes'e göre kapitalizmi kurtarmanın yolu, liberal kapitalizmden devletçi kapitalizme geçmekti.

Büyük buhran ile hemen hemen aynı dönemde işbaşına gelen ABD Devlet Başkanı Roosvelt, daha 1930'ların başlarında Keynes'in konferanslarının müdavimi olmuş ve Keynes'in söylemlerinden oldukça etkilenmiştir. ABD ekonomisini krizden kurtarmak için New Deal [Büyük Sözleşme-Yeni Düzen] Planı'nı uygulamaya koyan Roosvelt, bu plan doğrultusunda kamu harcamalarının artırılması gerektiğine hükmetmiş ve ekonomi politikalarını bu çerçevede dizayn etmiştir. Başlangıçta Roosvelt'in kamu harcaması ağırlıklı genişletici maliye politikaları tepkiyle karşılanmış ve özel kesim bu politikaları çekingen bir tavırla izlemiştir. Kısa sürede ekonomide iyileşme sinyalleri alınınca, devletçi kapitalizmin altyapısı yavaş yavaş oluşmaya başlamıştır. ABD'de uygulanan ve krizden çıkmada başarılı sonuçlar veren bu politika, hızla diğer ülkelere de yayılmıştır.

1940'lı yıllardan itibaren yaygın bir uygulama alanı bulan ve Keynes'in söylemlerinin şekillendirdiği devletçi kapitalizm, II. Dünya Savaşı sonrasında Batı Avrupa'da ortaya çıkan Refah iktisadı anlayışı ile birleşince devletin ekonomideki rolü büsbütün artmıştır. Özellikle 1950-1970 yılları arasında altın çağını yaşan devletçi kapitalizm, sürekli genişletici maliye politikasının bir sonucu olarak devlet hızla büyümüştür. Aşırı büyüyen devlet de, beraberinde yeni iktisadi ve sosyal sorunlar getirmiştir.

Sürekli artan kamu harcamaları, yalnızca vergi yükünün arttırılmasına neden olmamış, aynı zamanda açıkların borçlanma ve senyorajla finansmanını kaçınılmaz kılmıştır. Tüm bunların sonucunda enflasyon, işsizlik, ödemeler bilançosu gibi sorunlar ortaya çıkmış ve hatta kronik bir hal almıştır. Bunun üstüne üstlük, daha önce dünya iktisat tarihinde hiç yaşanmamış bir olgu olan stagflasyon olgusu ortaya çıkmıştır. Tipik bir arz şoku olan stagflasyona, talep yönlü politikaları savunan Keynes'in söylemlerinin çözüm getirmemesi yeni arayışları da beraberinde getirmiştir. Özellikle başını Adam Smith ve David Ricardo'nun söylemlerinin haklılığını ve Klasik iktisadın temel ilkelerine geri dönülmesi gerektiğini savunan Neo-liberal akımlar[3] , Keynesyen iktisadı şiddetle eleştirmeye ve sorgulamaya başlamışlardır. Hatta bazıları işi daha da ileri götürerek, tartışmaları 'devlete ihtiyaç var mıdır?' noktasına kadar taşımışlardır.

ABD merkezli olan bu Neo-liberal akımların söylemleri, 1970'lerin ikinci yarısından itibaren IMF, Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşların eliyle 'Neo-liberalizm ve IMF reformları' adı altında Türkiye'de dahil birçok gelişmekte olan ülkede hayata geçirildi. Anti-Keynesçi bu politikaların özünde, devletin ekonomik faaliyetlerinin ve özel kesim üzerindeki etkinliği azaltmayı hedefleyen KİT'lerin özelleştirilmesi, rekabetçi döviz kurunun benimsenmesi, sermaye üzerindeki vergi yükünün hafifletilmesi, deregülasyon, dış ticaretin serbestleştirilmesi, yabancı sermayenin önünün açılması gibi bir dizi tedbiri içeriyordu. Literatürde Neo-liberal politikalar olarak adlandırılan bu politikalar, özü itibariyle anti-Keynesçi politikalardı ve kamunun ekonomideki etkinliğini azaltmayı, piyasa ekonomisinin önünü sınırsızca açmayı hedefliyordu. Bu politikaların en kapsamlısı da 'Washington Mutabakatı' adı altında 1990'ların başından itibaren Latin Amerika ülkeleri başta olmak üzere birçok gelişmekte olan ülkede uygulamaya konuldu. Ne var ki, bu politikaları uygulamaya koyan ülkelerde krizlerin biri diğerini izledi. Bunun üzerine 2000'li yılların başlarından itibaren serbest piyasa ekonomisi uygulayan ülkelerde başta sermayenin sınırsız dolaşımının ortaya çıkardığı başıboşluklar olmak üzere, Neo-liberal politikaların ortaya çıkardığı ekonomik sorunları gidermek amacıyla'Yeni Washington Mutabakatı' veya 'Washington Mutabakatı Sonrası' adı altında kurumsal düzenlemeleri içeren yeni politikalar hayata geçirildi. Ancak ABD'de mortgage kaynaklı kredi krizi olarak başlayan ve kısa bir sürede ABD ve AB ülkelerinin yanında dalga dalga dünyanın dörtbir yanını etkisi altına alarak küresel bir boyut kazanan son finansal kriz, Neo-liberal politikaların sorgulanmasını da beraberinde getirdi.

Kapitalizm her ne zaman krize girse, devlet müdahalesi gündeme gelmiştir. Son krizde de bankaların ve dev şirketlerin devlet eliyle kurtarılması, banka birleşmelerinde bilfiil hükümetlerin arabuluculuk rolü üstlenmesi, bankaların kısmen de olsa kamulaştırılarak mevduatların güvence altına alınmaya çalışılması, riskli varlıkların devlet tarafından teminat olarak kabul edilmeye başlanması gibi uygulamalar devlet müdahaleciliğinin tipik örnekleridir.

MÜSİAD

Son krizle birlikte kapitalist sistemin bazı handikapları ortaya çıktı. Kapitalizmi savunanların önemli savlarından biri olan devletin müdahil olmadığı bir işleyiş sürecinde hiçbir sorunun oluşmayacağı tezi son krizle birlikte sorgulanmaya başlandı. Neo-liberal politikalar doğrultusunda ülkeler finansal piyasalara ciddi bir kısıtlayıcı hiçbir müdahalede bulunmamışlardır. Kendi doğası içinde gelişen finansal piyasalar, bugün hemen hemen bütün ekonomileri ürküten boyutlara ulaşmıştır. O kadar ki, tüm gelişmiş ülkeler ortak hareket ederek, piyasaları düzenleme ve rayına oturtma yönünde bir dizi tedbir almaya adete mecbur kalmışlardır. Yukarıda bir kısmını sıraladığımız tedbirler, krize karşı ülkelerin almış olduğu en radikal tedbirlerdir. Şüphesiz alınan bu tedbirleri krizin önlenebileceği anlamına gelmemektedir. Ancak tüm bu tedbirler devletlerin ekonomik işleyişe müdahalesinin de açık göstergesidir.

Son kriz göstermiştir ki, serbest piyasa ekonomisi her ekonomik sorunu kendisi içselleştirememektedir. Piyasanın içselleştiremediği sorunları ister istemez devlete düşmektedir. Örneğin bilginin yatırımcılara ve piyasanın diğer aktörlerine farklı hız ve biçimlerde ulaşması asimetrik bilgi sorununu ortaya çıkarmaktadır. Asimetrik bilginin varlığı yasal düzenlemeleri kaçınılmaz kılmaktadır.

Kapitalist sistemde irili ufaklı her ne zaman bir kriz çıksa, bunun bir sistem krizi olup olmadığı hep sorgulanır olmuştur. Kriz üzerine yaptığı 'Cinnet, Panik ve Çöküş-Mali Krizler Tarihi' başlıklı ünlü çalışmasında Kindleburger'ın da vurguladığı gibi, kapitalizmin tarihi krizlerle doludur. 1825, 1836, …, 1872, …, 1920, 1929, 1973, 1997 yalnızca bunlardan bir kaçıdır. Tüm bu krizlerin kimisinde hisse senetlerinin fiyatındaki düşüş, kimisinde arazi spekülasyonu, kimisin de kredi sıkışıklığı ve tüm bunların ortaya çıkardığı negatif beklentiler etkili olmuştur. Nedeni ne olursa olsun tüm bu krizler, genel olarak her defasında toplam talebin düşmesi, iflasların ve işsizliğin artması ile sonuçlanmıştır.

Kanımızca bu son yaşanan kriz de, kapitalizmin ne ilk, ne de son krizi olacaktır. Ne var ki, bu sorgulayıcıları yalanlayıcı bir biçimde kapitalizm krizleri içselleştirebilmiş ve şöyle ya da böyle her krizden daha da güçlenerek çıkmıştır. Ancak şunu da vurgulamak durumundayız: son yaşanan kriz ABD ekonomisini derinden etkilemiştir ya da en azından bu ülke ekonomisi sorgulanır hale gelmiş ve kredibilite kaybetmiştir. Krize müdahale yöntemlerinin de ABD ekonomi tarihi açısından önemli kilometre taşlarından biri olduğu konusunda şüphe yoktur.

Son krizle birlikte gündeme gelen bankaların ve dev finans şirketlerinin devlet eliyle kurtarılması, banka birleşmelerine bilfiil devletin aracılık etmesi, riskli finansal varlıkların devlet tarafından teminat olarak kabul edilmesi gibi kamu müdahaleleri ve devletleştirmeler, kapitalizmin sorgulanmasına neden olsa da, tüm bunlar bir sistem değişikliğinin göstergesi değil; kapitalizmin kendi iç dinamiklerinin bir ürünü olan krizlere karşı devletin gösterdiği reflekstir.

Kapitalist sistem, her kriz sonrasında sistem içindeki çürük elmaları tasfiye edip, yoluna devam etmiştir. Kişisel kanaatimiz, son krizde de öyle olacağı yönündedir. Çünkü şu günün dünyasında kapitalizmin alternatifi yok gibidir, yakın gelecekte de olmayacağa benziyor. Ancak son kriz, başıboş piyasa ekonomisi değil; kurallı ve kontrollü bir piyasa ekonomisinin altyapısının oluşturulmasını kaçınılmaz kılacaktır ■

Dipnotlar

1 Adam Smith'in söz konusu çalışmasının orijinal adı 'Milletlerin Zenginliğinin Niteliği ve Nedenleri Hakkında Bir Araştırma' [Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations]'dır.

2 Pür kamusal mal ve hizmetlere literatürde tam kamusal mal ve hizmetler, mutlak kamusal mal ve hizmetler, saf kamusal mal ve hizmetler gibi çok farklı isimler verilmektedir. Bununla birlikte Türkçe literatürde daha çok tam kamusal mal ve hizmetler olarak adlandırılmaktadır.

3 Bu akımlar monetarizm, arz yönlü iktisat, politik iktisat ve Yeni Klasik iktisattır.

Dr. Selçuk KOÇ
Kocaeli Üniversitesi
İİBF İktisat Bölümü

Türkiye'de Ekonomik Krizlerin Tarihi Bir Dökümü

Ekonomik Kriz, kısaca milli gelirin kısa bir süre içinde önemli bir oranda düşmesidir. Kriz, belirsizlik içinde oluşan kaygıların ekonomiye yansımalarıdır. Bu ortamda kısa ve uzun vadeli plan yapmak olanaksızdır. Uzun süren krizlere **'buhran'**, sıfır büyüme, durgunluk olursa **'stagflasyon'** şayet ekonomik büyüme eksi % 1 civarında gerçekleşirse **'resesyon'** olarak adlandırılır. Türkiye gibi, nüfus artışı yüksek, kişi başına milli geliri düşük gelişmekte olan ülkelerde asgari büyüme % 5 olması gerektiği konusunda hemen hemen fikir birliğine varılmıştır. Kriz, reel olamayan ekonomi ile reel ekonomi arasındaki farkın büyüklüğünden çıkar. Temel olarak krizin üç ortak özelliği vardır. Bu özellikler kısaca açıklanacak olursa;

A) Kriz Arz Fazlasının Bir Sonucudur

Krizlerin, aşırı üretimden etkilendiği ekonomide yaşanan daralmalardan görülebilmektedir. Firma ve işletmelerin ard arda gelen iflaslara, bankacılık sektöründeki kriz ve borsa krizi eklenir. Borsalar, ekonomide hayati önem taşıyan kısmı oluşturuyor. Banka ve Borsayı takiben, kriz reel sektöre sıçrar. Buna bağlı olarak personel çıkarılması yani işsizlik baş gösterir. Çalışan işçilerin ise ücretlerinde sıkıntı yada ücretsiz izin gibi durumlar yaşanır. Birbirine bağlı olan ekonomik sistemdeki sektörlerin hepsi krizden etkilenmiş olur. Böylece, ekonomi kavramı içinde yer alan her şey krizden etkilenir.

B) Kriz Geneldir

Krizler geneldir. Kriz olduğu zaman, dünyadaki tüm sanayileşmiş ekonomiler etkilenecektir. Bu süreç karşılıklı bağımlılığın sonucudur. Krizin başladığı ülkenin ekonomisindeki dalgalanmalar, diğer ülkeleri de etkileyerek genele yayılacaktır.

C) Kriz Çevrimsel yada Geri-Dönüşlü'dür

Krizler belirli aralıklarla ortaya çıkarlar. Krizlerin aralıkları hep aynı ise dönemsel olarak bakılabilir. Ancak, bu durum kesinlik anlamına gelir. Geri-dönüşlülük, daha farklı bir anlamı içerir. Krizlerin belli bir periyot izlemeden aralıklarla ortaya çıkmalarıdır. Yaşanan krizlere baktığımızda geri dönüşlüdür diyebiliriz. Ekonomik krizin temel özellikleri belirtildikten sonra krizin en temel göstergelerinden olan büyüme oranları verilmiştir.

Cumhuriyet Dönemi Büyüme Oranları (%)

Yıllar	%	Yıllar	%	Yıllar	%	Yıllar	%	Yıllar	%
1924	14.9	1942	5.6	1960	3.4	1978	1.2	1996	7.1
1925	12.8	1943	-9.8	1961	2.0	1979	-0.5	1997	8.3
1926	18.2	1944	-5.1	1962	6.2	1980	-2.8	1998	3.9
1927	-12.8	1945	-15.3	1963	9.7	1981	4.8	1999	-6.1
1928	11.0	1946	31.9	1964	4.1	1982	3.1	2000	6.3
1929	21.6	1947	4.2	1965	3.1	1983	4.2	2001	-9.5
1930	2.2	1948	16.4	1966	12.0	1984	7.1	2002	7.9
1931	8.7	1949	-5.0	1967	4.2	1985	4.3	2003	5.9
1932	-10.7	1950	9.4	1968	6.6	1986	6.8	2004	9.9
1933	15.8	1951	12.8	1969	4.3	1987	9.8	2005	7.6
1934	6.0	1952	11.9	1970	4.4	1988	1.5	2006	6.0
1935	-3.0	1953	11.2	1971	7.0	1989	1.6	2007	4.6
1936	23.2	1954	-3.0	1972	9.2	1990	9.4	2008	1.1
1937	1.5	1955	7.9	1973	4.9	1991	0.3		
1938	9.5	1956	3.2	1974	3.3	1992	6.4		
1939	6.9	1957	7.8	1975	6.1	1993	8.1		
1940	-4.9	1958	4.5	1976	9.0	1994	-6.1		
1941	-10.3	1959	4.1	1977	3.0	1995	8.0		

Cumhuriyet dönemi 85 yılın büyüme oranları incelendiğinde ekonominin en yükseği 15.3, olan (1945 yılında) en düşüğü 0.5 olan (1979 yılında) çeşitli oranlarda 15 yıl daraldığı görülmektedir. Ekonomide daralma oranlarının bu ölçüde olmasına rağmen ekonominin büyüdüğü yıllara bakıldığında en yükseği 31.9 (1946) olan en düşüğü 0.3 (1991) olan 70 yıl büyümüştür. Bugüne kadar Türkiye ekonomisi gerek kaynağı yurtdışından gerekse yurtiçinden kaynaklanan 15 krizle karşı karşıya kalmıştır. Aşağıda bu krizler kısaca hatırlatılacaktır.

1. 1929 Krizi-İlk Kriz

Türkiye, ilk ekonomik krizin 1929 yılında yaşadı. 1929'da bütün dünyada daha sonra büyük buhran olarak adlandırılan büyük bir ekonomik bunalım oldu. Bu yılda ilk defa Türk parasının değeri düştü, Türkiye"nin başlıca ihracatı olan tarım ürünlerinin fiyatları Dünya piyasalarında geriledi. Bu ekonomik krizle birlikte Türkiye ekonomisinin kendi sıkıntıları ve ödenmesi gereken Osmanlı borçlarının ilk taksidi de eklenince ciddi bir kriz ortamı oldu.

2. 1948 Krizi

1944 yılında İkinci Dünya Savaşı'nın başladığı dönemde bütçe açık vermeye başlayınca, Savaş, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de ekonominin dengelerini sarstı. Yeni ekonomik politikalara ayak uydurmak ve ihracatı artırmak için devalüasyon yapıldı. Türkiye devalüasyonla da bu dönemde tanıştı. Bütçe fazla vermesine rağmen, ihracatı artırmak için devalüasyona gidilmesi bile işe yaramadı.

3. 1954 Krizi

1950-1954 yıllarında dış sermayeye açılma ve serbest piyasa ekonomisine geçiş dönemi başladı. Buna bağlı olarak 1951 yılında bütçe açık vermeye başladı ve bu durum 1963'e kadar 12 yıl boyunca devam etti.

1956 yılında Milli Koruma Kanununun yeniden yürürlüğü konulmasıyla, fiyatlar üzerinde baskı oluşturdu, fakat yine de enflasyon engellenemedi. Dünya piyasasında hammadde fiyatları fırladı. Kredili ithalat uygulamasına geçildi. Ticari nitelikli dış borçlar ödenemez hale geldi. Dış borç yükü ve kamu açıkları arttı. Türkiye'de plansız yatırımlar yapılması sebebiyle enflasyon kendini göstermeye başladı. Türkiye ekonomisi krize girdi.

4. 1958 Krizi

1958'de Türkiye'nin 256 milyon dolar tutarında dış borcu ve "kambiyo krizi" bulunuyordu. Ağustos ayında Türkiye IMF ile bir istikrar programı uygulamayı kabul etti ve devalüasyona gidildi. 1958 yılında 55.3 milyon dolar olan bütçe açığı 1959'da 266.7 milyon dolara yükseldi. Dış ticaret açığı büyüdü. Ekonomik istikrarı sağlamak için sıkı para ve maliye politikaları, ihracatı teşvik tedbirleri gibi bazı tedbirler alındıysa da enflasyon önlenemedi.

5. 1969 Krizi

1969'da Türkiye hafif bir krizle sarsıldı. Türk parası devalüe edildi. IMF programı uygulandı. 1971'de darbe yapıldı.

6. 1974 Birinci Petrol Krizi

Türkiye ile Avrupa Topluluğu arasında 1963 yılında imzalanan Ortaklık Anlaşması"nın 1 Ocak 1973 tarihinde yürürlüğe girmesiyle gümrük indirimleri oldu.

1973-1974 yılları arasında dört katına çıkan petrol fiyatları Türk ekonomisini olumsuz etkiledi. Aynı yıl Kıbrıs Barış Harekatı ile birlikte batılı ülkelerin üstü örtülü ekonomik ambargosu başladı. Petrol fiyatlarındaki artış ithal edilen sanayi ürünlerinin fiyatlarını da arttırdı. Bütün dünya petrol tasarrufuna yönelirken Türkiye petrole sübvansiyon vererek tüketimi patlattı. Dış ticaret açığı hızlı bir artış göstererek 769 milyon dolardan 2.3 milyar dolara fırladı. Türkiye o yıl 303 milyon dolarla rekor bir bütçe açığı verdi. Turizm ve işçi gelirleri düştü. İşsizlik sorunu büyüdü. Türkiye yeni bir darboğazın eşiğine geldi.

7. 1978 Krizi

Dönemin hükümetleri düşük faizli kredileri hiç geri ödenmeyecekmiş gibi kullandılar. Büyük bir kısmı ise amaçsız bir şekilde harcandı. Bu borçlar, tüketimi ve ithalatı etkilerken bir yandan da sabit yatırımları ve buna bağlı ithalatı etkiledi. 1970 yılında 1.8 milyar dolar olan borç, 1977 yılında 10 milyar dolara çıktı. 1978 yılında kısa vadeli borçların toplam borç içindeki payı yüzde 52'ye ulaştı. 1978'de kriz patladı.

8. 1979-1980 İkinci Petrol Krizi

Türkiye yoğun ekonomik kriz yaşarken ikinci bir kriz yakaladı. OPEC üyeleri petrol fiyatını 1979 ve 1980'de ikinci kez yüzde 150 oranında artırdı. İşsizlik oranı yüzde 20'lere yaklaştı. Enflasyon yüzde 63.9'a yükseldi. Ülkeyi, 1974'de yaşanan petrol krizinden daha fazla 1979-1980 petrol krizi etkiledi.

Pek çok temel tüketim maddesi karaborsaya düştü. Hükümet, Süleyman Demirel"in Başbakanlığı döneminde Müsteşar Turgut Özal"la birlikte enflasyonu kontrol altına almak, dış kaynak açığını kapatmak ve ekonomiyi yeniden işler hale getirmek için 24 Ocak kararlarını hazırlanırken 12 Eylül müdahalesi yaşandı. Yönetime geçen Turgut Özal, 24 Ocak kararlarını uygulamaya başladı. 24 Ocak kararlarıyla birlikte TL % 48,6 oranında devalüe edildi.

9. 1986 Krizi

24 Ocak kararlarının yürürlüğe konmasının ardından alınan tedbirler sonucunda 1978'de 2.3 milyar dolar olan ihracat 1983'te 5.7 milyar dolara çıktı. Aynı yıl dış ticaret açığı 3.6 milyar dolar, bütçe açığı ise 2.5 milyar dolar olarak gerçekleşti. Bütçe açığının ulaştığı rakam, bir önceki yıla göre yüzde 150 artmıştı. Kamu harcamalarının artması sebebiyle ekonomik dengesizlik yaşandı ve devalüasyon yapıldı.

10. 1988-1989 Krizi

Seçimlerden sonra kamu açıklarındaki artış ve mali piyasalarda yaşanan dalgalanmalar sonucu faizler yükseldi, döviz rezervi azaldı. 1989 yılına gelindiğinde Türkiye dışa açık serbest piyasa ekonomilerinden biri oldu. 4 Şubat tarihinde bir dizi ekonomik kararlar alındı. İstikrar politikaları uygulanırken ortalama 17.4 milyar dolar olan dış borç stoku, 1989 yılında 41.7, 1990 yılında ise 49 milyar dolara çıktı. Kısa vadeli borçlar, toplam borçların yüzde 19'unu buldu.

Ticari bankaların döviz açığı büyüdü. Stagflasyon sürecine girildi. Dış ticaret açığı 1990 yılında 9.3 milyar dolara ulaştı. Türkiye yeniden krize girdi.

11. 1991 Finansal Krizi

Irak'ın Kuveyt'i işgaliyle petrol krizi yaşanmaya başlandı. Irak'a komşu olan Türkiye'nin özellikle turizm ve mali sektörü olumsuz etkilendi, Birleşmiş Milletler güçlerinin Irak'a müdahalesiyle Türkiye'deki mali kriz doruğa ulaştı. 1990 yılında toplam sermaye girişi 4 milyar dolar oldu. Bunun 3 milyar doları kısa vadeli idi. Dış borç stoku yaklaşık 8 milyar dolara artış gösterirken, kısa vadeli borçlardaki artış 4 milyar dolara yaklaştı. Dış borlar 2.6 milyar dolara çıkmıştı. Büyük çaptaki sermaye girişi TL'yi aşırı değerlendirirken ihracatı olumsuz, ithalatı olumlu etkiledi. 1991'deki Körfez krizi, Türkiye'yi riskli bir ülke konumuna getirdi. Yabancı sermayede azalma oldu. 2.6 milyar doları aşan sermaye çıkışı, ekonomiyi durgunluğa soktu. TÜFE yüzde 52.4 artarken TEFE artışı yüzde 64'e ulaştı. Büyüme hızı yüzde 0.3'e düştü. 1993'de piyasalar dalgalanmaya başladı. 1994 Ocak ayında yine devalüasyon yapıldı ve yine Türkiye IMF ile anlaşmalar yaptı.

12. 1994 Finansal Krizi

1994 yılından önce üst üste yaşanan krizlerin etkileri halen devam ederken, bu kriz 1993 sonlarında başlayıp 1994'te etkisini gösterdi ve 5 Nisan 1994 kriz kendini gösterdi. Kriz kısa süreli ama çok şiddetli oldu.

MÜSİAD

Zaten sürmekte olan temel dengesizliklerin üzerine Avrupa para piyasasındaki karışıklığın etkilemesi krizi tetikledi. Cari açık da 1 milyar dolardan 6.4 milyar dolara sıçradı. Dış borç stoku 12 milyar dolar artış gösterdi. Kısa vadeli borçlar 18.5 milyar dolara sıçrayarak, rekor kırmış oldu. Toplam net sermaye çıkışı 4.2 milyar dolara yükseldi. Faiz hadleri Hazine bonolarında yüzde 400'ü aşarken TEFE yüzde 121, TÜFE yüzde 106'e çıktı. GSMH'da yüzde 6.1'e varan daralma olurken işsizlik yüzde 20'ye yükseldi. Krizde 500 bin kişi işsiz kaldı. Ülkenin ona kadar yaşanan en büyük krizi olduğu söylenebilir.

13.1998-99 Krizi

1998'de Asya-Rusya krizi, Türkiye'yi çok yanlış bir zamanda yakaladı. Uygulamakta olduğu istikrar programları, enflasyonu düşürmek için harcamaları kıstığı bir döneme isabet etti. 6 milyar doları aşan sıcak para çıkışı, krizi ateşleyen kıvılcım oldu. Mali kuruluşlar dışında bütün kesimlerde yüzde 5-6 daralma yaşandı. GSMH'da yüzde 6.1 düşüş oldu. TEFE yüzde 63'e yükseldi. Reel faizler yüzde 37'ye ulaşarak tavan yaptı. Dış borç stoku 103 milyar dolara, iç borç stokunun GSMH'ya oranı yüzde 32'ye çıktı.Yüksek faiz ve iç borçlanma maliyetleri artırdı. Tüm bunların üstüne 17 Ağustos depremi yaşandı, 21 Aralık günü yeni bir ekonomik program ortaya kondu. Faizi yüksek, vadesi kısa borç birikimi 1999 sonunda Hazine'yi iç borçları ödeyemeyeceği bir noktaya götürdü. Aralık 1999'da hükümet IMF ile stand-by anlaşması imzaladı.

14. 2001 Krizi

Kriz, kamu borcunun yüksekliğinden ve yapısından kaynaklandı ve döviz krizi olarak da adlandırıldı. IMF ile yapılan Stand-by anlaşmasının ardından 2000 yılında devreye giren istikrar programı büyük çöküşün baş sorumlusuydu. Türkiye döviz kurunun çapaya bağlanmasıyla çıkmaz sokağa girdi. Cari işlemler açığı giderek büyüdü ve yıl sonunda 9.8 milyar dolara çıkarak tarihi bir rekor kırdı. Dolar çapası nedeniyle toplam kısa vadeli borçlar 28.9 milyar dolara, toplam dış borç stoku 114.3 milyar dolara çıktı. Yabancı bankalar vadesi gelmemiş kredilerini geri çekmeye başlayınca gecelik faizler fırladı ve 22 Kasım 2000'de para krizi patladı. 13 banka ve çok sayıda aracı kurum battı. Kasım kriziyle artan faizler ve ödeme güçlüğe düşen bankaların vadesi dolmayan kredileri geri çağırması, iç pazarın daha da daralması bunda büyük rol oynadı. 19 Şubat'ta Anayasa'nın fırlatılması ile tetiklenen olaylar, piyasanın dengesini değiştirdi. Piyasanın 3.5 milyar dolar tutarındaki borcu yenilememesi ve paralarını geri istemesi krizi patlattı. Parasını alan, Merkez Bankası'na koşarak döviz talep etti. Yeni programın uygulanması da 3 ay gecikince, kriz dayanılmaz bir biçimde derinleşti. 3.5 milyar dolarlık net sermaye çıkışıyla döviz fiyatları ve faizler tırmanışa geçti. Kriz öncesi 670 bin TL olan dolar Nisan'da 1 milyon 161 bine tırmandı. IMF programı çökmüştü.

15. 2008-2009 Krizi

Şu an yaşamakta olduğumuz ve tüm dünyada ekonomik dinamikleri değiştiren ekonomik krizin temel nedeni ABD ekonomi piyasasındaki çok sayıdaki yatırım araçlarının eksik yada yetersiz denetilmeleri sonucunda, yüksek getiri ve risk çerçevesinde doyumsuzluk boyutlarına varan beklentileriyle, ekonominin gidişatını etkilemeleridir. Küresel boyutlu bu krizin çıkma nedenlerinden biri, ABD ekonomisinin 11 Eylül sonrasında oluşan ekonomik büyüklüğün, dünya çapındaki reel ekonomiye uyum sağlayamamış olmasıdır. Diğer bir neden olarak da, reel ekonominin üretim gücünün zayıflamasıdır. Üretime dayanmayan getiriler, kârlılığı olmadığı için etkisizdir. Konut kredilerinde yaşanan sıkıntı, son yıllarda artan kredi kapasitesinin, düşük gelirli müşterilere verilmiş olmasıdır. Sonuçta yaşanan krizin sebebi ne olursa olsun, ABD ve AB'nin bazı ülkelerinde bankacılık sektörünü tehdit etmiştir. Bu ülkeler çözüm olarak etkilenen bankaları kamulaştırmakta, daha güçlü olanlar ise kendi aralarında birleştirilmektedir. Krizin etkileri hala sürmekte olup ne kadar süreceği konusunda çeşitli görüşler vardır. Ancak krizin "V" şeklinde olmadığı "U" şeklinde olduğu diğer bir ifadeyle krizin etkilerinin dip noktasından sonra hızla yükselmeyeceği bir süre dip noktasında etkisini sürdüreceği artık kabul edilen bir gerçek olmuştur. Dip süresinin ne kadar süreceği kimse tam olarak kestirememektedir.

Son Krizin Türkiye'ye Etkileri Nelerdir?

Türkiye, dışa açık ve ekonomisi bağımlı bir ülke olduğundan, krizden büyük oranda etkilenmesi normaldir. Enerji ve doğalgazda Rusya'ya yüzde 65 oranında, Dünya Bankası nedeniyle ABD'ye, mali konularda ise IMF'ye bağımlıdır. Kriz, ABD ile birlikte AB'yi etkileyeceğinden,

Türkiye'nin ihracatında AB büyük önem taşır. Otomotiv sektöründeki iptal edilen siparişler nedeniyle sıkıntı yaşanmaya başlandı. Rusya'nın da kriz dolayısıyla borsası çöktüğünden, dış ticaret olarak ülkemizde etkilendi.

Türkiye de kriz etkisini ilk olarak İMKB'de gösterdi. Zarara doğru giden, likidite sorunları nedeni ile mevcutlarını satmaya başlayan, uluslararası finansal kurumlar, ilk önce yüksek getiri getireceğini düşünerek fazla endişelenmediler. Özellikle, Amerikan kaynaklı Lehman şirketinin yatırım bankasının batmasıyla birdenbire krizin etkileri hızlı bir şekilde kendini göstermeye başladı. Sıcak para çevre ekonomilerindeki çeşitli kağıtlara, buradaki kağıtlara yatırılmış olan kaynaklarını da çekme eğilimine girdiler. Türkiye'de sahip oldukları menkul varlıkları da satmaya başladılar. Bunun sonucunda İMKB düşüşe geçti, döviz çıkmaya başladı. Türkiye ile birlikte orta ve doğu Avrupa, Güney Afrika ve 1-2 Latin Amerika ülkesi gibi ülkeler Rusya, Ukrayna, Macaristan vb. bazı gelişmekte olan ülkelerde de aynı sorunlar yaşandı. Cari açığının önemli bölümünü yurtdışından aldığı kredilerle finanse eden ve bu kaynaklarda çıkış veya duraklama olduğu takdirde, büyümenin durması veya negatife dönmesi, Türkiye'nin ulusal kredi piyasalarında işinin zorlaşacağının sinyallerini veriyordu. Bunun sonucunda yatırımcıların Türkiye'den de çıkışı hızlandı.

Dünyada birçok ülkede de yatırımcılar güvenli olan piyasalara kaçtılar. Böylece krizin etkileri hızlı bir şekilde dağılmaya başladı. Bunun sonucu olarak borsalar, gayrimenkul ve emtia fiyatları düşmeye başladı. Kredi olanakları kısılmaya başladı. Bireyler ve şirketler kredi alamaz oldular. Kredi alan birey veya şirketler aldıkları kredi karşılığında çok yüksek maliyet ödemek zorunda kaldılar. Borçların azaltılabilmesi için ve içinde oldukları finansal sıkıntının etkilerini azaltmak için, varlıklar satılmaya başladı. Tüm varlık fiyatları doğal olarak aşağı inmeye başladı. Sonuç olarak etkileri büyük olan bir küçülme başladı. Bunun sonucu olarak, bu küçülme ile her şeye olan talebin azalacak olması.

Talep azalması ile şirketlerin satışlarının azalmasıyla, finansal politikaları da değişecek ve satışları azalan şirketler, sabit maliyetlerini düşürmeye çalışacaklardır. Kira giderlerini azaltmaya çalışacaklar, eleman çıkaracaklar, yatırımları durduracaklardır. Bu krizden az etkilenmeyi başaramayanlarda olacaktır ya da bunların içinde yüksek borç yükü altında olanlar da olacaktır. Döviz veya dövize endeksli kredi almış olanlar, kur kaybı nedeniyle oluşan zararlarını, kâr edebilmek için gelirlerini daha da kısacaklardır. Faiz giderlerini karşılayabilmek için giderlerini iyice azaltmaları gerekecektir. Alınan bu önlemlere rağmen yine de zarar açıklayanlar olacaktır. Zararlar, öz kaynakları küçültecek, öz kaynaklar küçüldükçe bankalar bu durumdan rahatsız olacak ve kredilere biraz daha kısıtlama getirecekler. Piyasa da likidite akışı azalacak ve sorunlar başlayacaktır. Kamu gelirlerinde de benzer durum söz konusu olacaktır. Piyasada talep azalınca, dolaylı olarak ticaret azalacak. Ticaretin azalması vergileri etkileyecek. KDV, ÖTV gibi gelirler düşecektir. Şirketler zarar gösterince, kurumlar vergisi gelirleri azalacaktır. Şirketlerden eleman çıkarıldıkça, gelir vergisi gelirleri düşecektir. Zincirleme olarak buna bağlı, bütçe açığı büyüyecek, borçlanma artacaktır. Borçlanma arttıkça, faizler yükselecek ve enflasyon çıkacaktır.

Dünyanın,1929 büyük ekonomik buhranından beri yaşadığı en büyük kriz. Dünyada yaşanan finansal krizin, Türkiye'de en çok kredi kanalını etkilediğinden ve hükümetin bundan sonraki süreçte bankacılık sektörü ile reel kesim arasındaki iş birliğini güçlendirecek ve krediye ulaşımı kolaylaştıracak tedbirler alması öncelikli olmalıdır. Bankacılık sektörünün güçlü olmasına karşın uluslararası likidite sıkışıklığı nedeniyle bankaların dışarıdan kaynak sağlaması zorlaşmış ve reel sektöre kullandırılan krediler azalmaya başlamıştır.

Güçlü maliye politikaları sayesinde bütçenin sağlam, saydam ve güvenilir bir yapıda olması gerekir. Bunun sonucu olarak, bütçe disiplini kamu borçlarının ödenememe sıkıntısını ortadan kaldırır. Gelişmiş ülkelerin, finans sektöründeki iflasların arka arkaya gelmesiyle ve ülkelerin önlem paketleri almasına rağmen, krizin boyutu büyümüştür. Türkiye'nin en zayıf noktası cari açığının yüksek olması. Petrol fiyatları düşük kaldıkça sıkıntı olmaz gibi görünüyor. Ayrıca bankacılık sistemi çok güçlü ve temiz görünmektedir. Dolayısıyla krizden çıkış diğer ülkelere göre daha kolay olacaktır. Kriz sonrası dışa bağımlılığı az olan gelişmekte olan ülkelerin önemi artacaktır ■

Kaynaklar

www.tuik.gov.tr/yillik/Ist_gostergeler.pdf

www.21yyte.org/tr/yazi.aspx?ID=2392&kat=15

www.mysiyaset.com/TARIH/siyasi-ve-ekonomik-krizler.asp

www.vergiportali.com

İbrahim KAHVECİ
Yeni Şafak Gazetesi
Ekonomi Müdürü

Cari Açık, Krizler ve Fırsatlar

Türkiye'nin kendine özgü krizlerini 1994 ve 2001 yıllarında gördük. Her iki krizin de ortak yönü dış açık kaynaklı şekillenmesiydi. 1980'li yılların sonlarında yıllık 3-4 milyar dolar olan dış ticaret açığının, 1990 yılında birden 8-9 milyar dolar aralığına sıçraması, 1994 krizine giden yolun ilk adımlarıydı. Dış açık, faizlerin bastırılmasına bağlı gelişmelerle beraber 1993 yılında yeniden ani bir sıçrama ile 14 milyar dolara çıkmıştı. Bu açık, ihracatın ithalatı karşılama oranının yüzde 52 ile dip yapmasına yol açmıştı.

Mutlak dış açığa bakarak krizlerle ilgili doğrudan öngörülerde bulunmak mümkün olmuyor. Bazı dönemlerde yüksek dış açığı olmasına rağmen benzer krizlerin çıkmaması buna örnek teşkil edebiliyor. Bu noktada özellikle tüketim malı ithalatına dayalı dış açığın oranı, verisel anlamda çok daha önemli görülmekte. Nitekim 1997 yılında dış açık mutlak olarak 22 milyar doları aşmasına rağmen kriz çıkmazken, 2000 yılında 26.7 milyar dolarlık dış açık krize giden yolda bir gerekçe olarak gösterildi.

Keza, mutlak dış açık rakamı 2004 yılında 34 milyar dolardan 2008 yılında 70 milyar dolara dayanmasına rağmen, ne 1994 ne de 2001 krizine benzer döviz krizleri yaşanmadı. Dış açık krizinde son yıllarda tek önemli ortak nokta ihracatın ithalatı karşılama oranlarında görüldü. Hem 1994 hem de 2001 krizlerinden önceki yıl, bu oran yüzde 50'lere dayanmıştı.

Enerji Krizi

Son yıllarda dış açık sorunun kaynağında 2001 dış ticaret gelişmelerinden çok farklı bir tablo ile karşılaşıyoruz. Türkiye 2001 krizine giden yolda patlayan tüketim malı ithalatını dengeleyememişti. Oysa son yıllarda dış açık rekorları mutlak rakamsal olarak kırılmasına rağmen, bu açık tüketim malı yerine artık enerji ithalatından kaynaklanmaktaydı.

Hem petrol hem de doğalgaz alışı ile enerji ithalatını çok yüksek oranda dışarıya bağlayan Türkiye, bu kez enerji krizinin eşiğine geldi. Enerji hariç tutulduğunda dış ticarette sürekli ihracat lehine görülen performans toplam rakamlara yansıyamadı. Nitekim 2004 yılında 97,5 milyar dolarlık ithalatın içinde 14,4 milyar dolar yer tutan yüzde 14,8'lik enerjinin payı, 2008 yılında 48,3 milyar dolarla ithalattaki payını yüzde 24'e yükseltmişti. Görüleceği üzere enerji hariç tutulduğunda ihracatın ithalatı karşılama oranı

MÜSİAD

her geçen yıl yükselen bir seyir izliyor. 2004 yılında bu pay yüzde 75,98'iken 2008 yılında yüzde 85,88'e ulaştı.

Türkiye'nin Gizli Gücü

Türkiye'nin dış ticaret gelişmesine bakıldığında aslında ortaya büyük bir gücün çıkmakta olduğunu görebiliyoruz. Türkiye hammadde fakiri bir ülkedir. Özellikle enerji alanında büyük oranda dış bağımlılık yaşıyoruz. Tüketim malı ithalatından çok daha fazla tüketim malı ihraç ederken, ara malı satışı da payını sürekli artırdı. Türkiye 2008 yılında 48 milyar dolarlık enerji parası öderken önceki krizlerin kaynağında yer alan tüketim malı ithalatı 21,5 milyar dolarda kaldı. Bu oran ise tüketim malında dışa bağımlılığın yüzde 10'da kaldığını gösteriyor.

Yüksek faiz-düşük kur sarmalının etkisine ve ithal malların görece çok avantajlı durumda olmasına rağmen bu kez krizler öncesindeki gibi tüketim malında ithalat patlaması yaşanmamıştı. Ama elbette 21 milyar dolar da yine yüksek bir rakam.Burada vermeye çalıştığımız asıl nokta şudur: Türkiye sanayi yapısını düşük kur dönemlerinde önemli bir revizyondan geçirdi. Özel sektör odaklı büyüme dönemi olarak kabul edebileceğimiz 2004-2008 arasındaki 5 yıllık dönemde, tam 116 milyar dolarlık yatırım malı ithalatı gerçekleştirildi. Bu sayede Türkiye son krize genç ve istekli bir özel sektör yapısı ile girdi ama maalesef bu sefer kriz sadece içerde değil aynı zamanda dışarıda da görülüyor. Bu nedenle krizden çıkışta dış pazarlarda alternatif arayış önemli bir çıkış noktası haline geldi.

Yeni Pazarlar - Yeni Fırsatlar

Türkiye yaşadığımız krize dezavantajları yanında avantajlarla da girdi. Burada önemli olan sıkıntıları hafifletecek önlemlerin alınması yanında fırsatları da iyi kullanacak adımların atılmasıdır. Sadece bir aylık verilerle dış ticaret rotası açıklanamaz. Fakat bu verilere bakarak önemli değişim işaretleri görülebilir.

Bize göre, bu veriler 'Türkiye'nin dış ticarette yeni pazarlar ve açılımlar fırsatını kullanma isteğini' ortaya çıkarmıştır. Gelişmiş ülkelerin finansal alanda sert şekilde yaşadığı kriz reel ekonomilerde de etkisini her gün artırıyor. Reel ekonomiler alanında da yine en fazla etkilenen ülkeler, gelişmişler ve onların çevreleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye'nin Ocak ayı dış ticaret verilerine baktığımızda dış satımımızın en fazla daraldığı ülkeler listesinde İngiltere, Almanya, İtalya ve Fransa da yer alıyor. Buna karşılık dış satımımızın krize rağmen arttığı ülkeler de bulunuyor. Yeni pazarlarda fırsat olarak kullandığımız bu ülkeler arasında ise Irak, BAE, Mısır, Suudi Arabistan ve Suriye öne çıkıyor.

Kriz riskini dış ticaret alanında kendi lehine çevirmeye çalışan Türkiye, yeni pazarlar ve yeni ihracat imkânları ile dış ticaret açığını da büyük oranda kapatmaya başladı. Nitekim Ocak ayı dış ticaretinde 9.2 milyar dolarlık ithalata karşılık 7.9 milyar dolarlık ihracat gerçekleştirildi. Ocak ayında hâla yüksek fiyattan satın almaya devam ettiğimiz doğalgaz ve petrol faturası düşüldüğünde dış açıktan dış fazlaya geçtiğimizi görüyoruz. Ocak ayında enerji faturamız 2,5 milyar dolarlık bir yekûn tutmuştu.

Enerjide Bekleyen Fırsat

Küresel krizin öncesinde oluşan balonların bir kısmı da şüphesiz emtia ürünlerinin fiyatlarında gerçekleşmişti. Bu emtia ürünleri içerisinde en fazla etkili olan petroldü. Petrol fiyatları 1997 Asya krizinde bir ara 10 dolara kadar gerilemiş olmasına rağmen krizin atlatılması ile yeni bir yükseliş havasına bürünmüştü. Petrol fiyatlarında özellikle 2002 sonrasında başlayan yükseliş, ekonomik gerçeklikten kopmaya başlamıştı.

Petrolde 2006 dalgalanmasının ardından 55 dolar seviyeleri ile başlayan fiyat artışı, 2008 ortasında 150 dolar sınırına dayanmıştı. Ama burada gözden kaçan bir ayrıntı vardı. Dünya finansal piyasaları 2008 yılının ilk günlerinden itibaren çöküşe geçerken, petrol fiyatındaki yükseliş artarak yıl ortasına kadar sürdürdü. Bu fiyat artışı reel ekonomiler açısından kaldırılabilir bir seviye değildi. Nitekim Temmuz 2008 itibari ile petrol fiyatlarında başlayan sert düşüş, nerede ise soluksuz bir şekilde, 40 dolara kadar sürmüştü. Bir kez daha sanal fiyatlara karşı ekonomik gerçekçilik uzun vadede ağır basmıştı. Finansal fiyat dalgası reel ekonomik ortama gecikmeli de olsa uyum sağlamıştı.

Türkiye enerji fiyatlandırmasında önemli bir dezavantaj yaşadı. Bilindiği gibi elektriğin yüzde 55'inden fazlası doğalgaz çevrim santralleri ile üretiliyor. Bu süreçte doğalgazın fiyatını 6-9 ay geriden takip ettiğimiz anlaşıldı. Küresel krizin en sert etkisini gösterdiği Ekim ayından sonra, Kasım başında doğalgaza zam yapıldı. Doğalgaz zammı yapıldığı tarihte petrol fiyatlarının 60 dolara kadar gerilemiş olduğunu söylersek nasıl bir talihsizlik

yaşandığı da anlaşılmış olur. Doğalgazda indirim beklerken karşılaşılan bu şok zam, özellikle doğalgazı yoğun kullanan sektörleri vurdu. Başta cam-seramik şirketleri olmak üzere enerji faturasındaki artış, sanayi üretiminde içsel çöküşün de bir başka gerekçesi oldu. Nitekim Türkiye sanayi üretiminde aylık yüzde 20 sınırına dayanan gerilemeler yaşanır duruma gelindi.

Fakat şimdi bir başka durumla karşı karşıyayız. Krizin en şiddetli estiği aylarda ayakta durabilen birimler, şimdi indirim haberlerini bekliyor. İlk zammın sadece geri alınması olarak görebileceğimiz fiyat indiriminden sonra yeni indirimlerin bir an önce yapılması gerekiyor.

Bu Kriz 2001'den Çok Daha Zor

Türkiye 2001 krizinde yaşadığı ekonomik daralmayı belki bir yılda yaşamayacak. Ama çekilecek sıkıntının daha ağır olacağını zaman maliyeti ile hesapladığımızda görebiliriz. 2001'de Türkiye yüzde 9,4 oranında küçülmüştü. Şimdi bir yılda yüzde 10 küçülme olmaz belki ama iki yılda yüzde 5'er küçülme yaşanır. Fakat bu daralmalar 2001'e göre daha ağır hasar verir.

Neden bu kriz daha zor? Bugüne kadar kamuoyunda çoğunlukla Türkiye'nin avantajlarından daha fazla bahsediliyordu. Oysa bugün Türkiye önlemler açısından ciddi bir gecikmeyi yaşıyor. Uzun vadeli planlamalar uygulamalara alınıyor ama yeterli olduğunu maalesef henüz söyleyemiyoruz. Kısaca bazı sıkıntılardan ve risklerden de bahsetmek gerekiyor. Öncelikle herkesin dilinden düşürmediği bir gerçeği biz de kabul edelim. Evet, bankalarımız 2001 krizine göre çok daha sağlam.

Bankaların bu kadar sağlam olması acaba bir artı taraf mı yoksa bir zayıf taraf mı? Bakış açınızı biraz değiştirmek gerekiyor. Nasıl mı?Bugün bankaların üzerinden geçen kredi piyasamız milli gelirin yüzde 40'ına dayanmıştır. Yani milli gelirin kredi hassasiyeti, gelişmiş ülkeler kadar olmasa bile büyük bir yükseliş içinde. Oysa kredi hassasiyetimiz 2001 krizinde milli gelirin sadece yüzde 13'lerindeydi. O krizde faizlerin fırlaması ile zarar görme oranımız daha düşüktü. Bugün ise adeta herkes ve her kesimin faiz hassasiyeti oldukça yükseklere çıktı.

Türkiye'nin 2001 krizinden ders almadığı tek alan belki de sadece bankacılık sektörüne yoğunlaşmış olmasıdır. Oysa kaynak ihtiyacı açısından faiz piyasasının rakibi olan sermaye piyasaları adeta hiç çalıştırılmadı. Yok edildi. Bu nedenle Türkiye 2008 krizine tek cephede yaptığı yığınakla yakalandı. Diğer cepheleri ihmal etti. Bugün faize alternatif bir ne sistemimiz ne de piyasamız var. 2001 yılında dahi borsada halka arzlar yaşanırken, 2008'de halka arz girişimlerinin başarısızlıkla sonuçlanması bu duruma örnek olarak gösterilebilir.

Tehlike Dışarda Çözüm İçerde

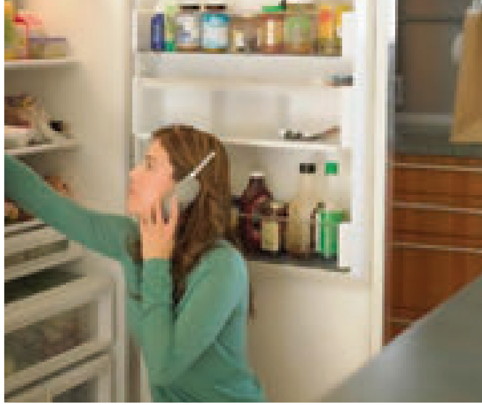
Türkiye 2001 krizinde alternatifi olan bir pazar yapısı ile karşı karşıyaydı. İç pazar bitince dış pazar cazip oluyordu. Oysa bugün iki pazarda da sıkıntılar büyük. Hatta asıl kriz dış pazarda.

Gelişmiş ülkelerin krizi olarak tanımlayacağımız "finansal kriz" reel ekonomilerde de ilk adımda yıkıcı sonuçlar veriyor. Özellikle gelişmiş ülkelerin ekonomilerini hallaç pamuğu gibi savuran kriz, dış pazar riskini de her geçen gün artırıyor. Türkiye geçmiş krizleri dışa açılarak savuşturabilmişken, bugün aynı yolu izlemesi mümkün görünmüyor. Bu nedenle, dikkatimizi iç çözüm odaklarına çevirmek durumundayız. Dış imkânlar bizi bir yere kadar götürebilir ama ekonominin temel çarkları iç tüketim ağırlıklı çalışmaktadır. Bu nedenle çözüm ağırlıklı olarak iç piyasada aranmalıdır.

Kur ve Faiz Ters İşliyor

Türkiye son krizlerinde yaşadığı süreçlerin bir kısmını bu kez ters yaşıyor. Geçmiş krizlerde kur yükselişleri ile birlikte faizler de hızla yükselirdi. Adeta birbiri ile yarışan krizin mali göstergeleri bu kez farklı şekilleniyor. Dünya'da gelişmiş ülkelerde sıfır faiz uygulamasına doğru hızla ilerleyen ekonomik tıkanıklık Türkiye'de de faizleri stabil tutuyor. Krizin ilk adımlarında eski alışkanlığı ile yüzde 25'e kadar hızla yükselen faiz oranları, artık yüzde 15'lere geriledi.

İç tüketimin azaldığı, talebin kesildiği bir noktada kredi kullanım isteği de gittikçe azaldı. Hatta kısa bir süre sonra yeniden kredi vermek için bankaların karşı tarafa geçebileceğini dahi düşünebiliriz. Bankaların eline bakıldığında, Ekim-2008'den itibaren likidite artışına başvurduklarını görüyoruz. Bankalar bir kısmını kredi yenilemeyerek ve bir kısmını da mevduat toplayarak nakit varlıklarını artırdılar. Bankaların son dört aylık nakit varlık artışları TL bazında 32 milyar lirayı aşarken döviz tarafında ise 20 milyar dolara yaklaşılmıştır. Likidite artışı ile halen krize karşı direnç gösteren sektörün bu direnci uzun süre daha taşıyabileceğini sanmıyoruz. Yeter ki devlet, bütçe açığını tamamen iç borçlanma yolu ile kapatmaya yeltenmesin.

ÇINAR ÇELİK®

Bahadır TUZCU
Marmara Üniversitesi

2001-2008: Bir Ulusal Kriz İle Bir Küresel Krizin Karşılaştırması

Türkiye 2000'li yıllarda ikinci defa ekonomik kriz yaşıyor. 2001 yılında yaşanan kriz Türkiye Finans Tarihi'nin en büyük krizi olma özelliğini taşımaktadır. 2008 yılında yaşanan kriz ise Dünya Finans Tarihi'nin en büyük boyutlu krizidir. 2008 krizi neredeyse tüm dünya ekonomilerinin derinden sarsıldığı, hatta boyutu henüz anlaşılamayacak düzeyde büyük bir krizdir. Kondatrieff çevriminin B safhasının sonundaki bu kriz 17. ve 19. yüzyıllardaki gibi deflasyoner bir yüzyılın başlangıcının son aşamasını oluşturmaktadır. Dünya İktisat Tarihi'nde de yeni bir dönemin başlangıcıdır. Bu ölçüde büyük bir krizden dünyanın ilk 20 ekonomisi (G20) içerisinde yer alan, küresel entegrasyonu sağlamış Türkiye Ekonomisi'nin etkilenmemesi düşünülemez. Küresel ekonomik krizin Türkiye Ekonomisi' ne maliyetinin ne olacağı ise tam netlik kazanmamakla birlikte yüksek olacaktır. Bu krizin hasar tespiti için dikkatlerin çevrildiği veri seti ise 2001 krizidir. Bugün ekonomide kriz kelimesi duyulmaya başlandığı anda kamuoyunun ve medyanın aklına 2008 krizini 2001 kriziyle karşılaştırmak geliyor. 2001 krizi büyük ölçüde bugünkü ile aynı iktisadi aktörlerin rol aldığı, dolayısıyla hafızalarda çok taze olan bir deneyim. Bu nedenle, yapılacak bir karşılaştırma bugün içinde bulunduğumuz durumu daha iyi kavramamıza yardımcı olabilir fakat ekonominin o günkü görünümünden farklı bir yerde olduğunu gözden kaçırmamak kaydıyla.

Bireylerin iktisadi hayatındaki değişmeler ülkenin ekonomik performansıyla yakından ilgilidir. Teorik bakış açısıyla; toplam mikroekonomik etkinlikler makroekonomik büyüklükleri belirler. Bu sebeple bireylerin iktisadi hayatı dikkate değer göstergeler içerir.

Mikroekonomik Göstergeler

Protesto edilen senet tutarı 2001 yılında 2000 yılına göre 485 milyon TL (% 70 oranında) artarak 1.114 milyar TL seviyesine gelmiştir. 2005 yılından itibaren yüksek artış oranlarıyla birlikte 2008 yılına gelindiğinde bu tutar 2007 yılına göre % 17 artış ile 6.760 milyar TL ye yükselmiştir.

Bir yıllık geçişlerde yüzde olarak 2001 yılı üstün olsa dahi 2008 yılında protesto edilen senet tutarı 2001 yılının altı katına çıkmıştır.Aynı dönemde GSYH'nın (reel değerlerle) 1.5 katına çıktığı düşünülürse 2008 verisinin ciddiyeti artmaktadır. Yüzde olarak 2008 yılında daha az bir artış olmasına karşın protesto edilen senet sayısı daha fazla bireyin senetlerini ödeyemediğini göstermektedir. 2000 yılında 859.827 olan protestolu senet sayısı, 2001 yılında azalarak 805.059 a düşmüştür. Fakat 2007-2008 karşılaştırması yapılırsa 1.470 milyondan 1.574 milyona çıkan protestolu senet sayısı dikkati çekmektedir. Bu alanda tek sevindirici gelişme 2008 Aralık ayında 156.608 olan protestolu senet sayısı 2009 Ocak ayında 144.585'e düşmüştür. 2001 yılına nazaran daha fazla sayıda insan daha yüksek

tutarlı senetlerini ödeyememiştir ve oran bazında GSYH artışının çok ötesinde gerçekleşmiştir.

Karşılıksız çek adedi 2000 yılında 798.438'den, % 47 artışla, 2001 yılında 1.179.299' a çıkmıştır. 2007 yılından 2008 yılına geçilirken bu veri % 16 artışla 1.537.194' e çıkmıştır. 2007-2008-2009 Ocak ayları itibarıyla karşılıksız çek adedi sırasıyla 99.865- 135.059-195.825 olmuştur. 2007- 2008 Ocak ayı verilerini karşılaştırdığımızda % 44' lük bir artışla karşılaşıyoruz ve bu artış oranı 2001 krizindeki artış oranlarına yakındır.

Ferdi kredi borcunu ödememiş kişi sayısı 2007 yılına göre 2008 yılında % 513 artışla 44.821'den 274.917'ye ulaşmıştır. Sadece Aralık 2008'de 86.719 kişiyle 2007 verisinin % 93 üzerinde gerçekleşmiştir. Aynı eksende, kredi kartı borcunu ödememiş kişi sayısı 2007 yılına göre 2008 yılında % 184 artmış olup 169.774' ten 482.928'e yükselmiştir.

Ülkemizin bu kriz dönemlerinde bankacılık sektörünün özel sektöre verdiği kredilerde azalan oranda bir artış görülmektedir. Bu durumun temel sebebi müşterilerin kredi geri dönüşlerini yapamaması olasılığının göz önünde bulundurulmasıdır. Mevduat bankalarının özel sektöre verdiği krediler 2000 yılında % 66 artmışken, 2001 yılında % 20 artmıştır, 2002 yılında ise % 3 artmıştır. 2007 yılına gelindiğinde bu oran % 27, 2008 yılında ise % 23 artışlarla sürmüştür. Bankacılık verileri açısından 2001 krizi ile 2008 krizlerini karşılaştırmaya tabi tutmak birbirinden çok uzak iki görünümü test etmek anlamına gelmektedir ve bu konuya ileride değineceğiz.

"Mevduat bankalarının özel sektöre verdiği krediler 2000 yılında % 66 artmışken, 2001 yılında % 20 artmıştır, 2002 yılında ise % 3 artmıştır. 2007 yılına gelindiğinde bu oran % 27, 2008 yılında ise % 23 artışlarla sürmüştür. Bankacılık verileri açısından 2001 krizi ile 2008 krizlerini karşılaştırmaya tabi tutmak birbirinden çok uzak iki görünümü test etmek anlamına gelmektedir."

TCMB Tüketici Güven Endeksi 2008 yılında hızlı bir düşüş ile % 92.1 (2008 Ocak) düzeyinden 2009 Ocak ayında 71.6 düzeyine gerilemiştir. Reel Kesim Güven Endeksi ise daha yüksek bir düşüş ile 2008 Ocak ayındaki % 104.2'den 2009 Şubat ayında % 62.6'ya düşmüştür. Her iki endeks için sevindirici olan durum ise 2009 yılının ilk ayında 2008 yılının son iki ayından bir parça daha yüksek değerlere çıkılmış olmasıdır.

Yukarıda özetlenen Türkiye Ekonomisi'nin mikroiktisadi yapısı (bir kısmının 2001 yılında ölçümü yoktur.) 2009 yılı başında, bireylerin önemli bir bölümünün ekonomik hayatında nasıl bir dönüşüm geçirdiğinin göstergesidir. Özellikle senet, çek ve kredi kartlarının paranın daha az likit diğer formları olduklarını düşündüğümüzde, bu piyasadaki herhangi bir bozulmanın ekonominin temelinde ne gibi sarsıntılar meydana getireceğini görmüş oluruz. Şöyle ki, bu alternatif para formlarının ödemeleri gerçekleşmediğinde ekonomide paranın dolaşım hızı sekteye uğrar, bu ödemelere bağlı diğer ödemeler de dikkate alındığında bozulmanın etkileri daha da artarak karşımıza çıkar. Ekonominin bu alanındaki bozulma bu piyasada iş yapan herkese sirayet eder, ortaya bir likidite problemi çıkar. 2009 yılında bu verilerde iyileşme görülmezse, sıkıntının katlanarak artıp büyüme rakamlarına olumsuz yansıması muhtemeldir.

Makroekonomik Göstergeler

Uluslararası talebin dünyada düşüşe geçtiği 2008 yılı (özellikle 4.çeyrek için) ve devamında 2009 yılı, ihracatını tarihindeki en yüksek değerlere ulaştırmış Türkiye için büyük problem teşkil edecektir. 2001 yılında toplam ihracat 2000 yılına göre % 1 2.8 artarak 31.334 milyar $'a ulaşmıştır. 2001 yılındaki artışın en büyük etkeni reel döviz kurunun % 21 değer kaybıdır.(1998 fiyatlarıyla reel döviz kuru\reel döviz kuru'ndaki kayıp TL'nin değer kaybetmesi anlamındadır.) 2008 yılına gelindiğinde toplam ihracat 2007

yılına göre % 23 oranında artarak 131.974 milyar $'a çıkmıştır. 2001 yılında toplam ihracat GSYH'nın % 15.9'u iken 2008 yılında bu oran % 18 düzeylerine çıkmıştır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta 2001 yılında GSYH'nın % 9.5 oranında daralmış olmasıdır. 2001 yılındaki ihracat/GSYH oranı GSYH'nın daraldığı fakat ihracatın arttığı bir yıldaki yüksek oranı yansıtıyor. 2008 yılının ilk 3 çeyreği itibarıyla hesaplandığında yaklaşık % 18 olan bu oran GSYH'nın ve ihracatın ikisinin birlikte arttığı bir yılı temsil ediyor. 2008 yılının dördüncü çeyreğinde ise ihracat aynı yılın üçüncü çeyreğine göre % 26 düşüşle 26.815 milyar $ olmuştur. 2009 yılının ilk iki ayında toplam ihracat 13.908 milyar $ olarak gerçekleşmiştir. Bu veri 2008 yılının ilk iki ayında 21.697 milyar $ idi. 2009 yılının ilk iki ayında bir önceki yılın ilk iki ayına göre ihracat % 35 düşmüştür. İhracat yabancı ülkelerin GSYH'sının bir fonksiyonu olduğuna göre ve bu ülkelerin çoğu resesyona girdiği için, ihracat alanında 2008-2009 küresel krizi Türkiye Ekonomisi'nin büyüme rakamlarını aşındıracaktır. Oysa ki, 2001 yılında ihracat büyümeyi aşağı çekmemiştir.

İthalat verilerinin ise ülkemizin GSYH' sı ile doğru orantılı gerçekleştiği teorik bilgisiyle 2001 ve 2008 rakamlarına yaklaşırsak; 2001 yılında ithalat % 27.9 oranında azalmıştır, buna karşın 2008 yılında % 19.5 artmıştır. 2001 ciddi bir ulusal kriz yılı olarak ithalat düzeyini düşürmüştür. 2008 yılının ilk üç çeyreğinde ithalat artarken son çeyrekteki düşüş bir önceki yılın aynı çeyreğine göre % 20, aynı yılın bir önceki çeyreğine göre % 33 olmuştur. 2009 yılının Ocak ayında ithalat 2008 yılının Ocak ayına göre % 43 azalırken, 2001 krizinin en yoğun hissedildiği Şubat ayında 2000 yılı şubat ayında ise ithalat bir önceki yılın aynı ayına göre % 8 azalmıştır.

“2008 küresel ekonomik krizinin Türkiye Ekonomisi'nde üretim, büyüme ve istihdam verilerine yansıması 2001 yılı ulusal krizine oranla daha şiddetli gerçekleşmektedir. Krizin ortaya tam anlamıyla çıktığı 2001 Şubat ayında imalat sanayi kapasite kullanım oranı % 70.9'a düşmüştür.”

Türkiye Ekonomisi'nin uluslararası ticaret rakamlarına bakıldığında 2008 yılının son çeyreği küresel krizin Türk reel sektörüne etkisini hissettirdiği dönem olmuştur. 2009 yılının ilk aylarında bulunduğumuz bu dönemde ithalat ve ihracat rakamlarındaki kötüleşme 2001 yılına kıyasla ileri boyuttadır.

2001 yılında ekonomik kriz yaşanmasının temel sebebi olan bankacılık sektörü, 2009 yılı itibarıyla dünyadaki en güçlü bankacılık sektörlerinden biri durumundadır. Bankalarımız 2001 yılındaki denetimsiz, yüksek riskli unsurlar içerdiği için likidite sıkıntısına düşen, yüksek açık pozisyonlara sahip görüntüsünün çok uzağındadır. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu 2001 yılının Eylül ayında tam anlamıyla çalışmaya başladığı için bankacılık düzenlemelerini uygulamaya koyup sistemi güvenli bir hale getirecek kadar zamanı olmamıştı. 2008 yılına gelindiğinde Türk bankacılık uzmanları ABD'ye gidip bankacılık denetimi üzerine sunum yaptılar. Geçen bu süre zarfında Türkiye bankacılık sektörü adına dünyada bir marka haline dönüştü. 2000 yılı Kasım ayında bankalararası piyasada gecelik faiz oranları % 316' yı, 2001 Şubat'ında ise % 401,9'u görmüştür. 2008 yılı boyunca krizin tüm dünyada finans kesimini etkisi altına aldığında bankalarımızın likidite problemi olmadığı için Türkiye finans kesimini etkileyen krizden ancak borsa endeksi düşüşü ve döviz çıkışı sebebiyle etkilenmiştir. 2000 Kasım krizi özel bankaların likidite krizi, 2001 Şubat krizi ise kamu bankalarından kaynaklanan bir krizdir. Kamu bankalarının görev zararları, denetimsizlik dönemi boyunca politik baskı ile dağıttığı kredilerin geri dönmemesi bir yandan; özel bankaların ellerindeki çok fazla hazine bonosu ve tahvilden kaynaklanan likidite sıkışıklığına, kurallara uyulmamış şekilde açık pozisyonlarına, o dönem için finanse edilebilmek uğruna denetim görevine bağlı kalmamış Hazine diğer yandan 2001 krizinin devlete bankacılık sektörünün zararı 47.6 milyar $ olmuştur. Bankacılık sistemi ne kadar güçlüyse ekonominin

MÜSİAD

o kadar güçlü olabileceğini düşünürsek 2001 yılı GSYH'sının % 24'ü kadar devlete çıkarılan fatura 2001 yılını günümüzden keskin çizgilerle ayırmıştır.

Kırılganlık etkenleri açısından incelendiğinde ülkemizin dış borç düzeyi 2008 yılında küresel krizin eşiğindeyken, 2001 krizine göre daha makul seviyelere gerilemiştir. 2001 yılında dış borç/GSYH oranı % 57.7 iken, 2008 yılında bu oran % 37'ye inmiştir. Bunun yanında dış borcun kompozisyonu da 2001 yılındaki görünümünün aksine bir seyir izlemiştir. 2001-2008 arası dönemde kamu kesimi borcu 47.129 milyar $'dan % 67'lik artışla 78.744 milyar $'a çıkmıştır. 2008 yılı sonu itibarıyla sevindirici olan gösterge ise Kamu Kesimi Borcu/GSYH oranı 2001 yılındaki % 24 seviyesinden, 2008 yılında % 11 düzeyine gerilemesidir. Kamu borcunun kendi içerisindeki dağılımında ise kısa vadeli borç tutarının sadece 3.139 milyar $ olup, uzun vadeli borcun 75.605 milyar $ olması da kamu kesimi borcu konusunda bir panik ortamının olmamasına neden olacaktır. Kamu kesimi borçlanma gereği/GSYH oranının 2001 yılında 17.4 iken, 2008 yılında % 1'e düşmesi; 2008 yılının son çeyreğinde başlayan krizin 2001 yılına oranla kamuya getirdiği yükün şimdilik çok daha hafif olduğunu göstermektedir.

2001-2008 sürecinde özel sektör borçları 42.112 milyar $'dan % 365 artışla 196.235 milyar $'a yükselmiştir. Özel sektörün kısa vadede borçlu olduğu tutar 51.190 milyar $'dır. Bu borcun, döviz fiyatındaki artışın da hesaba katılmasıyla, kısa dönem için özel sektörün yükünü arttırması muhtemeldir.

IMF ile anlaşıp 25 milyar $ kredi sağlanmasını destekleyen özel sektör kesimi döviz fiyatının düşmesi ve bu kredinin çeşitli iktisadi aktarım mekanizmaları vasıtasıyla borç yüklerinin hafifletilmesinde kullanılması vurgusunu da taşımaktadır.

2008 küresel ekonomik krizinin Türkiye Ekonomisi'nde üretim,büyüme ve istihdam verilerine yansıması 2001 yılı ulusal krizine oranla daha şiddetli gerçekleşmektedir. Krizin ortaya tam anlamıyla çıktığı 2001 Şubat ayında imalat sanayi kapasite kullanım oranı % 70.9'a düşmüştür. 2001 yılında ortalama ise 71.6 ile bir önceki yıla göre % 5.93 azalmıştır. 2001 yılında en düşük imalat sanayi kapasite kullanım oranı ise Nisan ayında % 68.5 ile gerçekleşmiştir. 2008 yılına bakıldığında bu oran yıllık bazda 2007 yılına göre % 4.46 azalmıştır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta küresel ekonomik krizin Türkiye Ekonomisi'nin reel kesimine etkisini hissettirmeye başladığı dönemin 2008 yılı dördüncü çeyreği olmasıdır. 2008 yılı son çeyreğinde 2007 yılı aynı dönemine oranla imalat sanayi kapasite kullanım oranı % 13.2 azalmıştır. 2009 Ocak ayında bu veri % 63.8 değerine gerileyip 2001 yılı en düşük değerinin dahi % 6 aşağısındadır. Diğer bir yandan sanayi üretim endeksi 2000 Kasım krizinin başladığı son çeyrekte üçüncü çeyreğe göre % 15.5 azalmıştır. 2001 yılı genelinde ise 2000 yılına göre % 12'lik bir azalma vardır.

2008 yılında 2007 yılına göre sanayi üretim endeksindeki düşüş % 9'dur. 2008 yılı son çeyreğini göz önünde bulundurursak bir önceki yılın aynı dönemine göre % 12.4'lük yüksek bir düşüş ile karşılaşırız.

Bu veriler ile pozitif yönde hareket eden GSYH büyüme-küçülme değerlerine baktığımızda 2001 yılında % 9.5'lik ciddi bir küçülme görülürken 2008 yılının ilk üç çeyreği henüz negatif değerlere ulaşmamıştır denilebilir. Küresel krizin Türk reel sektörüne yansıması ile birlikte 2008 yılı son çeyreğinde ciddi bir daralma söz konusu olacaktır. Şöyle ki, imalat sanayi kapasite kullanım oranı ve sanayi üretim endeksi 2001 yılının söz konusu dönemlerine nazaran daha sert sayılabilecek düşüşler yaşamıştır. Buna ek olarak; birleşik öncü göstergeler endeksi 2000 yılında % 8 ve 2001 yılında % 0.2 azalırken 2007'den 2008'e karşılaştırıldığında % 23.1'lik büyük bir düşüş vardır. 2009 yılı Ocak ayı için sevindirici olan 2008 Aralık verisine göre bu endekste 80.2 düzeyinin korunmuş olup değişiklik olmamasıdır. Ekonomik teorinin de gösterdiği şekliyle büyüme ile işsizlik arasındaki negatif yönlü ilişki 2001 ve 2008 yıllarında kendini göstermiştir.

2001-2002 döneminde işsizlik sırasıyla % 8.4 ve % 10.3 iken 2008 yılı Kasım ayında bu veri % 12.8 ile yüksek bir seviyeye taşınmıştır. İstihdam oranının büyümeden daha hızlı azalmasını reel kesim güven endeksinden takip etmek mümkündür. Reel kesim güven endeksi 2008 Ocak ayında 104.2 iken 2008 Aralık ayında % 52.3'e düşmüştür. Bu düşüşün 2008 yılı son çeyreğinde % 36.1 düşüş ile 2008 yılı ortalamasının % 31.5 azalmasına neden olması da 2008 yılı dördüncü çeyreğinin olası resesyonun başlangıcı sayılabileceğini doğrular nitelikte bir göstergedir. 2009 yılı Ocak-Şubat ayları için olumlu gelişme ise reel kesim güven endeksinde

sırasıyla % 13 ve % 5.3'lük artışlar gerçekleşmesidir. Bu değişimler reel sektör adına erken toparlanmanın sinyali niteliğinde olabilir.

2009 yılının başlangıcı aşamasında Türkiye Ekonomisi'nde görünümün tüm dünya ekonomileriyle birlikte aşağı yönlü trendler içermesi sebebiyle TC Hükümeti de önlemler paketi geliştirmektedir. Bu kapsamda, bir kısmı doğrudan talep destekli, bir kısmı da altyapı ve yatırım desteği olmak üzere toplam 10.7 milyar YTL ekonomiye enjekte edilmiştir. 2009 yılında bu rakamın 16 milyar TL olması kararlaştırılmıştır. Kaynak temini amacıyla; Hazine'nin 2009'da sağlayabileceği toplam garanti ve ikraz limiti 1 milyar dolar artırılarak 4 milyar dolara çıkarılmıştır. Varlık Barışı Yasası ile yurtdışındaki ve yurtiçindeki varlıkların ekonomiye kazandırılması amaçlanmıştır ve süresi 2 Mart'ta sona erdiğinde 13.5 milyar TL'nin ekonomiye kazandırılması taahhüt edilmiştir. Hisse senedi kazançlarında yerli yatırımcılara uygulanan % 10 oranındaki stopaj kaldırılmıştır; bu yasayla birlikte yerli yatırımcının yabancı yatırımcıyla eşit konuma gelmesi sağlanıp, bir bakıma yerli yatırımcı teşvik edilmiştir.Tedbirlerin en önemlisi yeni yatırım yapacak kişi ve işletmelere bu yatırımlarının bir kısmını finanse etmeye yarayan indirimli Kurumlar Vergisi oranı uygulamasını kapsamaktadır.Yatırım ve istihdamın teşvikine ilişkin kanunun gelir vergisi, sigorta primi ve enerji desteği uygulamaları, 1 yıl uzatılacaktır. Gelir Vergisi Stopajı Teşviki, sigorta primi işveren hissesi teşviki ile enerji desteğinden 2005`ten önce yararlanmaya başlayan ve teşviklerden yararlanma süresi 31 Aralık 2008`de sona eren iş yerleri için bu teşviklerden yararlanma süresi 31 Aralık 2009`a kadar uzatılacaktır. Kısa çalışma ödeneği kapsamında ödeneğin süresi 3 aydan 6 aya uzatılmıştır, miktarı da % 50 oranında artırılmıştır.

Vergi borçlarına on sekiz ay süreyle yüzde 3 faizle taksitlendirilmesi imkânı getirilmiştir. Eximbank 2008 yılında 4.3 milyar dolar tutarında nakdi ihracat kredisi ve 5.1 milyar dolarlık ihracat kredi sigortası olmak üzere sektöre toplam 9.4 milyar dolar tutarında finansal destek vermiştir. Bunun yanında, Eximbank TL kredilerinin faiz oranlarında % 3 oranında indirim yapıp kısa dönemli kredilerin vadesini de 3 ay uzatmıştır. İhracat sektörünü desteklemek adına ayrıca KDV ertelemesi için ek süre talebinde kolaylık getirilmiştir. 2008 yılında, KOSGEB aracılığıyla KOBİ'lere ve esnaf-sanatkara 1. 6 milyar TL'lik sıfır faizli cansuyu kredi desteği verilmiştir. Bu program çerçevesinde, 3.189 KOBİ 310 milyon dolar kredi kullanmış ve başvuruların krediye dönüşme oranı yüzde 85 olmuştur. Hükümet 2. destek paketiyle birlikte reel sektörde görülen finansman-kredi, vergi ve istihdam problemlerinin çözülmesini amaçlamıştır. Bu destek paketinin içeriğinin belli olmasına rağmen büyüklüğü netlik kazanmamıştır.

Tüm verilerin ve gelişmelerin ışığında 2008-2009 geçişinin Türkiye Ekonomisi için 2001 yılına göre daha ağır bir yıl olma ihtimali görünüyor. 2001 yılında gerçekleşen kriz ulusal bir krizdi ve ekonomimiz bu krizden özellikle finans sektörü adına güçlenerek çıktı. 2008 küresel krizinin dengeleri bozucu dinamikleri ülkemiz adına 2001 yılındakinden daha farklı ve daha geniş alana yayılmış olmasına rağmen finans sektörümüzün kırılganlıklarının 2001 yılındakine göre yok olması 2008 yılındaki en büyük avantajımızdır. TCMB'de 2008-2009 döneminde ekonomiyi canlandırmak adına ciddi faiz indirimlerine gidebilmiştir. Bu durum göstermektedir ki; Türkiye Ekonomisi sadece faiz kazancı arayan sermaye girişlerine dayalı bir ekonomi görünümünde değildir. 2001 yılında yaşanan krizde 6.5 milyar $ lık "sıcak para" çıkışı finans kesimini çöküşe sürüklerken 2008 yılında bu miktardan çok daha fazla likidite çıkışı finans kesimini krize sürüklememiştir. Ekonominin tüketici ve üretici kesimlerinde görülen bu talep düşüşü ve üretim düşüşü, buna bağlı işsizlik artışı acilen çözümlenmesi gereken başlıklardır. Tüketici ve üretici güven endeksindeki sert düşüşler 2001 krizindeki hemen hemen aynı olan iktisadi aktörlerin yakın zaman önceki tecrübelerinin tekrarlanacağı yönündeki güvensizliklerinden kaynaklanmaktadır. Bu durum bir yönüyle psikolojik etkenlerden arındırılması gereken üretim ve tüketim kesimlerini de gerektirmektedir. Bütçe imkanları doğrultusunda T.C. Hükümeti piyasalara daha fazla kaynak aktarırsa ve TCMB'nin enflasyon hedeflerini çok fazla sarsmadan faiz indirimleri gelirse kriz daha çabuk toparlanma sürecine girebilir. Unutulmaması gereken önemli bir faktör de ülke sınırları içindeki krizin etkin kriz idaresiyle etkilerinin ancak sınırlandırılabileceğidir çünkü bu bir dünya krizidir ve tüm dünya ekonomisinin toparlanma süreciyle birlikte Türkiye Ekonomisi de istikrara kavuşma yolunda ilerleyecektir.

Doç. Dr. İsa SAĞBAŞ
Afyon Kocatepe Üniversitesi
İİBF Maliye Bölümü

Ekonomik Krizin Bütçeye Yansımaları

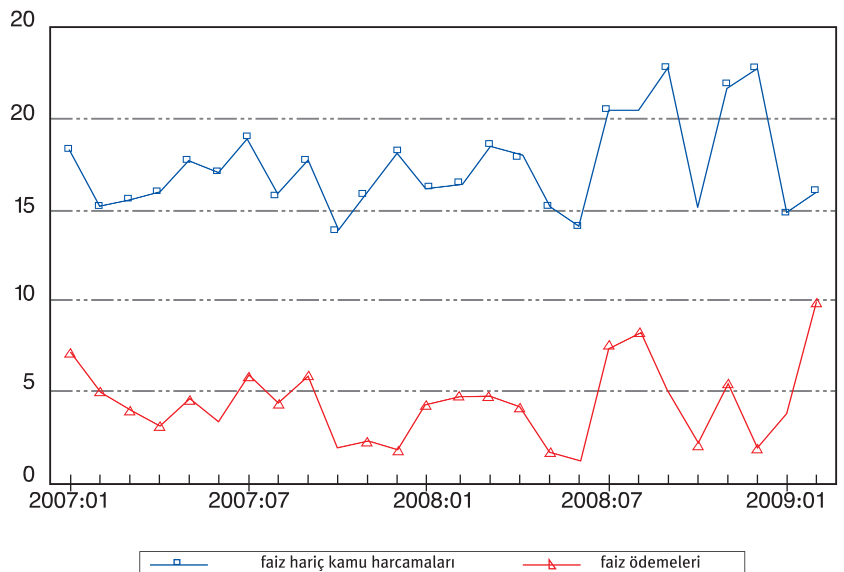
1994 ve 2001 krizlerinden farklı olarak, günümüzde yaşanmakta olan ekonomik krizin 'kendi krizimiz' olmadığı konusunda otoriteler hemfikirdir. Dışarıdan gelen bir kriz, dışa açık bir ülke olmanın maliyetidir. İktisat politikasının iki ayağından birisi olan para politikasının krizle maliye politikasına göre daha yakından ilişkili olduğu bilinmektedir, çünkü bu kriz küresel likidite sorunu ile başlamıştır. Ancak para politikası menşeli krizin çözümü konusunda maliye politikası araçlarının da önemli olduğu savunulmaktadır. G20 toplantısı kapanış bildirgesinde bu konuyla ilgili olarak şu ifade dikkat çekmektedir: "Fiyat istikrarı ile uyumlu bir ekonomik büyümeyi, istikrarlı ve sürdürülebilir bir biçimde teşvik etmek amacıyla maliye ve para politikası gibi araçlar da dahil olmak üzere her ülkenin kendi ihtiyaçları ve mevcut politika araçları çerçevesinde gereken tüm önlemleri alması konusunda kararlılığımızı teyit ederiz." [1]

Ekonomik krizlerin bir ülkedeki tüm ekonomik parametreleri etkilemesi kaçınılmazdır. Bu kapsamda maliye politikası göstergelerinden de ekonomik krizin ayak izlerini takip etmek olasıdır.

Maliye politikası araçları olan kamu harcamaları ve kamu gelirleri ve bu ikisi arasındaki negatif farkı kaldırmak için kullanılan borçlanma rakamları da ekonomik krizden etkilenecektir. Maliye politikası göstergelerinin takip edilerek ve trendlerinden çıkarılacak derslerin yeni maliye politikası oluşturulmasında kullanılması, krizden daha sağlıklı ve hızlı çıkılmasına yardımcı olabilecektir. Bu yazının amacı maliye politikası göstergelerinin incelenerek, Türkiye'de kamu maliyesinde krizin ne ölçüde hissedildiğini ortaya koyarak 2009 yılına yönelik gözlemlerin aktarılmasıdır.

Harcama Politikası

2007 Ocak - 2009 Şubat dönemine ait faiz ödemeleri hariç kamu harcamaları ve kamunun faiz ödemelerinin seyri aylık verilerle aşağıdaki grafikte gösterilmiştir.[2] Son 26 aya ait bu grafikten yola çıkılarak gerek faiz ödemeleri hariç kamu harcamalarında, gerekse faiz ödemelerinde kriz kaynaklı ciddi bir trend değişikliği gözlenmemektedir. 2008'in ikinci yarısında diğer aylardan farklı olarak aşırı iniş ve çıkışlar olmakla beraber 2009 Ocak ayına gelindiği zaman Ocak ayından önceki 24 ayın

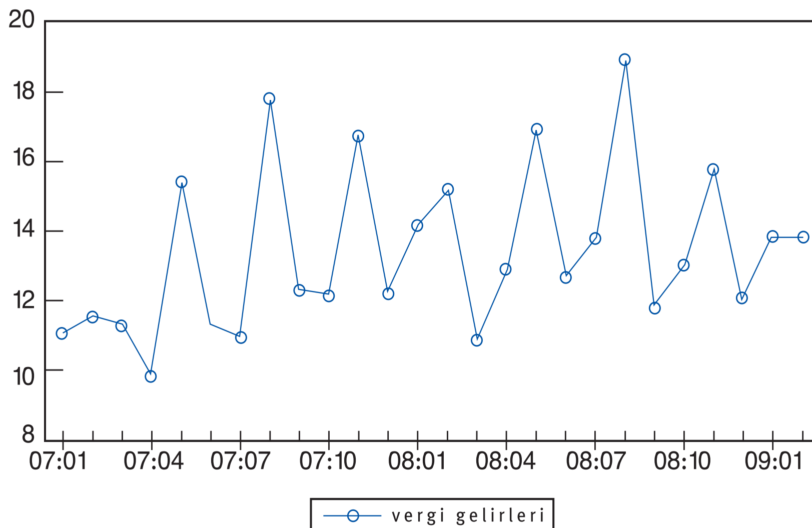
MÜSİAD

ortalamasına yakın bir seviyeye indiği gözlenmektedir. İç ve dış borçların faiz ödemelerinde de 2008'in ikinci yarısında iniş ve çıkışlar olmakla birlikte 2009'un başında özellikle Şubat ayında bir artış gözlenmektedir. Şubat 2009'da piyasaya ödenen tahvil faiz ödemelerinde bir önceki aya göre yaklaşık %300'lük, dış borç ödemelerinde ise %67'lik bir artış olmuştur.

Vergi Politikası

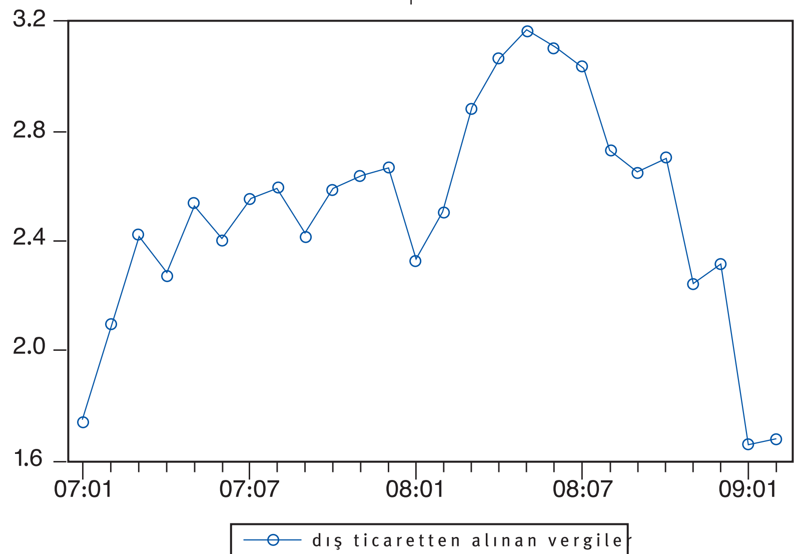
Son 26 ayın vergi gelirlerinin trendi aşağıdaki şekilde sunulmuştur. Toplam vergi gelirleri trendinde krizle ilişkilendirilebilecek ciddi bir sapma gözükmemektedir. Vergi gelirleri trendinde ciddi azalış ve artışların olması vergi tahsilâtlarının belirli aylarda olmasından kaynaklanmaktadır.

Veriler üzerinde yaptığımız çalışmadan elde ettiğimiz ancak burada yer vermediğimiz bulgular, krizin gelir üzerinden alınan vergiler (gelir ve kurumlar vergileri) ve dahilde alınan KDV üzerinde şu ana kadar negatif bir etkisinin olmadığını göstermektedir.

Dış Ticaret Üzerinden Alınan Vergiler

2008 yılı itibariyle dış ticaret üzerinden alınan vergilerin (gümrük vergileri, ithalde alınan katma değer vergisi, diğer dış ticaret gelirleri) toplam vergi gelirlerine oranı yaklaşık %17'dir. Kriz dış talebi azalttığı için, ithalatın azalmasına bağlı ithalat üzerinden alınan vergi gelirlerinde bir azalma beklenebilir. Nitekim ithalattaki azalmaya paralel bir şekilde uluslararası ticaret ve muamelelerden alınan vergilerde de, şekilde de görüldüğü gibi, Haziran 2008'den itibaren ciddi bir şekilde azalmaya başlamış ve 2009 başı itibariyle de bu düşme eğilimi sürmektedir. Dış ticaret üzerinden alınan vergilerin toplam vergi gelirleri içinde önemli bir kalem olması, bu vergideki gelişmelerin yakından takibini gerektirmektedir. Şu an itibariyle ithalat üzerinden alınan vergilerin azalması toplam vergilerini çok etkilememiştir, ancak 2009 yılı içinde bu azalmayı telafi edecek bazı önlemler alınması gerekebilir.

Özel Tüketim Vergisi

Özel tüketim vergisi petrol ve doğalgaz ürünleri, motorlu taşıtlar, alkollü içkiler, tütün mamulleri, kolalı gazozlar ve dayanıklı tüketim ve diğer mallar üzerinden alınmaktadır. 2008 Yılı itibariyle özel tüketim vergisinin toplam vergi gelirlerine oranı %24'dür ve en önemli alt kalemi olan petrol ve doğalgaz ürünlerinin payı ise %14'dür. Son 26 aya ait özel tüketim vergisi trendi aşağıdaki grafikte gösterilmiştir. Özel tüketim vergisi gelirleri 2008 Ağustos

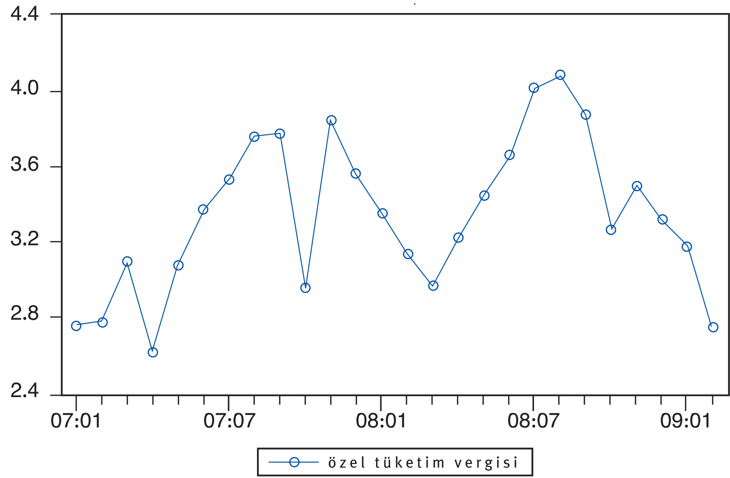

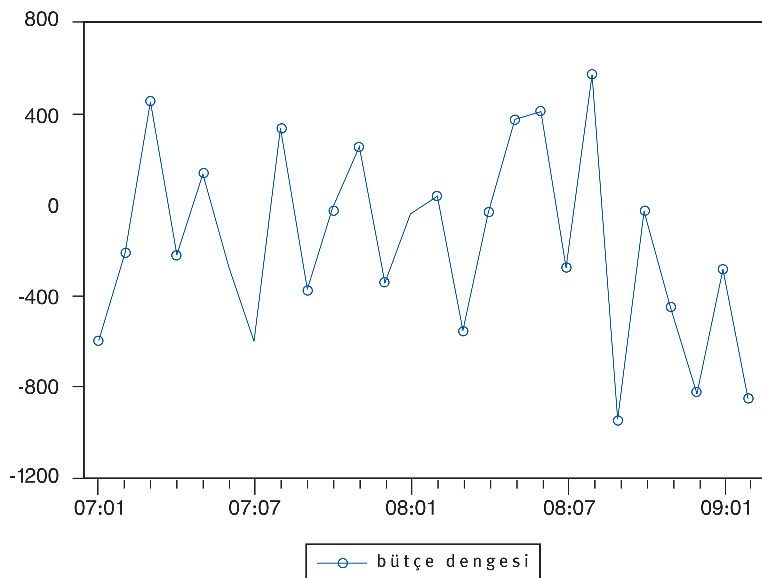
ayından itibaren ciddi bir şekilde azalmaya başlamıştır. Krizin tüketim üzerinden alınan vergileri azaltmaya başladığı gözlenmektedir. 2008'in ikinci yarısında özellikle motorlu taşıtlar ve dayanıklı tüketim malları üzerinden alınan özel tüketim vergisinde azalma eğilimi dikkat çekmektedir.

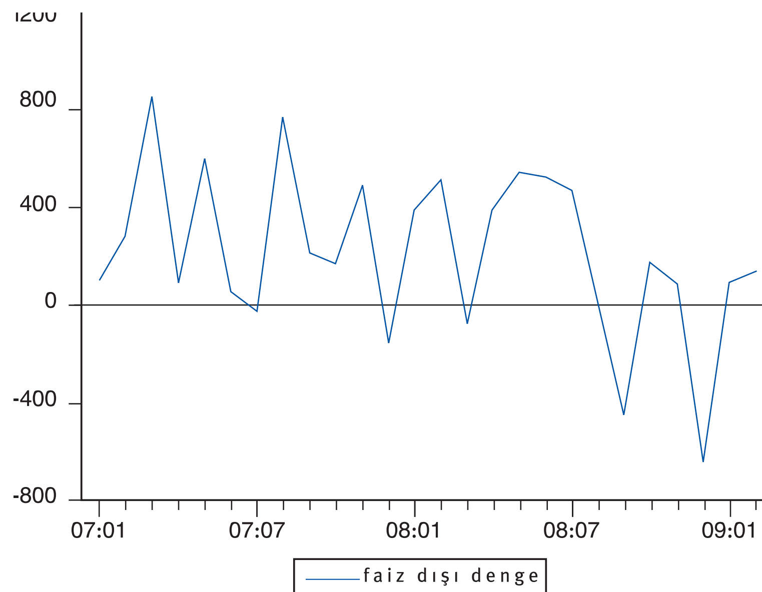
2009 yılı başından itibaren dış talepteki azalmayı telafi edecek ve içeride tüketimi canlandıracak bir takım önlemler alınmaya başlanmıştır. Mart 2009'da motorlu taşıtlar ve dayanıklı tüketim malları üzerindeki özel tüketim vergisi oranlarının 3 ay süresince azaltılmasına karar verilmiştir. Bu vergi indirimi politikasının özel tüketim vergisi hâsılatını artırması beklenebilir.

Bütçe Dengesi

Kamu harcamaları ile gelirleri arasındaki farkı gösteren bütçe ve faiz dışı dengenin 2007 Ocak ve 2009 Şubat dönemindeki değişimi aşağıdaki grafikte sunulmuştur. Son 26 ay içinde Eylül 2008'de bütçe dengesi en düşük seviyesini görmüştür. Bunun en önemli nedeni bu ayda cari transferler kalemindeki sosyal güvenlik açık finansmanı için yapılan ödemedeki ciddi artıştır. Sosyal güvenlik açık finansmanı ödemesi bir önceki aya göre %291 artmıştır. Prim ödemelerinde azalma, genel sağlık sigortası uygulamasından kaynaklanan sağlık giderlerindeki artış gibi nedenlerle sosyal güvenlik finansman açığı artmış olabilir.[3] Kamu harcamalarının fonksiyonel sınıflandırmasında Ağustos 2008'de bir önceki aya göre yaklaşık %300 artış görülmüştür. Sağlık harcamalarındaki artış oranı ile sosyal güvenlik finansman açığındaki artış oranı birbirine çok yakındır. 2009 Ocak ayında bütçe dengesinde Aralık 2008'e göre olumlu yönde azalma olmasına rağmen, 2008 Ocak bütçe dengesi verileri ile karşılaştırılınca bütçe dengesindeki fark arttığı

MÜSİAD

için 2009 Ocak bütçe dengesi verileri açıklanınca kamuoyundan ciddi bir tepki almıştır. 2009 Şubat ayında bütçe dengesi iç borç faiz ödemelerindeki ciddi artış nedeniyle artarken, faiz dışı denge pozitif yönde artmıştır.

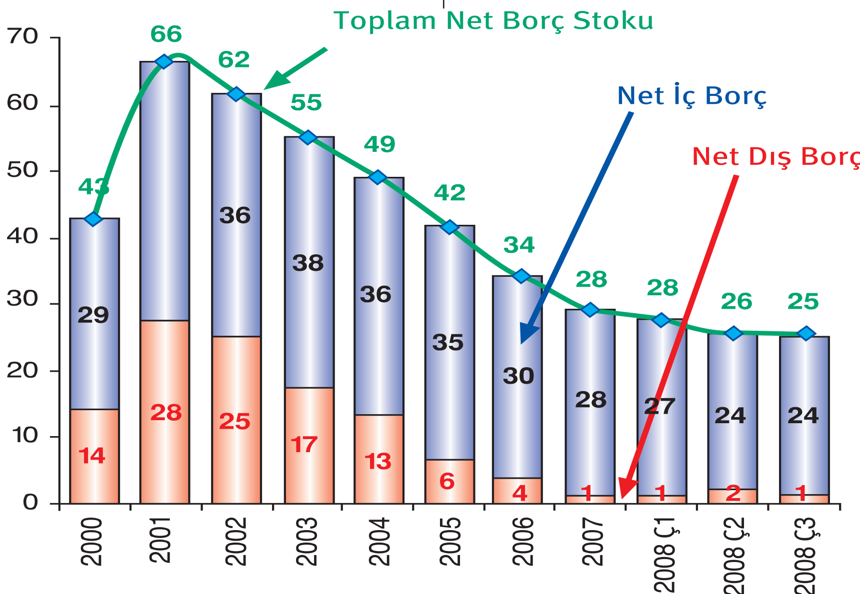
Bütçe dengesi ve faiz dışı dengedeki türbülansa rağmen aşağıdaki grafikte de görüldüğü gibi 2001'den günümüze Türkiye'de kamu (iç ve dış) borç yükünde bir iyileşme sağlanmıştır. Bu grafikte kamu borç stokunun GSYİH'ya oranı gösterilmektedir. Hiç olmazsa kamu borç yükünün ekonomi üzerinde bir kambur olmaması kriz yönetiminin işini kolaylaştırmaktadır.

Genel Değerlendirme

Küresel krizin boyut değiştirip küresel durgunluğa doğru dönüştüğü iddia edilmektedir. Türkiye'de dışa açık bir ülke olarak dış kaynaklı bir krizden etkilenmeyeceğim diyemez. Nitekim, 2008'in ikinci yarısından itibaren kapasite kullanım oranı, sanayi üretim endeksi ve mükellef sayısı azalmış, işsiz sayısı artmıştır. Krizin getireceği durgunluktan en az negatif etkiyle kurtulmak için birtakım önlemlerin alınması gerekmektedir. Bu amaçla maliye politikası araçları (harcama ve vergi) kullanılabilir. IMF ile yapılması düşünülen anlaşmanın maliye politikası araçlarını da içereceği belirtilmektedir. Maliye politikalarını para politikalarından ayrı düşünmeksizin maliye ve para politikalarının koordinasyonunun çok iyi dizayn edildiği bir paket krizin ve krizin yan etkilerinin negatif sonuçlarını azaltmaya yardımcı olacaktır.

Kriz nedeniyle dış talebin azalması Türkiye'nin büyüme oranını düşürecektir.[4] Büyüme oranının azalmasının vergi gelirleri üzerinde negatif etkisinin olması kaçınılmazdır. Üreticiler daha az üretecek ve daha az gelir elde edeceklerdir. Bunun sonucunda da üreticiler daha az vergi ödeyeceklerdir. Devletin daha az vergi toplaması ise daha az harcama yapması sonucunu doğuracaktır. Özetle kriz hem vergi gelirlerini hem de kamu harcamalarını etkileyecektir. Krizin kamu maliyesi göstergeleri üzerindeki etkilerinin araştırıldığı bu yazıda özellikle 2008'in ikinci yarısından itibaren özel tüketim vergisi ve dış ticaret üzerinden alınan vergilerin ciddi bir azalma eğilimine girdiği gözlenmiştir.

Kısa çalışma ödeneği gibi kamu harcamaları, Özel Tüketim Vergisi'nde indirim yapılması gibi vergi politikaları uygulanmaya başlanmıştır. Maliye politikası araçlarının etkileri açısından harcama ve vergi politikalarının etkileri farklıdır. Harcama politikaları ile kısa dönemde ve hızlı bir şekilde tüketim canlandırılabilir. Vergi indirimi politikaları ile üretim ve dolayısıyla da tüketim artırılabilir. Bir yandan harcamalar artırılırken bir yandan vergilerin azalması bütçe açıklarına neden olacaktır. Kamu kesimi borçlanma gereğinin artmasının orta vadeli piyasa faizlerindeki düşüşü sınırlayarak para politikasının etkinliğini azaltacağı göz önünde bulundurulmalıdır.[5] Kriz maliye politikalarında gevşemeyi meşrulaştırmaktadır, ancak amacı ve sonu belli olmayan harcama ve vergi politikalarındaki gevşeme yarar yerine uzun dönemde zarar getirecektir. Başarılı bir maliye politikası para politikasının başarısı için de gereklidir. "Bu dönemde özellikle gelişmekte olan ülkelerde (i) öncelikleri açık olarak belirlenmiş, (ii) güven artırıcı önlemlere ağırlık veren ve (iii) orta vadede sürdürülebilir bir maliye politikası uygulanması önem taşımaktadır. Ekonomideki devresel hareketleri dengeleyici bir maliye politikasının, orta vadede sürdürülebilir bir mali disiplin çerçevesinde uygulanması, ekonomi politikalarına ilişkin beklentileri olumlu yönde etkileyerek orta vadeli faizlerin düşmesine ve kredi mekanizmasının etkin bir şekilde çalışmasına katkıda bulunacak, para politikasının etkinliğini artıracaktır"[6]

Dipnotlar

1- 8-9 Kasım 2008 Tarihinde Brezilya'da yapılan G-20 toplantısı sonuç bildirgesi. Ak: Erdem Başçı, Koç Üniversitesi'nin düzenlediği "Küresel Mali Kriz ve Para Politikası" Konferansı, 17.12. 2008.

2- Grafikler Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü verileri ile hazırlanmıştır. Kamu borç yükü grafiği ise Merkez Bankasından alınmıştır.

3- Sosyal güvenlik giderleri ile ilgili veriler, ilgili kamu kuruluşlarının internet sitelerinde güncellenmediği için sosyal güvenlik finansman açığının 'niçin' birden arttığı konusunda fikir yürütmemiz mümkün olmamıştır.

4- 2008'in ikinci yarısından itibaren büyüme oranının azalması bu saptamayı teyit etmektedir.

5- Merkez Bankası Başkanı Durmuş Yılmaz'ın 04.03.2009 tarihinde Boğaziçi Üniversitesinde yaptığı konuşma.

6- Merkez Bankası Başkanı Durmuş Yılmaz'ın 04.03.2009 tarihinde Boğaziçi Üniversitesinde yaptığı konuşma.

Doç. Dr. H.Şaduman OKUMUŞ
İstanbul Ticaret Üniversitesi
Ticari Bilimler Fakültesi

Faizsiz Bankacılık Global Finans Krizine Bir Çözüm Olabilir mi?

Dünyanın içinde bulunduğu son durum "Büyük Bunalım (1930)" sonrasından bu yana tecrübe edilen en büyük ve geniş kapsamlı finansal kriz olarak olarak tanımlanmaktadır. Finansal krizin şiddetini azaltabilmek amacıyla şimdiye kadar 3 trilyon ABD dolarının üzerinde yardım ve likidite enjeksiyon paketleri çeşitli ülkelerde devreye sokuldu. Ancak görünen şu ki; tüm bu çabalar yetersiz kalabilir ve Amerika Birleşik Devletleri ekonomisi başta olmak üzere bir çok ülke ekonomisi uzun bir süre daha durgunluktan çıkamayabilir.

İşte bu görüşlerin yaygınlaştığı uluslararası platformlarda, ekonomistler global finans sisteminin bir şekilde yeniden yapılandırılıp yapılandırılamayacağı tartışmasını da gündemlerine aldılar.

Amerikan Mortgage ve Global Finans Krizi:

Tüm dünyayı dalga dalga etkisi altına alan kriz Amerika Birleşik Devletlerinde finans sektöründe patlak vermiş, daha sonra başta İngiltere olmak üzere pek çok Avrupa Bankasını da etkisi altına almıştır. Sonuç olarak global kriz, kapitalizmin sağlam köklerinin bulunduğu Amerikan finans piyasasında kendini göstermiştir. "Banks for International Settlements (BIS)", krizlerin başlıca nedeninin bankaların uzun vadeli, gereğinden fazla ve tedbirsizce verdikleri krediler olduğunu ifade etmektedir. Öyleyse, yaşanan son krizde olduğu gibi, hem piyasaları krize sürüklemiş olan hem de bankaların uzun vadede yararına olmayan yüksek riskli bu türden kredilere, bankaların niçin sıcak bakmakta oldukları göz ardı edilmemesi gereken bir konudur.

Her şeyden önce, bankalar herhangi bir likidite krizinde "lender of last resort" yani; en son başvuru mercii olan Merkez bankalarının devreye girerek kendilerini zor durumdan kurtaracaklarını bilmektedirler. İkincisi, gelişmiş ülke bankaları, işlem hacmi hızla artmakta olan türev piyasa ürünlerine temel oluşturan bilanço varlıklarını ve dolayısıyla bu kalemlerden biri olan kredileri, mümkün olduğunca arttırmak yarışına girmişlerdir. Ve bir diğeri ve belki de en önemlisi finansal piyasaların yeterli etkinlikte bir piyasa disiplininden yoksun olmalarıydı. Bu unsurları bir anlamda güvence kabul eden bankalar, kredi prosedürlerini gevşetmişler ve başta ipoteğe dayalı gayrimenkul kredisi olmak üzere son hızla kredi vermeye devam etmişlerdir.

Amerika Birleşik Devletlerinde kredi başvurusunda bulunanlar üç gruba sınıflandırılır: a) Prime; üst-gelir grubu, b) Near-prime; orta-gelir grubu ve c) Sub-prime; alt-gelir grubu. 2004 yılında, gelirleri düzenli ve belirli bir miktarda olmayan, kredi geçmişi problemli alt-gelir grubuna, ilk

MÜSİAD

iki yılı sabit faiz, geri kalanı değişken faiz ödemeli, ipoteğe dayalı konut kredileri verilmeye başlanmıştır.

2004-2006 döneminde, Amerika Birleşik Devletleri'nde piyasa faiz oranları yüzde 5 seviyesine yükselmesine rağmen, konut kredisi kullanan alt-gelir grubunun kredi geri ödemeleri sabit faiz koşulu nedeniyle etkilenmemiştir. Yani, alt-gelir grubuna kullandırılan ipoteğe dayalı konut kredilerinin geri dönüşünde bankalar problem yaşamamışlardır. Ne zamanki, ilk iki yılın sonunda sabit faizli kredi geri ödeme dönemi sona erip, değişken faiz dönemi başladığında sorunlar da kendini göstermiştir. Gittikçe yükselmekte olan piyasa faiz oranına uyarlanmak zorunda olan değişken faiz koşulu nedeniyle, belirsiz ve düzensiz gelire sahip alt-gelir grubunun bankaya olan geri ödemeleri aksamaya başlamıştır. Özetle; bu süreçte, alt-gelir grubu gelirlerinin artan faiz oranlarına paralel seyretmemesi ve zaten fiyatları suni olarak artmış olan konutların hızla değer kaybetmesiyle mortgage krizinin hikayeside başlamıştır.

Bankaların, kredi kalitesinden ödün vererek kredi hacmini arttırmaya odaklanmaları, alt-gelir grup kredilerini ortak kredi portföy havuzunda tutarak menkul kıymetleştirmeleri ve bu menkul kıymetlerin hibrid (melez) finansal entrümanlar formatında ikinci el pazada işlem görüyor olması mortgage krizini en iyi özetleyecektir. US Federal Reserve System (Amerika Birleşik Devletleri Merkez Bankası) Başkanı Ben Bernanke'nin şu sözleri bankaların krizdeki rolünü açık bir şekilde ortaya koymaktadır: "…son zamanlarda verilen kredilerin oldukça büyük bir bölümü hem sorumsuzca hem de dikkatsizce… Buna ilaveten, bankaların sunduğu son derece cazip ve bir anlamda aldatıcı krediler, kredi talebinde bulunanları normalde bilinçli olarak tercih etmeyecekleri kredilere yönlendirmiştir".

Özetle, bankacılık sektöründeki aşırı riskli kredi genişlemesi, aşırı borçlanma, konut fiyat artışında sürdürülebilirliğin olmaması ve spekülatif yatırımların artması sonun başlangıcını getirmiştir. Bankaların iflası, kurtarılması veya devlet tarafından satın alınması gündeme gelmiştir. Kredi borçlarını bankalara geri ödeyemeyen alt-gelir grubunun konutları bankalarca ellerinden alındığı gibi, kredinin ipoteğini oluşturan gayrimenkulün satışından elde edilen gelir, banka kredi borcunu kapatmaya yetmemiş ve borçlu ekonomik açıdan daha da yoksul duruma düşürülmüştür.

Faizsiz Bankacılık ve Finans Sistemi: Bir Alternatif midir?

Faizsiz bankacılığın dünya finans piyasalarına tanıştırılmasının üzerinden 30 yılı aşkın bir süre geçti. O tarihten bu yana, faizsiz bankacılık ve finans ürün/hizmetleri Orta Doğu ve Güney Asya ülkeleri başta olmak üzere bir çok Müslüman ülkede yoğun ilgi gördü. Sadece sözünü ettiğimiz bu coğrafyalarda değil, Batı ülkelerinde de artan bir ilgi ve kabul görmektedir. Öyle ki; 2010 yılına kadar sektörün yıllık yüzde 15 oranında bir büyüme ile toplam varlıklarının 1 trilyon ABD dolarına ulaşacağı tahmin edilmektedir (McKinsey, The World Islamic Banking Competitiveness Report 2007/08: Capturing the Trillion Dollar Oppurtunity"). Her nekadar sektörün bu hızlı gelişimi ümit verici olsa da, geleneksel (faizli) finans sistemi ile karşılaştırıldığında, faizsiz bankacılık ve finans sektörü henüz gelişmesini tamamlamamıştır.

Faizsiz bankacılık ve finans sisteminin temelini teşkil eden en önemli bileşenlerden biri, önceden belirlenmiş veya kararlaştırılmış bir oranda ve/veya tutarda faiz ödenmesinin ve alınmasının yasak olmasıdır. Pratikte bu durum, faize tabi kredi faaliyetlerinin bu sistem içerisinde yer almıyor olması ve bunun mal ve hizmetlerin alım-satımından kaynaklanan kar veya zararın paylaşılması prensibine dayanan bir mekanizma ile ikame edilmesidir.

Sermaye ve kar/zarar ortaklığı prensipleri her ne kadar faizsiz bankacılık ve finansın temellerini teşkil etse de, bu durum borç finansmanının bu sistemde tamamen göz ardı edildiği anlamına gelmemektedir. Ekonomik birimlerin öyle ihtiyaçları olabilir ki; bu ihtiyaçların tamamı yukarıda sözünü ettiğimiz faizsiz sistemin temel prensiplerine dayandırılarak karşılanamaz. İşte bu gerekçeden ötürü borç, tüketim amaçlı, gereksiz ve ihtiyaç dışı olmaksızın, zaruri olarak nitelendirilebilir fakat doğrudan finasman yöntemiyle de yaratılamaz. Dolayısıyla finansal işlemlerin ticari bir işleme (alım-satım) dayandırılması zorunluluğu vardır. Öyleyse, orijinal faizsiz bankacılık ve finansman sisteminde, ekonomik birimlerin ihtiyacı olan mal ve hizmetleri satın alabilmeleri ve bedelini finansal imkanları ölçüsünde geri ödeyebilmeleri esastır. Ancak bunun bazı şartları vardır:

- Borç alım satıma konu olmamalı, hem borç alan hem de veren riski paylaşmalı,
- Alım ve satıma soyut değil, somut varlıklar konu olmalı ve fiziki teslimat ile işlem gerçekleşmeli,

- Sözkonusu varlık satıcı veya kiralayan tarafından alım-satım amacıyla elde tutulmalı,
- Piyasaya değil, topluma hizmet odaklı bir anlayışa sahip olunmalı.

Yukarıda da bahsi edildiği üzere, faizsiz bankacılık ve finans sisteminde "borç", faize konu teşkil etmez, yani; para bir emtia gibi alıp satılamaz. Buna ek olarak, borcun zaruri kabul edilebilmesi, uygulamada sermaye ortaklığı, kar/zarar ortaklığı ve maliyet artı kar olarak gördüğümüz prensiplere göre dizayn edilen risk paylaşımını esas alan ticari işlemler sonucunda oluşması gerekmektedir.

Kar/zarar ortaklığı prensibine dayalı işlemlerde kredi riski bankalardan, bu krediyi fonlayan yatırım hesabı (mevduat) sahiplerine aktarılmaktadır. Basit bir anlatımla şöyle açıklayabiliriz: Genel ekonomideki kötüleşme, kar/zarar ortaklığı prensibine dayalı kullandırılan kredinin nakit akımlarında bir azalma yaratmakta ve bu da bankanın bilançosunda negatif bir şok etkisine neden olmaktadır. Ancak, ortaya çıkan bu olumsuz etki sözkonusu kredi için fon kaynağını teşkil eden ve bankanın bilanço yükümlülükleri arasında yer alan katılım hesabı sahiplerine aktarıldığından, banka için bir risk oluşturmamaktadır. İşte riskin bu şekilde transferi, özsermayenin dışında bankaya risklere karşı ilave bir kalkan sağlamaktadır.

Sermaye ortaklık prensibine dayalı finansal faaliyetlerde de, söz konusu projenin maliyet-getiri analizi yapılarak, kredi derecelendirme öncesinde analizi yapılmaktadır. Dolayısıyla, ekonomik açıdan yapılabilirliği zayıf olan projelerin fonlanması daha başlangıç aşamasında kabul edilmemektedir.

Kredi pazarından daha fazla pay almak pahasına rekabet içerisine girme gereği duymayan faizsiz system bankalarının, geleneksel rakiplerine göre daha güvenilir derecelendirme mekanizmaları oluşmaktadır.

Borç ve kredi konusu dışında, original faizsiz finans sisteminin geleneksel finans sistemine göre diğer bazı üstünlükleri de bulunmaktadır. Örneğin; mevduat katılım hesabı sahiplerine tatmin edici bir getiri sağlamadaki sorumluluk ve baskı, faizsiz sistemde çalışan bankaların kredi benzeri faaliyetlerinde daha temkinli olmalarını sağlamaktadır. Ayrıca, mevduat katılım hesabı sahipleri, geleneksel mevduat sahiplerinin aksine bir mevduat güvencesine sahip olmadıklarından, bankanın faaliyetlerini yakından takip ederek etkin bir pazar disiplini uygulayabilmektedir. Bir diğer önemli üstünlük yaratan unsur ise; hybrid finansal ürünler ile ilgilidir. Geleneksel bankaların risk yönetim teknikleri olarak kullandıkları türev ürünler teslimat gerektirmeyen, nakdi uzlaşma ile sonuçlanan ve soyut varlıklar üzerine düzenlenen finansal enstrümanlardır. Bu özellikleri nedeniyle, swap, future ve opsiyon gibi türev ürünler, faizsiz bankacılık ve finansın yukarıda açıkladığımız prensiplerinin bir çoğunu ihlal etmesi nedeniyle bu bankalar tarafından kullanılmamaktadır.

Amerika Birleşik Devletleri'nde mortgage krizi olarak ortaya çıkan ve sonrasında global bir krize dönüşen son tecrübe ışığında, kredi riskinin transfer mekanizmasının varlığı, daha iyi kredi derecelendirme, daha etkin piyasa disiplini ve hibrid enstrümanların kullanılmaması gibi faizsiz bankacılık ve finans sistemine özgü unsurların, daha istikrarlı finansal piyasalar ve ekonomiler anlamına gelebileceğini ifade edebiliriz.

Genel Değerlendirme:

Faizsiz bankacılığın geçmişi 1960'lı yıllara dayanmasına rağmen, hızlı yükselişi 1980'li yıllardan sonra olmuştur. Özellikle; son yıllardaki hızlı yükselişine karşın, geleneksel finans sistemi ile karşılaştırıldığında sektör halen gelişme aşamasındadır ve bu sektörün global krizden etkilenmediğini iddia etmek ise gerçekçi olmayacaktır. İngiltere Hükümetinin 2009 yılında gerçekleştirmeyi planladığı Sukuk (tahvil) ihracını ertelemesi, faizsiz bankacılık ve finans sektöründe konut kredisi sağlayan Dubai'nin en büyük iki finans kurumunun birleşmesi bahsi edilen etkileşimin göstergeleri olarak kabul edilebilir.

Günümüzde, evrensel insan haklarına, özgürlüğe, eşitliğe ve demokrasiye bu derece önem verilemesine karşın; zayıf olanın korunması adına, ekonomik gücü elinde tutan devlet, şirket ve kişilerin bu güçten ötürü sorumluluk taşımaları gerektiğine kayıtsız kalınması anlaşılamaz bir gerçektir. Faizsiz finansın dayandığı ekonomi anlayışına göre, kişilerin, şirketlerin ve hatta devletlerin ekonomi, verimlilik ve etkinliğe olduğu kadar etik değerlere ve çevreye de aynı derecede sorumluluğunun olduğudur.

Geleneksel (faizli) finans sisteminin uzun bir süredir varlığını sürdürüyor olması nedeniyle, dünyanın ekonomik rotasını belirleyen ekonomilerin mevcut düzeni bir anda ortadan kaldıracak köklü değişimler yapması mümkün değildir. Ancak, faizsiz finans sisteminin yukarıda bahsini ettiğimiz bazı unsurlarının mevcut sisteme uyarlanması, sürdürülebilir bir global ekonomik sağlamlılık ve denge için bir ihtiyaçtır.

Dr. Süleyman YAŞAR
Taraf Gazetesi

Özel Şirketlerin Borçları: Yalanlar ve Gerçekler

ABD'de 11 Eylül 2001 saldırılarının ardından Amerikan halkı büyük bir psikolojik travma geçirdi. Bu travmayı gidermek için faizler hızla düşürüldü. Amaç tüketimi arttırıp halkın psikolojik olarak rahatlamasını ve sisteme güvenin sağlanmasını temin etmekti. Ama düşen faizler enflasyonu arttırınca bu defa faizler hızla yükseltildi. Faiz yükselişi nedeniyle özellikle konut ve ardından emtia fiyatlarındaki gerileme alınan kredilerin teminatlarını da karşılıksız bırakınca mali piyasalarda hızlı bir çöküş başladı.

Gelelim krizin ilk belirtilerine…Dünya mali krizi Amerikan konut sektöründe fakirlerin aldıkları kredileri geri ödemekte zorlanmalarıyla ilk belirtilerini gösterdi. Konut sektöründe ödenemeyen krediler Amerikan mali sistemini ve ardından Avrupa'nın zengin ülkelerini etkiledi. ABD'de 2007 yılının Ağustos ayında başlayan mali kriz 2007 yılı sonunda Amerikan ekonomisinde durgunluğa dönüştü.

Beklentilerin olumsuza dönüşmesiyle, Amerikan bankacılık sistemi ve buna bağlı olarak Avrupa'nın zengin ülkelerindeki bankalar bilançolarının biribirine bağlı olması nedeniyle zora girdiler. Özellikle konut kredilerinin üzerine inşa edilen varlığa dayalı menkul kıymetler hızla değer kaybetmeye başladı. Bankalar ve mali kurumlarda sermaye yetersizliği baş gösterdi. Pek çok yatırım fonu büyük mali kayıplara uğradı.

ABD ve Avrupa'da devletler, bankaları ve mali kurumları kurtarmasına rağmen varlığa dayalı menkul kıymetlerin büyük hacimli olması zararın tespitini zorlaştırdı. Diğer yandan tezgah üstü piyasa olarak isimlendirilen ve bağımsız kurumlar tarafından tutarı bilinemeyen türev ürün fiyatlarındaki hızlı düşüşler büyük zararlara neden oldu. Hala bu zararın boyutları tam olarak tahmin edilemiyor. Ayrıca mali piyasalardaki kriz emtia piyasalarını da etkiledi. Pek çok malın fiyatı hızla düşmeye başladı. Dünya piyasalarında petrol ve enerji fiyatları 2008 yılının Ağustos ayına göre yüzde 70 oranında değer kaybetti. Metal fiyatları yüzde 52, kimyasal maddeler yüzde 40, tarım ürünleri yüzde 11 oranında geriledi.

ABD'de banka ve finansal kuruluşlar devlet tarafından sorun çıktıkça kurtarılırken 15 Eylül 2008'de dünyanın en büyük yatırım bankalarından Lehman Brothers kurtarılmadı. Bu büyük yatırım bankası iflas etti. İflasın ardından Amerikan kaynaklı mali kriz hızla derinleşmeye başladı.

"Konut sektöründe ödenemeyen krediler Amerikan mali sistemini ve ardından Avrupa'nın zengin ülkelerini etkiledi. ABD'de 2007 yılının Ağustos ayında başlayan mali kriz 2007 yılı sonunda Amerikan ekonomisinde durgunluğa dönüştü."

MÜSİAD

Lehman Brother yatırım bankasının finansal ürünlerini kullananlar ve bu banka üzerinden işlem yapanlar büyük zarara uğradı.

Gelelim Türkiye'ye… Lehman Brothers yatırım bankasının iflası Türkiye'de de bazı zengin yatırımcıları etkiledi. Yurt dışında parasını çeşitli fonlarda tutanlar bu yatırım bankasının iflasında yatırımlarının bir kısmını kaybettiler. Dolayısıyla bir anda krizin şokunu çok sert algıladılar. Uğradıkları zararı telafi etmek için Türkiye'de medya yoluyla sert bir kriz propagandası yapmaya başladılar. Bir kriz lobisi oluşturup yurt dışında kaybettikler paralarını Ankara'dan istediler.

Önce bazı gazetelerin köşe yazarları ve bazı büyük iş adamları IMF ile hemen anlaşma yapılıp 35 milyar dolar alınmasını ve bu paranın özel şirketlere verilmesini talep ettiler. Hükümeti IMF ile anlaşma yapmamakla ve ekonomik krize tedbir almamakla suçladılar. Oysa durum tamamen farklıydı. Ak Parti Hükümeti 2001 krizinin ardından yürürlüğe konan ekonomik istikrar programını değiştirmeden uyguladı ve kamu maliyesinde sürdürülebilirliği sağladı. Kamu borçlarının ulusal gelire oranı 2002 yılında yüzde 96'yken 2008 yılı sonunda yüzde 37'ye, bütçe açığının oranı yüzde 24'den yüzde 1.7' ye indirildi. Hükümet kendi üzerine düşeni yaptı ve kamu maliyesini istikrara kavuşturdu. Asıl üzerine düşen görevi yapmayanlar sorumsuzca borçlanan bazı özel sektör firmaları oldu.

Özel sektörün dış borçları 2002 yılında 42.9 milyar dolar düzeyindeydi, 2008 yılının üçüncü çeyreğinde dış borç miktarı 196.2 milyar dolara yükseldi.

“Gelelim Türkiye ekonomisinin ödenemez denilen dış borçlarına…Hükümetin izlediği mali disiplinle devlet dış borçları azaldı. Devletin kısa vadeli dış borcu 3.1 milyar dolar tutarında olup bu borcun çevrilme sorunu yok. Devlet rahat bir şekilde borcunu ödeyecek kaynaklara sahip.”

Alınan bu borçların bir kısmı verimli yatırımlarda kullanılırken bir kısmı döviz kazandırıcı olmayan yatırımlara yöneltildi. Büyük şehirlerde her yüz metrede bir lüks alışveriş merkezleri, metre karesi 10 bin dolardan satılan rezidanslar ve her gün sokaklarda karşılaştığımız lüks arabalar işte bu borçlarla karşılandı. Dünya mali krizinin ekonomik durgunluğa dönüşmesiyle aldıkları borçları ödeyemeyeceklerini düşünüp bu borçları halkın sırtına yüklemek isteyenler gün geçtikçe seslerini yükseltip Türkiye ekonomisini olduğundan kötü göstermeye çalıştılar ve hala çalışıyorlar.

Gelelim Türkiye ekonomisinin ödenemez denilen dış borçlarına…Hükümetin izlediği mali disiplinle devlet dış borçları azaldı. Devletin kısa vadeli dış borcu 3.1 milyar dolar tutarında olup bu borcun çevrilme sorunu yok. Devlet rahat bir şekilde borcunu ödeyecek kaynaklara sahip.

Özel sektörün kısa vadeli dış borçları ise 2009 yılında 43.1 milyar doları buluyor. Bu borcun Ocak ve Şubat ayı ödemeleri yapıldı ve bir sorun çıkmadan iki ayda toplam 7 milyar dolar ödendi. Kriz lobisinin bütün olumsuz propagandasına rağmen 2008 yılının son üç ayında da özel şirketler 10.4 milyar dolar tutarındaki dış borçlarını da ödediler.

Kriz lobisi Hükümeti önlem almamakla suçluyor ve ekonominin kötüye gittiğini savunarak kıyamet senaryoları ortaya koyuyor. Oysa özel sektörün borçlarını ödediğini görüyoruz. Çünkü özel sektörün aldığı toplam 196 milyar dolar tutarındaki dış borcun 50 milyar dolarlık kısmı Türkiye'deki bankaların yurt dışı şubelerinden sağlandığı biliniyor. Ayrıca reel kesimdeki özel firmaların 60 milyar dolar tutarında döviz mevduat hesabı olduğu Merkez Bankası kayıtlarında görülüyor. Özel firmaların dış borçlarının bir kısmının da yurt dışında tuttukları paralarının kendi şirketlerine verdikleri krediler olduğu biliniyor. Dolayısıyla özel sektör firmalarının kısa vadeli borçlarının ödenmesinde sıkıntı görünmüyor.

Peki kriz lobisi niçin Türkiye ekonomisini olduğundan kötü gösteriyor? Kriz lobisi IMF ile hemen anlaşma yapılıp borç alınacak paranın kendilerine verilmesini istiyor. Kriz lobisinin ilk talebi IMF'den 35 milyar dolar alınmasıydı. Bu miktar şimdi 20 milyar dolara kadar indirildi buna da razılar.

Kriz lobileri, ortaya çıkıp yurt dışında kaybettikleri paraları, hatalı yatırım bedellerini ve kendi borçlarını devlete dolayısıyla vatandaşa ödetmek isterler. Daha önce de böyle talepleri hep olmuştu ve borçlarını vatandaşın sırtına yüklemişlerdi.

2001 Krizinde bankaların içinin boşaltılması sonucunda vatandaşın sırtına 72 milyar dolar tutarında bir borç yüklendi. Artık vatandaş yeni haksız yükleri kaldıramaz. İşte bu nedenle Hükümet IMF ile destek kredisi anlaşması yaptığı takdirde alınan borcu düşük gelir gruplarına ve küçük firmalara aktarmalı.

> **“Kriz lobileri, ortaya çıkıp yurt dışında kaybettikleri paraları, hatalı yatırım bedellerini ve kendi borçlarını devlete dolayısıyla vatandaşa ödetmek isterler. Daha önce de böyle talepleri hep olmuştu ve borçlarını vatandaşın sırtına yüklemişlerdi. 2001 Krizinde bankaların içinin boşaltılması sonucunda vatandaşın sırtına 72 milyar dolar tutarında bir borç yüklendi.”**

Aksi takdirde kriz lobisine verildiğinde bu paralar yurt dışına çıkarılıp kendi şirketlerine kredi olarak geri dönecek ve Türkiye ekonomisi borçlandırılacaktır.

Ayrıca son günlerde Avrupa Birliği'ne yeni üye olan eski sosyalist ülkelerin mali sistemlerinde çıkan sorunlar Avrupa'nın zengin ülkelerini de olumsuz etkilemeye başladı. Özellikle Macaristan, Polonya, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Letonya ve Romanya'da kullanılan konut ve tüketici kredileri geri ödenemiyor. Bu ülkelerin mali sistemlerinin kurtarılması için Macaristan'ın talep ettiği 180 milyar dolarlık yardım paketi Almanya tarafından kabul görmedi. Eski sosyalist ülkelerin ekonomilerinde önümüzdeki günlerde yaşanacak sorunlar Türkiye ekonomisini de olumsuz etkileyebilir.

Doğu Avrupa ve Balkan ülkelerinden gelecek ekonomik dış şokların olumsuz etkisi olsa bile yaşanan dünya ekonomik krizinde Türkiye ekonomisi diğer ülkelerle mukayese edildiğinde güvenilir bir liman olarak değerlendirilebilir. Çünkü dünya da ekonomik krize rağmen tek özelleştirme yapabilen ülke Türkiye olarak kayıtlara geçiyor. 2009 yılı başında iki tane elektrik dağıtım şirketinin özelleştirilmesi yapıldı ve 1.8 milyar dolar tahsil edildi.

Özel sektörün dış borç servisleri (Milyon $)

2008 Yılı	
Ekim	2.259
Kasım	3.389
Aralık	4.790
2009 Yılı	
Ocak	3.849
Şubat	3.181
Mart	3.198
Nisan	3.530
Mayıs	3.349
Haziran	3.978
Temmuz	3.065
Ağustos	3.261
Eylül	4.302
Ekim	4.146
Kasım	3.474
Aralık	3.845

Kaynak: TCMB

Şans oyunları özelleştirmesi için beş tane ortak girişim grubu başvuru yaptı. Bu uygulamalar Türkiye ekonomisinin dünya ekonomik krizinde cazip yapısını bize gösteriyor.

> **“Kriz lobisi Hükümeti önlem almamakla suçluyor ve ekonominin kötüye gittiğini savunarak kıyamet senaryoları ortaya koyuyor. Oysa özel sektörün borçlarını ödediğini görüyoruz. Çünkü özel sektörün aldığı toplam 196 milyar dolar tutarındaki dış borcun 50 milyar dolarlık kısmı Türkiye'deki bankaların yurt dışı şubelerinden sağlandığı biliniyor. Ayrıca reel kesimdeki özel firmaların 60 milyar dolar tutarında döviz mevduat hesabı olduğu Merkez Bankası kayıtlarında görülüyor.”**

Dünya ekonomik krizinin şiddetli dış şoklarının etkisi karşısında Türkiye ekonomisinin temel göstergelerinde bozulma yok. Aksine kırılganlık faktörleri azalıyor. Türk parası rekabet gücü kazanıyor ve cari açık küçülüyor. Bankacılık kesiminde sorun yok. Kamu maliyesi sürdürülebilir durumda. Bütün bu veriler ışığında beklevişlerimizi olumlu tutmakta fayda var.

Prof. Dr. Nazif GÜRDOĞAN
Fatih Üniversitesi
İşletme Bölümü

Krizlerde Ortaklık Yapılarak Ayakta Kalınır

Soğuk savaş sonrası dünyada yapılan savaşların ne kaybedenleri var, ne de kazananları. Bilgi toplumunda ekonomi paradigmaları gibi, savaş stratejileri de değişti. Amerika'nın Irak, İsrail'in Lübnan ve Gazze savaşında, açıkça görüldüğü gibi, bir ülkenin, başka bir ülkeye savaş açması, kendi toplumuna savaş açması kadar yıkıcıdır. Savaşlarda iki tarafın kazandıklarının toplamı, kaybettiklerinin yanında çok küçük kalır. Yeni yüzyılda savaşlar cephelerden pazarlara kaydı. Irak savaşı, yalnızca ırak'ı, yakıp yıkmakla kalmadı, Amerika'yı da büyük bir ekonomik krize sürükledi. Irak petrollerinin, savaşın kayıplarının karşılaması için yüzyıllar gerekir. Artık savaşların peşinden ekonomik krizler geliyor.

Vietnam savaşındaki başarısızlığından ders almayan Amerika, Irak savaşının yol açtığı büyük bir ekonomik krizle karşı karşıyadır. Amerika tarihinin en büyük ekonomik krizini yaşıyor. New York'ta sanal ekonominin çökmesi, Detroit'teki reel ekonomiyi de çökertmiştir. Ekonomik kriz, New York'tan bütün dünya şehirlerine dalga dalga yayılıyor.

Artık Amerika'yı uluslararası terörden önce, ekonomik kriz tehdit ediyor. Bütün ülkelerin ekonomik açıdan birbirine bağlı olduğu bir dünyada, Amerika'yı vuran ekonomik kriz, bütün dünyayı vurur. Bunun için, Avrupa ülkeleri ekonomik krizin yol açtığı kayıpları azaltmak için, tedbir alıyorlar.

Atlantik Okyanusu'nun iki yakası, Amerika ve Avrupa, seküler Batı ekonomisinin omurgasını oluştururlar. Onlar ekonomik ve kültürel bağlarla birbirini destekleyerek dünya üretiminin yarısını gerçekleştirirler. Onların ekonomileri büyük olduğu için, krizleri de büyüktür. Bunun için, bütün ülkeler gibi, Türkiye de bu krizden etkilenecektir. Türkiye'nin 300 milyar doları aşan dış ticaret hacmiyle, başta Avrupa ülkeleri olmak üzere, bütün ülkelerle ekonomik bağları vardır. Batı ekonomisindeki durgunluk, Türk ekonomisinde de yansıyacaktır. Her ülke gibi, dünya ekonomisiyle iletişim ve etkileşim içinde olan Türkiye de krizi hafifletecek tedbirler almalıdır.

Yirmibirinci yüzyılda geçen yüzyıllarda olduğu gibi, savaşlar silahlı güçlerle cephelerde değil, silahsız güçlerle pazarlarda devam edecektir, Bütün ülkeler gibi, Türkiye de, savaşın cephelerden pazarlara kaydığını görmek zorundadır. Amerika'da finansal alanda başlayan, ardından ekonominin bütün kesimlerine yansıyan ekonomik kriz, bütün ülkelerde etkisini gösterecektir. Pazarlarda daralmanın yol açtığı, ekonomik, siyasal ve kültürel sorunların yanında, güvenlik sorunları önemini büyük ölçüde yitirecektir.

Amerikan ekonomisindeki durgunluk, Avrupa ülkeleriyle birlikte Türkiye'nin dış ticaret hacmini küçültecektir. Bu yüzden, Türkiye'deki bütün işletmeler, Asya, Afrika ve Latin Amerika'da yeni pazarlar aramak zorundadırlar.

Bilgi toplumlarının değer toplumlarına dönüştüğü bir dünyada, ekonomik krizin önüne geçmek için, ekonomik ve kültürel alanda, köklü bir paradigma değişikliğine gidilmelidir. Paradan para kazanmaya odaklanan, daha çok kazanç sağlamak

MÜSİAD

için her türlü finansal araca başvuran ekonomi anlayışı bütünüyle değişmelidir. Finansal kazanç peşinde koşan, yüksek riskli yatırım fonlarının yerine, ürün ve hizmet üretiminden gelir sağlamayı amaçlayan risk sermayesi kuruluşları geçmelidir. Risk sermayesi şirketlerinin gücü, ortaklık yapmasını bilmelerinden kaynaklanır.

Bütün kurum ve kuruşların krizden yara almadan çıkabilmeleri için, ortaklık kültürünün zenginleştirmeleri gerekir. Ortaklık kültürüne yeni boyutlar kazandırmada, ekonomik ilkeler kadar etik ilkeler de önemlidir. Amerika'nın öncülüğünde, seküler ülkeler, etik ilkeleri göz ardı ederek, reel ekonomiden daha çok sanal ekonomiyi büyüttüler. Paradan para kazanmaya dayanan faiz odaklı sanal ekonominin hacmi, reel ekonominin onlarca katına ulaştı. Sanal ekonomi, bütün borsaları katma değer oluşturmayan,"toplam sıfır olan" bir oyun alanına çevirdi. Borsalar hiç uyumaz, onlar yirmi dört saat ayaktadırlar. New York borsası kapanır, Londra borsası açılır, Londra borsaları kapanır Tokyo borsası açılır. Borsalar finans dünyasının dokunulmazlık kazanmış kurumlarıdır. Ancak Amerika'daki finansal kriz, borsaların da temellerini büyük ölçüde sarstı.

Kriz dönemlerinde işletmeler, ortaklık yaparak, güçlerini birleştirerek ayakta kalırlar. Ortaklık kültürünü zenginleştiren kuruluşlar, ömürlerini uzatırlar. Çünkü ortaklık yapmasını bilmeyen bir kuruluş, krizlerin yol açtığı zararların üstesinden gelemez. Türkiye'deki bütün kurum ve kuruluşlar, ortaklık yapmasını öğrenmek zorundadırlar. İşletmelerin ortakları "kısa ömürlü olsun, benim olsun" demek yerine, "uzun ömürlü olsun bizim olsun" demeliler. Bütün dünyada ortakları birbirine sermayeleri değil, değerleri bağlar. Ortaklık yapmak, ortaklık yapısına yeni boyutlar kazandırmak, bir sermaye değil, bir kültür işidir. Ortaklık kültürü zengin olmayan toplumların, işletmeleri uzun ömürlü olmaz. Bu yüzden, dünyada yeni kurulan şirketlerin yarıdan fazlası, beş yıl gibi kısa bir zamanda faaliyetlerini durdurmak zorunda kalıyor. Kriz dönemleri işletmelerin ömürlerini daha da kısaltır. Gerçek ortaklık kriz dönemlerinde belli olur. Ortaklık gerçek gücünü kriz döneminde gösterir.

Ortaklık yapmasını bilen şirketler, kriz dönemlerinde kaynaklarını daha verimli değerlendirmesini de bilirler. Onlar işletmelerini kar getiren bir makine olarak değil, değerleri olan bir canlı varlık gibi görürler. Ortaklık kültürü zengin olan işletmeler, Anadolu'da olduğu gibi, girdilerinde iki kere ikiyi üçe indirmeyi, çıktılarında beşe çıkarmaya çalıştılar. Ortakların gücü, ürün ve hizmet üretiminde gelirlerin peşinden aslanlar gibi koşmalarından, giderlerinden de ceylan gibi kaçmalarından kaynaklanır. Ortaklıkta başarı, kar artışından önce verimlilik artışından kaynaklanır. Rekabette üstünlük verimlilik artışıyla sağlanır. Ortaklık yapmasını bilen şirketler, krizlerin üstesinden verimliliği artarak gelirler. Verimliliklerini artıran ortaklıklar güçsüz düşmezler.

Ortaklık kültürüne yeni boyutlar kazandıran şirketler, tedarikçileri, ortakları, çalışanları ve müşterileriyle birlikte bir aileye benzerler. İnsanlık tarihinin en eski ve en köklü kurumu olan ailede, yardımlaşma ve dayanışma doruk noktasına ulaşır. Ekonomik krizler, aynı alanda faaliyet gösteren kuruluşları, hem ulusal, hem de uluslar arası alanda işbirliği yapmaya zorluyorlar. Krizler, kuruluşların ulusal ve uluslararası düzeyde denetilmelerini zorunlu hale getiriyor.

Bütün dünya işletmeleri, büyük bir değişimin eşiğindedirler. Pazar ekonomisi evrensel değerlerle denetilmezse, krizlerin önüne geçilemez. Denetim yöntemlerinin gelişmediği ülkelerde haksızlıklar önlenemez. Krizlerde ayakta kalmanın yolu, denetime ve ortaklığa açık olmaktan geçer. Kuruluşlar ayakta tutan güç, sermayelerinden önce değerleridir. Değerleri sağlam olmayan toplumların, işletmeleri sağlam olmaz. İşletmeleri sermayelerinden önce değerleri güçlü ve başarılı kılar.

Mevsimlerde yazları kışların, kışları yazların izlemesi gibi, savaşlar olmasa da ekonomilerde de üretimde ki yükselişleri düşüşler, düşüşleri yükselişler izler. İşletmelerin krizleri sarsıntısız atlatabilmek için, hem yaza hem de kışa göre alternatif stratejik planlar hazırlamaları gerekir. Ürün ve hizmet üretiminde ki düşüşler durgunluğun, yükselişler de canlılığın habercisidirler. Yeni yüzyılın fatihleri olan ortaklıklar, ekonomide ki dalgalandırmalarda, rüzgarı arkalarına almayı bilirler. Hem ekonomik yükselişlerde, hem de düşüşlerdeki fırsatları yakalamada, ortaklık kültürü zengin olanlar başarılı olurlar. Ortaklık yaparak riskleri paylaşanlar, her düşüşte bir yükseliş ve her krizde de bir fırsat olduğunu görürler ■

Dr. Fahri KARAKAŞ
McGill Üniversitesi / KANADA

Küresel Ekonomik Krizi Fırsata Dönüştürebilmek

Küresel Krizin Ayak Sesleri

ABD finans piyasalarında başlayarak dünyayı kasıp kavuran global ekonomik kriz, tüm dünyada bir karamsarlık ve korku rüzgarı estirmeye başladı. Kuzey Amerika'da 40 yıldır iş dünyasında çalışan yöneticilerin dahi hayatlarında ilk kez işlerini kaybettiklerini ve işsiz kaldığını görüyoruz. Yaşanan krizi çok kısa olarak şöyle özetleyebiliriz: Kapitalizmin barındırdığı finansal balon, sınırsız kazanma hırsı, aşırı tüketim, gelir dağılım adaletsizliği gibi sistemik problemler sonunda patladı.
İşte kriz denklemindeki değişkenler: Aşırı şişmiş bir ipotekli konut piyasası, gelirinin çok üstünde tüketen ve tasarruf etmeyen Amerikan halkı, bir borç ekonomisi inşa etmeye yarayan uyduruk finansal araçlar ve reel değer olmayan kağıtlar, zarara sürüklenen finansal kuruluşlar ve batan bankalar, komisyon ve çıkar için ruhunu satan profesyoneller ve yöneticiler, kriminal bir saadet zinciri, sonunda fena patlayan balon, uluslararası ve kurumlar arası bir güven bunalımı, kapanan kredi kanalları, kurunun yanında yaşın da yanması, işten çıkarılan on binlerce insan, krizin tüm dünyaya ve tüm sektörlere sıçraması. Bu yazımda ben tehditlere, olumsuzluklara, açmazlara değil madalyonun öbür yüzüne bakacağım. Küresel ekonomik krizin Türkiye'yi de etkilemesi tabii ki kaçınılmaz, ancak bütün olumsuz verilere rağmen ufukta şafak görünüyor.

Gecenin En Karanlık Noktası Şafağın Başlangıcıdır

Türkiye, bütün piyasaların inişe geçtiği küresel ekonomi liginde yıldızı parlayan bir oyuncu olabilir. Dünya Ekonomik Forumu Başkanı Klaus Schwab'ın da ifade ettiği üzere "Türkiye geçen dönemlerde çok önemli reformlar uyguladı. Bundan dolayı, Türkiye ekonomisinin krizden güçlenerek çıkma ihtimali çok yüksek. Türkiye laik ve Müslüman bir ülke olarak, Batı ve Doğu arasında köprü görevi üstlenip her iki tarafa da doğrudan ilişki kurabiliyor. Türkiye enerji politikaları açısından da önemli bir ülke." Türkiye'mizin önü hakikaten açık. Kanımca, 2009 yılının sonuna doğru Türkiye'de krizin olumsuz etkileri önemli ölçüde sona erecek ve iyileşme başlayacak.

Biz krizlerle nasıl baş edileceğini iyi bilen bir milletiz. Aslında pek çok yönden Amerika'dan ve Avrupa'dan daha cesur, daha yenilikçi ve daha değişime açığız. Enerjimizi doğru yönettiğimiz zaman teknolojide, inovasyonda, ekonomide ve bilimde kuantum bir sıçrama yakalayabiliriz. Hele zora geldiğimiz ve kendimize güvendiğimiz zaman başaramayacağımız hedef yok. Yeter ki bölünmeyelim, birbirimizi baltalamayalım, ortak bir hedefe kilitlenelim, milletçe tek yürek olalım. Bizim toplumumuzda önemli bir dayanışma ve paylaşma kültürü var. Türkiye, bu krizi dayanışma ile aşabilir. İşveren, işçi, hükümet, gazeteci, bilim adamı, yönetici, öğretmen, mühendis, girişimci, esnaf, anne, baba olarak hepimizin omzunda büyük sorumluluk var. Zaman sabır, fedakarlık, dayanışma, paylaşma, ve yardımlaşma zamanı. Global krizden en az zararla çıkmak için devlet adamlarına, iş dünyasına, firma sahiplerine, medyaya, sivil toplum örgütlerine, üniversitelere, profesyonellere, ailelere ve hepimize görev düşüyor. Bu krizi atlattığımız zaman şirketlerimiz, kurumlarımız, devletimiz, üniversitelerimiz, ülkemiz daha güçlü ve rekabetçi olacak.

MÜSİAD

Krizi atlatmak için ülke olarak taze enerji ve taze sinerjiye ihtiyacımız var. Önümüzdeki çetin yolda kritik başarı faktörlerimizden biri de inovasyon ve teknoloji alanında atılım yapmak. Bu yazının da ana ekseni inovasyon olacak. Krizi atlatmak için bir atılım dinamiği olarak inovasyonu nasıl kullanabiliriz? Ülke olarak ekonomik krizi aşmak ve dünya ile rekabet edebilmek için yapacağımız atılımlardan biri de teknoloji ve yenilik atılımı olabilir mi? Ve Türkiye böyle bir atılımı nasıl gerçekleştirebilir?

Krizi Aşma ve Dünya İle Rekabet Edebilmenin Yolu: İnovasyon Reçetesi

Türkiyemiz 2030'lu yıllarda inovasyon gerektiren yüksek teknoloji alanlarında küresel liderliği yakalayabilir. Ama uzun soluklu bir maraton bu. Yılmadan gece gündüz koşmak gereken bir maraton. Aşağıda bu konularda beraberce hızlıca bir ufuk turuna çıkacağız. Bu maratonun kilometre taşlarından ve kritik eşiklerinden bazılarına dikkat çekmek istiyorum. Umuyorum aşağıdaki gözlem ve tesbitler Türkiye'mizin küresel ligde yerini alabilmesi ve teknolojik inovasyonda kuantum sıçrama yapabilmesine bir nebze katkıda bulunur. Bu çorbayı milletçe beraber kaynatacağız. Benim de ufacık bir tuzum olursa ne mutlu bana!

21. Yüzyılı Yakalamada Bilim ve İnovasyon Etkili Olacak

21. yüzyılda işletmeler, kurumlar ve liderler yeni ufuklara yelken açmaya hazırlanıyor: Sosyal sorumluluk, küresel farkındalık, sosyal yenilik, toplumsal girişimcilik, kreatif düşünce, ekolojik bilinç, kültürler arası duyarlılık, iş ahlakı, kuantum yetenekler, stratejik düşünce, sistem bilimleri, sivil toplum, kozmopolit esneklik, çok kültürlülük, çoğulculuk, insan hakları, ve evrensel demokrasi değer kazanıyor. 21. yüzyılın kurumlarında markalaşma, tasarım, insana yatırım, yaşam boyu eğitim, sürekli öğrenme, farklılıklara saygı, demokrasi, yenilik üretme, bilim, araştırma, küresel işbirlikleri önem kazanıyor. Yenilikler başdöndürücü bir hızla ilerliyor. Biyonano gibi yepyeni ve disiplinler ötesi araştırma alanları ortaya çıkıyor. Daha web 2.0'a alışmamışken, web 3.0, web 4.0 ve web 5.0 kavramları ortaya çıkıyor.

> **"İşte kriz denklemindeki değişkenler: Aşırı şişmiş bir ipotekli konut piyasası, gelirinin çok üstünde tüketen ve tasarruf etmeyen Amerikan halkı, bir borç ekonomisi inşa etmeye yarayan uyduruk finansal araçlar ve reel değer olmayan kağıtlar, zarara sürüklenen finansal kuruluşlar ve batan bankalar, komisyon ve çıkar için ruhunu satan profesyoneller ve yöneticiler, kriminal bir saadet zinciri, sonunda fena patlayan balon, uluslararası ve kurumlar arası bir güven bunalımı, kapanan kredi kanalları, kurunun yanında yaşın da yanması, işten çıkarılan on binlerce insan, krizin tüm dünyaya ve tüm sektörlere sıçraması."**

Toplumsal Teknoloji, İnovasyon ve Eğitim Seferberliği

21. yüzyılı oturduğumuz yerden seyrederek ve kısır tartışmalarla yakalayamayız. Bizler toplumsal bir okuma, bilim, eğitim, araştırma, teknoloji ve yenilik seferberliği başlatmadıkça Türkiye dünya dengeleri içinde hak ettiği lider konumu yakalayamaz. Biz Türkçemizi yeryüzünün her köşesinde konuşulan tanınır bir dünya dili ve bilim dili haline getirmedikçe mahalle liglerinde kalmaya mahkumuz. Biz bilim ve teknolojide yeni atılımlar yapmadıkça, patentler kazanmadıkça, AR-GEye yatırım yapmadıkça, sosyal bilimlerde yeni modellerimizi ortaya koymadıkça, eğitim sistemimizi düzeltmedikçe, üniversitelerimizde kalıcı reform yapmadıkça, kafalarımızı değiştirmedikçe, ayrımcılığa ve kayırmaya son vermedikçe, kendimize güvenmedikçe, uzun vadeli vizyon ortaya koymadıkça, kısır siyaset ağında debelendikçe, yapay gündemlerle zaman kaybettikçe, birbirimizle uğraştıkça yıllar geçip gidecek ve ülke olarak arpa boyu bile yol alamayacağız. Milletçe silkelenmemiz ve yenilenmemiz gerekiyor.

Altın AR-GE Üçgeni: Üniversite – Endüstri – Devlet

Türkiye'nin 21. yüzyılı yakalaması bilim ve teknolojiye, inovasyona yatırım yapmaktan geçiyor. Bunun için ise bilim- icat- yenilik- tasarım- teknoloji- üretim- pazarlama- satış -finans zincirinin kurulması gerekiyor. Bunun için de en ideal model, makro planda üniversite - iş dünyası - hükümet altın üçgeninin entegre olarak beraber çalışması. Mikro planda ise disiplinler arası takım çalışması, planlama, vizyon, ödül sistemi ve çok çalışma ile başarıya ulaşmak gerekiyor.

Türkiye'nin önünü açacak sihirli formül, araştırma ve geliştirmeye yeterince pay ayırarak; iş dünyası, üniversiteler, ve devlet işbirliğiyle Amerika, Japonya, Almanya, Kanada, Hollanda ve Güney Kore gibi çok boyutlu bir teknoloji üretim modelini gerçekleştirmek. Özellikle Genetik, Biyoteknoloji, Mikroelektronik, Malzeme Bilimi, Yazılım alanlarında teknolojik atılım projeleri üretilmeli. AR-GE süreçlerinin KOBİ'lerde, sektörlerde, şirketlerde, devlette, sağlık ve eğitim sistemlerinde uygulanması için buna maddi kaynak, bütçe ve personel zamanı ayrılmalı. Biyoteknoloji, genetik, İnternet, malzeme bilimi, telekom gibi kritik teknolojilerde atağa geçilmeli. Risk sermayesi ve melek sermayesi teşvik edilmeli; teknoparkların ve think tank kuruluşlarının sayısı ve kalitesi arttırılmalı.

İnovasyonu Yeşertmek İçin Uygun Ortamlar Oluşturmak

Yeni ve yaratıcı projeleri ben birer ağaç gibi görüyorum: Onlar kreatif fikir tohumlarının esnek ve özgür topraklarda ekilmesi, yeşermesi, teşvik edilmesi, paylaşılması ile büyürler. Bu süreç sabır, esneklik, disiplin, kaynak, liderlik, vizyon, emek gerektirir. Ilık hoşgörü rüzgarları esmeli, havada sevgi olmalı illa. Toprak, sanat ve kültürle yoğrulmalı. Özgürlük suyu damla damla akmalı, gökyüzünden hüzün yağmurları yağmalı.
Güneş umut gibi parıl parıl parlamalı. Gökkuşağının tüm renklerine yer verilmeli, farklılıklar zenginlik kaynağı olarak görülmeli.

Inovasyonun yeşermesi gereken en önemli koşullardan biri inovasyona uygun ortam oluşturmak. Bunun için de ülke olarak dünya çapında kaynaklar kullanmamız ve altyapı kurmamız şart. Şirketlerimiz cirolarının en az yüzde beşini AR-GE faaliyetlerine ayırmalılar ve bu finansmanın stratejik gerekliliğini kavramalılar. AR-GE performansımızı arttırmak ve Türkiye'yi dünyada teknoloji lideri yapabilmek için küresel çapta rekabet edebilecek teknoloji ve inovasyon bölgelerini, teknoparkları kurmalıyız. Türkiye'mizi küresel platformda teknoloji alanında Kuzey Yıldızı haline getirmek ve en parlak yetenekleri çekmek için onlara her tür imkanı ve desteği sunmalıyız.

> **“İnovasyonun artması için farklı görüşlerin birarada barış içinde yeşerdiği, demokrasinin koşulsuz uygulandığı, bireysel özgürlüklerin tam yeşerdiği bir üniversite ortamı gerekiyor. İnsanların dinlerinden, ırklarından, renklerinden, görüşlerinden, sosyoekonomik durumlarından, ideolojilerinden, kıyafetlerinden dolayı sorgulanmadığı, yargılanmadığı, ayrıma tutulmadığı bir üniversite ortamı. Bilimin ideolojiden önce geldiği ve bilim ve araştırma aşkının bayraklaştığı bir üniversite ortamı.”**

Hem sermaye hem de yetenek için İstanbul gibi şehirlerimiz küresel bir cazibe merkezi olmalı. Bunun için de 21. yüzyılın kreatif şehir modelini kullanmalıyız. Devlet ve belediye kurumları üniversitelerle işbirliği içinde şehirlerimizi daha yenilikçi hale getirmek için projeler geliştirmeli. Şehirlerimiz ne kadar yenilikçi, atılımcı, dinamik, sanat sever, kültürel, yaratıcı, özgün olursa, o kadar küresel cazibe merkezi haline gelebilir. Bunun için de gündemimizde kreatif şehirler, yenilikçi kentler, kozmopolit esneklik, sanat ve kültür platformları, teknoparklar, teknoşehirler olmalı. Dünyanın en iyi yeteneklerini ve kreatif beyinlerini Türkiye'ye cezbetmeli ve beyin göçünü tersine çevirmeliyiz. Bunun için 21. yüzyılda dünyayı şekillendiren en önemli teknoloji alanlarında dünyanın en iyi uzman ve araştırmacılarını Türkiye'ye davet etmeliyiz. Bunun için de üniversitelerimiz onlara her tür maddi imkanı ve kurumsal desteği sağlamalı. Dünyadaki Türk bilim adamlarının yılın birkaç ayını kendi ülkelerinde geçirmelerini sağlamak beyin göçünü tersine çevirmek için etkili bir yöntem olabilir. Kreatif yetenekleri ülkemize çekmenin yolu, onlara uygun ve inovasyona elverişli üniversiteler, bilimsel platformlar, akademik zirveler oluşturmaktan geçiyor.

Üniversite 2.0

İnovasyonun artması için farklı görüşlerin birarada barış içinde yeşerdiği, demokrasinin koşulsuz uygulandığı, bireysel özgürlüklerin tam yeşerdiği bir üniversite ortamı gerekiyor. İnsanların dinlerinden, ırklarından, renklerinden, görüşlerinden, sosyoekonomik durumla-

MÜSİAD

rından, ideolojilerinden, kıyafetlerinden dolayı sorgulanmadığı, yargılanmadığı, ayrıma tutulmadığı bir üniversite ortamı. Bilimin ideolojiden önce geldiği ve bilim ve araştırma aşkının bayraklaştığı bir üniversite ortamı. Sürekli öğrenmenin teşvik edildiği, kritik ve yaratıcı düşünmenin önünün açıldığı, yaşam boyu eğitimin vurgulandığı ve hayata geçirildiği bir üniversite ortamı. Mezuniyet sonrası profesyonel bilgi ve becerileri güncelleştirme eğitimi veren, bölgenin ekonomik kalkınması için gerekli hizmeti sunan ve iş dünyasıyla işbirliğini gerçekleştirmiş üniversiteler, Türkiye'nin 21. yüzyıldaki inovasyon atılımını gerçekleştirecek. Yeni yüzyılın inovasyon projelerinde, ağ tabanlı iletişime dayalı sanal platformlar ve gerçek hissi veren üç boyutlu telekonferans ortamları önem kazanacak. Etkileşimli online kurslar, hipermetin biçiminde yazılmış ders kitapları, bilgisayar tabanlı konferans, uzaktan eğitim ve tele danışmanlık yaygınlaşacak. Geleceğin inovasyon ekosisteminde, multimedia dokümanlarını hazırlama, siberuzaydaki bilgileri keşfetme ve yön bulma becerilerini ve Internet servislerini öğrenmek ve kullanmak kaçınılmaz hale gelecek.

Beyin Göçünü Tersine Çevirmek

İnovasyonun artması için ayrıca ülkemizde uluslararası bilim zirveleri düzenlenmeli, kongrelerin sayısı ve kalitesi arttırılmalı. Türk akademisyenler dünya çapında araştırma ortaya koymalı ve dünyanın her yerinde sunmalı. Zirve ve kongreler inovasyon üretilen ve beyin fırtınası yapılan cazibe merkezleri haline gelmeli. Hem bir yılın yorgunluğunu atmak için, hem en son araştırma ve projeleri öğrenmek ve paylaşmak için, hem bilgiyi beraber üretmek için, hem yeni hedefler koymak ve tazelenmek için, hem meslektaşlarla ilişki geliştirmek ve ortak projeler yapmak için, hem de derinlemesine okumak, düşünmek, ve araştırmak için bütün üniversite camiası ve iş dünyası kongre ve konferanslarda buluşmalı. Bu zirveler AR-GE kampı, inkübatör, yenilik üretim merkezi, yenilenme ve tazelenme mekanı işlevleri görmeli.

Bilim ve İnovasyon Tutkusu, Milli Heyecanımız Olmalı

Fikir çilesi. Bilim sevgisi. Okuma aşkı. Inovasyon tutkusu. İcat yeteneği. Keşif heyecanı. Atılım cesareti. Dinamizm ruhu. Teknoloji merakı. İlerleme isteği. Yenilenme ihtiyacı. Kolektif zeka. Yenilik ufku. Ne isim verirsek verelim, bu konu toplumumuz ve Türkiye'miz için 21. yüzyılda en önemli konulardan biri. Toplum olarak cep telefonu edinme konusundaki hassasiyetimizin yarısı teknoloji ve inovasyon üretme alanında olsaydı, bugün ülkemiz teknoloji ve inovasyon yarışında küresel ligde A takımında yer alırdı. Futbol konusundaki milli hassasiyetimizin yarısını bilim, teknoloji, eğitim konularında gösterebilseydik, Atatürk'ün gösterdiği 21. yüzyılı yakalama hedefini gerçekleştirmiş olacaktık. Bilim atılımı ve bilim heyecanı. Bu konu o kadar önemli ki ileride bu konunun kitabını yazmak istiyorum. Kitabın içinde sıradışı düşünme, vizyon, okuma, araştırma, proje üretme, yazma, iletişim kurma, girişimcilik, keşfetme, merak etme, yenilik üretme gibi 21. yüzyılın yetenekleri yer alacak. Asıl soru şu: Gelecek nesle, çocuklarımıza bu konularda sevgiyi, hassasiyeti ve idealizmi nasıl kazandırabiliriz? Onları 21. yüzyıla nasıl hazırlayabiliriz?

Yeni Nesle Bilimi ve İnovasyonu Sevdirmek

Bir örnek vereceğim. Üniversiteler şehri Boston'dayız. Harvard, Stanford, Boston, Babson gibi dünya çapında bilim merkezlerinin yer aldığı bu şehrin sahilinde gece saat 22.30 suları. Sahilin en güzel yerinde dev bir bilim ve teknoloji merkezi yer alıyor. Birden güle oynaya gelen bir kalabalıkla irkiliyoruz. Anne ve babalar ilkokul yaşlarındaki çocuklarını almış, ellerinden tutmuş bilim merkezine getiriyorlar. Yaklaşık 30-40 aile var. Çocuklar pijamalarını giymişler, yanlarında yer yatakları ve yastıkları; şen şakrak şakalaşarak bilim merkezine yol alıyorlar. "Boston Şehri Çocukları İçin Eğlenceli Bilim Akşamları ve Bilim Oyunları" program serisinin bir bölümü bu. Öğretmenleri programı açıklıyor, herkesin yüzünde bir heyecan ve tebessüm. Çocuklar Cuma geceleri bilim merkezinde kalıyorlar, bilim soluyorlar, severek ve keşfederek öğreniyorlar, ve ertesi gün de orayı gezmeye ve öğrenme yolculuklarına devam ediyorlar. İşte yeni nesil bilimle böylesine içli dışlı yetişiyor. Bu çocukların içindeki bilim aşkını, öğrenme sevgisini ve heyecanını düşünün. Çocukluktan itibaren bilime dair böylesine tatlı deneyimleri ve hatıraları bilinçaltına kazınmış olan bir nesil; nasıl olur da bilime, öğrenmeye, yeniliğe kayıtsız kalabilir? Size soruyorum: Kaç ailemiz çocuklarını bizzat alıp bilim merkezlerini beraberce geziyor, keşfediyor, öğreniyor? Kaçımız çocuklarımızla beraber evlerimizde TV izlemek yerine beraberce kitap okuyor? Kaç hanemizin içinde bilim solunuyor? Kaç evin bacasından bilim sevgisi tütüyor? Kaç evimizde bilim, okumak, öğrenmek en az ekmek kadar kutsal ve değerli?

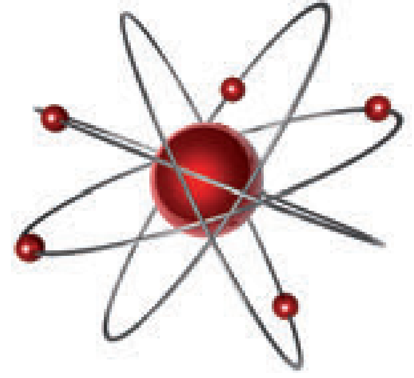

21. Yüzyılın Türk Bilim Rönesansı Ne Zaman Gerçekleşecek?

Bir ülke düşünün ki, kalbi bilim sevgisiyle ve inovasyon tutkusuyla atıyor. Bütün toplum gözlerini dikmiş, dikkatini yoğunlaştırmış, kalbini açmış, umudunu yeşertmiş. Hayal edin ki gözlerde, gönüllerde, kalplerde, zihinlerde bir rönesans yaşanıyor. Ülkenin bir numaralı gündemi bu: Fikir çilesi, bilim sevgisi, okuma aşkı, inovasyon tutkusu, icat yeteneği, keşif heyecanı, atılım cesareti, dinamizm ruhu, teknoloji merakı, ilerleme isteği, yenilenme ihtiyacı, kolektif zeka, yenilik ufku! Ülkede teknoloji rüzgarları esiyor, hava ve su gibi bilim solunuyor. Bütün bunlar hayal değil. Dünyada bilime böylesine değer veren pek çok ülke var ve bu ülkeler geldikleri konumu buna borçlular. İşte Japonya, Almanya, İsveç, ABD, Kanada, İngiltere, Singapur, Avustralya, Hollanda ve daha niceleri. Bu ülkelerden sadece birinden örnek vereceğim: Güney Kore'de akşam TV haber bültenleri 45 dakika sürüyor. Bu sürenin yarısından çoğunda Güney Kore'nin bilim ve teknoloji hamleleri, yeni buluşları, ürün ve patentleri; ARGE projeleri, üniversiteleri, yenilikçi fikir önderleri, şirket liderleri, inovasyon haberleri yer alıyor. Yani ülke inovasyonla nefes alıyor. İnovasyon ile yatıp kalkıyor. Onların birinci gündemi ne Ergenekon, ne başörtüsü, ne siyasi çekişmeler. Onların ana gündemi bilim, teknoloji ve inovasyon. Ülke olarak buna kilitlenmişler. Üniversitelerin, şirketlerin, hatta hükümet kurumlarının varlık sebebi bu. Yemeden içmeden kesip AR-GE'ye, teknolojiye, bilime, eğitime para ayıran bir ülke düşünün. Düşünün ki anne ve babalar çocuklarına önce bilimi, merakı, keşfetmeyi ve araştırmayı sevdiriyorlar.

Bütün bunların ışığında gelin 2023 Türkiyesini, yani Cumhuriyetimizin 100. yılını hayal edelim beraberce. Türkiyemizin 2023 bilim, inovasyon ve teknoloji politikaları, eğitim - öğretim anlayışı ve vizyonu nasıl değişmeli? Eğer Türkiyemiz 2023'te

Ortadoğu'da ve Avrasya'da adil ve kalıcı bir barış için çaba gösteren; demokratik, hukuk sistemine dayalı, sağlık, eğitim ve kültür alanlarında atılımcı, sürdürülebilir gelişmeyi sağlamış, gelir dağılımı dengeli, üreten, ürettiğinin karşılığını alan; bilim, teknoloji ve inovasyonda rekabetçi bir Türkiye olacaksa, bütün bu başarı ve atılımlar bir toplumsal seferberlikle başlayacak. Ülkemizi 21. yüzyıla taşıyacak vasıfta ve kalitede; iletişim, organizasyon ve işbirliği yeteneklerine sahip, yaratıcı, girişimci, özgüveni yüksek, katılımcı, cesur, idealist bir nesil yetiştireceğiz.

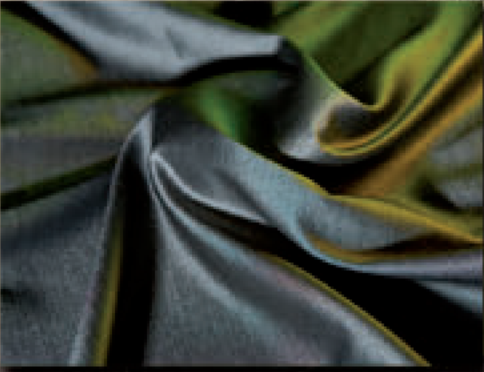
Şirketlerimiz AR-GE ve inovasyon ile dünya çapında başarılar elde edecekler. Üniversitelerimiz dünyanın en iyi araştırmacılarını Türkiye'ye çekecek ve geleceğin en iyi bilim adamlarını, girişimcilerini, liderlerini yetiştirecekler. Hükümetimiz Singapur modelinde olduğu gibi bilim, teknoloji ve inovasyon üretilmesini sağlamak için bütün kaynaklarını seferber edecek ve üniversiteler ile iş dünyasını buluşturacak. Yediden yetmişe aklımızda ve kalbimizde bilim ve inovasyon tutkusu olacak. Bu günler uzak değil, hayal de değil. Bu idealleri genç nesiller olarak bizler gerçekleştireceğiz. Ve işte o zaman 21. yüzyılın Türk rönesansı gerçekleşecek.

asy tekstil
SAN.TİC. Ve PAZ. LTD. ŞTİ

ASY FABRIC BAY-BAYAN KUMAŞ İMALATI

Anadolu Mh. Karlıdağ Cd. Başdar Sk. No:1 Yıldırım - BURSA
Tel.: (0224) 364 83 52 - 53 Fax: 364 83 54 Yıldırım V.D. 091 049 0899
www.asytekstil.com.tr info@asytekstil.com
www.asyfabric.com.tr info@asyfabric.com

Günseli Özen OCAKOĞLU
Marketing Türkiye
Genel Yayın Yönetmeni

Kriz Sonrası Piyasalar ve Krizden Çıkışta Markanın Rolü

Her marka savaşçı değildir!
"Burada hiçbir şey yapmadan niçin duruyorum? Biraz daha yaşlanmayı mı bekliyorum? Eğer harekete geçmezsem zaten hiçbir zaman yaşlanmayacağım, ölüp gideceğim. Durma, bir şeyler yap!"

Xenophon M.S. 9.YY

2008'in son çeyreğinde, o güne değin çok uzakta olduğunu düşündüğümüz krizin ilk kıpırtıları bazı sektörleri hafiften vurmaya başlamıştı. İşin boyutlarını ve hangi sektörleri ne ölçüde etkileyeceği pek de malum değildi. Öyle ya, hem bizden uzaktaydı hem de davulun sesi uzaktan pek de rahatsız etmiyordu. Peki, ne olmuştu da, bu olan her ne ise küresel boyutta bir krizi tetiklemişti?

Anlaşılmaz bankacılık terimleri, anlaşılmaz anlatımlarla ortalıkta savrulurken, krizin asıl nedeninin yanlış "finansal yapılanmadan" kaynaklandığı açıklandı. Mortgage'den, kaldıraçlamadan, kötü kredilerden ve daha pek çok gerekçeden söz edildi duruldu. Oysaki bence o kadar derin ve anlaşılmaz anlatımlara pek de gerek yoktu. "Finansal yapılanmanın yanlışlığı" deyince benim aklıma çok daha kolay anlaşılır bir örnek geliyor.

Maslow Bu İşi Çok Önceden Çözmüş!

İnsan ihtiyaçlarını sıralayan ünlü psikolog Maslow'u hatırlayarak başlayalım. Neydi ihtiyaçlar hiyerarşisinin ilk basamağındaki gereksinimimiz? Elbette fizyolojik olanlardı. Yemek yemek, su içmek, örtünmek ve barınmak bu kategoriden ihtiyaçlardı. Demek ki, insanoğlunun ihtiyaçlar sıralamasında başını sokacak bir evinin olması gerekiyor. Baştan bu ihtiyacı karşılayacak derme çatma da olsa bir ev yapılıyor, içine girilip oturuluyor. Ancak bir süre sonra rahat durmuyor ihtiyaçlar sıralamasındaki ikinci basamağa geçiliyor ve "Güvenlik" istiyor. Bu ihtiyacın karşılanması için sosyal güvenlik sistemleri icat edilmiş olsa da insanoğlu bireysel girişimlerde bulunuyor.

İşte o barınmak için yaptığı evin ikinci katını, üçüncü katını ve zaman içinde dördüncü katını bile çıkıyor. Oysaki derme çatma atılmış hatta birinci katı bile taşıyamaz kolonlar bu baskıya dayanamıyor ve yıkılıveriyor. Ortada artık ne barınmak için inşa ettiğiniz "kondu" ne de onu inşa etmek için yatırdığınız belde kalır. İşin sonunda el elde, baş baştadır.

İşte küresel krizi başlatan da kat üstüne kat çıkan insanoğlu gibi "çok kaldıraçlı finansal yapılandırmayı" müthiş bir buluş gibi bankacılık sistemine armağan edenlerin daha çok para kazanma hırsıdır.

MÜSİAD

Şimdi hem sistem, hem yapılandırılmış finans kaynakları ve beraberinde pek çok sektör bu yıkıntıların arasında. İşin en acı yanı da kağıt üstünde gözüken bu durumun gerçek yansıması. Önce tekstil ve bağlantılı yan sanayileriyle sonra da otomotiv ve onun yan sanayilerine güçlü ilk dalgalar vurdu. Şık odaların pahalı masalarında açılan kocaman tablolarda görünen oranların karşısında gerçek bir işletme ve bu işletmelerde çalışan gerçek insanlar vardı.

Çözüm, Krizi Reddetmek Değil Sahiplenmektir

Krizin uzmanları henüz şiddeti maksimize olmamış ilk dalgaların geldiğini söylüyorlar yani tusunami etkisi yapacak ölümcüller henüz yolda. Dibe vurmadan yüzeye çıkamayacağımızı artık pek çok deneyimden sonra hepimiz biliyoruz. Önceki krizlerde dibe hızlıca inmiş ve o hızla da bir "V" yaparak dışarı atmıştık kendimizi. Oysaki şimdi dibe doğru inişimiz pek hızlı olmasa da en derine vardığımızda bir keskin "V" yaparak çıkamayacağız. Bu krizin simgesel harfi yatay çizgisi epey uzun bir "U" harfi olacak gibi gözüküyor. Evet dibe ineceğiz ama uzun bir süre dipten gitmek durumunda kalacağız. Bana göre içinde bulunulan durumdan çıkmanın tek yolu, fiili durumu kabullenmek ve neler yapılacağına dair bir vizyon oluşturmaktan geçer. Bu nedenle de krize daha yakından bakmak ve fırsatları görmek gerekir.

Önce Etkilenen Önce Çıkacak, Yeter Ki Hazırlıklı Olun

Bu söylemim bir kehanet değil. Krize önce giren ve ne yapacağı konusunda herkesten önce ve çok düşünenlerin krizden erken çıkması beklenendir. Bu nedenledir ki öngörülü şirketler kriz senaryoları yazmakta, A'dan Z'ye de çözüm için planlar yapmaktalar. Hepimizin çok iyi bildiği gibi, kasların güçlenebilmesi için idmanlı olmak şart. Bu kural vücut kasları için geçerliyken neden beyin kaslarımız için de geçerli olmasın? Küresel krizin kurumu illaki derinden sarsıyor olması gerekmiyor. Hazır olmak krizi ve etkilerini durdurmuyor ama en azından etkinin şiddetini azaltıyor. Güçlü olmak ise verilen kararların sağlıklılığından isabetine kadar her şeyi doğrudan etkiliyor.

Krizin Yarattığı Fırsatları Ne Zaman Görürüz?

Aslında ne tuhaftır ki hiçbir senaryo kriz sonrasında oluşacak piyasalara ilişkin net bir şey söyleyemiyor. Tıpkı krizin boyutlarına ilişkin bir şey söylenemeyeceği gibi! Geçtiğimiz günlerde, ülkemize, krizin başlangıcından beri doğru tahminleriyle iç karartan ABD'li ünlü ekonomist "kriz kahini" Nouriel Roubini geldi ve yeni kehanetlerde bulundu. Rubini, geçen yıl ortasında küresel finansal sistemde dibi görmeye 12 basamağın kaldığını söylemişti. ABD'deki mortgage krizini birçok ekonomistten önce öngören Roubini'nin 12 basamak teorisi kendini gerçekleşirirken söylediği gibi, "Krizi oluşturan Amerikanın olgunlaşmamış mortgage piyasası değil, olgunlaşmamış finansal sistemleridir." Sonuç, düzeltilmesi gereken sektörel düzenlemeler değil, budan böyle aynı sorunları yaşamamak için yapılması gereken finansal sistemlerin iyileştirilmesidir.

Prof. Rubini, kendi kehanetini oluştururken öngördüğü zamanki kriz derinliğiyle şimdiki arasında uçurumlar var. İşte tam da bu nedenden ötürü hangi sektörlerin ve şirketlerin ne kadar etkileneceği öngörülemiyor. Örneğin Ocak 2009 itibariyle Otomotivin Sektörünün yüzde 38 ekside olduğunu, bunun da giderek artacağı öngörülmekte. Aysbergin en tepesinde Otomotiv Sektörü gözüküyorsa da otomobilin diğer tamamlayıcı aksamları ve yedek parçalarına ilişkin sektörün görünen yüzde 38'den daha fazla etkilendiğini söylemek mümkün. Ya tekstil, ya beyaz eşya, ya lüks tüketim diye adlandırılan ürünlerde neler oluyor henüz bilmiyoruz!

Peki, Hiçbir Şey Yapmadan Bekleyecek Miyiz?

Elbette hayır! Farklı sektörlerin üst yöneticilerinden edindiğim izlenimler her birinin bulundukları durumdan en kısa sürede çıkmak üzere sektörlerine uygun çok farklı yöntemleri denemeleri. Bu ne demek? İş erbabı pek çoklarının bu kriz işine kafa yorduğu sonucunu çıkarabiliriz. Çaba ekonomik çarkları da çevirecektir. "Durma durgunluğun bir parçası olma" diyen Basın Reklam Platformu'nun iş dünyasına çağırı yaparak hazırladığı kampanyasında vurgulandığı gibi "durmamak" krizin çözümünde en etkin çare. Olumsuzlukları sıralamak kolay, zor yanı ise neler yapılacağının öngörülmesi ve bu öngörüye göre her ne kadar kişisel motivasyonlarımız yitirsek de durmamaktır.

Kriz Öncesi, Esnasında ve Sonrasında Yapılacaklar

Aslında kriz öncesinde, esnasında ve sonrasında yapılacakları anlatan, her kuruma,

sektöre iyi gelen bir reçete, bir acil yardım kiti maalesef ki yok. Böylesine bir beklentide olmak, kanser için aspirin önermek gibi olacak. Ancak her koşulda acil durumlarda "camını kır kullan" mealinde yazılabilecek olanları sıralayalım.

Krizin Öncesi Yapılacaklar

- Kriz geldi, geliyor, gelecek söylemlerine fazlaca itibar etmemek; dedikoduları dinlememek ve asla üretilmesine, büyümesine katkıda bulunmamak.
- İş yapma motivasyonunu yitirmemek, her güne yeni bir başlangıç olarak bakmak.
- İş yapmaktan korkmamak, zaten baştan öngörülen yatırımlara piyasanın da nabzını tutarak devam etmek.
- "Bana bir şey olmaz" diyerek tehlikeli bir özgüven sergilememek, gereksiz girişimlerde bulunmamak ve sağlam bir pozisyon almak.
- Dereyi birlikte geçmek durumunda olduğunuz yetişmiş insan kaynağını gereksiz korkularla telef etmemek, yeni yetenekler kazanmaları için desteklemek.

Kriz Esnasında Yapılacaklar

- Liderlik iş dünyasının hiçbir döneminde bu kadar önemli olmamıştı. Krizde de liderliğin önemi giderek artacak. Hem liderliğin önemini hem de kriz döneminde yetişmiş insan kaynağının kaybedilmemesi gerektiği tezimi desteklemesi açısında tarihten bir liderlik örneği verelim:

"Yönetim bilimciler 2000 önce yazılan ve liderliği sistematik bir biçimde ele alan en iyi yönetim kitabının Xenophon'un Kyropaidadaia'sı olduğunu kabul ederler. Hikaye şöyle: Xenophon, M.Ö. dördüncü yüzyılda erkek kardeşini öldürerek İran tahtına geçmek isteyen Genç Cyrus'un, 10.000 kişiden oluşan Yunan ordusunda bir askerdir. Cyrus, iyi eğitim görmüş birlikleriyle kardeşinin üstün gücünü kırabileceğini ve tahtı ele geçirebileceğini düşünüyordu.

Başlangıçta işler iyi gitti, ancak İran'daki büyük bir meydan savaşında Genç Cyrus öldürüldü. Yunan generalleri, teslim konusunu görüşmek üzere saraya davet eden İranlı komutanlar, tamamını katlettiler. Yunan ordusu lidersiz, düşman güçleriyle sarılmış bir durumda ortada kalır. Xenophon, Karadeniz'e dönmek için inanılmaz bir mücadele verir ve bunu da bir kitap yazarak anlatır. Bu imkansızlıklara yapılan ünlü yürüyüşün beş ay sürdüğünü, bütünüyle cesaret, doğaçlama, disiplin, özveri ve liderlik öyküsü olduğunu yazar.

Mutlaka Birşeyler Yapılmalı

Yunan generallerin öldürülmelerinden sonra karargahta kargaşa ve korku egemen olur. Yönetimde kimse yoktur ve kimse ne yapılması gerektiğini bilmiyordur. Xenophon bu durumda kendine şu soruyu sorar: "Burada hiçbir şey yapmadan niçin duruyorum? Biraz daha yaşlanmayı mı bekliyorum? Eğer harekete geçmezsem zaten hiçbir zaman yaşlanmayacağım, ölüp gideceğim!" Bunun üzerine karar verir ve kader arkadaşlarına ne yapılması gerektiğini anlatır. İkna edici bir konuşma yapar, diğer askerler tarafından da komutan olarak seçilir. Harekete geçmemek için asla bir neden olamaz. Ne kadar güç ve tehlikeli de olsa yapılması gerekeni yapmak zorundadır. Xenophon kendi kendine "Durma, bir şeyler yap!" der. Önce o harekete geçmeye hazır olduğu için de diğer askerler tarafından lider olarak kabul edilir.

Dört Temel Nokta

Xenophon komutanlığa getirildikten sonra yeni generalleri bir araya toplar ve onlara liderlikle ilgili dersler verir:

- Çevrenize örnek olun. Siz cesaret göstermezseniz adamlarınız korkak davranacaklardır. Siz düşmanla savaşmaya hazır olur ve askerlerinizi de görevlerini yapmaya çağırırsanız, çaba göstereceklerinden ve sizin gibi davranacaklarından emin olabilirsiniz.
- Siz herkesten daha yiğit olmalısınız. Zor işleri yapmak ilk önce sizin göreviniz olacaktır.
- Kontrolü ve disiplini elden bırakmayın. Kimse kontrolü ele almazsa asla yararlı bir şeyler yapılamaz.
- Askerlerinizin olumlu düşünmelerini sağlayın. Herkesin başarılı olmak için kendisinin ne yapması gerektiğini düşünmesi gerekir, aksi halde "Bana ne olacak?" düşüncesi harekete geçmeyi güçleştirecektir.

Liderlikle İlgili Sekiz Evrensel Yasa

Liderliğin sekiz yasanı şöyle sıralayabiliri: Beklentilerinizi açıklayın; benzersiz bir kararlılık gösterin; olumlu sonuçlar bekleyin; görevi kendinizden üstün tutun; göz önünde olun; mutlak bir dürüstlük gösterin; kaynaklarınızı tanıyın ve elamanlarınızı gözetin.

Xenophon da bu sekiz ilkeyi uygulamış ve askerlerden biri yakındığı zaman da örnek davranışlar göstermiş.

Atından atlamış, askerin elindeki kalkanı almış ve yavaşladığı için onu yürüyüş kolunun dışana atmış. Xenophon yürüyüş temposunu belirlemiş ve diğer askerlere cesaret verici sözler söylemiş. Yunan birliklerinde atlı asker olmaması nedeniyle askerlerden bazılarının cesareti kırıldığında Xenophon onlara, yüz yıllar sonra General George S. Patton'un kendi ordusuna söylediği sözleri hatırlatmış: "Savaşlar silahlarla yapılabilir ama insanlarla kazanılır." Günümüz liderlerinin de krize karşı mücadelede çalışanlarıyla birlikte olacağı gibi…

• Tarihten bugüne dönersek; Pazarda neler olduğuna dikkat kesilmek, ilgili sektörlerdeki olumlu, olumsuz hareketleri gözlemlemek.
• İyi yapılan her işi daha iyi yapmaya özen göstermek, vasat olanları iyileştirmek.
• Sektörünüzde rakiplerinizin sahip olmadığı ya da yapamadığı bir niş alanı bulmak ve bu alana asılmak.
• Şirketinizin yapabileceklerini elde bir tutup, şirket yeteneklerini kullanarak yapabileceğiniz farklı bir alanı da üretim hattını sürece katmak.
• Yine şirket yetenekleriniz içinde yer alan ve kriz nedeniyle ortaya çıkmış olan bir ihtiyacı tespit etmek ve bu ihtiyaca yönelik ürünler tasarlamak.
• Rakiplerinizden daha farklı olmak için işinize 360 derecelik bir perspektifle bakmak ve bunun için çalışanlarınızın performansını arttırmak.
• Kriz sürerken iyi hizmeti uygun koşullarda verenlerle kaliteli malı doğru fiyatlandıran ve pazarda ikinci olanlar öne çıkacaklar.
• Lider markanın gerisinden gelen, rekabette fiyat avantajını kullanan markalar kriz döneminde de fiyat politikalarını değiştirmemeliler.
• Unutmayalım ki tüketicilerinden kriz fırsatçısı sabıkasını yiyenler, krizden sonra yine onlar tarafından cezalandırılacaklar.
• Pek çok markayı aynı portföy içinde taşıyan şirketlerin de tüm markalara yatırım yaparak krizden çıkması olanaklı gözükmüyor. Bu nedenle de kurumlar pazardaki güçlü savaşçı markalarına yatırım yapmalılar.
• Savaşçı marka, güçlü markadan farklıdır. Rakibin ve satışın hırçın ataklarına dayanıklıdır. Marka olmasına rağmen fiyat indirimi yapabilir, promosyon olarak verilebilir ve bütün bu süreçte ne itibarından ne de tüketicideki algısından herhangi bir şey yitirmez.
• Daha kırılgan ve pazarda güçlü rakiplerin olduğu markayı yormamak ve kriz süresince geriye çekmek.
• Tüketiciler memnun olmadıkları ürün ve hizmetleri değiştirme konusunda kriz gerekçesinin ardına sığınacaklar. Gerekçeleri kriz olacak ama zaten değiştirmek istedikleri için bunu kullanacaklardır. Değiştirilenlerden olmamak için müşterilerinizi her zamankinden çok memnun edin. Buna örnek olarak, son dönemde bakımsız taksileriyle saygısızca hizmet veren taksi durakları yerine, işten çıkarıldıkları için korsan taksicilik yapanlardan hizmet alınma oranının artmış olması verilebilir. Korsan taksiler temiz ve bakımlı araçlar, üstelik ticari plakalı da değiller. Makam otomobili gibi kullanılabilir ve daha da ucuza hizmet alınabilirler. Ulaşımda sürekli taksi kullananlar bu olanağı sıklıkla değerlendirmekteler.
• Ve krizde görülebilir, ölçülebilir ve de başarılabilir bir hedefe odaklanarak çalışmak, çalışmak ve de çok çalışmak gerekir.

Kriz Sonrasında Yapılacaklar

Eğer kazasız belasız ya da küçük hasarlarla krizi aştıysanız öncelikle sizi kutlamak gerek. Bilmelisiniz ki şimdi eskisinden çok daha güçlüsünüz.

• İdmanlı bir beyin yeni olanakları görme ve değerlendirme konusunda çok duyarlıdır. Bu nedenle kriz esnasında olduğu gibi kriz sonrasında da ortaya çıkan ihtiyaçların karşılanması konusunda doğacak ihtiyaçları öngörerek yeni iş alanlarına yatırım yapmak uygundur. Örneğin internet mecrasının yükselişi bu alanda yatırım yapılabileceğini gösteriyor. İnterneti kullanarak işin daha hızlı geliştirilebileceğini de burada söylemeliyiz.
• Marka olmak demek, bir vaade bulunmak demektir. Açıklarsak, ürünü ya da hizmeti her satın aldığınızda her defasında aynı kalitede alacaksınız demektir. İşte bu nedenden ötürü de krizde marka ürün ve hizmetlerin, paranın doğru harcanması ve sürprizlerle karşılaşılmaması düşüncesiyle tercih edenleri daha çok olacaktır. Marka vaadinizi koşullar ne olursa olsun unutmamalısınız.
• Kriz bazı iş kollarında daha güçlü hissedildi. Bu sürece dayananlar da olacak dayanamayanlar da. Dayanamayacağını hissedenler için önerim kendisi gibi şirketlerle iş ve stratejik ortaklıklar yapmaları.
• Yine krizin etkilediği iş kollarında kriz sonrasında güç birliklerinin yapılması gerektiğini düşünüyorum. Bu birlikteliğin adı ortaklık da olabilir. Bu türden birlikteliklerde güçlü yanlar ortaya çıkarılırken, güçlendirilmeye açık alanlar ortaklığın himayesinde yürütülebilir.

- Rakipler artık küresel ve neredeyse fabrikalarımızın, işyerlerimizin bahçelerine konuşlanmış bizi izliyorlar. İşte bu nedenden ötürü ikili ortaklıkların yanı sıra çoklu ortaklıkların da gündeme geleceğini düşünmeliyiz.
- Artık sadece üretmek için değil süreci yönetmek için de konsorsiyumlar oluşturulmalı. Teslimat, satış sonrası bakım, onarım i ve lojistik hizmetleri bir arada verildiğinde rekabette küresel rakiplere karşı ciddi bir avantaj sağlayacaktır.
- İnternette yeni bir araştırma tekniği olan Crisismeter'da yapılan bir araştırmada ilginçtir ki, krizin ülkeyi daha çok (yüzde 64), Türk insanını daha az (yüzde 31) etkileyeceğini düşündüğünü gösteriyor. Yine krizin bir sonucu olarak büyük satın almaların (yüzde 21 mobilya, yüzde 15 beyaz eşya, yüzde 4 kutlu günlerde hediye) azaldığını gösteriyor. Peki neden vazgeçemiyoruz? Artışta olanlar: Yiyecek içecek (yüzde 15), Kitap DVD - CD (yüzde 13) ve giysi (yüzde 4) oranında artıyor. DVD ve CD'nin artışı ilginç gelebilir ancak bu Türk insanının evinde daha çok zaman geçirdiğinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir.
- Bu sonuçlar değişen tüketici davranışlarını ortaya koyması açısından önemli. Evde geçirilecek zamanı keyifli kılacak ve dostların daha az para harcayarak birlikte zaman geçirecekleri yeni teknolojik ürünler kriz sonrasında bir fırsat olabilir.
- Kapanan eski pazarlar yerine yeni pazarlar bulmak. Mobilya sektörümüz Çin'den sonra en çok nüfusa sahip Hindistan'daki mobilya talebini karşılamak üzere çalışıyorlar. Krizden en çok etkilenen mobilya sektörümüz için deniz henüz bitmedi.

Neden Önce İletişim Kesilir? Kesmeyin!

Kriz söylemleri başladığında önce harcamadan sayılan pazarlama yatırımları kesilir. Oysaki kendi içine saklanmak, gözükmemek anlamına gelen bu davranış bazı kurumlar için ölümcül sonuçlar dahi doğurabilmekte. Dikkat ediniz krizde iki tür kuruluş iletişim yapmaya devam eder. Birincisi gerçek markalar ki daha önce yaşadıkları krizlerden reklam yapmaya devam etmeleri gerektiğinin dersini çıkardıklarından. Öyleyse neden daha güçlü markaların gittiği güvenli yoldan gidilmez de bilinmeze yelken açılır?

Reklam yapmaya devam eden diğerleri ise kriz ortamının yarattığı daha uygun koşullarda reklam yapabilme olanaklarını kullanarak pazarda at koşturanlar, tüketicide talep yaratanlar. Yeni ürünlerini, var olan eskilerini öne çıkarmayı bu dönemde agresif bir biçimde yapan bu akıllı markalar raflardaki yerlerini almakta gecikmezler. Çünkü onlar tüketiciler tarafından zaten talep edilirler. Krizde öne çıkmak işlerin iyi gittiği diğer zamanlardan daha kolaydır. Bu avantajı kullanmak iyi olur!

Son Söz

Krizin, yapılandırılmış finansal ürünlerden kaynaklandığını yazının en başında söylemiştik. Demek ki, krizin çıktığı noktaya daha dikkatli bakmak gerekecek. Yeni dünyada "yeni kapitalizm" gibi, içinde daha çok kapitalizmin reddettiği sosyalizm bulunan bir dünya düzeninden söz ediliyor. Hem de bu kavramın kapitalizmin de krizinde doğduğu ülkede söylenmesi daha da manidar. Bu arada gelişmiş ülkeler önümüzdeki günlerde "reformize edilmiş kapitalizmi" konuşacaklar. Bakalım "kapitalizmin reform görmüş hali" neye benzeyecek?

Bütün bunların ışığında gelecek günler yeni bir bankacılık düzenine gebe. Biraz hayal edersek; dünyanın herhangi bir yerindeki herhangi bir banka yeniden yapılandırılmış finansal ürenler ürettiğinde bunu sisteme bağlı tüm bankalar görecek. Hiçbir banka bir kez daha bu kadar umutsuz bir duruma düşmek istemeyeceğinden, hayal edilen "Dünya Finansal Network'ü" uygulamaya girecek. Dolayısıyla tüm dünyada aynı biçimde uygulanan yasa ve uygulamaları beklemek de hayalcilik olmayacak. Belki de çözüm, bütün bunların sonucunda finansman yönetimi açısından her alandan daha hızlı bir bütünleşme sağlanacak.

Kriz sonrası hepimizi yeni fırsatlar bekliyor olabilir, mesele bugünden o günleri hayal etmekte ve kaynakları olabildiğince doğru kullanarak ayakta kalabilmekte. Yoksa tüm hayallerimiz serap olabilir...

Abdullah BOZGEYİK
Bağımsız Danışman

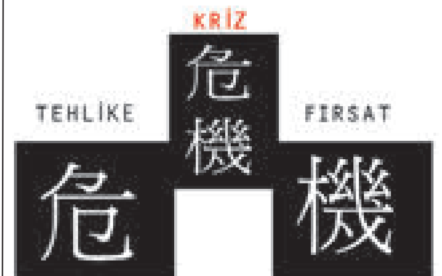
Bu Krizi de Yöneteceğiz ve Krizden Çıkacağız

Ülkemizde yaşanan olumsuz birçok örnekten dolayı "Kriz" kelimesi adeta kullanılmaktan dahi kaçınılan bir kelimeye dönüşmüş durumda. Ne yazık ki, "Kriz yönetimi" ise pek de bilinmiyor. Çeşitli krizler yaşandığında, yani çoğunlukla iş işten geçtikten sonra krizleri yönetmeye çalışıyoruz. İlk iş olarak da kriz masası kuruyoruz. Ne yazık ki sadece bunu yapmakla da başarılı olmak mümkün olmuyor. Başarılı olmak için kriz öncesi hazır olmak ve kriz anında ne yapacağını bilmek lazım. Bu nedenle krizde veya sonrasında harekete geçmek yeterli değil. Çünkü çoğunlukla zaten iş işten geçmiş olabiliyor. Lütfen dikkat! bu yazı bireyler, firmalar, organizasyonlar, belediyeler, hükümetler hatta devletlerle ilişkisel kurgudadır. Bu düşünceden hareketle yazı bütünsel yaklaşımla "Krizler ve Kriz Yönetimi" konusunda krizlerin yönetilebileceği bakış açısı ile "İnovasyon" örneklerini kapsar niteliktedir. Sonuç olarak bu yazı ile belki hemen olmasa da farkındalık ve değişim, dahası kişisel ve toplumsal tutum ve davranışlarda olumlu yönde farklılık yaratmak sonucu krizleri yönetme konusunda bilinçlendirme amaçlanıyor. Bu nedenle yazı içeriğindeki sorulara cevaplarınız önemli.

Birinci Bölüm

Kriz eskiden sadece "Beklenilmeyen ve önceden sezilemeyen" diye tanımlanırdı. Bakış açısına göre farklılaşmakla birlikte kriz denilince finansal nedenlerden dolayı ortaya çıktığı varsayılan "ekonomik kriz" ilk akla geliyor. Kriz kelimesinin kökeni Yunanca "krisis" kelimesinden gelmekte. Kriz, Çincede ise "fırsat" ve "tehlike" kelimelerinden oluşmaktadır. Önceleri kriz kelimesi bize Sinir veya Kalp krizini, körfez savaşı sonrası ise Körfez krizini hatırlatıyordu. Globalleşmenin de etkisi ile Asya, Rusya, Ekonomik, Döviz, Yönetim krizi v.b. krizler ortaya çıktı. Doğal afetlerle ilgili krizlere, Japonya gibi alışık değiliz. Yönetim konusunda ise genelde merkeziyetçi, gelişmeye, dünyaya kapalı, emir komuta zinciri ile yönetilmeye çalışılan şirketlerimizin çokluğu ve yönetimlerinin krizleri örtbas etmeleri veya farkına varmamaları nedeniyle yönetimsel krizleri pek tanımıyoruz. Oysa kriz; yaşantımızda ve iş hayatında ölüm veya vergiler kadar kaçınılmazdır.

MÜSİAD

Kriz(ler)in Nedenleri

"Yönetimsel problemler, yolsuzluklar, kayıt dışı ekonomi, kara para, vergi sistemi, kaynakların etkin kullanılmaması, doğru yönetilmeyen kamu kuruluşları kadar sadece içeride büyüyen özel sektör, yanlış teşvikler, dış ve özel sektör borç yükü, yatırımsız kazanç peşinde olma, faaliyet dışı gelirlerden dolayı karlılık, istikrarsızlık, yoksulluk ve eğitimsizlik" sayılabilir.

Şirketler açısından bazı kriz nedenleri ise: "Kendini, rakibi, ürünü, sektörü tanımama, takip etmeme, trendleri, müşteri talep, öneri ve şikâyetlerini dikkate almama, kaynak (sadece materyal veya sermaye değil, insan ve entelektüel sermaye gibi) ayırmama veya israfı, yerel, bölgesel ve global rekabetin farklılığını kavramama, değişiklikleri yapmama, değişim, gelişim ve yeniliklerden uzak durma, her şeyin geçmişte olduğu gibi kaldığını düşünme, eski iş yapma yöntemlerini güncellememe, güne uygun hale getirmeme, yeni ekonomiyi anlamama, yeni yöntemler ve araçlardan (yeterince) yararlanmamak, iş yapış yöntemleri, teknolojiden uzak olmak, inovasyondan yararlanmamak, etik olmamak, toplumsal ve bireysel yaklaşım olarak" sıralanabilir.

Çok genel hatları ile şu konularda krizlerimiz var; "1- İşsizlik ve İstihdam sorunu, 2- Pahalılık, 3- Yaşam standartlarının gittikçe düşmesi, 4- Etik değerlerden uzaklaşma, 5- Göç, 6- Yatırım yapmanın güçlüğü, 7- Özelleştirme yap(a)mama (Doğru ve etkin…), 8- Yönetimi tabana yay(a)mama.

Yazı içeriğinde konunun çeşitli boyutlarına değiniyorum. Ama lütfen dikkat kitaplarımda da belirttiğim gibi yazdıklarım; "bir prospektüs veya reçete" değil. Hazır reçetelere de güvenmeyin. Kitaplar da bir ağrı kesici veya antibiyotik değil. Doktorların ilaçların bilinçsiz kullanımı konusunda bizleri uyardığı gibi, danışman ve akademisyenlerin de kitaplar ve yöntemler konusunda kendi sorunlarını kendileri çözmeye çalışan kişileri uyarması gerektiğini düşünüyorum". Bu nedenle yazı içeriğinde tüm sorulara cevaplar yok. Çünkü yönetimsel veya teknik problemlere o kapsamda çözümler gerekiyor ki bu da yöneticilik ve danışmanlık kapsamındadır.

Başlangıç için bazı sorulara cevaplarınız önemli. Lütfen şu sorulara okuduğunuz an kısaca kendi cevabınızı verin. Sizce, Kriz ne demek? Kriz var mı? Siz, firmanız ve ülkemiz etkileniyor mu? Krizler yönetiliyor mu? Yakın gelecekten umutlu musunuz? Cevaplar için teşekkürler.

Kriz yönetimi (KY) çok boyutlu bir yönetim şeklidir. Krizin evreleri olarak: "Kriz öncesi devre, Uyarı sinyalleri, Müdahale (Çözüm/Çözümsüzlük), Akut vaka, Kronikleşme, Kriz sonrası etkiler" sıralanabilir. Kriz dönemleri olağanüstü dönemlerdir. İlk tepki şaşkınlık ve umursamazlık olabilir. Sonrasında durgunluk belirginleşir ve kontrol kaybedilir, artık kaos ortamı hüküm sürmekte ve eski yöntemler ise işe yaramamaktadır. Krizin başlangıcında acilen durum tespiti ve düzenlemeler yapılmalı, önlemler alınmalı. Kriz döneminde teknoloji, ilişkiler, bilgi, İK, iletişim, koordinasyon, motivasyon, sinerji, YBS, deneyim transferi ve kurumsal disiplin önemli. Krizle mücadele önemlidir. Kriz, baskı altında tutulabilecek, ihmal edilecek, talimatla sona erecek, yöneticinin hatta bakanın kızması ve karizması ile yola gelecek bir şey değildir. Krize karşı başarı ancak "gerilla" yöntemiyle sağlanabilir.

Nedenleri ortadan kaldırmadıkça krizin üstesinden gelemeyiz. Olayların nedenlerinden daha çok etkileri ve sonrasında ne yapmak gerektiğine yoğunlaşmak ciddi bir yanlıştır. Etkisi sadece belirli kesimleri (yönetilenleri) etkilediği sürece krizin yönetimlerce önemi olmayabilir, masrafları kısar, çalışanları işten çıkarır, hatta şirketi küçültür ama kendi maaşlarına zam yapmayı düşünebilirler. Bu ise krizleri derinleştirir.

Kriz ne yazık ki günümüzün yalın gerçeği olarak karşımıza çıkıyor. Kriz konusunda birçok yazı okumuş, belki eğitim almış direk veya dolaylı etkilenmiş olabilirsiniz. Eğer yaşanan global krize rağmen size "Kriz" uğramadı diye söylüyor veya düşünüyorsanız krizin etkilerinin ne kadar kapsamlı olduğu, bazen hemen ama genelde bir süreç dahilinde etkilerini gördüğümüzü, krizden bu nedenle hiç kimse, firma, kuruluş, organizasyon hatta ülkelerin muaf olmadığını tüm dünya örnekleri ile yaşadığımızı hatırlatmak isterim. Buna rağmen hala krizin olmadığı düşüncesinde iseniz bunun algısal bir sorun olduğunu, birleşik kaplar yasasının geçerli olduğunu hatta üzülerek de olsa krizin etkilerinin gerçek anlamda farkında olmama durumunun söz konusu olabileceğini belirtmek isterim. Düşünceniz firma olarak krizin olmadığı yönünde ise;

"Mali yapımız güçlü, kurumsallaştık, bize bir şey olmaz, kriz Amerika ve Avrupa için var ama bizim işlerimiz yolunda, bizde sadece güven krizi var, fiyatlar düştü, maaşları her ay düzenli ödüyoruz, satışlarımızda sorun yok, bu konu (kriz) bizim dışımızda, olayın siyasi yönü var, muhalefet veya iktidar için kriz var veya yok, ya da bizim krizimiz birilerinin işine yarayacağı için onlar çıkarıyor" bile diyebilirsiniz. Ne yazık ki konu bu kadar basit değil. Yaşanan bu kriz öncekilere benzemiyor. Tüm ezberleri bozdu. Dip falan (Şubat sonu itibarı ile) görülmedi. Daha kaç dalga ile vuracağı da şimdilik belli değil. Bu nedenle kriz yönetiminden haberdar olmak ve kullanmak önemlidir. Çünkü sıradan bir firma (KOBİ) olsanız da, Türkiye'nin önemli firmalarından biri de olsanız kriz yönetiminden haberdar olmanız gerekiyor.

Bu yazım çok genel hatları ile "Kriz, Kriz Yönetimi ve Krizlerden Çıkış Yolları - İnovasyon- sürecini kapsayan" nitelikte olacak. Yazının ilerleyen bölümlerinde çeşitli düşünceler açığa çıkacak ve farkındalık belirginleşecek. Bunun için sizin de katkınız önemli çünkü sizin katılımınız ile bu yazıda klasik tek kanaldan bilgi aktarımı yerine etkileşim ile iletişim başarısı artacak ve ortak sonuçlar belirginleşecek. Sanırım bu sayfaya kadar derginin "Ekonomik Kriz ve Dönüşüm" kapsamlı dosya içeriğinde çeşitli yazılar ve bilgilere göz atma fırsatınız oldu. Bu aşamada yazıda eğitimlerimde ve derslerimde denediğim bir yöntemi kullanmak istiyorum. Bunun için; yazımı okumayı bu aşamada bırakmanızı ve derginin içindekiler bölümü sayfasına yeniden bakmanızı ve sonrasında ise içerikten ilginizi çeken yazılara göz gezdirmenizi ve bunu derginin tümünde yapmanızı rica ediyorum. Bunu yapmanız sonrası ise aşağıdaki paragrafla yazıyı okumaya devam etmenizi rica ediyorum. Bu en fazla birkaç dakikanızı alacak sanırım. Böylece birinci bölüm bitti.

İkinci Bölüm

Sanırım içerikteki bazı yazılar ilginizi çekti. Bu işlemi yapmanızla sizin için dosya içeriğindeki kapsam belirginleşti. Dolaylı da olsa artık ilginizi "Ekonomik Kriz ve Dönüşüm" kapsamlı dosya konusunun geneline çekmiş olduk. Bunun küçük bir testini de birazdan yapacağız. Şimdi sizden aşağıdaki sorular kapsamında çok kısa da görüşlerinizi almak istiyorum. Bunun için aşağıdaki sorulara genel bilginiz ve bu dosyadan edindiğiniz izlenimlerle oluşturacağınız şekilde "kısa" kişisel cevaplarınızı verebilirsiniz. Bu aşamada "Bunun ne yararı olacak sanki? Nasılsa bizim ne cevap verdiğimizi duymayacaksınız" dediğinizi duyar gibiyim. Bu sorunuza cevabım yazımın ilerleyen bölümlerinde ama lütfen kopya çekmeyin. Lütfen kısa cevaplar verin.

- Sizce yaşanan finansal krizin yerel ve global boyutu ne(ler)?
- Krizi tetikleyen siyasi, iktisadi ve küresel dinamikler ne(ler)?
- Kriz döneminde ne yapalım, harcayalım mı, tasarruf mu edelim?
- Krizin arka planında ne(ler) var?
- Kriz döneminde ortaklıklar niye artar?
- Krizi toplumsal boyutu hakkında ne düşünüyorsunuz?
- Geçmiş 2001 krizi ve yaşanan 2008 krizi arasındaki fark(lar) ne(ler)?
- 2001 Krizinin sonuçları ne oldu? 2008 krizinin sonuçları ne olacak?
- Kriz sonrası piyasalar nasıl olacak?
- ABD Başkanı Obama'nın Paketinin "Radikal" Muhtevası ne(ler)dir?
- Kriz yaklaşımı ile Kamu Maliyesi ve Bütçe Değerlendirmesi nasıl olur?
- Özel Şirketlerin Borçları konusundaki düşünceniz ne(ler)?
- Küresel Ekonomik Krizi Fırsata Dönüştürebilmek mümkün mü?
- Hükümetlerin krize müdahale etme metotları sizce uygun mu?
- Finansal Krizin Türkiye'ye Etkileri hakkında ne düşünüyorsunuz?
- Kriz(ler) den Türk Şirketlerince Çıkarılacak Dersler sizce nelerdir?
- Küresel Finansal Sistemin Çöküşü ve Yükselişi size ne ifade ediyor?
- Küresel ekonomik krizde kredi derecelendirme kuruluşlarının rolü nedir?
- Küresel ekonomik krizde İstanbul'u finans merkezi yapmak sizce mümkün mü?
- Kriz sonrası Dünya ekonomisi ve Türkiye nasıl olacak?

Bu sorulara verdiğiniz cevaplar için teşekkür ediyorum. Bu sorulara verdiğiniz cevaplarla kişisel yaklaşımınızı sorgulamanızı ve dikkatlerinizi "kriz yönetimi" konusuna çekerek konuya ilgi ve farkındalığınızı artırmayı amaçlamıştım. Umarım katkısı olmuştur.

Sadece Ekonomik Kriz Mi Var?

Ne yazık ki; Ekonomik, Politik, Sosyal, Coğrafik, Bölgesel, Ulusal, Uluslar arası, Kişisel, Deprem, Doğal afetler, Sistemden kaynaklanan, Sistemli olarak yaşanan krizler var.

MÜSİAD

Oysa sadece ekonomik kriz olduğunu düşünen birey ve firmaların zaten yaşanan bu karmaşık krizleri anlaması, geleceğinin farkında olması veya yönetmesi mümkün olmuyor. Çünkü "tek suçlu ekonomik kriz ve ekonomide ise sorun yok" yaklaşımı hala kabul görüyor. Bu nedenle krizi derinlemesine yaşayan bireyler ya hiç dikkate alınmıyor ya da sadece pansuman çözümler sunulabiliyor. Firmaların feryatları ise daha yüksek sesten ve dernekler veya organizasyonlarca kolektif olabiliyor.

Unutmayalım, kriz; aile şirketlerini, kurumsal olmayan, hantal, teknolojiyi kullanmayan, çağın gerisinde kalmış şirketleri daha farklı etkiliyor. Şirketlerin yaşadığı krizlerin çoğunda stratejisizlik veya çoklu strateji gözümüze çarpmaktadır. Üstüne bir de kriz yönetimi bilmeme, uzun vadeli vizyon (buna bağlı olarak planlama), hedef ve amaç birliğinin olmaması krizleri derinleştiriyor. Krizlerde merkezi yönetimin, yöneticinin liderlik özelliği ve vizyonun şirkete geleceğe taşıyabilmesi önemli. Krize nasıl tepki vereceğini bilmeyen, kimlerin ne yapacağı belli olmayan ve görevi ile ilgili yetkilerini kullanamayan ve sorumluluklarını yerine getir(e)meyen ara yöneticilerle çalışan, çabaları koordine edemeyen, şirket içi bürokrasinin farkında olmayan, kontrolü kaybetmiş, sistemin hangi aşamada neler üretebileceğinden haberdar olmayan, hatta beklenilmeyene karşı hazırlıklı olmayan yöneticinin başarılı olma şansı yoktur. Ayrıca kurum kültürünün krizleri aşma konusunda yüreklendirici ve yönlendirici olması ve doğru kararlarla, uzun vadeli düşünerek yapılacak uygulamalarla pekiştirilmesi başarıyı beraberinde getirecektir. Gelecekte de var olmak rekabetin yoğun olduğu, teknolojinin hızla ilerlediği günümüz iş dünyasında sanıldığı kadar kolay değil.

Ülkemizde krizden bahsedildiği günün ertesinde birçok patron, üst düzey yönetici mevcut çalışanların bazılarını kriz bahanesi ile işten çıkararak aynı pozisyonlara daha nitelikli ama işsiz kaldığı için daha az talep eden adayları alma uygulaması ile yapıyor. Burada öne çıkan ise başlangıçta maliyetleri kontrol etme, bazı durumlarda "küçülme" uygulamasının arkasına saklanma ve bazı yöneticiler için biraz da patrona yaranmak, kendi konumunu veya günü kurtarmaya yönelik çabasıdır. Yöneticilerin çoğu krizi yönetmek yerine kısa vadeli hedeflere kazançlara odaklanıyorlar. Bu nedenle geçmişte ve günümüzde de yönetici diğer sektörü etkisi altına krize dahi ilgi göstermiyor. Kriz önce sektörü sonra kendisi de etkilendiğinde ise vakit çoktan geçmiş oluyor. Çünkü kriz adeta kanser gibi tüm vücuda yayılıyor.

Oysa kriz dönemlerinde krizi doğru tanımlamak, özelliklerinin farkında olmak, doğru planlama yapabilmek ve uygulayabilmek, kriz göstergelerini sektöre ve şirkete özel yorumlamak ve gerekli önlemleri almak, kurumsal kriz politikası ve yönetim becerisinin krizi aşabilecek bilgi donanımına sahip olması, doğru karar alabilmesi, erken uyarı sisteminin olması, etkin iletişim (halka ilişkiler dahil), doğru personel politikası izleme, müşteri taleplerini karşılama, şikayetleri çözme, sadece maliyetleri azaltma değil tüm kaynakları etkin kullanma, işbirliği yapma kişileri ve takımları verimli bir şekilde yönetme, gerekli yöntem ve tekniklerden yararlanma kısaca, krize karşı hazırlıklı olunması gerekiyor. Ayrıca kriz öncesi kadar kriz süresince ve sonrasında gerekli önlemleri almak gibi birçok detaya dikkat edilmeli kısaca, çok boyutlu düşünce ile krizleri yönetmek gerekiyor.

Kriz Döneminde Beklentiler ve Tespitler

- **Memur, İşçi, Emekli:** "İşimizi, maaşımızı kaybetmeyelim (veya azalma olmasın)."
- **Sendikalar ve Muhalefet:** "Krizden sorumlu aç gözlü firmalar (yöneticileri ve sahipleri) ve hükümettir. Hükümet ilk seçimde bunun hesabını verecek. "
- **Hükümet ve Kamu Kurumları:** "Enkaz devraldık. Kriz bizi etkilemez. Bizim durumumuz diğerlerinden farklı. Kriz bizim krizimiz değil. Muhalefetin de suçu var. Bizi zorluyorlar."
- **KOBİ'ler ve Çeşitli Sektörler:** "Destek paketi açıklansın, Hükümet üstüne düşeni yapsın. Üretimin durmaması gerek. Vergi indirimi, teşvik ve düzenlemeler yapılmalı. Maliyetleri (elektrik, doğal gaz vs) düşürmek gerek. Bizim kapanmamız büyük sorunları beraberinde getirir."
- **Özel Sektör Firmaları ve Dernekleri:** "İşler tüm dünyada kötüye gidiyor. Hükümet önlem alsın. İMF ile anlaşsın. AB'nin dediğini yapsın. Borçlarımızı ödesin. Bize kolaylıklar sağlasın yoksa işçi çıkarmak ve üretimi durdurmak zorunda kalırız. KOBİ'ler değil biz önemliyiz. Biz batarsak ülke biter."

• **Çalışan Kesimden Ortak İstek:** Hükümet hem bizim istediğimizi yapsın hem de açık vermesin, mali disiplini bozmasın. Büyüme durmasın. Fatura bize çıkmasın.

• **Öğrenciler ve 40 Yaş Üstü:** "Ortak istek: İş istiyoruz. Devlet memurluğu da, asgari ücretin yarısı da olur."

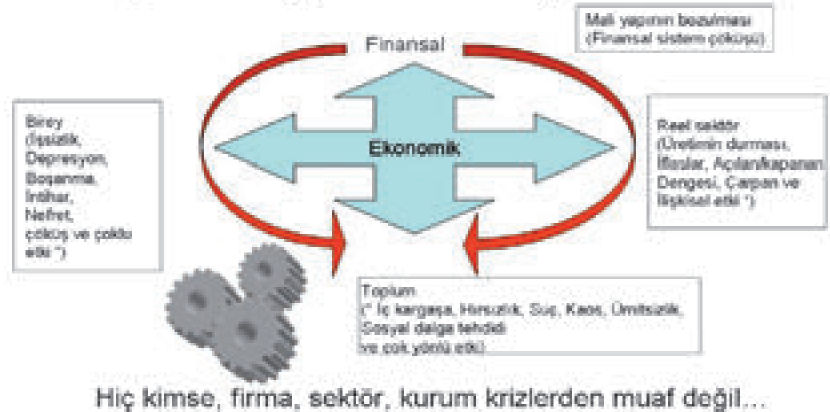
• **Yerel Yönetimler:** "Daha çok kaynak istiyor. Bolca proje ve genişleyen etki alanı üretiyor. Vatandaş ise yerel yönetimlerden çeşitli şekillerde yararlanmak ve yapılanlara göz yummasını istiyor olabilir mi? Aksi durumda nasıl oluyor da her seçim öncesi kaçak yapılarda inanılmaz artışlar oluyor, birçok kaldırım ve yol tekraren yapılıyor bunu açıklamak mümkün değil."

Sanki bu istek ve beklentiler bir çeşit durumu kavrama ve danışıklı dövüş gibi görünüyor. Bir taraf ister diğer taraf menfaat sağlar ve ödün verir durumu gibi. Kısaca durum; kriz konusunda nereden baktığınız ne kadar etkilendiğiniz ve çözümün yine bakış açınıza göre şekilleneceği yönünde oluyor. Oysa bu da başka bir sorun çünkü bir grubun krize çözüm önerisi diğer grup veya toplumun geneli için yeni krizler anlamına gelebiliyor. Örneğin; kemer sıkmak veya vergilerin artması ki kimse bunu istemez diye düşünebilirsiniz. Peki, nasıl oluyor da her kriz döneminde kemer sıkmak ve neredeyse her yıl vergilerin artması söz konusu oluyor? İdeal çözüm tasarruf ve israfı önleme ve dolaylı vergi yükünden kurtulmak için vergilerin tabana yayılması uygulaması olabilir mi? Sorgulamaya devam edecek olursak; 2008'in son çeyreğinde korku ve kaos her şeyi nasıl etkiledi? Ne oldu (Sebepler), Ne oluyor (Durum), Ne olacak (Muhtemel sonuçlar), Ne yapmalı? (Önlemler ve Çıkış yolları), Birey, firma, kurum, sektör, ülke…. Olarak yapılması gerekenler neler? Bu aşamada yapılacaklar ve uyarılar için model olarak; Durum inceleme, analiz etme kavrama, karar verme, uygulama, kontrol etme, revize etmek dahası En iyi senaryo, En kötü senaryo ve İdeal senaryo uygulamasını yapmak sonra ise geliştirilecek stratejiler doğrultusunda planlama yapmak ve planları uygulamak gerekiyor. Ayrıca her üç duruma/sonuca hazır olma yeteneği krizin etki şiddetini azaltma ve çözüme katkı payını artırma açısından önemli. Krizlerde "İnsan Kaynakları Yönetimi" uygulamaları öncelikli olmalıdır.

Etki Zinciri ne yazık ki "Kapalı döngüyü tetikliyor" ve birçok krizi ortaya çıkaran özellik taşıyor. Bu nedenle kriz yönetiminden yararlanmayı bilelim. Çıkış yolları için Birleşme ve Satın almalar (M&A), Kıyaslama, Dış kaynak kullanımı, Serbest (Freelance) ve Kısmı zamanlı çalışma, Esnek uzmanlaşma, Esnek üretim, JIT, Niş pazarlara yönelme, bazı sektörlerden çıkış stratejimizin olması ve Franchising işimize yarayacaktır.

Şirket krizlerinin bireyin sağlık krizleri ile ilişkisi konusunu incelediğimizde şaşırtıcı sonuçlara ulaşmaktayız. Şöyle ki; Kalp krizi (Kaybedilen bir ihale, rakibin ani atağı, birleşmesi, sizi sektörden silecek yeni ürün ve hizmeti), Hipertansiyon (Sürekli yüksek tempo), Stres (Değişimler ve bu değişimlerden yararlanamama, parçası olamama), Kolesterol yüksekliği (İçsel etkilerin zarar düzeyinde fazlalığı), Beyin damar hastalığı (Üst kademe ile yönetilenler arasında iletişimsizlik), Duygusal düzensizlik, karmaşa, çöküş (Ne olacak kaygısı, Güvensizlik), Beyin ölümü (İflas) şeklinde benzeşmektedir.

Buradan hareketle krizlerde bazı şirketler batarken krizi yöneterek "krizin fırsat yönünden yararlanın" ve "siz yükselerek çıkın" demek anlamlı oluyor. Unutmayalım; Krizler yapısı çürük, organizasyonu, yönetimi, üretimi çağın gerisinde kalmış şirketler için tehlikelidir.

MÜSİAD

Bu şirketler de krizlerde batarlar. Öte yandan yapısı güçlü, organizasyonu, yönetimi, üretimi dünya standartlarında olan teknolojiyi kullanan firmalar için krizler genelde fırsat demektir.

Dernek, Vakıf, Grup, Holdingler ve Organizasyonlar İçin Varoluş Nedenlerine Göre Kriz Tipleri

- **Doğal Felaketlerin Oluşturduğu Krizler** (Deprem, Yanardağ patlaması, Sel, Yangın, vs).
- **Endüstriyel kazalar** (Sızıntı, Patlama, İnsan, makine hataları ve Elektrik kısa devreleri).
- **Ürün Hataları** (Yanlış, eksik veya hatalı üretim).
- **Algılanma Krizi** (Organizasyon kendini doğru ifade edemeyince, yanlış algılanma riski doğar).
- **Endüstriyel İlişkiler** (Organizasyonun verdiği sektörel tepki, İşçi İşveren ilişkisi).
- **Yönetim Krizi** (Yönetememe ve kronikleşmiş yönetim. Başarısızlık zor fark edilir, ani değişikliklerle ortaya çıkar, öngörülemez tehlikeler içerir).
- **Suça Bağlı Krizler** (Terörizm, Soygun, Rehin almak, Korsanlık, Hırsızlık).
- **Yönetim Devrinden Kaynaklanan Krizler** (Yönetim değişikliği, vazgeçilmez veya kukla yönetici).
- **Yönetimi Ele Geçirme** (Motivasyonu bazen siyasi veya ticari rant veya rekabet üstünlüğü çabası hatta pastadaki payı büyütme, bedeli ise ismin lekelenmesi, itibar kaybı olarak sıralanabilir).
- **Ekonomik Verimsizlik** (Bilgi çağında kol gücüyle iş yapma).
- **Faaliyet Dışı Gelirlerin Yüksekliği** (Bu sorun hem kamu hem de özel sektör için ciddi krizleri beraberinde getirir. Ne yazık ki bedelini de hep çalışanlar ve halk direk veya dolaylı olarak öder.)

Ne yazık ki bu saptamaların bazıları kronik kriz haline gelmiştir. Bu durum ise geçmişte ve günümüzde yaşanan sistemik ve sistematik krizleri gündeme getiriyor. İlişkisel iki soru şöyle; 2001 krizi ile şimdi içinde bulunduğumuz kriz arasında ne gibi önemli farklılıklar var? Yoksa iki kriz de birbiriyle benzer yönlere sahip mi? olabilir. Benzerlik 2001 krizinde kamu borcu ve bankaların faaliyet dışı gelirlerinin yüksekliği ve 2008 krizinde özel sektör borcu ile faaliyet dışı gelirlerinin yüksekliği olmakla kalmayıp her ikisinde de hazırlıksızlık, krizi kabul edip önlem almak yerine "Kriz Patlayınca" yönetmeye çalışmak ve bize bir şey olmaz yaklaşımının sergilenmesi olarak söylenebilir. Ayrı olma konusunda ilk tanım ölçek farklılığı ve iç ve dış etkenlerin ağırlıklı olduğu kriz şartları olarak yapılabilir.

Öte yandan genel olarak bilindiği ve basına da yansıdığı kadar Türklerin bir Avrupa bankasında dahi (60 Milyar $) oldukça yüklü miktarda parasının olması aklımıza başka detayları getiriyor. Bu oldukça çarpıcı çünkü bu yöndeki rakamın sadece Türkiye'deki yerleşik yabancı bankalar üzerinden olmadığı, yabancı bankaların büyük otellerdeki kredi pazarlama faaliyetlerine de sınırlı olmadığı dahası para transferi için birçok yöntemin kayıt dışı olarak kullanıldığını aklımıza getiriyor. Aksi durumda hem konuya özel yasal takip kuruluşundan hem de merkez bankası kayıtlarından yüklü miktardaki hareketleri görmek mümkün olacaktı.

Gelelim bu transferlerin nasıl yapıldığı konusundaki varsayımlara. Özel sektör borçlarının bir kısmı için şöyle bir durum söz konusu olabilir; "firmanın yurtdışı mevduatına karşılık aldığı (getirdiği mevduatı) kredi ve dolaylı olarak da masrafları faiz vs olarak gider yazması" diye konuşulmakta.

Bu durum firma için hem içeriden döviz borçlanmadan ucuz, üstelik mevduattaki stopajdan kurtulmuş olma hem de oluşacak tüm giderleri masraf yazarak tekraren kazandığını düşüncesini ortaya çıkarıyor. Dahası söz konusu paraların bir kısmının ise kayıt dışı ekonomiden kaynaklandığının düşüldüğünü de belirtmek yararlı olabilir. Bir başka senaryo ise yine bazı firmaların ihracat ve yabancı ortaklıklarından kazandıkları edinimleri yurtdışında tutmaları bir kısmı ile orada yatırım yapmaları ve yabancı bankalardaki mevduatları ile de oradaki kredi güvence konusunu çözdüklerini de söylemek mümkün. Ne yazık ki "Varlık barışı" girişimi mevduata güvence sınırı yurtdışında olduğu gibi koruyucu olmadığından başarılı olacak gibi görünmüyordu. Sanırım bu yazıyı okuduğunuz tarihlerde de bu yönde açıklamalar yapılmış olacak.

Öte yandan Türk firmalarının yurtdışında olan bu yüklü miktarlardaki parasının gündeme gelmesi özel sektör borçlarının korkulacak durumda olmayabileceği yönünde çağrışımlar da akla getirmekte. Benim altını özellikle çizmek ihtiyacını hissettiğim detay ise özel sektörün faaliyet dışı gelirlerinin yüksek olması riskidir ki bu firmalarımızın sağlıksız yapıları ile oluşacak ciddi sorunların özellikle yaşanan

kriz döneminde gündeme bomba gibi düşmesi ihtimali anlamına gelebilir. Sakın olmaz demeyin 2001 yılına ve günümüz yurtdışı örneklere bakın derim.

Günümüzde fazla rakamlara dahi girmeden 2001 krizinin 2008 içinde yaşanan küresel kriz karşısında oldukça küçük ölçekte olduğu ama iç tahribatın yüksek olduğu (batan bankalar, birkaç günde yok olan firmalar ve sektörler) söylenebilir. Bu nedenle 2001'de siyasi ve yönetimsel kriz olarak başlayan kriz finans ve sonrasında yaşanan yıkımlarla tam bir ekonomik krize dönüşmüştü. Ne yazık ki bu süreçte çok sayıda banka, sigorta şirketi ve önemli firmamızı kaybettik. Bu ise maddi kayıplar bir yana ciddi oranlarda işsizlik rakamlarını artırdı. Sonuçta birçok firma ve sektör yok oldu ve doğal olarak fakirleştik. Bu yıkımın bir çeşit doğal seleksiyon olduğu da hortumlar, siyasi ve yönetimsel hatalar dikkate alınınca söylenebilir. Unutulmaması gereken 2001 krizini ihracat, dış kaynak, dahası kredi temini, özelleştirmeler ve ülkemize gelen yatırımlar ile aştığımızdır.

Oysa 2008'de yaşanan ve devamlığı yani etkileri çeşitli şekillerde ve sektörlerde 2009 hatta 2010'da da sürecek gözüyle bakılan kriz ölçek açısından inanılmaz büyük. Bu krizi yönetmek, aslında kontrol altına almak için aktarılan fonlar bile inanılmaz boyutlarda çünkü kayıplar oldukça yüksek. Çünkü bu krizle sadece bazı firma, banka hatta birkaç ülke uğraşmıyor. Boyutun ise en güçlü ekonomi olan Amerika'nın kontrolünün dahi üstünde olduğu ortaya çıktı.

Mevcut bu tabloya rağmen ne kriz çığırtkanlığı yapmak ne de öldük bittik demek anlamlı. Yapılması gereken hem ülke olarak hem de firmalarımızın bu krizi yönetmek için çeşitli yöntemlerden destek almak ve krizle mücadele etmektir. Çünkü bu kriz de sona erecek. Sonuçta bazı ülkeler ve firmalar krizi yönetemeyecek, büyük kayıplar yaşayacaklar yani krizin tehlike boyutu derinleşecek, bazıları ise yönetecek ve fırsata dönüştürmüş olacaklar. İç piyasada aylardır yaşanan durgunluk ve birçok konudaki belirsizlik durumunun üzerine yaşanan bizim dışımızdaki krizin etkinleri ne yazık ki sanıldığı kadar önemsiz ve süresi ise yine aynı şekilde kısa olacak gibi görünmüyor. Ne yazık ki etkileri hem kamu hem de özel sektörde ciddi sorunları ortaya çıkaracak nitelikte olacak. Buna hazırlık ve düzenlemeler yapmak, önlemler almak lazım ki yabancı ülkelerin de yaptığı bu. Son haftalarda çeşitli sektörlerden gelen feryatlar ve Anadolu'da fabrikaların kapanması, firmaların batma haberleri morallerimizi bozuyor ama mücadeleye ve krizleri yönetmeye odaklanmalıyız. Ayrıca kimin kriz kimin ise yönetimsel hatalardan battığını da ayırmak gerek.

Mevcut durumda krizin etkisini henüz hissetmeyen sektörlerin de şimdiden önlem alması yararlı olacaktır. Özellikle ekonomik krizlerin sebeplerine bakarsak, genelde üretmemek veya çağın gerisinde kalmış yöntemlerle üretmek, istihdamı ihmal etmek ve yanlış istihdam gibi faktörler karşımıza çıkmakta. Bu aşamada teknoloji üretmenin öneminin altını çiziyor ve kullanmamanın ise beraberinde nice problemleri getirdiğini söylemekle yetiniyorum. Krizlerin bir başka sebebi olarak da çoğunlukla üretime, kazanca bakmadan tüketmek üzerine yaşam sürmemize bağlı olarak krizler yaşamamızdır. Kriz ortamında yatırımları ve yöntemlerinizi gözden geçirmek, teknolojik ve ticari stratejik işbirliklerine girmek gerek. Kriz verimli olmayı öğretecek, verimsiz olan işletmeler kriz sürecinde çok daha zor durumda kalacak belki de kapanacaklar. Tasarruf masrafları kısmakla ve dış kaynak kullanımıyla yapılabilir. Harcamaları kontrol altına almaya çalışmak ile her şeyi durdurmak ayrı şeylerdir. Savurganlık ve iç/dış borçlanma kısır döngüsünden kurtulmak gerekir. Öğrenilen şeyleri uygulamak, önyargı ve alışkanlıklardan vazgeçmek, olayları anlık değil süreç olarak görmek ve geçici çözümler üretmemek gerekir. Kriz ortamında şirketlerin muhalif düşüncelere ve farklı bakış açılarına ihtiyaçları vardır. Yönetimsel krizlerin çözümü mevcut yönetimlerce yapılamaz. Çünkü krizi oluşturan faktörlerin ortadan kaldırılmadığı hiçbir uygulama sorunları çözemez. Sadece küçülmek, daha az kişi ile daha çok iş yapmaya çalışmak doğru çözüm değil. Yapısal problemleri çözmek gerek. Sorunun değil çözümün parçası olmalı, çözümümüz yoksa çözüm üretmeye çalışanlara yardımcı olunmalı. Bazı durumlarda başarmak zor gibi görünebilir ama çevrenize bakın başarılı olanları göreceksiniz. Kurtarıcılara, kriz doktorlarına, Guru, danışmanlara, güvenip her şeyi onlardan beklemeyin. Sorunu siz yaşadığınız ve uygulayıcı da siz olacağınız için, başarılı olmak size bağlı. Reçeteler ne kadar detaylı,

mükemmel olursa olsun eğer uygulamada hata yaparsanız, ümidinizi yitirirseniz, başarılı olamazsınız, kimseyi suçlamayın. Suç sizde, ya mazeret üretin, başkalarını suçlayın, sorunları gözünüzde büyütün, kısaca yenilgiyi kabul edin ve sonuçlarına da katlanın veya mücadeleyi seçin, başarmaya odaklanın ve inanın. Bildiğiniz gibi inanmak başarının yarısıdır.

Üçüncü Bölüm

Bu aşamaya kadar konunun birçok boyutundan bahsetmiş olduk. Böylece artık "Kriz nedir? veya Kriz yönetimi neden önemli?" sorularının yanında "Türk firmalarının uluslararası pazarlardaki rekabet gücü nasıl? Bu gücü etkileyen faktörler nelerdir? Bunları düzeltmek için neler yapılabilir? Turizm, Tekstil, İnşaat, Tarım, Finans, Bilişim sektörü niçin önemli? Siz, firmalarımız ve ülkemiz için gelecek nasıl olacak? vb. sorulara kendi cevaplarınız oluştu.

Kriz yönetiminde 5N1K (Ne, Nerede, Nasıl, Niçin, Neden, Kim sorgulaması), SWOT (Güçlü, ve Zayıf yanlar ile Fırsatlar ve Tehditler incelemesi) ayrıca 4R ve C.A.P.E.R gibi çeşitli tekniklerden yararlanabiliriz.

4R Yöntemi; Reduction – Azaltma: (Kriz oluşmadan muhtemel krizin etkilerini azaltma, minimuma indirmek için çalışma yapmak, erken uyarı sistemi kurmak, sinyalleri dikkate almak)
Readiness - Hazır Olma: (Geçerliliği kanıtlanmış planların ve tüm kaynakların master plana göre hazır olması, senaryoların olması ve test edilmesi)
Response – Cevaplama: (Etki Tepki yönünde, hazırlıksız, karamsar cevap değil, araştırılmış, üzerinde düşünülmüş, onarıcı, sorunu doğru teşhis eden, ümit vadeden, güven veren, kurumsal imajı geliştiren, tutarlı, bir cevaplama yöntemi bir süreç dahilinde izlenmeli ve medyanın desteği alınmalı)
Recovery –Tedavi: (Öncelikle SWOT analizi yapılmalı ve radikal çözümler üretilmeli, sorunların üstünü örtmemeli)

C.A.P.E.R yöntemi; Containment: Önleme, kontrol altına alma, Assessment: Değerlendirme, Planning: Planlama, Execution: Yürütme, Reorganization and Review: Yeniden Organize Etme ve Gözden geçirmedir.

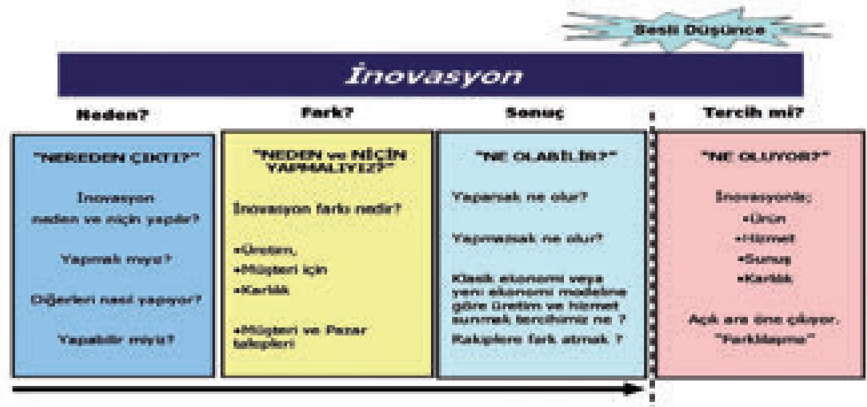
Eğer "Krizlerde Ne Yapmalıyız?" diye soruyorsanız bu sizin krizin farkında ve yönetmek düşüncesinde olduğunuzu yansıtır. Bunun için kriz öncesi ve süreçte farkında olalım (Kimse istisna değil) Gerekli önlemleri alalım (Krizin merkezi önemli değil), Krizleri yönetmeye çalışalım (Yönetici olmasak da..), Krizlerde çözüme katkı önemli (Aynı gemideyiz), Kriz zamanlarında ortak akıl öne çıkmalı (Kişisel değil), Kriz sonrası takip ve düzenleme önemli hatta gerekli diyoruz.

Krizden Çıkış Yolları

Strateji geliştirme, Girişimcilik, İnovasyon, Networking, Teknoloji (kullanım ve üretmek), Eğitim (uygulama temelli profesyonel..), Ben Sorun Çözebilirim yaklaşımı kullanılabilir.

Bilindiği üzere; farklılık ve buluşlar kriz dönemlerinde ortaya çıkıyor. Patentler artıyor. İnovasyon önem kazanıyor. İnovasyon, Latince bir sözcük olan "innovatus"tan türemiştir. "Toplumsal, kültürel ve idari ortamda yeni yöntemlerin kullanılmaya başlanması" anlamındadır. Örneğin satın alınacak giysilerin 2 yıl boyunca bedelsiz temizlenip ütülenmesini fiyata dahil etmek, otomobilin bir yıllık benzinini fiyata dahil etmek" inovasyondur. (Kaynak: İSO KATEK çalıştayı)

Günümüzün hızla değişen rekabet ortamında ayakta kalabilmek için şirketlerimizin ürünlerini, hizmetlerini ve üretim yöntemlerini sürekli olarak değiştirmeleri ve yenilemeleri gerekmektedir. Bu değiştirme ve yenileme işlemi "inovasyon" olarak adlandırılır. İnovasyon, yeni veya iyileştirilmiş ürün, hizmet veya üretim yöntemi geliştirmek ve bunu ticari gelir elde edecek hale getirmek için yürütülen tüm süreçleri kapsar. Yeni veya iyileştirilmiş ürün, hizmet veya üretim yöntemi geliştirme,

yeni düşüncelerden doğar. İnovasyon sürekliliği olan bir faaliyettir. "Kriz ortamında inovasyon" öne çıkar. Krizler inovasyonu tetikler. Peki, biz neden ülke olarak inovasyonu krize karşı bir çözüm olarak göremiyoruz? Soru tartışmaya açık... Kaynak: Technopolis Türkiye'nin kurucusu ve direktörü Şirin Elçi'nin "Kriz ortamında inovasyon" raporu. Konuya özel kurumsal inovasyon performansı anketine aşağıdaki linkten (T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı sitesinden) ulaşılabilir. http://anket2.sgb.gov.tr/

Bir Firmanın İnovasyon ve Kriz Yaklaşımı

"İnovasyon, tıpkı dün olduğu gibi, bugün de, ürünleri rakiplerden farklılaştırmanın en iyi yolu olmaya devam ediyor. Sonuçlarını tahmin edemedikleri için şirketler inovasyonu riskli buluyor ancak gerçek şu ki, büyümek ve ayakta kalmak için inovatif çözümler bulmaya devam etmelisiniz. 3M'in her zaman gizli silahı olan inovasyon da tek başına yeterli olmuyor. İnovasyonla büyümek, her zaman 3M'in DNA'sının vazgeçilmez unsuru... Bu nedenle 3M Amerika'daki şirketlerin sadece %3'ünün başarabildiği 100 yılı aşkın sürdürülebilir bir başarı yakalamıştır. Krizin patlak verme noktasını 2007'nin dördüncü çeyreği olarak kabul edersek 2009'un ilk çeyreği itibariyle krizin dip noktasına ulaştığını söyleyebiliriz. Dünya ekonomisinin 2009'un birinci çeyreğinde 2008 son çeyreğine kıyasla daha kötü sonuçlarla karşılaşacağını tahmin ediyoruz. Küresel ölçekte ekonomik küçülme 2009'un ilk çeyreğinde 2008'in son çeyreğinden yüzde 10 daha kötü olacak. 2009 ikinci ve üçüncü çeyrekten itibaren yavaş da olsa bir iyileşmenin başlayacağını öngörüyoruz. Ekonomik büyümenin 2010 yılının son çeyreğinde krizin ilk patlak verdiği 2007 son çeyreği düzeyine ulaşacağını öngörüyoruz. Bundan sonraki 2013 yılına kadar sürecek dönem ekonominin yeniden iyileşmeye ve yükselişe geçeceği dönem olacak" 3M'in Yönetim Kurulu Başkanı ve CEO'su George Buckley (ekoayrinti.com).

Kriz Konusunda Bir Firma Yaklaşımı

Bunu (krizi) daha önce de yaşadık. O zaman şirketime, "Yatırım yapmaya devam edeceğiz, insanları çıkarmayacağız, onları Apple'a getirmek için çok uğraştık, yapacağımız son şey onları işten çıkarmak olacak. Araştırma geliştirme bütçemizi artıracağız ki düşüş bittiğinde rakiplerimizin ötesinde olacağız" demiştim. Ve tam olarak bunu yaptık. Ve işe yaradı. Ve bu sefer de tam olarak bunu yapacağız. *(*) Steve Jobs'un krizle ilgili Fortune dergisine yaptığı açıklama.*

Unutmayalım bizi; dövizin yükselmesi, borsanın düşmesi, gayrimenkul finansman sıkıntısı, kredi kartları, banka borçları, gelirlerin azalması, maliyetlerin artması, ekonomideki büyümenin azalması, enflasyonun artması, zamlar, işimizi kaybetmemiz hatta iflas etmemiz yıkmaz ama hesapta olmayan ve yönetemediğimiz krizler yani; acımasız rekabet, krizden nasıl etkileneceğimizi öngörememe, önlem almama, teknoloji kullanamama, üretememe, sosyal dengelerin bozulması, hedefin bulanıklığı, ümitlerin kaybedilmesi, yenilgiyi (neredeyse peşinen) kabul etme sendromu, kaosun hüküm sürmesi, suni gündemler, krizleri yönetememek ve krizin bizi yönetmesine izin vermek kaçınılmaz sona götürebilir.

Dikkat edilmesi gerekiyor ki kriz süreci artık ne yazık ki kısa olmuyor. Bazen 100 m, 100 m engelli, 1000 m veya 10 km Maraton olarak yaşıyoruz krizleri. Bu nedenle hangi yarışta olduğumuzu ve rakiplerimizi bilmek, hazır olmak, önlem almak ve stratejimizin olması önemlidir. Peki, krizleri yönetmek için "Nelere dikkat edeceğiz?"; Maliyetleri yönetmek salt tasarruf değil, Verimliliği artırmak (teknoloji), Kaynakları etkin kullanmak (İKY'ye dikkat), Değişim ve gelişme, Rekabeti başlatmak, Kaldıraçları kullanmak (Öz kaynak, dış kaynak, fonlar, müşteri sadakati, teknoloji..), Bakış açısını değiştirmek (Negatiften Pozitife), Dikkat Klasik olarak Küçülme değil (Rightsizing), Hesaplı risk alma, Yatırımları değerlendirme, Odaklanmak, Sürü etkisine kapılmama zamanı. Krizleri yönetmeye çalışmalı ve katkı vermeliyiz. Hükümet (vergi, yatırım, hedef koyma, ek açılımlar), Tüm partiler, İş dünyası, Mali sistem oyuncuları, Büyük gruplar, Öncü firmalar, STK'lar, Üst düzey yöneticiler, Siz ve herkesin katkısı önemli.

Krizin sunduğu fırsatlar olarak şunlar sıralanabilir; Kriz strateji değişiklikleri için uygun dönemler olabiliyor. Kriz döneminde uygun fiyatlı ürünlere yönelim artıyor. Bu durum alt markaların öne çıkmasını sağlıyor. Alışveriş merkezleri ve işyeri kiralarındaki düşüş, firmaların buralarda daha kolay yer bulmasını sağlıyor. Hızlı üretim ve kaliteli ürün isteyen Avrupa ülkeleri Uzakdoğu yerine Türkiye'ye yönelebilir. Farklı, yenilikçi, katma değer sağlayan ürünler öne çıkıyor. İşler iyi giderken rakipler artarken, kriz dönemlerinde eliminasyon artıyor. Tüketici sıkıntıda olduğu dönemde yanında olan markayı daha çok sahipleniyor. Bu ise Müşteri İlişkileri Yönetimi (CRM) ile ilgili. İşimiz zaten zor bir de CRM ile uğraşamayız diyorsanız rakiplerinize bakın. Değişeme hazır olun.

MÜSİAD

Yeni tip müşteri, firmaların müşteri yapılarında çeşitlilik, yeni nesil ürünler, teknolojinin belirleyiciliği, zaman ve mekan sınırının kalkması ve küreselleşme artık günümüz gerçeği. Yani CRM önemli. Sanırım bir tanım vermek yararlı olacak.

Müşteri İlişkileri Yönetimi-CRM; hem ön ofis (pazarlama, satış ve müşteri servisi), hem arka ofis (muhasebe, üretim ve lojistik) uygulaması olmakla kalmayıp aynı zamanda hem de diğer tüm bölümler, müşteriler ve iş ortakları ile koordinasyonu ve işbirliğini sağlayan müşteri merkezli bir ilişki yönetimi felsefesidir.

CRM günümüze özgü veya yeni bir kavram değildir. Ünlü yönetim Gurusu Peter Drucker 1954 yılında "Her firmanın gerçek işi müşteriyi edinmek ve elde tutmaktır" demekle müşterinin önemini o yıllarda vurgulamıştır.

"Müşteriler, ister tüketici olsunlar ister iş ortakları, alternatifler arasında seçim yapmak istemezler. İstedikleri tek şey, isteklerinin istedikleri zamanda, yerde ve istedikleri biçimde karşılanmasıdır" (Don Peppers)

"Çalışanların sadakatine odaklanırsanız, elde edeceğiniz başarı inanamayacağınız kadar büyük olacak. Onlar da müşterilerinizi sadık kılacaklar." (Jeff Taylor, CEO of Monster.com)

Ülkemizde krizleri yönetmek için iyi çalışmalar da yapılıyor. Bunlardan biri olan TURQUALITY® Dünyanın devlet destekli ilk ve tek markalaşma programı olarak tanımlanıyor (www.turquality.com).

Firmalara 2009 için öneriler; "tasarruf yaparak para biriktirin, harcamaları kontrol altına alın ve nakit akışını yönetin, ne yapmak istediğinizi listeleyin, yararlanacağınız ve kullanacağınız yeni bir şey öğrenin, alış ve satışlarda kontrollü olun" diyoruz. Özellikle krizin derinleştiği dönemlerde herkes fikir üretmeye başlar. Aniden herkes kriz konusunda uzmanlaşır adeta (!) bırakın danışman gibi hava atmayı sanki Guru falan kesilirler. Kimisi size çözümler için liste verir, kimisi hayal satar, kimisi salt karamsarlık, kimisi de kılavuzluğu ile kuyunuzu kazar. Aman dikkat.. Öğrendikleriniz yanında kendi yolunuzu bulmak için; "Nereden buraya geldik? Neredeyiz? Nereye gidiyoruz? soruları işinizi kolaylaştıracaktır. Örneğin önce 3 sonra 6 aylık daha sonra ise yıllık planlar ve öngörüler ile başlayabilirsiniz.

Kriz Yönetimi Süreci, Önemli Noktalar

Kriz yönetimi anlık bir olay değil bir süreçtir. Başlatırsınız, mükemmelleştirirsiniz, değiştirirsiniz, hatta ara verebilirsiniz ama asla durdurmazsınız. Müşteri temelli olmak, değişikliklere uyum sağlayabilmek, uzun soluklu uygulama ve yönetmek önemli.

Krizler değişme uyum sağlayamamakla da ilgili; sunduğunuz şeye dikkat çekin, yararı öne çıkarın (müşterinin istediği), yararı mümkün olduğu kadar iyi ifade edin, insanların ilgisini toplayın, karşınızdakinin katılımını sağlayın, açıkça ifade ettiğinizden emin olun, yaratıcı stratejinizle yaptığınız her şeyi ölçün, değerlendirin. Kendi işinizde ya da çalıştığınız şirkette, önemsiz görünen sorunları hızla çözmeniz, benzeri hataların tekrarlanmasını ve bu ufak sorunlardan güç alan daha büyüklerinin oluşmasını önleyecektir.

Yaşanan krizlerin hızla kontrol altına alınabilmesi ve yönetilmesi ilgili tüm tarafların (kurum, kuruluş, parti, hükümet ve muhalefetin de katkısı ile) işleri yoluna koyma ve krizi yönetme yönünde işbirliği doğru konumlanması ve algılanması önemli. Dahası ortaya çıkacak eylem planı güven telkin ederse, bireyler, firmalar ve müşteriler dahası toplum tarafından kabul edilir ve uygulamaya tüm taraflar katkı sağlarsa eğer bu krizi de aşarız.

Son olarak "Bu krizlerden nasıl kurtaracağız?" diyenlere bir hatırlatma; "Kurtarıcılara, sözüm ona kriz doktorlarına, light danışmanlara, Guru'lara güvenip her şeyi onlardan beklemeyin. Reçeteler ne kadar detaylı, mükemmel olursa olsun eğer uygulamada hata yaparsanız, ümidinizi yitirseniz, başarılı olamazsınız, bir şey yapmadan da kimseyi suçlamayın. Ya krizlerin sonuçlarına katlanın veya mücadeleyi seçin, başarmaya odaklanın ve inanın (çünkü inanmak başarının yarısıdır). Krizlere karşı mücadeleyi toplum olarak ancak kurtuluş savaşındaki kararlılıkla yaparsak kazanırız. Krizlerden kurtarmak için çok çalışmamız, mücadele etmemiz gerekiyor, zorluklar bizi yıldırmamalı, şartlar ne kadar ağır, ne kadar zor olursa olsun başarmaya odaklanmayız.

Krize hangi "çerçeve"den baktığınız bakış açınızı şekillendirebilir. Hatta sizi çözümden uzaklaştırabilir, karamsar veya kötümser yapabilir. Oysa kriz yönetiminde olumsuz bakış açısına yer yok. Merak etmeyin başaracağız, Türkiye krizlerini hep yönetmiştir ve yönetecektir ▪

Abdullah Bozgeyik
Bağımsız Danışman
Öğretim Görevlisi
abozgeyik@yahoo.com

Mahmut ÖZGÜN
MÜSİAD
Araştırmalar ve Yayın Yöneticisi

Kriz Yönetiminde Başarının Sırları

1. Kriz ve Kriz Yönetimi Kavramları

Açık bir sistem olarak örgütlerin amaçlarını gerçekleştirebilmeleri ve varlıklarını sürdürebilmeleri, içinde bulundukları çevreye uyum gösterebilme, kendi davranışlarını çevrenin beklentileri doğrultusunda biçimlendirebilme ve yapısındaki alt sistemlerin etkileşimlerini düzenleyebilmelerine bağlıdır. Örgütsel çevre, sürekli değişmekte, çevresel etkilere karşı gerekli önlemleri alamayan ve denge sağlayamayan örgütler tehlikelerle mücadele etmek durumundadırlar. Örgütlerin başarıları, büyük ölçüde bu tehlikeleri önceden görüp, değerlendirmelerine bağlıdır. Örgütler, değişik örgüt içi ve çevresel kaynaklardan gelen tehdit ve krizlerle karşı karşıya kalabilirler. (Can, 2002).

Kriz, örgütün yaşamını tehlikeye sokan ve acil tepki gösterilmesi gereken, örgütün kriz öngörme ve önleme mekanizmalarının yetersiz kaldığı gerilim yaratan bir durumdur (Can, 2002). Diğer bir ifadeyle Kriz, örgütün değer, amaç ve kaynaklarını tehdit ederek, tüm örgütü varlığını sürdürememe tehlikesi ile karşı karşıya bırakan, belirsizlik ve zaman baskısı nedeniyle örgüt üyeleri arasında gerilim yaratan, gerekli önlemlerin zamanında alınmasıyla ortadan kaldırılabilecek veya etkileri en aza indirilebilecek, sınırlı zamanı kapsayan plansız bir değişim sürecidir (Ataman, 2001). Bir kriz durumundan bahsedilebilmesi için, söz konusu durumun örgütün önemli hedeflerinin birini veya daha fazlasını tehdit etmesi ve birdenbire ortaya çıkması gerekmektedir (Keown-McMullan, 1997). Bu yüzden kriz, örgütsel yaşamda, özel olarak yönetilmesi gereken önemli bir durumdur. (Peker ve Aytürk, 2000).

Tanımdan da anlaşılabileceği gibi krizlerin önceden kestirilmesi ve oluşmasını engelleyici ya da durdurulamadığında sonuçlarını kısıtlayıcı adımların atılması (Mackenzie, 1995) gerekmektedir. Krizle başa çıkmada önemli bir etken, örgüt yönetiminin krize hazır olma ve kriz anında yönetim konularında bilgili ve yetenekli olmasıdır. Diğer bir unsur da, işletmeleri tehdit edecek olayları önceden tahmin ederek onları ortadan kaldırmaya yönelik olmasıdır.(Özgen ve Türk, 1996).

Günümüzde işletme yöneticileri, krizlerin artık işletmeleri etkileyip etkilemediğine bakmaksızın, ne zaman, nerede, nasıl ve ne şekilde bir krizle karşılaşabileceklerini ve işletmelerini bu krizden nasıl etkilenmeden çıkarabileceklerini düşünmek zorundadır.

MÜSİAD

Kriz yönetimi, işletmelerde gerçekleşme ihtimali olan ya da başlayan bir kriz sürecinin analiz edilip, krizlerin ortaya çıkmasını sağlayan sorunları çözebilme ve kriz sürecini en az kayıpla atlatabilme faaliyetleridir. (Mitroff:1992). Başka bir ifadeyle kriz yönetimi; karşılaşılabilecek bir kriz durumunda, kriz sinyallerinin algılanarak değerlendirilmesi ve işletmenin kriz durumunu en az kayıpla atlatabilmesi için gerekli önlemlerin alınması ve uygulanması faaliyetleridir. İşletmelerde kriz yönetim faaliyetlerinin genel olarak özellikleri şu alt başlıklar halinde sıralanabilir. (Dinçer:1998).

- Kriz yönetimi, işletmelerin muhtemel krizlere karşı daima hazırlıklı olmasını sağlar.
- Kriz yönetimi, birden fazla safhadan oluşan karmaşık bir süreçtir.
- Kriz yönetimi, işletmelerin yaşamlarını devam ettirmesini tehlikeye sokabilecek ya da olanak dışı bırakacak nitelikteki durumlarla ilgilidir.
- Etkin bir kriz yönetimi, işletmelerde krizlerin kısa sürede kontrol altına alınıp kayıp ve zararları sınırlayabilme avantajına sahiptir.
- Kriz yönetimi işletmelerin özelliklerine göre farklılık gösterir.

Herhangi bir kriz durumundan söz edilebilmesi için üç koşulun sağlanması gerekmektedir. Bunlar; birinci olarak, önemli miktarda değişime neden olan/olabilecek bir tetikleyicinin varlığı, ikinci olarak, bu olayla başa çıkılamayacağının algılanması/anlaşılması ve son olarak da, söz konusu durumun örgütün varlığına yönelik bir tehdit oluşturmasıdır (Keown-McMullan, 1997). Dolayısıyla, rutin gelişmelerin ve sorunların, "kriz" olarak değerlendirilmeleri (Aktan, 2003) doğru değildir.

2. Kriz Yönetmi Süreci

Örgütlerin krizle karşılaşması, hızlı bir değişim sürecinin sonucudur. Kriz süreci, yakın zaman dilimleriyle birbirin takip eden, bazen de aynı zamanda oluşan aşamalardan geçerek örgütü etkiler. Kriz süreci aşamalı olarak düşünüldüğünde, bu sürecin kriz uyarılarının algılanması ve hareketsizlik; kriz dönemi ve çözülme döneminden oluştuğu söylenebilir (Can, 2002).

2.1. Kriz Uyarılarının Algılanması ve Hareketsizlik

Kriz yönetiminde en önemli aşama, kriz doğmadan önce gerekli önemleri almak ve olası bütün hazırlıkları yapmaktır. Kriz sinyallerinin ve kriz belirtilerinin alınarak, krizin önlenmesi gerekir. Bu nedenle, kriz öncesinde, kriz faktörlerini öngörerek ve doğabilecek krizi hesaplayarak gerekli kriz planlarını yapmak, kriz yönetimi ve kriz ekipleri kurmak ve bunları sürekli güncel halde tutmak ve her zaman krize hazırlıklı olmak, krizi kolaylıkla, ustalıkla ve başarıyla atlatmak için en iyi kriz yönetme biçimidir (Peker ve Aytürk, 2000).

2.2. Kriz Dönemi

Bu dönem, krizin ortaya çıktığı bir kriz sürecini ifade eder. Bu dönemde, örgüt içinde özellikle yöneticiler ve çalışanlar arasında büyük bir korku ve panik doğar, stres artar (Peker ve Aytürk, 2000). Yaklaşan krizin sinyalleri alınıp, yorumlanıp, değerlendirilmemişse ve sağlıklı tepkiler verilmemişse, örgütün kriz dönemine girmesi kaçınılmazdır. Kriz döneminde, yetkinin merkezileşmesi, korku, panik ve karar sürecinin bozulması gibi durumlar gözlenir (Can, 2002). Bu dönemde, yöneticiler ve çalışanların soğukkanlı olmaları, paniğe ve telaşa kapılmamaları gerekir. Sağlıklı ve bilinçli karar verilmeli, krizin nedenleri ve boyutu objektif olarak değerlendirilmelidir.

2.3. Çözülme Dönemi

Kriz döneminde, krizi başarıyla atlatacak çözümler geliştirilemezse, krizin şiddetine bağlı olarak örgüt ortadan kalkabilir. Örgütün çevresi ile ilişkileri bozulur. Artan tüketici şikayetleri, kredi kaynaklarının sınırlanması ve azalması, satış miktarındaki azalma, devletin getirdiği sınırlılıklar ve pazar payının kaybedilmesi, örgüt çevre ilişkilerinin bozulduğunu gösterir. Örgüt içinde artan işgücü devri ve devamsızlığı, işgören şikayetleri, stres ve panik, örgütsel çözülmeye yol açar (Can, 2002). Kriz ortaya çıktıktan sonra, krizi başarılı bir şekilde yönetebilmek için, önce çözüm yollarını bulmak, gerekli çözüm önlemlerini almak ve bunları başarılı bir şekilde uygulamak gerekir. Aksi takdirde, etkili şekilde yönetilemeyen krizler, örgütün çöküşüne ve yönetimin bitişine neden olabilir (Peker ve Aytürk, 2000).

3. Krizi Önlemeye Yönelik Stratejiler

Yönetimde arzu edilen durum, krize yakalanmamaktır. Ancak, krizlere karşı daima hazırlıklı olmak da gerekir. Kriz öncesi dönemde, kriz sinyallerinin alınması, krize neden olabilecek muhtemel nedenlerin belirlenmesi ve ortadan kaldırılması, olası bir krizi önleyebilir. Kriz sinyalleri önceden alınıp değerlendirilememişse ve gerekli hazırlıklar yapılamamışsa, kriz döneminin yaşanması kaçınılmaz hale gelmektedir. Kriz döneminde önemli olan, güçlü bir yönetim anlayışı ve etkili bir liderlik becerisi sergilemektir. Kriz dönemi, acil müdahale gerektirir ve bu dönemde zaman kaybedilmeden gerekli kararlar alınmalıdır. Kriz sonrasında, tekrar toparlanmak ve krizden başarılı bir şekilde çıkmak gerekir. Kriz, örgütü hedeflerinden uzaklaştıracak bir engel olarak değil, ayakların yere daha sağlam basmasını sağlayacak bir değişim olarak değerlendirilmelidir.

İşletmeler kriz durumu ile karşılaşmadan önce bir takım kriz sinyalleri alır. Eğer bu sinyaller doğru değerlendirilir ve gerekli önlemler alınırsa işletme ister krize girsin isterse kriz oluşum sürecinin başlarında olsun mevcut durumdan en avantajlı şekilde çıkmasını bilecektir. Bu açıdan krize karşı geliştirilecek strateji ve taktikler kriz ile başa çıkmada krizi yönetmek kadar önemlidir.

Bu stratejilerin hazırlanması gerçekte bir öngörü becerisidir. Her şey olağan seyrinde devam ederken kriz için hazırlık yapmak pek düşünülmez. Özellikle daha önceleri krize girmemiş bir işletme aynı zamanda piyasadan yanlış sinyaller alıyorsa hazırlıksız olarak krize yakalanacaktır. (Silver, 1990) Bu ise işletmenin hayatının sona ermesine dahi uzanabilecek bir süreci başlatır. Bu açıdan işletmeler kriz oluşum süreci başlamadan önce krize girildiğinde bundan avantajlı bir şekilde çıkabilecek hazırlıklarını yapmalıdır.

Krize hazır olabilmek için işletmenin iç faktörlerini ve dış çevresini sürekli ve dikkatle izlenmesi ve alınan sinyallerin dikkatli bir şekilde analiz edilmesi gereklidir. İşletme yaptığı analizlerin sonucu olarak bazı hazırlıkları ve tahminleri geliştirebilir. Örneğin, ürün eskimesi (ürünün hayat eğrisinin sonuna yaklaşması) gibi bir noktaya geldiğini gören bir işletme muhtemel bir kriz ile de karşı karşıyadır. Bu ise, pazarın sürekli izlenmesi ve satışlardaki değişimi izleme ile anlaşılabilir. Bu şekilde işletme içi faktörler ve dış çevre faktörleri birbirleriyle uyumlu bir şekilde izlenerek işletme sürekli olarak olumsuzluklara karşı hazır halde bulunmalıdır.

Aynı şekilde gerek bölgesel ve gerekse ulusal düzeyde meydana gelen oluşumlara bağlı olarak ortaya çıkması muhtemel olan ve işletme üzerinde olumsuz etkiler yapabilecek gelişmeler de izlenerek muhtemel kriz oluşumlarının önüne geçilebilir. Bu aşamada örneğin, işletmenin hammadde tedarikinde ortaya çıkabilecek herhangi bir probleme karşı muhtemel yeni kaynaklar arayışına girme veya pazarda meydana gelebilecek daralmalara karşı yeni pazar arayışlarına girmek krize karşı işletmeyi hazır halde tutacaktır.

İşletmenin üretim yapacağı yerin doğru seçimi, pazar analizinin doğru yapılması, kullanılacak teknolojinin doğru seçimi, uygun beceriye sahip personel seçimi gibi kavramların tamamı aslında krizi önlemeye yönelik potansiyel çalışmalardır. Çünkü deprem, sel gibi doğal felaketler dışında ortaya çıkan krizlerin tamamına yakını yönetim hatasından kaynaklandığı söylenebilir. Bu ise, krize dönüşecek potansiyel taşıyan risklerin yönetim tarafından görülmemesi ve önlemlerinin alınmaması, yani işletmenin kötü yönetilmesinin bir sonucudur. O halde denebilir ki, işletmelerin krize girişi önlenebilir. Ancak bunun için gerekli olan işletme yönetiminin gerekli bilgi ve beceri ile bilimsel yollarla faaliyetini sürdürmesidir.

3.1. Kriz Yönetiminde Uygulanabilecek Teknikler

İşletmenin önemli içsel fonksiyonları (üretim, pazarlama, finans ve insan kaynakları) dış çevresindeki sosyo-ekonomik, politik ve hukuki, teknolojik faktörlere karşı duyarlıdır. Daha duyarlı ve daha uygulanabilir bir hareket, gelecekteki krizleri ele almak ve değerlendirmek için gerekli süreçleri tanımlamaktır. Bu sürecin temelinde uygun bilgi sistemleri, planlama prosedürleri ve karar verme teknikleri yer almaktadır. Sağlam temelli bir bilgi sistemi çevreyi tarayacak, uygun verileri toplayacak, bu verileri fırsatlara ve meydan okumalara göre yorumlayacak ve krizleri önleme işlevi görebilecek stratejiler için somut bir çerçeve oluşturacaktır. Kriz yönetiminde kullanılan teknikleri genellikle stratejik tahmin, olasılık planlaması, sorun analizi ve senaryo analizi şeklinde sıralamak mümkündür (Kash ve Darling, 1998).

MÜSİAD

3.1.1. Stratejik Tahmin

Stratejik tahmin her şeyden önce geleceğe dönük tahminler yapmayı gerektirmektedir. Bu tahminler örgütün yeni durumlara uyum sağlayacağı varsayımına dayanmaktadır. Bugün yöneticiler için kesin bir şekilde tahmin yapmaya imkan tanıyan fakat sürpriz olayları gözden kaçıran pek çok tahmin teknikleri bulunmaktadır. Bu teknikler niteliksel tahmin yöntemleri, simülasyon ve neden-sonuç metotlarından oluşmaktadır. Bu tahmin tekniklerinin özünü değişikliklerin etkisini doğru bir şekilde tahmin etme ve değerlendirme oluşturmaktadır.

3.1.2. Olasılık Planlaması

Olasılık planları olayların beklenen şekilde gerçekleşmemesi durumunda yerine konulabilecek alternatif planlardır. Tahmin önceden hakkında bazı şeyler söylenen durumlara ve makul belirli olaylara dayandırılmakla beraber, bir örgütün hazırladığı olasılık planları daha belirli durumlar içindir. Şirketin stratejik kararlarının büyük bölümü olasılık planları tarafından oluşturulan çerçeveye dayandırılmaktadır. Olasılık planları bir dereceye kadar tahmin edilebilir çevresel değişikliklere dayandırılmaktadır. Açıkçası, hazır olasılık planlarına sahip olma bir şirketin yalnızca krize karşı korunmasına değil, aynı zamanda ortaya çıktıkça kriz durumlarını çözmesine yardımcı olmaktadır.

3.1.3. Sorun Analizi

Bu yaklaşım olasılık planlaması ile daha çok benzerlik göstermektedir. Burada amaç, işletmenin dışsal çevresindeki eğilimleri yavaş yavaş geliştirerek şirkette karar verenleri tetikte tutmaktır. Diğer taraftan, işletmenin gerçekleştireceği çabalar, sorunu avantaja döndürmeye yönelik olmaktadır. Örneğin, çevreyi koruma eğilimi bazı şirketlerin eninde sonunda üretim metotlarını, kullandığı enerji kaynaklarını ve ürettiği ürünleri değiştirmek zorunda kalacağını kanıtlamıştır.

Bir kriz ortaya çıktığında ve işleyen mekanizma bozulduğunda, durumun en kısa zamanda eski verimli haline getirilmesi öncelik verilen bir yaklaşım olmalıdır. Aynı zamanda, sorun çözme işleminin, ilgili kişiler arasında ek sorular yaratmamasına da özen gösterilmesi gerekir. Bu anlamda, etkili bir problem çözme planı oluşturulmalıdır. Böyle bir problem çözme planının Tack (1994), şu aşamalardan oluştuğunu söyler:

- Sorunun belirlenmesi,
- Sorunun öngörülen amaç çerçevesinde yeniden belirlenmesi,
- Gerekli soruların sorulması ve verilerin toplanması,
- Eldeki verilerin incelenmesi,
- En uygulanabilir, en uygun seçeneklerin belirlenmesi,
- Bir deneme çözümün seçilmesi,
- Çözümün işlerliğinin denenmesi,
- Son çözümün biçimlendirilmesi,
- Çözümün uygulanması.

3.1.4. Senaryo Analizi

Senaryolar önceden belirlenmiş nihai bir duruma yol açabilen olayların sonucunu ayrıntılı olarak tanımlama veya alternatif olarak bugünkü tercihlerin sonuçlarını düşünme girişimleridir. Ayrıca, senaryo neden-sonuç süreçlerine ve karar noktalarına dikkat çekmek için tasarlanan olayların varsayımsal dizisidir. Senaryo analizi ortaya çıkabilen olumlu ve olumsuz durumlar ve bu durumların ortaya çıkmasına neden olan süreçleri önlemede, kolaylaştırmada veya engellemede işletmenin uygulamaya koyabileceği alternatifler çözümler hakkında düşünmeyi gerektirmektedir.

Sonuç

Kriz, önceden tahmin edilemeyen, acil müdahale gerektiren ve örgütün normal işleyişini etkisiz kılan bir durumdur. Krizlerin önceden tahmin edilememesi ve normal prosedürleri etkisiz kılması, etkili bir kriz yönetim planlaması ve güçlü bir yönetim becerisi gerektirir. Kriz yönetim modelleri sayesinde, muhtemel bir krizin zararları en aza indirgenebilir ve krize karşı hazırlık yapılmış olur. Krizi örgütler için bir alın yazısı gibi kaçınılmaz görerek örgütü kaderine terk etmek kadar, hiç krize uğramayacağını düşünerek önlem almamak ve kriz müdahale planı oluşturmamak da yanlıştır.

Örgütlerin belirledikleri hedeflere ulaşabilmeleri için, muhtemel kriz durumlarını önceden belirleyip gerekli alt yapı sistemlerini, uygulama prosedürlerini ve stratejilerini oluşturmaları zorunludur.

Aslında işletmenin temel amacı olan hayatını devam ettirme düşüncesiyle geliştirdiği ve ortada hiç bir kriz belirtisi olmamasına karşın uyguladığı planların tamamını krizi önlemeye karşı geliştirilen stratejiler olarak görebiliriz.

Çünkü doğru kararların alınması ve uygulamaya konulması sayesinde işletme dışında herhangi bir tehdit dahi oluşacak olsa bunun doğru yönetim ile bir avantaja dönüştürülmesi mümkündür. Bu açıdan her ne kadar bazı teknikler ve stratejiler belirtilmişse de işletmenin kuruluş aşamasından başlayarak olgunluk ve gerileme dönemlerine kadar yaptığı başarılı uygulamalar kriz önlemeye dönük faaliyetler olarak görülebilir. Bu faaliyetler ister bilinçli olarak krizi önlemeye yönelik çalışmalar şeklinde ortaya konulsun, isterse kriz kavramını hiç gündeme getirilmeden gerçekleştirilen uygulamalar olsun, tamamıyla bir kriz önleme çalışması olarak değerlendirilebilir.

İşletmeler kuruluş sürecinden başlayarak sürekli olarak risklerle ve bu risklerin doğru olarak değerlendirilmemesi sonucu ortaya çıkan krizlerle karşı karşıyadır. İdeal olan, örgütün önceden muhtemel kriz durumlarını belirlemesi ve gerekli önlemleri almasıdır. Ancak, bir örgütün olası tüm kriz durumlarını önceden tahmin etmesi ve bunları önleyici tedbirler alması mümkün görünmemektedir. Yaşanan hızlı değişim ve dönüşüm içerisinde, önceden tahmin edilemeyen bazı olayların olması kaçınılmazdır. Bu durumda, yapılması gereken şey, kriz anlarına karşı hazırlıklı olmak ve krizi etkili şekilde yönetmektir. Sonuç olarak, Kriz dönemine girilmeden önce kriz önlemeye yönelik olarak geliştirilen proaktif teknik ve stratejiler kriz sürecine girilmesini engelleyebileceği gibi aynı zamanda girilebilecek muhtemel bir krizden de güç kazanarak çıkabilmeye imkan verecektir ■

Kaynaklar

AKAT Ö. (2000). Uygulamaya Yönelik İşletme Politikası ve Stratejik Pazarlama. Bursa: Ekin Kitabevi.

AKAT, İlter; BUDAK, Gülay (1999),İşletme Yönetimi, İzmir, Barış Yay

AKDİŞ, Muhammet. (2002), "Küreselleşmenin Finansal Piyasalar Üzerindeki Etkileri Ve Türkiye:Finansal Krizler-Beklentiler", Dış Ticaret Dergisi, Yıl:7, Sayı:26, Ekim, s.1-45.

AKTAN, Coşkun Can. (2003), "Kriz Yönetimi", www.canaktan.org/yonetim/toplam_kalite/toplam-kalite-felsefesi/aktan kriz-yonetimi.pdf, 17.04.2003.

AKTAN, Coşkun Can., 2000'li Yıllarda Yeni Yönetim Teknikleri:Stratejik Yönetim İstanbul: TÜGİAD Yayını, 1999.

ALBRECHT, Steve. (1996), Crisis Management For Corporate Self-Defense, American Management Association.

ATAMAN, Göksel. (2002); İşletme Yönetimi Temel Kavramlar & Yeni Yaklaşımlar, 2. Baskı, Türkmen Kitabevi, İstanbul.

AUGUSTINE, Norman R.(2000). Önlemeye Çalıştığınız Krizi Yönetmek. Kriz Yönetimi. Harvard Business Review. (Çev:Salim Atay). MESS. Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası. İstanbul: BZD Yay.

BANKS, Kathleen Fearn; Crisis Communications, Lawrence Erlbaum Associates Publishers, New Jersey, 1996.

BURNETT, John J.; A strategic Approach to managing ises, Public Relations Review, Vol.24, No:4, Winter 1998, ss. 475-488.

CAN, Halil. (2002). Organizasyon ve Yönetim. Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 6. Baskı. Ankara: Siyasal Kitabevi.

COOMBS,W.Timothy.(2001),"Teaching the crisis management/ communication course",Public Relations Review,27, pp.89–101.

ÇOLAK, Ö. Faruk, Aslan Yiğidim. (2001), Türk Bankacılık Sektöründe Kriz, Nobel, Ekim.

DİNÇER, Ömer. (1998), Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası, Beta, 5. Baskı, İstanbul.

FOSTER, M.S.(1993), "Scenario Planning For Small Businesses", Long-Range Planning, 26 (1).

GÜMÜŞ, Mustafa. (1999), Yönetimde Başarı İçin Altın Kurallar, Alfa Basım Yayım Dağıtım.

HAMARAT, Şeref (1994), "Kriz Dönemlerinde Modern Yönetim Sistemlerinin Etkinliği", Önce Kalite, Ekim, Sayı: 9, 20-22.

HAŞİT, G. (2000). İşletmelerde Kriz Yönetimi ve Türkiye'nin Büyük Sanayi İşletmeleri Üzerinde Yapılan Araştırma Çalışması. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları:616.

HURST, David K. (2000). Kriz ve Yenilenme. Krizin Sunduğu Fırsatlar.(Çeviren: Ela Gürdemir). İstanbul: Alfa Basım Yayım

I. JAN Mitroff and Chris Thierry Pauchant, "We're So Big and Powerful, Nothing Bad Can Happen to Us", Carol Publishing Group, New York, 1990.

I. JAN Mitroff, Gus Anagnos (2000). Managing Crisis Before They Happen: What Every Executive and Manager Needs to Know About Crisis Management, Amacom Publishing. NY.

I. JAN MITROF, (1992),"Effective Crisis Management", The Academy of Management Executive

KADIBEŞEGİL, Salim. (2002), Kriz Geliyorum Der, MediaCat, İst.

REGESTER, Michael ve Judy LARKIN. (1997). Risk Issues and Crisis Management. A Casebook of Best Practice. London: Kogan Page Limited.

KARAÇAY, TİMUR, "Olasılığın Matematiksel Temelleri ve Yeni Arayışlar", Mantık, Matematik ve FelsefeIV.Ulusal Sempozyumu, İzmir Foça, 5-8 Eylül 2006.

KASH, J. T. ve R. J. Darling (1998); "Crisis Management: Prevention, Diagnosis and Intervention", Leadership & Organisation Development Journal, Vol.19, No.4.

KEOWN-McMULLAN, Caroline. (1997), "Crisis:when does a molehill become a mountain?", Disaster Prevention and Management, Volume 6 · Number 1, pp. 4–10.

KUHN, R.L. (1989), Creativity and Strategy in Mid-Sized Firms, Prentice-Hall, New Jersey.

KURİLOFF, A.H.-J.M.Hemphill (1993), Starting and Managing Small Business, 3.Ed., McGraw Hill, New York.

LİNDA Ashcroft, "Crisis Management–Public Relations", Journal of Managerial Psychology, Vol. 12 No. 5, 1997.

MACKENZİE, A. (1995). Başarı ve Zaman. (Çev. Gürcan Banger). İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi.

MOUNT J., -J.T.Zinger (1993), "Organizing for Development in Small Businesses", Long-Range Planning, 26 (5).

ORPEN, Charles (1994), "Strategic Planning, Scanning Activieties and The Financial Performance of Small Firms", Journal of Strategic Change, 3.

ÖZDEMİR, A. (1993). Kriz Yönetiminde İletişim. Düşünceler Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi. 7(6), s.s 143-153, Şubat.

ÖZGEN, Hüseyin ve Murat Türk (1996), "Türkiye' deki Sanayi İşletmelerinde Kriz

PATRİC LAGADEC, Preventing Chaus in a Crisis, Mc Graw Hill, London, 1993.

PATTERSON, R.A. (1986), "Strategic Planning For Small Businesses", Handbook of Strategic Planning, Editors:J.Gardner vd., Wiley, New York.

PEARSON Christine M. and Clair Judith A. (1998): Reframing Crisis Managment, The Academy of Managment Review, Volume 23, Number 1, January.

PEARSON, Christine M., and Ian I. Mitroff. (1993), "From Crisis Prone To Crisis Prepared: A Framework For Crisis Management" , Academy of Management Executive, February, Vol. 7, Issue 1, pp.48-60.

PEKER, Ömer ve Nihat AYTÜRK. (2000). Etkili Yönetim Becerileri Öğrenilebilir ve Geliştirilebilir. Ankara: Yargı Yayınevi.

PHENG, Low Sui, Ho, David K.H. ve Ann Yeap Soon, "Crisis Management: A Survey of Property Development Firms", Property Management, Vol. 17, No. 3, 1999. pp. 179-186. Press, New York.

ROUX-DUFORT, Christophe, and Emmanuel METAIS. (1999), "Building Core Competencies in Crisis Management Through Organizational Learning", The Case of the French Nuclear Power Producer", Technological Forecasting and Social Change, 113–127.

SAFFİR, L. - Tarrant, J. (1993). Power Public Relations. Chicago: NTC/Contemporary Publishing Company

SANDENO, Stanley (1985), Small Business Management Principles, Business Pub., Texas.

SCARBOROUGH, N.M.-T.W.Zimmerer (1984), Effective Small Business Management, Charles Merrill, Ohio.

SİLVER, A.David (1990), Kriz Dönemlerinde Şirket Yönetimi, (Çeviren: Naz Türer) Form Yayınları, İstanbul.

TACK, Philip B. (1994). Kriz Zamanı Yönetim. (Çeviren: Yakut Güneri). İstanbul: İlgi Yayıncılık.

THİERRY C Pauchant and Ian Mitroff, "Transforming the Crisis - Prone Organization", Jossey-Bass Pusblishers, San Fransisco, 1992.

TÜZ, Melek Vergiliel. (2001), Kriz ve İşletme Yönetimi, Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti.

WAALEWİJN, P.-P.Senan; (1993), "Strategic Management: The Key to Profitability in Small Companies", Long-Range Planning, 26(2).

WHEELEN, T.-D.Hunger, (1989), Strategic Management and Business Policy, 2.Ed., Addison Wesley, Massachusetts.

YENİÇERİ, Özcan (1993), İşletmelerde Yönetim, Organizasyon ve Davranış, Tutibay Basım A.Ş, Ankara.

2009 İNGİLTERE YAZ OKULU

BEDALES SCHOOL / ARD

TARİH	: 6 - 27 TEMMUZ
BÖLGE	: WINCHESTER
YAŞ GRUBU	: 11 - 17
DERS SAYISI	: 20 DERS / HAFTA
SÜRE	: 3 HAFTA
KONAKLAMA	: KAMPÜS
ÜCRET	: £1699

ÜCRETE DAHİL OLANLAR

- Eğitim
- Tam Pansiyon Konaklama (Genel olarak tek veya çift kişilik odalar bulunmaktadır. Bazı odalar özel banyoludur.)
- Haftada 1 tam + 1 yarım gün gezi
- Sosyal ve Sportif Aktiviteler
- Kayıt Ücreti
- Sağlık Sigortası
- Havaalanı Transferleri
- Yurtdışı çıkış fonu

SOSYAL AKTİVİTELER

- Spor Salonu
- Kapalı ve Isıtmalı Yüzme Havuzu
- Tenis Kortları
- Kapalı Tiyatro
- TV Odası
- **Tam günlük geziler:**
  LONDRA ve THAMES NEHRİ CRUISE GEZİSİ
  BRIGHTON ve SEALIFE CENTRE
  BRITISH MUSEUM
- **Yarım günlük geziler ise:**
  WINCHESTER
  CHICHESTER
  PORTSMOUTH
  şehirlerine düzenlenmektedir.

ÖDEME ŞEKLİ

- 1 Nisan £400
- 1 Mayıs £500
- 1 Haziran £400
- 1 Temmuz £399

*Bu özel programımızın yanısıra, her yaşa ve seviyeye uygun **İNGİLTERE**, **AMERİKA**, **AVUSTRALYA**, **KANADA**, **MALTA** ve **AVRUPA ÜLKELERİ**'nde **Yurtdışı Dil Okulları** Üniversite yerleştirme **Master - MBA** ve iş adamlarına özel hızlandırılmış İngilizce **(Executive)** programları için bizleri her zaman arayabilir veya web sitemizden (www.networkegitim.com) bakabilirsiniz.*

network yurtdışı eğitim

NETWORK EĞİTİM ve BİLİŞİM DANIŞMANLIK TURİZM TİCARET LTD. ŞTİ
Merkez Ofis İstanbul: Cumhuriyet Cad. İstiklal Apt. No: 5 Kat: 1 Taksim / İSTANBUL
Tel: 0 212 361 19 36 | **Fax:** 0 212 361 59 59 | **www.networkegitim.com**

Ticaret Sicil No.: 533702 / 481284

Ersagun ŞİMŞEK
Araştırma Direktörü/Ekonomist

Global Krizlerin Ortaya Çıkmasında Kredi Değerlendirme Kuruluşlarının Rolü

Kredi değerlendirme kuruluşları[1] , çeşitli finansal varlıkların kredibilitesini değerlendiren şirketlerdir. Bu kuruluşlar, şirketlerin ve devletlerin ipotekli konut kredileri ihraç ettiği borca dayalı varlıklara ait yükümlülüklerini yerine getirip getiremeyeceğini ölçerler. Kredi piyasalarında ihraç edilen borca dayalı menkul kıymetlere ilgi gösteren yatırımcılar, öncelikle borçlanan aktörün kredibilitesini bilmek isterler. Kredi değerlendirme kuruluşları, bu tür enformasyonun elde edilebileceği önemli kaynakların başında gelir.

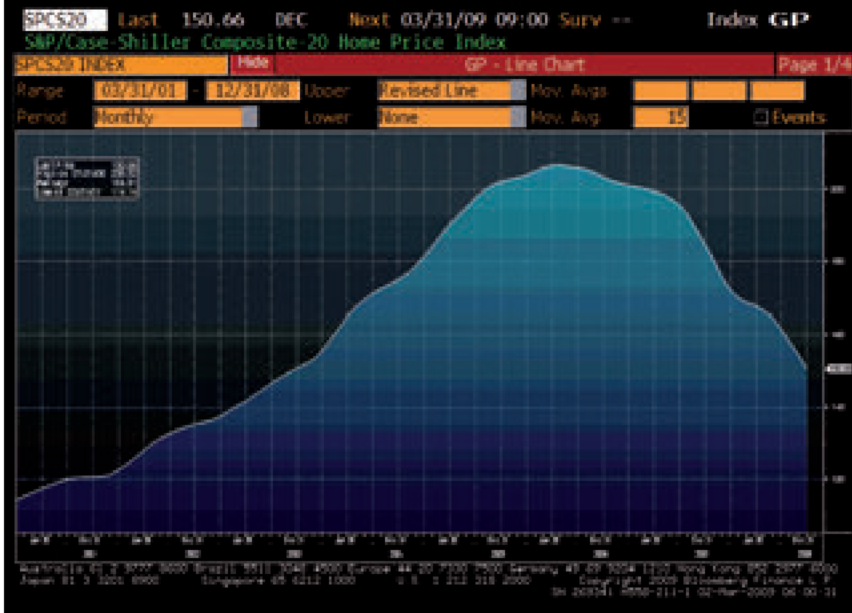
Kredi değerlendirme kuruluşlarının piyasalar üzerindeki fonksiyonu, çeşitli finansal varlıklarla ilgili zamanında şeffaf, kesin ve isabetli finansal analizler sağlamaktır.

1930'lu yılların başından itibaren mali denetçiler, finans kurumlarının bono yatırımlarında değerlendirme kuruluşlarının hükümlerine ehemniyet verilmesini şart koşmaya başlamışlardır. Denetlemeler, bono portföylerinin güvenilirliğini şart koşmuş ve bono piyasalarında değerlendirme şirketlerinin başrol oynamasında etkili olmuştur. 1975 yılında Milli Derecelendirme Kurumu NRSRO[2] adlı organizasyonunun kurulması ve bu organizasyona dahil olabilmek için bazı şartların eklenmesi sonrasında 3 büyük değerlendirme firması piyasada etkili olmuştur.

Bunlardan sadece Moody's ve S&P bütün notlandırma piyasasının % 80'nini elinde bulundurmaktadır. Bütün bir piyasayı etkilemelerine rağmen S&P ve Moody's, Enron ve WorldCom adlı şirketlerin batışında yatırımcıları uyarmada yetersiz kalmıştı.

Keza 2007 yılının Ağustos ayında kredi batıklarıyla başlayan ve hala etkinliğini devam ettiren finans krizinde S&P, Moody's ve Fitch yatırımcıyı zamanında uyarmayarak dünya tarihinin yaşadığı en geniş ve muhtemelen en pahalı finansal felakette başrolü oynadılar. Ödeme gücü olmayan müşterilere verilen kredileri ifade etmek için kullanılan eşikaltı[3] konut kredisiyle ilgili borçlanma sertifikaları[4] ile diğer borca dayalı menkul kıymetlerin başarıyla satılabilmesi, kredi değerlendirme kuruluşlarının bu varlıklar icin verdiği şişirilmiş notlar sayesinde gerçekleşmiştir.

Konu fiyatlarının yükselişinin son bulması, hatta değer kaybetmeye başlaması ile birlikte özellikle 2005 ve 2006 yıllarına ait ipotekli konut kredilerini içeren menkul kıymetlerin notlandırılmasının ciddiyetsiz derecede iyimser olduğu ortaya çıkmıştır. Neticede ipotekli konut bonoları çökmüş ve bu durum beraberinde ABD'nin finans sektörünün yıkımını getirmiştir.

Kaynak:Bloomberg

Grafik: Case & Schiller endeksi ABD'deki ev fiyatlarını gösterir. Grafikten de anlaşılacağa üzere sürekli yükselen ev fiyatları 2006 yılı ortasından itibaren düşüşe geçmiş ve hala düşüşünü devam ettirmektedir.

Kredi Değerlendirme Sektörünün Yapısı

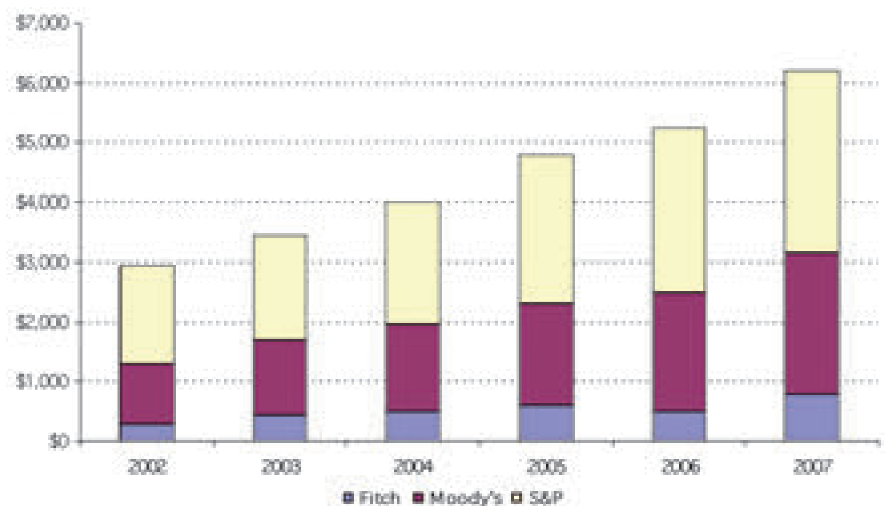
20. yüzyılın başında kurulan Moody's, S&P ve Fitch gelirlerini, değerlendirmelerini bono yatırımcılarına satarak karşılıyordu. 1970'lerde varlığa dayalı finansmanın hızlı yükselişi ile birlikte değerlendirme şirketleri araştırmalarını borç ihraç eden şirketlere satarak da gelir elde etmeye başladılar. Bu durum kredi değerlendirme sektörünün yapısını tamamen değiştirdi. Nitekim 2007 yılının sonuna gelindiğinde üç büyük kredi değerlendirme şirketinin gelirleri 6 trilyon doların üzerine çıkmıştı.

2007 yılının ortalarından itibaren ilk mortgage kredilerine bağlı zararların açıklanması ile yavaşlamaya giren sektörün 2002 –2007 yılları arasında % 100'den fazla büyümesi, kredi değerlendirme kuruluşlarının açıkladığı kalitesi düşük değerlendirmeler sayesinde gerçekleşti. Küresel kredi krizinden önce, üç büyük kredi değerlendirme kuruluşu, küresel değerlendirme endüstrisinin % 95'ini ellerinde bulunuyordu ve bu durum halen böyle devam ediyor. Bugün Moody's % 40, S&P % 39 ve Fitch % 16'lık bir piyasa payına sahiptir. İhraç edilen bir menkul kıymetin değerlendirilmesinde iki farklı kredi değerlendirme şirketinden değerlendirme gerekmesi bu şirketlerin birbirleriyle rekabet etmesini bir gereklilik olmaktan çıkarmıştır. Hatta uzmanlar bu durumu paylaşılan bir tekelcilik olarak (duopoly) değerlendirmiş ve eleştirmişlerdir. Kredi değerlendirme sektöründe yaşanan ve bir çeşit tekel şeklini alan bu yapı nedeniyle, derecelendirme kuruluşlarının esas faaliyet kar marjı, hiçbir sektörde görülmeyen seviyelere ulaşmıştır. Aşağıdaki tabloda, Moody's'in karlılığı incelendiği takdirde, kredi değerlendirme endüstrisinde yaşanan tekeli açıkça görmek mümkün olacaktır.

2007 yılının ortalarından itibaren ilk mortgage kredilerine bağlı zararların açıklanması ile yavaşlamaya giren sektörün 2002 – 2007 yılları arasında % 100'den fazla büyümesi, kredi değerlendirme kuruluşlarının açıkladığı kalitesi düşük değerlendirmeler sayesinde gerçekleşti. Küresel kredi krizinden önce, üç büyük kredi değerlendirme kuruluşu, küresel değerlendirme endüstrisinin % 95'ini ellerinde bulunuyordu ve bu durum halen böyle devam ediyor. Bugün Moody's % 40, S&P % 39 ve Fitch % 16'lık bir piyasa payına sahiptir. İhraç edilen bir menkul kıymetin değerlendirilmesinde iki farklı kredi değerlendirme şirketinden değerlendirme gerekmesi bu şirketlerin birbirleriyle rekabet etmesini bir gereklilik olmaktan çıkarmıştır.

Tablo 1

Üç Büyük Kredi Değerlendirme Kuruluşunun 2002 – 2007 Yılları Arasındaki Gelirleri

Hatta uzmanlar bu durumu paylaşılan bir tekelcilik olarak (duopoly) değerlendirmiş ve eleştirmişlerdir. Kredi değerlendirme sektöründe yaşanan ve bir çeşit tekel şeklini alan bu yapı nedeniyle, derecelendirme kuruluşlarının esas faaliyet kar marjı, hiçbir sektörde görülmeyen seviyelere ulaşmıştır. Aşağıdaki tabloda, Moody's'in karlılığı incelendiği takdirde, kredi değerlendirme endüstrisinde yaşanan tekeli açıkça görmek mümkün olacaktır.

Son yıllarda değerlendirme şirketlerinin piyasada aktif rol alabilmesi için birçok girişimde bulunuldu. Örneğin 2006 yılında kongrenin giriş şartlarını gevşetmeye gitmesi ve standartları aşağıya çekmesi piyasadaki değerlendirme kuruluşlarının sayısını arttırmıştır. Nevarki, ABD'de sektöre dahil olan yeni değerlendirme şirketleri, Moody's, S&P ve Fitch'e göre çok küçük kalıp gerekli büyümeyi sağlayamadılar. Bütün çalışma ve girişimlere rağmen endüstri paylaşılmış bir tekel olmaktan kurtarılamadı. Üç büyük değerlendirme şirketinden geriye kalan ABD'deki toplam değerlendirme şirketlerinin tahmini gelirinin 25 milyon doların altında kalması durumun vehametini gözler önüne sermektedir. Bu büyük tekelleşmeye rağmen, değerlendirme kuruluşları, en temel görevleri olan borca dayalı menkul kıymetlerin notlandırma işlemlerini zamanında, açık ve isabetli olarak gerçekleştirmeyi başaramadılar.

Derecelendirme kuruluşlarının en büyük fiyaskolarından biri Enron hadisesidir. Ünlü Enron vakasında S&P ve Moody's notlarını Enron'un batışından dört gün öncesine kadar koruyarak büyük bir skandala sebebiyet vermişlerdir. Orange Country California, Mercury Finance, Pasific Gas&Electric, WorldCom, Delphi, General Motors ve Ford örneklerinde olduğu gibi büyük değerlendirme kuruluşları yatırımcılara kötü gidişatı vaktinde uyarmaktan çok uzakta kalmışlardır.

Kredi değerlendirme kurulusları eşikaltı ipotekli konut kredilerine dayalı menkul kıymetlerin erimesi ile başlayan dalgalanmada bırakınız yatırımcıları uyarmayı sorunun büyüklüğünü dahi algılayamamışlardır. Nitekim ABD Başkanı'na bağlı finans piyasaları calışma grubu, 2008 yılında piyasaların yıkılmasıyla sonuçlanan ve 2007 yılı Haziran ayında başlayan dalgalanmalar öncesinde, kredi değerlendirme kuruluşlarının kredi riskini görmezden gelerek büyük bir hata yaptıklarını açıklamıştır. Değerlendirme kuruluşları, yüksek maliyetli ve problemli varlığa dayalı menkul kıymetler için yanlış ve olması gereken değerin çok üzerinde notlandırmalarda bulunarak milyonlarca ailenin evlerini kaybederek mali kabus görmelerinde baş aktör oldu. Sonuç olarak, ABD tarihinin gördüğü en büyük mali krizin merkezinde değerlendirme kuruluşlarının olduğu uzmanlar ve kamuoyu tarafından geniş kabul görmüştür.

Tablo

Moody's Değerlendirme Şirketinin Karlılığı

	2007	2006	2003
Gelir	2.3 Milyar $	2 Milyar $	1.2 Milyar $
Net Kar	701.5 Milyon $	753.9 Milyon $	363.9 Milyon $
Esas faaliyet marjı	50.1 %	61.8 %	53.2 %
Öz sermaye karlılığı	-	316.2 %	-
Vergi sonrası yatırılan kaynak sonrası karlılık	194.5 %	94.4 %73.4 %	
Ana faaliyetler sağlanan nakit akımı	984 Milyon $	752.5 Milyon $	468.4 Milyon $

Değerlendirme kuruluşlarının piyasa üzerinde kurduğu büyük hakimiyet bunların piyasa fonksiyonlarını olumsuz etkilemiştir. Örneğin normal şartlarda MBIA, ACA ve FGIC gibi bono sigortalama şirketleri ile tam ters yönde faaliyet göstermesi gereken S&P ve Moody's gibi değerlendirme kuruluşları tam tersi, bono sigortalama şirketleriyle paralel şekilde çalışarak zamanında ve isabetli notlandırma yapıp yatırımcıyı bilgilendirmek en temel görevinden çok uzak kalmışlardır. Bu durum, yatırımcılardan finansal riskin saklanması sonucunu doğurmuştur. Gerçekten de MBIA ve diğer bono sigortalama şirketleri, karmaşık varlık temelli kredi araçlarını garantileyerek, yatırımcılar için kredi ürünlerinin daha güvenilir hale gelmesini sağlamışlardır. Böylece bono sigortalama şirketlerinin yükümlülükleri, sahip oldukları sermayenin çok üzerine çıkmıştır. Moody's 'in bütün bono sigortalama endüstrisinin batma noktasına geldiği günlerde MBIA için açıkladığı notu hala AAA'di. Hatta 2008 yılının ilk çeyreğinde değerlendirme kuruluşlarının bu şirketlerin sahip olduğu AAA notunu düşürmeleri halinde kesin olarak batmaları sözkonusu olunca iş daha da içinden çıkılmaz bir hal almıştı. Benzer bir durum Lehman Brothers ve Bear Stearns'de de yaşandı. Derecelendirme kuruluşları ve düzenleyici otorite bu bankaları yanlış güvencelerle ayakta tutmaya calışmış fakat, bu girişimler için çok geç kalındığı asırlık yatırım bankalarının batışıyla ortaya çıkmıştır.

Kredi Değerlendirme Kuruluşlarının Etken Olduğu Problemler İle İlgili Yanlış Anlaşılmalar

a) Problemlerin sadece yapılandırılmış yani "finansal mühendisliğe" tabi tutulmuş finans alanı ile sınırlı kaldığı tezi kesinlikle

MÜSİAD

gerçeği yansıtmamaktadır. Yakın zaman içerisinde şahit olunan New Century, Countrywide, bono sigortacıları, Bear Stearns ve Lehman Brothers'da gerçekleşen kredi yıkımları, tamamen bunun dışında gerçekleşen vakalardı. Şişirilmiş notlar, sürdürülemez bir büyümeye neden olmuş, kredi kalitesinin yıkımına neden olmuş ve bütün finans sitemini derinden etkilemiştir. Bu meyanda, Enron, WorldCom ve Delphi borç yükümlülüklerini yerine getiremeyerek, batan şirketlere verilebilecek örneklerdir.

b) Menkul kıymet ihraç eden kuruluşlar tarafından desteklenen değerlendirme kuruluşları, sanıldığının aksine notlarını ve araştırmalarını piyasaya bedava olarak dağıtmış değillerdir. Örneğin Fidelity adlı fon yönetim şirketi, notlandırmalar için elektronik destek ve ek yorum alabilmek icin yıllık beşyüz bin doların üstünde ödeme yapıyordu.

c) Kredi değerlendirme şirketlerinin etrafının "Çin Duvarı" ile çevrili olduğu ve bu kurumların içerisindeki sıkıntıların bilinmediği düşüncesi de doğru değildir. Birçok kez bu şirketlerin içerisindeki sıkıntılar çeşitli yollarla gündeme gelmiştir. Örneğin, Moody's'den atılan bazı üst pozisyonlardaki değerlendirme görevlileri, eski şirketlerinin piyasadaki etkinliğinin devam edebilmesi için yapılan manipülasyonları kamuoyu ile paylaşmışlardır. Yüksek not vermeleri için teşvik edildiklerini, şişirilmiş notlar için herhangi bir yaptırımın mevcut olmadığını ve bu durumun şirket içerinde ciddi yozlaşmasına sebebiyet verdiğini açıklamışlardır.

d) Birçok kredi değerlendirme firmasının piyasaya girmesiyle sorunun tam anlamıyla çözeleceğine yönelik yorumların doğru olmadığı da görülmüştür. Nitekim Fitch'in büyümesi ve S&P ile Moody's'e rakip olması, zamanında ve isabetli değerlendirmelerin oluşmasını sağlayamamıştır.

e) Kredi değerlendirme kuruluşlarının menkul kıymet ihraç eden şirketler için "bize yalan söylediler" yaklaşımı kabul edilebilir bir yaklaşım değildi. Zamanında ve isabetli olarak açıklanmayan notlar sonrasında değerlendirme şirketleri bazı durumlarda suçu yanlış bilgilendirilmelerine bağlamıştı. Eğer değerlendirme kuruluşları isabetli değerlendirme adına bir gayret içinde olmazlarsa menkul kıymet ihraç eden şirketlerde gerçeği gizleme adına bir güdünün gelişmesi normaldir. Değerlendirme kuruluşlarının doğru bilgiyi elde edip, yatırımcıya herşekilde zamanında ve isabetli yorumda bulunmaları gerekliydi.

f) Menkul kıymet ihraç eden şirketlere, kredi değerlendirme kuruluşlarının bağımsız olarak danışmanlık hizmeti verdiği inandırıcılıktan uzaktır. Değerlendirme şirketlerinde danışmanlık işinin bağımsız bir alan olmadığı bilinen bir gerçektir. Harici bir durumda danışmanlık hizmeti veren değerlendirme şirketinin, yatırım bankacısının sorularına ve menkul kıymet yapılandırmasına ilişkin hizmet vermesi imkansıza yakındır.

g) Yatırımcı merkezli bir değerlendirme modelinin uygulanabilir olmadığı yönündeki yorumlar da kamuoyu tarafından kabul görmemiştir. Menkul kıymet ihraç eden şirket merkezli bir model izleyen kredi değerlendirme kuruluşları, 20. yüzyılın başından 1970'li yıllara kadar yatırımcıya yönelik bir yapı izlemiş ve kısmen daha başarılı olmuşlardır.

h) Yatırımcı tarafından desteklenen değerlendirme şirketlerinin yeni büyük çatışmaların doğmasına sebebiyet vereceği düşüncesinin de doğru olmadığı görülmektedir. Yatırımcıların "kısa" veya "uzun" pozisyonda olduğu hakkında bilgi sahibi olmayan kredi değerlendirme şirketlerinin, notlandırma yaparken yatırımcıdan etkilenmeleri diye bir ihtimal yoktur.

i) En son yaşanan kredi dalgalanmasında, esas hatalı yatırımcılara ait olduğu görüşü gerçeklerin saklanması adına uydurulmuş güzel bir kılıftır. Nasıl ki bir hasta doktora gittiğinde doktordan en iyi şekilde tedavi görmeyi bekliyorsa, yatırımcılar da değerlendirme kuruluşlarından zamanında ve isabetli değerlendirmeler yapmasını beklemektedir. Bir hastanın doktoruna güvenmesi gerektiği gibi yatırımcının değerlendirme kuruluşlarına güvenmesi normaldir. Yanliş tedaviden hasta değil, doktor sorumludur. Değerlendirme kuruluşlarının her türlü detay bilgiye ulaşıp isabetli notlandırma yapmaları ve yatırımcıyı yanlış yönlendirmemesi gerekmekteydi.

Sonuç olarak kredi değerlendirme kuruluşları, düşen konut fiyatlarının ve bozulan sigorta standartlarının ipotekli konut kredileri üzerindeki etkisini çok trajik bir şekilde atlamıştır. Değerinden yüksek notlandırılmış konut ipoteğiyle desteklenen varlıklar bir şekilde finans sisteminin her köşesine yayıldılar. CDO 'lar, SIV 'ler, mali garantörler, sigortacılar ve bankalar kredi dalgalanmasından ciddi yaralar aldı ve almaya da devam etmektedirler. Bu kurum ve araçların bir çoğu subprime bağlantılı menkul kıymetleri büyük değerlendirme kuruluşlarının güçlü değerlendirmeleri sonrasında satın almıştı.

Piyasa iştirakçilerinin, subprime bağlantılı varlıkları satın alırken değerlendirme kuruluşlarına aşırı derecede güvenmesinin üç temel nedeni vardı: Birincisi, subprime RMBS'ler ve onun dalları, taşıdığı teminatın yapısı ve karakteri ile ilgili çok az şeffaflık sunuyordu. Potansiyel yatırımcıların kredi havuzunun kalitesini anlayabilmesi için gerekli olan özel bilgilere ulaşması mümkün değildi. İkincisi, işleminin çok karmaşık olması riskin boyutunun anlaşılabilmesi için gelişmiş ve teknik yeterliliği

yüksek bilgiye sahip olmayı gerektiriyordu. Üçüncüsü ise kredi değerlendirme kuruluşlarının risk ölçümünün üstadları olduğu yönünde yüzyıllık namları vardı. Ev fiyatlarındaki düşüşün ilk belirtileri 2006 yılı ortalarından itibaren görülmeye başlandı. Değerlendirme standartlarında gerçeği gösteren farkedilir değişikliklere hala gidilmedi. 2007 yılı yazında piyasaların reaksiyonu yeni durmasına rağmen, bağlantılı varlıkların notları Haziran 2007'den itibaren düşürülmeye başlandı. RMBS'leri satın alan kurum ve araçlar gelişmeler sonrasında mağdur oldu. Kurum ve araçların birçoğu notlarında indirim görürken, kalanın da batışa sürüklenmesine kimse engel olamadı.

Bir Daha Böyle Bir Kriz Yaşamamak İçin Neler Yapılmalı?

Problemin sebeplerinin tam anlamıyla anlaşılması için kısaca değerlendirme endüstrisinin tarihine bakmak faydalı olacaktır. Modern bono notlandırma endüstrisi 1909 yılında John Moody'nin demiryolları yatırımlarını analiz etmesi ile başladı. Moody, demiryolu bonolarının yatırım kalitelerini belirlemek için basit bir notlandırma sistemi geliştirdi. Daha sonra Standard Statistics (daha sonra Poor's ile birleşti) ve Fitch kendi notlandırma modellerini geliştirdi. 1970 yılına kadar değenlendirme kuruluşları borca dayalı menkul kıymet ihraç eden şirketlerden ödeme kabul etmiyordu. Gelirlerini yatırımcılardan ve yatırım danışmanlık servislerinden karşılıyorlardı. Değerlendirme kuruluşları menkul kıymet ihraç eden yapılardan ödeme kabul ederek bağımsızlıklarını kurban ettiler. Endüstrinin tarihçesinden anlaşılacağı üzere, sıkıntının temelinde kredi değerlendirme kuruluşlarının menkul kıymet ihraç eden şirketlere dayalı bir iş modeli uygulamaları olduğu görülebiliyor. Piyasa paylarını koruma ve büyütme arzuları değerlendirme şirketlerini yaşanan cümbüşünün gönüllü iştirakçisi haline getirdi. Yapılandırılmış varlıkları üreten organizasyonlar düşük standartlı değerlendirme kuruluşlarını seçerek notlandırma kalitesinin taban yapmasına destek verdi. Tahlilcilerin değerlendirme safhasında iş modellerini yatırımcıların ilgisine göre yapılandırmaması, yapılandırılmış varlıkların notlandırma metodlarını ateşe attı. Bugünün kredi piyasalarının belirsiz ve güvensiz yapısı, herhangi bir finans kurumunun not indiriminde ciddi paniğe sebeb olmaktadır. Bu durum notlandırma uzmanları aşırı derecede dikkatli davranmaya zorluyor ve çok zayıf durumdaki finans kurumları yüksek seviyedeki notlarını koruyor. Kaderin cilvesine bakın ki; finans sisteminin alt-üst olmasında başrol oynayan kredi değerlendirme kuruluşları paniğin büyümesinden korkarak sicillerinin her geçen gün, daha kötüye gitmesine seyirci kalmaktadır.

Değerlendirme problemlerin çözümü kolay gözükmüyor. Otoriteler öncelikle büyük değerlendirme kuruluşlarının üst düzey yönetiminin tamamen değişmesi gerektiğinde birleşiyor. Bütün yanlış notlandırma veren müdürlerin işini bırakması ve yeni bir lider yönetimle geçmişin bütün hataların bırakılarak yeni bir sayfa açılması gerektiği konusunda birleşiyor. Ayrıca bono değerlendirmelerinin sadece potansiyel alıcıya servis edilmesi ve başka kimsenin değerlendirmelerden haberdar olmamasının doğru olacağına inanılıyor. Kamuoyu, notlandırma komitesinin ve analistlerin görüşlerinin tam ve doğru şekilde raporlarda yer aldığından emin olunması ve yapılandırılmış finans notlandırmalarının modelinin şeffaf ve basit olarak dizayn edilmesi gerekliliğini konuşuyor. Sadece istatistik hesaplamaların ve ileri düzey matematik içeren modellerin notlandırma için yeterli olmadığı ortak aklında değerlendirmelerde kullanılması gerekliliği gelişmeler sonrasında rahatlıkla görülebiliyor. Bu güne kadar yapılan reformların yetersiz kaldığı görülmektedir. Yeni reformlar konuşuluyor ve konuşulmaya devam edecektir. Kredi değerlendirme kuruluşları trene benzettikleri yapılandırılmış finansın makinisti olmadıklarını, sadece tekerlekleri yağlayan bir işçi olduklarını belirtip, kondüktör olarak da yatırım bankacılarını işaret ediyorlar. Fakat dünyanın tarihinde görmediği bir mali felaket yaşanıyor olması saklanamayacak bir gerçek. Ve kamuoyu bütün bu olanlardan dolayı büyük kredi değerlendirme kuruluşlarını sorumlu tutmaya devam edecek gibi görünüyor ▪

Dipnotlar

1- En büyük üç kredi değerlendirme kuruluşu sırasıyla Moody's, S&P ve Fitch'dir.

2- Nationally recognized statistical rating organization

3- Alt gelir grubunun kullandığı ve ödeme sorunu çıkma ihtimalinin yüksek olduğu krediler için kullanılan terimdir.

4- Mortgage borçlarına dayalı menkul kıymetler

5- Debt obligations

6- Kısa Pozisyon: Yatırım saikiyle, gelecekte fiyat düşüşü olacağı beklentisiyle, belirli bir an itibariyle sahip olunmayan finansal araçların satılması durumunu ifade eder.

Uzun Pozisyon: Yatırım saikiyle, gelecekte fiyat artışı olacağı beklentisiyle bir finansal araca satın alma veya diğer herhangi bir şekilde sahip olunması ve bu finansal aracın portföyde bulundurulması durumunu ifade eder.

7- Collaterized debt obligations – bir çeşit borca dayalı menkul kıymet.

8- Structured investment vehicles–yapılandırılmış yatırım araçları

9- İndirimlerinin hızlanması ile birlikte piyasa iştirakçileri değerlendirme kuruluşlarının güvenilirliğini sorgulamaya başladı. Kısacası, kredi notlarına güvenin tarumar olması finans kurumlarının birbiriyle olan işlemlerinin durmasına sebebiyet verirken kredi krizini ateşledi. Halen de ciddi bir kredi krizi yaşıyoruz.

Dr. Aydoğan Durmuş
TCR Kurumsal Yönetim ve Kredi Derecelendirme Hiz. A.Ş.

Türkiye'nin Görünümü Pozitif

Dünya tarihinde birçok defa tarım merkezleri, sanat merkezleri, bilim merkezleri, liman ve ticaret merkezleri yer değiştirmiştir. Günümüzün finans merkezleri de doğal olarak değişme gösterebilecektir. Bu değişime sebep: Güçlü krallıklar, bulaşıcı hastalıklar, teknolojik buluşlar, doğal kaynakların keşfi, dünya savaşları ve ekonomik krizler ile finans merkezleri bölge hatta ülke değiştirmiştir. 2007 sonrasında başlayıp 2008 ve 2009 yıllarında şiddetini artırarak devam eden ekonomik krizin birçok kavramın, teorinin, politikanın değişmesine neden olacağı açıktır fakat şu aşamada kesin olmayan şey, nasıl bir yeni düzen ve yapılanma olacağıdır. İşte bunun henüz belli olmaması krizin ne zaman sona ereceğine bağlıdır.

Bu süreci kendi lehine fırsat olarak değerlendirmek isteyen ülkelerde yeni dönemde finans merkezi olmaya yönelik çalışmalara hız vermişlerdir. Örneğin Shanghai şehri belediye başkanı Han Zheng yaptığı açıklama ile 2020 yılında uluslar arası finans merkezi olmayı hedef göstermektedir. Aynı sıralarda Türkiye'de finans merkezi olmaya yönelik hedefini açıklamıştır: "…Halil İbrahim Akça, İstanbul Finans Merkezi (İFM)'nin ilk 10 yılda bölgesel, 30 yılda küresel finans merkezi olmak" gibi bir vizyonu bulunduğuna işaret ederek, bunun çalışma gruplarına geçici vizyon olarak verildiğini söylemiştir. İFM dünya finans merkezi hangi alanda yer alacak sorusuna cevap verirken aşağıdaki sınıflandırmaya da dikkat çekmek isteriz. Bu sınıflandırmada İFM'ne doğru yer bulunmalı ve doğru hedef tanımlaması yapılmalıdır.

1) Global Finansal Merkezi: Dünyada iki şehir "Global Finans Merkezi" özelliklerini yerin getirmektedir. Bunlar; New York ve Londra Şehirleridir.

2) Uluslararası Finans Merkezi: Yabancı ülkeler arası ticari ve hukuki işlerin çok hızlı ve yoğun bir şekilde gerçekleştiği merkezlerdir. Bu merkezlere en iyi örnek; Hong Kong, Singapore, Zurich, Frankfurt, Chicago, Tokyo, Sydney gösterilebilir.

3) Niche (özellikli) Finans Merkezi: Sahip olduğu özel nitelikleri ile finans ve cazibe merkezi olan şehirlerdir. Zurich şehri özel bankacılıkta, Hamilton şehri sigortacılıkta sahip oldukları özel yetenekleri ile Niche(Özellikli) Finans Merkezi olmuştur.

4) Ulusal Finans Merkezi: Mevcut ülke sınırları içerisinde finans merkezi olan şehirlerdir. Toronto şehri Kanada için bir ulusal finans merkezidir.

5) Bölgesel Finans Merkezi: Bir ülkenin belli bir bölgesine ait finans merkezleridir. Chicago şehri Orta Amerika için bölgesel merkez, Sydney de bir diğer bölgesel merkezdir.

Gerçek Anlamda Global Bir Finans Merkezi Özelliğine Sahip İki şehir bulunmaktadır. Bunlar Londra ve NYC şehirleridir. Yaşanan kriz sürecinin sonunda bazı şehirler finans merkezi olma konusunda önemli aşama kaydetmiş olacaklardır. Bu şehirler, Dubai, Shanghai, Singapur, HongKong, Moskova ve İstanbul'u sayabiliriz.

Şehirlerarasındaki rekabette İstanbul'un güçlü olduğu konu başlıkları:

1- Bölgesel avantaj ve enerji hatlarının getirdiği doğal üstünlük nedeni ile İstanbul bölgenin güçlü bir finans merkezi olmaya aday şehridir. Bu doğal avantajın doğru politikalar ile yönlendirilip hızlı davranılması gerekmektedir.

MÜSİAD

2- Genç nüfus yapısı ile gelecekteki talepleri karşılayabilecek dinamizme sahip olması.
3- Risk alabilme iştahı, wall street uzmanları ve şirketleri daha fazla kar için en riskli pozisyonları deneyen ve sürekli yeni finansal ürünler geliştirmenin peşinde olan broker, yatırım bankaları ile hızla gelişmiş ve son 10 yılda büyük bir sermaye birikimine olanak sağlamıştır. Çin, Hong Kong ve Dubai insanları tasarrufu yüksek olmakla birlikte risk alma iştahı düşük ülkelerdir ve bu tür şehirlerde büyük kar arayışında olanlara ve fırsatlara hitap edecek büyük fonları çekecek riski yüksek bir ortam oluşturmak zor olacaktır.
İstanbul ise risk alma iştahı yüksek bir şehirdir. Bu önemli bir özelliktir ve yatırımcıların aradığı fırsatı sunabilecek bir yetenek mevcuttur.
4- Batı kültürüne hitap eden yaşam standardı, Orta Doğu, Orta Asya insanlarının rahat yaşayabileceği, kültürel zenginlik imkanlara sahip bir şehir olması önemli bir özelliktir. Bir şehir global ölçekte şehir olmayı hedefliyorsa o şehrin nüfusunun %20-%25 lik diliminin yabancılardan oluşması gerekmektedir. İstanbul bazı küçük düzenleme ve teşvik programları ile yabancıların rahatlıkla rağbet edeceği ve yaşabileceği bir merkez olabilir.

İstanbul Şehrinin Rekabette Zayıf Özellikleri:

1- Dünya ölçeğinde bir finans merkezi olmanın üç temel koşulu:
a. Önemli sermaye birikimi, borç verebilecek yada yatırım yapılabilecek kaynakların olması.
b. Hukuki alt yapı ve mevzuat yapısının kapsamlı, hızlı ve yabancılara hitap edebilir standartlarda olması.
c. Nitelikli insan kaynağı, yabancı ve yerli sermayenin aradığı nitelikte, yabancı dil bilen ve tecrübeli insanlardan oluşan profesyonellerin varlığı önemlidir.
Hindistan 1990-2000 yılları arasında nitelikli yazılım insan kaynakları kaynağı ile Avrupa ve ABD için yazılım ve geliştirme merkezleri olmuştur. Bu özelliğini bir benzerini Hong Kong şehri nitelikli finans elemanları bulundurarak dünyanın önde gelen finans merkezleri arasına girmiştir.
Londra'da nitelikli 180,000 finans profesyoneline sahip, bu sayıyı İstanbul ile mukayese ettiğimizde arada önemli bir açık vardır, TÜSİAD'ın bu alanda yaptığı bir araştırmada İFM projesi ile 150,000 nitelikli insana iş alanı yaratılabileceği tahmininde bulunmuştur.

Son on yılda Avrupa ve ABD merkezli büyük üniversiteler Körfez bölgesindeki sermayenin cazibesine kapılıp farklı ülkelerde kampusler açmış ve zaman içinde bir şeyin farkına vardılar, bu bölgede genç nitelikli insan kaynağı bulunmamakta ve dışarıdan gelecek insanlara bağımlılık söz konusudur. Bu konuda İstanbul'u geç fark ettiler fakat İstanbul'a gelip kampus açmak isteyenlerede mevzuat izin vermemiştir.
2- Hindistan, Çin ve körfez bölgesi tasarrufun kriz öncesi dünyanın para havuzu niteliğinde üç merkeziydi, bu coğrafyanın öne çıkardığı Hong Kong şehrinin ardında sermaye desteği ve kaynağı olan Çin, Dubai şehrinin ardında da körfez bölgesinin tasarrufları ve Hindistan tasarrufları varken, İstanbul finans merkezinin ardında nasıl bir tasarruf merkezi bulunacak, nasıl bir sermaye desteği olacak ve destek verecek bir ülke olacak mı? Bunun tam cevabı şuan için yoktur fakat uluslar arası politika sonucu oluşacak güç birliği İstanbul için sermaye kaybı oluşturulabilir.
3- Türk sermaye piyasasında bulunan yatırım enstrümanlarının sayısının oldukça az oluşu, bu alanda yerli yatırımcı sayısının çok düşük olması diğer bir zaafiyetimizdir. Bu tür yeni enstrümanları geliştirecek girişimci bir yatırım bankacılığı tecrübesi ve mevzuatta'da kolay işleyen bir sürecin olması gereklidir ki, hızlı bir şekilde yeni yatırım enstrümanları piyasalara sunulabilsin.

Yeni dünya ne yönde şekilleneceği henüz tam olarak kestirilemiyor fakat kabul gören bir gerçek var ki o da, yeni dünya bilgiye dayalı, ar-ge hizmetleri ve kabiliyeti yüksek kurumların, nano-teknolojik ürün ve hizmetlerin kullanıldığı bir dünyada yaşayacağız. Yeni dünya standartlarında rekabetçi bir ülke olmak finans merkezi olmak ile doğru orantılı olacak ve birbirini bütünleyecektir. Singapor bu alanda iki konu başlığını aynı ayna yönetmektedir. TEKNOPOLİS şehri ile teknoloji, bilgi ve eğitimi bir araya getirmiş bu merkez ile finans sektörünü entegre etmiş ayrıca finansal hizmetlerini bölge ile entegre haline getirmiş bu hizmetler uzun yıllar süren bir planlamanın ürünüdür. İstanbul için yapılan çalışmalarda DPT'nin bu koordinasyonu sağlamada önemli sorumluluğu olacaktır. Şehirler arasında kriz sonrası yoğun ve çetin bir rekabet süreci yaşanacak bu süreçte İFM güçlü özellikleri ile ön plana çıkacağı kesindir ve önemli olan bu uzun soluklu projenin doğru ve istikrarlı şekilde yönetilmesidir ■

Şehir	Global Finans Merkezi	Uluslar arası Finans Merkezi	Niche (Özel	Ulusal Finans Merkezi	Bölgesel Finans Merkezi
London	■	■	■	■	■
New York	■	■	■	■	■
Hong Kong		■		■	
Singapore		■		■	
Zurich		■	■	■	
Frankfurt		■		■	
Geneva		■	■		
Chicago		■		■	■
Tokyo		■		■	
Sydney		■		■	■

Kaynak: Global Financial Center İndex Mart 2007

Hakan KURT
MÜSİAD
Araştırmalar Koordinatörü

Küresel Kriz ve Ülkelerin Aldığı Tedbirler

1. Giriş

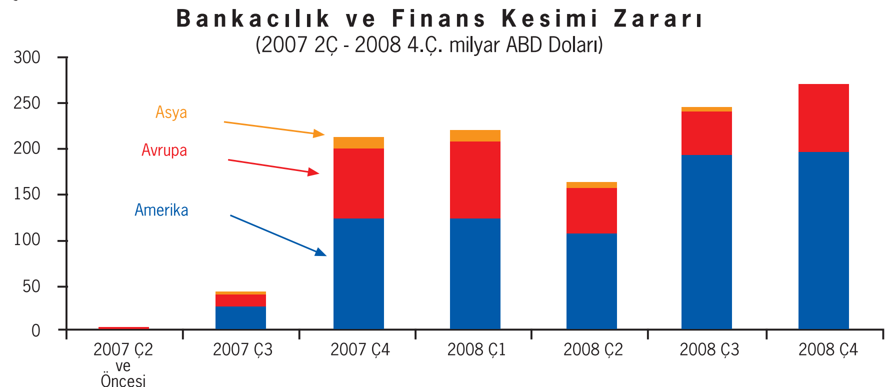
2007 yılının ikinci yarısından itibaren ABD finans piyasalarında yaşanan sıkıntılar, bugün 1929 buhranından sonraki en büyük daralmayı önümüze koymaktadır. Kapitalizm, üretime ağırlık vermeden tüketmeyi, eşit gelir dağılımı yerine "bencil" politikaların esiri olmuş sistemi insanlığa dayatmaktadır. İletişim ve erişimin, kıtalararasında mili saniyelere dayandığı bir dönemde ekonominin dengesinin; kontrolsüz denetim mekanizmalarının eline düşmesi, sistemin oluşturduğu aktörlerin ekonomiyi yanlış yönetmeleri ile balon ekonomisinin sahip olduğu kapasitenin çok üzerlerine çıkmış ve dolayısıyla balonun esnekliği bu yükü kaldıramamıştır.

IMF Ocak 2009 tahminlerine göre 60 yıl sonra ilk kez dünya ekonomisinin eksi büyüme kaydedeceği gözükmektedir. Bu tahmin, dünya ekonomisinin durumunu net bir şekilde özetlemektedir. Kriz öncelikle Mortgage (İpotekli Konut) piyasalarındaki balonun patlaması ile patlak vermiş, finans piyasaları alt üst olmuş, Lehman Brothers'ın iflas talebinde bulunması ile piyasalara duyulan güven sarsılmıştır. Psikolojiye dayalı spekülatif balon ekonomisi, bankacılık piyasasına akabinde de reel sektör piyasasına derin hasarlar vererek önce Avrupa'ya sıçramış sonra da kısa süre içerisinde Asya piyasalarına da uzanarak bu bölgeleri de etkisi altına almıştır. Amerika da kapasite kullanım oranlarında ki düşüş, önce sanayi üretim endekslerinde azalışa sonrasında bağlantılı olarak işsizlik problemine yol açmıştır. Aynı şekilde Avrupa ve Asya ekonomileri de bu olumsuzluklardan etkilenmişlerdir.

2. Kısa Bir Hasar Tespiti

Finans kesiminde başlayan kriz önce Avrupa ülkelerini sonrasında da Asya piyasalarını sardı.

Şekil-1 Bankacılık Ve Finans Kesimi Zararı

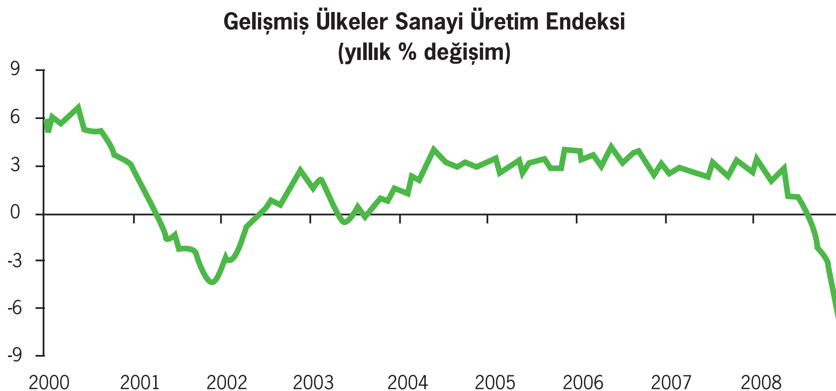
Kaynak: Merkez bankası başkanı Durmuş Yılmaz'ın boğaziçi üniversitesinde yaptığı sunum (04.03.2009).

MÜSİAD

Şekil 1'de, bankacılık ve finans kesiminde ki zarar gösterilmektedir. 2007 yılının ikinci çeyreğinden sonra başlayan zararlar ABD piyasalarında ve ekonomik entegrasyonunu tüm dünyadan daha fazla şekilde sağlamış Avrupa piyasalarında zarar 2007 yılının son çeyreğinden itibaren gözlemlenmiştir. Özellikle 2008 yılının 3.çeyreği ve son çeyreği finans kesiminde ve bankacılık kesiminde ABD'de, Avrupa ve Asya piyasalarında trilyon dolarları aşan kayıplara yol açmıştır. Özellikle finans kesiminde krize göre küçük bir rakam kabul edilen 1.2 trilyon $lık ipotekli konut piyasalarının yansımaları ile patlak veren etkilerin, 2003-2007 yılları arasında oluşan aşırı güven duygusunu insanların kaybetmesine yol açmıştır. Bu güven kaybının krizin en büyük tetikçisi olduğu spekülatif ekonomik sistemle büyüyen piyasaların yine spekülatif ekonomik sistemle küçüldüğü görülmektedir. Güven kaybı beraberinde insanları ekonomik tasarrufa sevk etmiştir. Nihayetinde krizin etkileri reel sektörde de görülmeye başlamıştır.

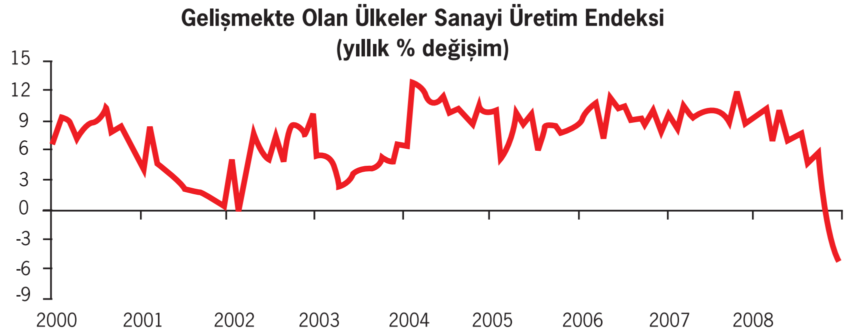
Krizin reel sektöre etkileri Şekil 2 ve Şekil 3 de 2008 yılının başından itibaren sanayi üretim endeksleri sert bir şekilde düşüş yaşanmıştır.

Şekil-2 Gelişmiş Ülkelerde Sanayi Üretim Endeksi

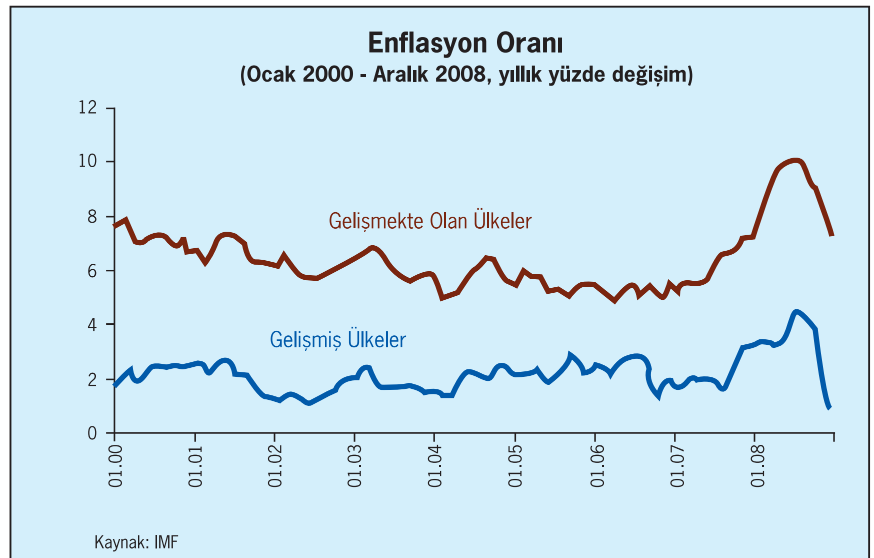
Kaynak: Merkez bankası başkanı Durmuş Yılmaz'ın boğaziçi üniversitesinde yaptığı sunum(04.03.2009).

Şekil 3-Gelişmekte Olan Ülkelerdeki Sanayi Üretim Endeksi

Kaynak: Merkez bankası başkanı Durmuş Yılmaz'ın boğaziçi üniversitesinde yaptığı sunum (04.03.2009).

Şekil-4 Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Enflasyon Oranları

Kaynak: Merkez bankası başkanı Durmuş Yılmaz'ın boğaziçi üniversitesinde yaptığı sunum (04.03.2009).

Gelişmiş ülkelerde sanayi kapasite kullanım oranı 2002 yılından itibaren yükselişe geçmiş, sonrasında 2008 yılına kadar yatay yükselen bir seyir izlemiştir. Yine gelişmekte olan ülkelerde sanayi üretim endeksleri de 2008 yılı itibariyle sert bir düşüş izlemiştir.

Yaşanmakta olan küresel daralma para politikalarında ciddi değişmelerin görülmesine sahne olmuştur. 2003 2007 yılları arasında likidite kanallarını ciddi bir denetime açık tutmadan sunan bankaların bu tavrı merkez bankalarının para politi-

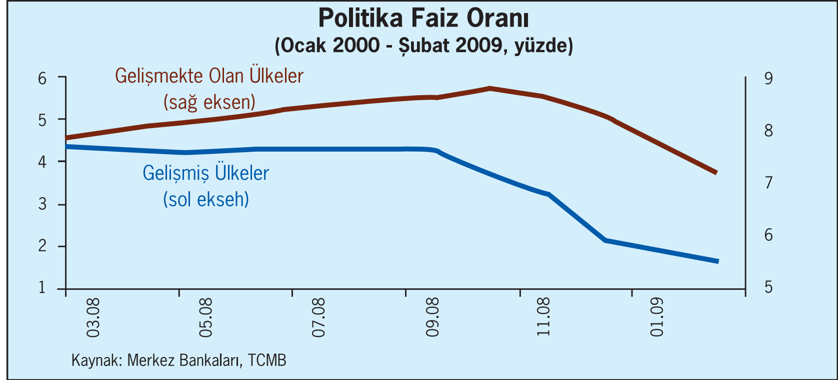

kalarında yatay bir grafik izlenmesine neden olmuştu. Grafikten de anlaşılacağı üzere gelişmekte olan ülkeler ve gelişmiş ülkeler bu yıllardan yatay bir seyir izlemiştir. Gelişmiş ülkelerin ortalama enflasyonu %2-3 bandında izlenirken, gelişmekte olan ülkelerin enflasyon oranları %6-8 bandında değişiklik göstermiştir. Küresel kriz ile birlikte stagflasyon etkileri bekleyen piyasalar, bu söylemlerin etkisi ile 2008 yılının başında bir miktar yükselirken emtia fiyatlarının karşılık vermemesi ve dolar fiyatlarının 40$ seviyesini görmesi ile enflasyonda tüm dünyada sert bir düşüş göstermiştir. Çoğu gelişmiş ülkede deflasyon beklentisi belirmektedir.

Merkez bankaları para politikaları faiz oranları açık likidite kanalları ile paralel bir seyir izlemiştir. Likiditeye kolay erişim fırsatları, gelişmiş ülkelerin para politikaları faiz oranlarını %4.5 civarında, gelişmekte olan ülkelerde ise %5 civarında seyir izlemiştir. 2008 yılının başında da belirtilen seviyelerde izlenen faiz oranları, özellikle krizin etkilerini derinden hissettirmeye başlaması ve kredi kanallarına ulaşımın zorlaşması ile faiz oranları hızla düşürülmüştür. Öyle ki Amerika Merkez Bankası FED gecelik borç verme faiz oranını %0.25'e kadar düşürmüştür. Avrupa da bir çok ülkede benzer şekilde sıfıra yakın faiz oranı uygulanmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde de faiz oranlarını ciddi şekilde aşağıya çekmişlerdir.

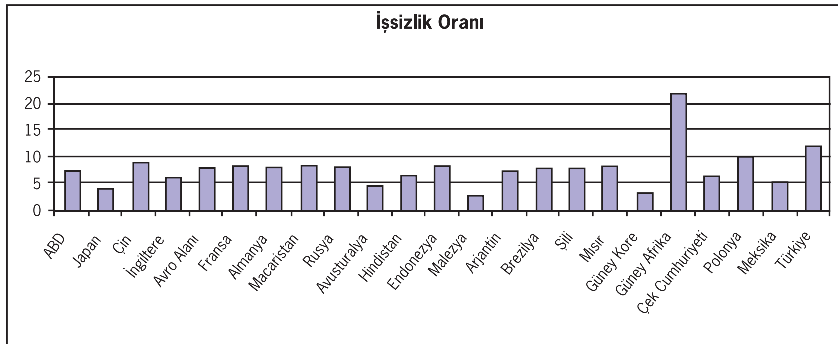
Kriz reel sektörü etkilemesi ile birlikte otomotiv ve tekstil gibi ana sektörlerde daralmalar yaşanmaya başladı. Krizin merkez üssü ABD'de General Motors, Ford, Chreysler gibi firmaların bilançolarında zararlar açıklaması ve üretim üslerinde üretimlere ara vermesi, bünyesinde çalışanların da işsiz kalmasına neden oldu.

Şekil-5: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Politika Faiz Oranları

Kaynak: Merkez bankası başkanı Durmuş Yılmaz'ın boğaziçi üniversitesinde yaptığı sunum (04.03.2009).

Şekil-6: Bazı Ülkelerde İşsizlik Oranları

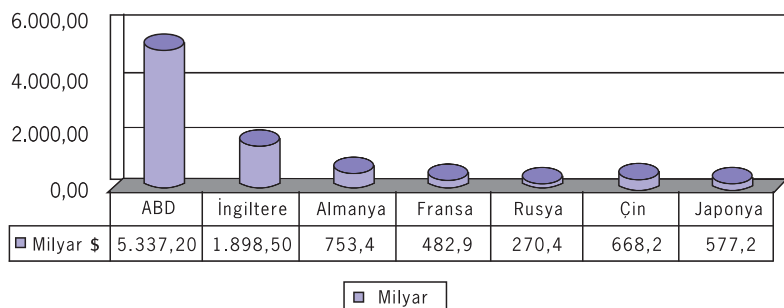

Kaynak: Doç.Dr.İbrahim Öztürk'ün kriz değerlendirmeleri.

Bu gelişmelerle birlikte önce ABD'de sonrasında tüm dünya da işsizlik oranları yükselmeye başladı. 2009 yılının Şubat ayı itibari ile; Amerika Birleşik Devletleri'nde %7.6ya yükselmiştir. Japonya'da %4.1e, Çin'de %9a, Avro alanında %6.3'e yükselmiştir. Almanya'da %7.9a, Macaristan'da %8.4e, Rusya'da %8.1e,Brezilya'da %8.2ye, Mısır'da %8.6ya, Güney Afrika'da %21,9a, Polonya'da %10.5e ve Türkiye'de %12.3'e ulaşmıştır. Küresel kriz bu yönü ile insanları umutsuzluğa, paniğe sevk etmiş dolayısı ile de piyasaların güveni kaybolmuştur.

3. Bazı Ülkelerde Alınan Tedbirler

Şekil 7-Bazı Ülkelerin Küresel Krize Karşı Aldıkları Tedbirlerin Toplam Maliyeti

	ABD	İngiltere	Almanya	Fransa	Rusya	Çin	Japonya
Milyar $	5.337,20	1.898,50	753,4	482,9	270,4	668,2	577,2

Kaynak: İş Yatırım-Krizde Ülkelerin Aldığı Tedbirler Raporu

MÜSİAD

3.1. KRİZİN MERKEZ ÜSSÜ AMERİKA'DA TEDBİRLER

3.1.1. George W.Bush Döneminde Alınan Tedbirler

Küresel krizin merkez üssü Amerika'da Başkan Bush, 700 milyar dolar tutarında; vergi indirimleri ve bankaların tahvillerini kamulaştırma gibi önlemli içeren paketi ABD senatosundan geçirerek uygulamaya koydu.

• Vergi indirimlerinden ev sahipleri, arazi sahipleri, enerji sektörü ve yeni girişimcilerin yararlanması sağlandı.

• Tedbir paketinde mevduat güvence sınırının 100 bin$'dan 250 bin$'a yükseltilmesi sağlanarak bankacılık sektörüne olan güvenin tesis edilmesi amaçlandı.

• Pakette ABD'nin Serbest Piyasa Kurulu SEC'e banko bilançolarında ki tahvillerin piyasa değerleri üzerinden hesaplanması yönteminin kaldırılması yada yumuşatması için yetki verilmesi yer aldı.

• Ayrıca kırsal alandaki okulların desteklenmesi için 5 yıllığına 3 milyar$, orta batı eyaletler başta olmak üzere felaket bölgeleri için ise 8 milyar $ yine beş yıllığına pakette yer aldı.

3.1.2. Amerika'nın Yeni Başkanı Barack Obama Döneminde Alınan Tedbirler

ABD'de yeni başkan Barack Obama'nın göreve gelmesi ile küresel krizin derinleşen etkisi karşısında gerek Amerika'nın gerekse tüm dünyanın beklentileri çok oldu. Fakat öncelikle belirtmek gerekir ki; kriz karşısında ulusal gayretlerin netice vermesi için yaşanan küresel krizlere küresel çözümler sunulması gerekmektedir. Krizlerin son bulması için trilyonlarca dolar teknik yardımların yanında mutlaka siyasal olarak uluslar arası birliğin yani global uzlaşının oluşması sağlanmalıdır. Nitekim Sonbaharda yapılan ve hiçbir netice çıkmayan Birinci G-20 zirvesinden sonra, dananın kuyruğu esas 2 Nisan'da Londra'da yapılacak zirvede kopacaktır.

Küresel krize küresel çözüm önemlidir. Ancak çanlar başka birçok açıdan da ABD için çalmaktadır. Uluslar arası gerilimlerin üst düzeye çıktığı bir dünyada küreselleşmeyi sürdürmek mümkün gözükmemektedir. Tarih bize böyle dönemlerin ardından yıkıcı savaşların geldiğini göstermektedir. 1. küreselleşme döneminde Almanya ile Fransa arasında yaşanan sürtüşmeden tüm dünyanın ekonomik buhrana sürüklendiği de bilinmektedir. Bu nedenle dünyadaki barışın ekonomide de barış getireceğini öngörmek gerekir.

Bu yüzden Obama başka adımlar atma gereğini de duymuştur. Örneğin Başkan Obama bir yıldır Amerika ve İran arasında süren gerilimi artık bitirmek için adımlar atıyor. Bunun yanı sıra Türkiye'yi, dünyada yanan çember olarak gözlenen Ortadoğu coğrafyasında barışı sağlayabilecek tek ülke, lider ülke olarak gösterdi.

Bir diğer açıdan tüm dünyanın, barış simgesi olarak gözlediği Hilary Clinton'u dış işleri bakanı olarak görevlendirdi. Dünya kamuoyunun sempatisini kazandı, ardından Hilary Clinton'u dünyayı Amerika ile sorunsuz bir politika izlemesi için dünya turuna çıkardı.

3.1.3. Paketin Muhtevası

Başkan Obama ve Joe Biden tarafından Amerika'daki ekonomik krizi aşmak için yeni bir ekonomik paket açıklandı. Biden ve Obama genel ekonomik süreci düzenlemek için, ABD'yi petrol bağımlılığından kurtarmak ve sağlık reformlarını hızlandırmak için atılan adımlara daha iddialı yeni bir ekonomik paketle destek sağlamak kararı aldılar.

787 milyar dolar tutarındaki ekonomi paketi 4 temel üzerine oluşturulmuştur.

1. Amerika'da Hemen İş Oluşturmak İçin Acil Eylem Planı.

2. Yoksul Aileler İçin Acil Yardım Planı.

3. Kredi Borcu olan Ev Sahipleri İçin Eylem Planı.

4. Finansal Krizin Aşılması İçin Tüm Araçların Kullanılması.

Yukarıdaki temeller üzerine inşa edilen Barack Obama'nın Ekonomi Paketi detaylarında aşağıdaki hususları de bünyesinde barındırmaktadır.

• Amerika'da yeni kurulacak olan işletmelere özel "Vergi Kredisi" oluşturuldu. 2009 ve 2010 yıllarında geçerli olacak bu uygulama ile her tam zamanlı çalışan için 3000$ vergi kredisi sağlandı.
• Küçük işletmelerin kredilere kolay ulaşmasını sağlayacak revize mevzuatlar yürürlüğe girdi.
• Bu meyanda küçük işletmelerin yatırım yapması ve istihdam oluşturması için 2009 yılı ile sınırlı olmak üzere 250 000$ tutarında ek teşvikten faydalanılması sağlandı.

• Yatırım Yapılan Tüm sermaye kazancı vergileri ortadan kaldırıldı. Bu uygulamaya faal olan ve yeni kurulacak olan tüm işletmeler dahil edildi.

• 2009 yılı içinde harcanacak 25 milyar $ tutarında ibr kaynak ile okul, yol, köprü, enerji gibi hızlı altyapı projeleri ile 1 milyon işin oluşturulmasına karar verildi.

• Krizi aşarken, geleceği de fırsata dönüştürmek üzere yeni nesil ürünler oluşturmak, teknolojilerini geliştirmek ve mevcut birikimlerini geleceğe aktarmak için otomotiv sektöründe 50 milyar $ bütçe aktarıldı.

• Çalışanların ve ailelerinin hemen hemen %95'ine vergi iadesi desteği sağlandı. Bu tutar, işçiler için 500 $, aileleri için ise 1000 $ tutarında vergi iadesini ihtiva etmektedir.

• Üzerlerine ipotek koyulan ve faturalarını ödemekte zorluk çeken emeklilerin, emekli mevduat ücretlerinin toplamının %15'i kadar ve 10 000$'ı geçmeyecek şekilde kredi kullandırılmasına, bu şekilde ipoteklerin kaldırılmasının sağlanmasına ve faturalarının ödenmesi ile mali sirkülasyonun oluşmasına imkan sağlandı.

• Son bir yılda %20 değer kaybeden Amerikan gayrimenkullerinin yeniden şekillendirilmesi için tüm Mortgage Sorunları, Hazine Konut-Kentsel Kalkınma (HUD) sekreterliğine yönlendirilerek planlanma yapılabilmesi organize edildi.

• Ev sahiplerine yardım etmek için mevzuat değişikliğine gidilerek yürürlükte bulundurulan iflas kodu revize edildi.

• Devlet sağlık, emniyet, itfaiye ve yeni acil tesislerin halka sunulmasında 25 milyar dolar tutarındaki verginin halktan alınmamasına karar kıldı.

• İpotek vergileri revize edilerek 10 milyon orta sınıf aileye yardımcı olunması sağlandı.

• Küresel ısınmayan neden olan karbon emisyonunu azaltmak için, yönetim karbon emisyon piyasası sistemini kurdu.
Bu sistem şirketlerin zararlı atık emisyonu yapabilmelerini sağlayan ticaretleştirilebilir hakları satarak 646 milyar dolar toplanmasına karar verdi.

• Gelecek 10 yılda sağlık reformları alanında kullanılmak üzere 634 milyar dolarlık bütçe hazırlandı.

3.1.4. Paketin değerlendirmesi ve piyasadan Gelen ilk tepkiler

3.1.5. Geithner'ın Bankacılık ve Toksik Kağıt Kurtarma Planı

Obama döneminin Hazine Bakanı Timothy Getihner; finans sektöründe yaşanan aksaklıkları temizlemek, yeni düzenin oluşmasını sağlamak, finans sektöründeki ateşi söndürmeye gayret ederek finans ve bankacılık piyasalarında güveni temin etmek için yeni bir plan açıkladı.

OBAMA BİDEN PAKETİ	İŞ DÜNYASININ TEPKİSİ
Emisyon: Küresel ısınmaya neden olan karbon emisyonunu azaltmak için, yönetim karbon emisyon piyasası sistemini öne sürüyor. Bu sistem, şirketlere zararlı atık emisyonu yapabilmelerini sağlayan ticaretleştirilebilir haklar satarak sekiz yılda 646 milyar dolar ödetecek.	Karbon emisyonun fiyatlandırılmasına şirketler genelde karşı çıkmıyor. Çünkü bu planda geleceğe dair daha kesin kararlar alabilecek ve enerji etkinliği ve yenilebilir enerji alanlarında ki yatırımlarını artırabilirler.
Sağlık: Önümüzdeki on yıl içinde sağlık reformları için kullanılması için 634 milyar dolarlık bir bütçe hazırlandı. Bu miktarın yarısı vergi artırımlarından gelirken, diğer yarısı Medicare'in sigortacılara, ilaç şirketlerine ve hastanelere ödediği paranın azaltılmasından elde edilecek.	Görünürde iş dünyası büyük ölçüde sağlık alanındaki reformları destekliyor. Ama bir takım sesler de yükselmeye başladı. Sigortacılar devlet destekli rakiplerinin yaratacağı rekabetten endişe ederken, hastaneler maliyetlerin sıkıntı yaratmasından kaygılanıyor. İlaç üreticileriyse fiyatların düşmesinden korkuyor.
Vergi Erteleme: Çokuluslu şirketler yurtdışında elde edilen karları üzerinden ödedikleri vergileri erteleyebiliyor. Yönetim bu durumun şirketleri denizaşırı ülkelerde iş yapmaya teşvik ettiğini söylüyor ve vergi ertelemelerini kısıtlayıp, diğer denizaşırı açılımlar üzerine kısıtlamalar getirerek 210 milyar dolar elde etmeyi planlıyor.	Şirketler, rakipleri yerel oranlarda daha düşük vergiler öderken, yurtdışında ki operasyonlar için ABD oranlarında vergi ödemek zorunda kalmalarının bir dezavantaj olacağından endişe ediyor. Bu şirketler, yurt dışında ki herhangi bir gelir kaybının ABD'ye işçi kazandırmaktan öte işçi kaybettirileceği düşünülüyor.
Gelir Vergisi: Obama yılda 250 bin doların üzerinde gelir elde eden aile oranını yüzde 33'ten yüzde 36'ya çıkarabilir. 370 bin doların üzerinde kazananların oranıysa yüzde 39.6'ya yükselebilir. Sermaye kazançları ve temettü oranları yüzde 15 den yüzde 20'ye çıkabilir. Mortgage faizleri indirimi ve bağışlar yüzde 28'e düşüyor.	Vergi artırımlarının yatırımları azaltacağı yönünde ki korkular iş dünyasında, konut sektöründe umutsuzca bir patlama beklentisinde olan inşaat sektörü ve mortgage işlemcilerinden ortak fon şirketlerine ve yatırımcıyı piyasada tutmaya çalışan diğer yatırım yöneticilerine kadar bir çok kişi tarafından paylaşılıyor.
Sondaj: Ekonomiyi daha temiz enerjiye döndürmek yönetimin en önemli amaçlarından biri haline geldi. Bu konuda başarılı olması, petrol ve benzin üreticilerine uygulanan bir grup vergi indirimlerinin sona erdirilmesi enerji güvenliği anlamına geliyor. Bunlar arasında deniz sondajcılığını artırması amacıyla yapılan vergi indirimleri de yer alıyor.	Petrol endüstrisi, Obama'nın planının istihdam ve enerji güvenliğini riske attığını iddiasıyla, vergi teşviklerinin devam etmesi için sert bir savaş başlatmayı planlıyor. Bununla birlikte ABD'de petrol arama maliyetlerinin artırılması petrol devlerini, yatırımlarını ve keşif çalışmalarını yurt dışında yapmaya teşvik edebilir.
Tarım Desteği: Başkan, gereksiz olduğunu düşündüğü tarım sübvansiyonlarını sona erdirmeyi planlıyor. Toplam satışları yılda 500 bin doları geçmeyen çiftçilere her yıl verilen 250 bin dolarlık ödemeleri keserek 10 yılda 9.8 milyar tasarruf etmeyi planlıyor.	2008'de lobi çalışmalarına 131 milyon dolar harcayan tarım lobisi Washington'daki dalganın en büyük savunucusu. Lobi, çiftçilerin özellikle sertleşen ekonomide pamuk, pirinç ve diğer mahsuller için yardım almadan hayatta kalamayacaklarını söylüyor.

Kaynak: BusinessWeek 8-14 Mart,2009 tarihli yayını.

Planda yer alan ayrıntılar şu şekildedir:

➢ Sorumlu ev sahipleri için para güçünü geliştirmek için önlemler alındı. İpotekli konut ödemeleri için para biriktirmeleri, ev sahiplerine kredi değişim planı aracılığıyla yardım etmek, ve İpotekli konut faiz oranların tarihsel noktalara düşürmek gibi hedefler belirlendi.
➢ Donmuş kredi pazarlarının kilidini açmak için tüketici ve ticaret insanlarına borç verme teknikleri geliştirilmiştir.Tüketicilerin ve ticaret erbaplarının borçlanmasını destekleyen ikinci pazarları güçlendirmek hedef olarak belirlendi.
➢ Sermaye yardım programı hazırlandı. ABD hazinesi yeni bir sermaye programı başlattı. Bankalar beklenen durgunluktan daha kötü olmaları durumunda sermayeye sahip olan bankaların garanti altına alınması öngörüldü.
➢ Miras varlıkları ile mücadeleye edilmeye karar verildi. Finansal sistemlerde hala düzelmeyen piyasa değerlerine miras varlıklarının neden olduğu belirtilerek, finansal enstitülerin bilançolarında belirsizlik yaratacağı düşüncesiyle mücadele etme kararı alındı.
➢ TARP sermayesinden ve özel yatırımcılar sermayesinden 75 milyar $ dan 100 milyar $a kadar kullanma hakkı tanındı. Böylece miras varlıkları almak için 500 milyar $'dan 1 trilyon $'a kadar alım gücünün genişletilmesi amaçlandı. Bu destek üç ana prensip üzerine kuruldu;

1. Her bir vergi ödeyicisinin dolar etkisini maksimize etmek
2. Özel sektör ödeyicileri ile riskin ve karın paylaşılması
3. Özel sektörün fiyat belirlemede daha etkin olması

3.1.6. Sonuç

Sonuç olarak eğer bireysel ve küresel çabalar başarıya ulaşır ve İran ile Amerika arasında diyalog sağlanırsa, ilaveten Avrupa Birliği Doğu Avrupa'nın krizden çıkmasına daha aktif destek sağlarsa, alınacak tedbirlerle 2009'un sonuna doğru resesyonun yerini daha olumlu bir havaya bırakması beklenebilir.

Tersi durumda ise bireysel planda açıklanan bir çok kurtarma paketi bataklıkta kaybolup gidebilir.

3.2. Avrupa'da Alınan Tedbirler

3.2.1.İNGİLTERE

Dünyayı saran kriz Avrupa'nın ikinci büyük ekonomisi İngiltere'yi de önlem almaya sevk etti. İngiltere'nin açıkladığı paketin büyüklüğü 400 milyar sterlini (691 milyar dolar) buldu. Hükümet bankalara 50 milyar sterline (87.8 milyar dolar) kadar sermaye enjekte ederken, bu miktarın yarısı tercihli hisse ya da sürekli faiz getiren hisseler şeklinde değerlendirildi. İngiliz hükümeti, bankaların kısa ve orta vadeli borçlanması için 250 milyar sterlini (439 milyar dolar) garanti etti.. İngiltere Merkez Bankası (BOE) bankalara, çalışmalarını sağlayacak yeterli nakit bulunmasını sağlamak için ihaleler yoluyla 200 milyar sterlin (351 milyar dolar) tutarında borç verdi. Böylece BOE'nin uygulanan likidite ihalesi sayısı iki katına çıkarken, ayrıca üç aylık sterlin ve haftalık dolar ihaleleri de para politikası olarak uygulandı.

İngiltere hükümeti, 37 milyar sterlin tutarında bir sermaye yatırımı yardımıyla Royal Bank of Scotland ile birleşme aşamasındaki HBOS ve Lloyds bankalarına bu birleşmeyi başarıyla tamamlamaları halinde destek olacağını açıkladı.

Hükümet son olarak vergi bazlı bazı önlemler açıkladı. İngiltere'de hükümet, ekonomiyi canlandırmak ve tüketiciyi noel alışverişlerine özendirmek amacıyla KDV oranlarını 2.5 puan düşürerek yüzde 15'e çekti. Uygulamanın süresi de 13 ay olarak belirlendi. 2010 yılında yapılması beklenen genel seçimin ardından, yıllık geliri 150 bin sterlinin üzerinde olanlardan alınan yüzde 40 oranındaki vergi de yüzde 54'e çıkartılması kararlaştırıldı. Hükümet ekonomiye 20 milyar sterlin civarında para enjekte ederek krizin hızını kesmeyi planladı.

Bunların yanında krizin daha da derinleşmesi ile İngiltere ikinci bir kurtarma planı daha açıkladı. Global kredi krizinden etkilenen ekonomisinin daha da yavaşlamasını önlemeye çabaları kapsamında, bankaların büyük kayıplara karşı korunmasını ve borçlarına garanti getirilmesini amaçlayan milyarlarca sterlin büyüklüğünde yeni bir kurtarma planı açıkladı. Bankalardan kredi bulmakta zorlanan tüketici ve şirketlere kredi akışını yeniden sağlamayı hedefleyen çok ayaklı plan, devletin zaten yüzde 58'ine sahip olduğu Royal Bank of Scotland'daki payının artırılmasını da öngörüyor. Son kurtarma paketine göre bankalar, belirleyecekleri riskli varlıkları belirli bir ücret karşılığın-

da sigortalanması için devlete sunabilecekler. Bankalar, plan kapsamındaki varlıklarda oluşacak ilk zararlara karşı sorumlu olmalarına rağmen, kayıplarına bir tavan belirleyebilecekler. Bu tedbir ile bankalara olan güvenin artırılması bekleniyor. İngiltere Hazinesi ayrıca bankalara sunduğu ve yıl sonuna kadar geçerliliği olan kredi garanti programının süresini bu yılın sonuna kadar uzattığını açıkladı.

İngiltere Merkez Bankası'nın, bankaların işlem yapmakta zorlandıkları varlıkları daha likit varlıklarla takas etmesini sağlayan ve bu ay süresi dolacak olan özel likidite imkanının süresi de uzatıldı.

3.2.2. ALMANYA

Avrupa'nın en büyük ekonomisine sahip olan Almanya'nın kurtarma paketinin büyüklüğü 500 milyar Euro'yu buldu. Paketin 400 milyar Euro'luk kısmı bankalar için garantilerden, 80 milyar Euro'luk kısmı bankaların sermayelendirilmesini ve 20 milyar Euro'luk kısmı garantilerin desteklenmesinden oluştu. Düzenlemeye göre para yeni oluşturulan 'mali piyasa istikrar fonu'na transfer edilecek ve bankalar gelecek yılın sonuna kadar bu fondan yararlanabilecek. Almanya'nın banka kurtarma paketinin tutarı olan 500 milyar Euro, ülkenin 2007 yılında 2.423 milyar Euro olan gayrisafi yurtiçi hasılasının yaklaşık beşte birine denk düşmektedir.

50 MİLYAR EURO'LUK BİR PAKET DAHA: Almanya'da, Angela Merkel hükümetindeki önemli isimler, yeni bir paket üzerinde anlaştı. 2010 yılına kadar sürecek paket, toplam 50 milyar Euro (67 milyar dolar) tutarında olacak. Geçtiğimiz aylarda Almanya Federal meclisinden geçen 23 milyar Euro'luk paket, aşırı tedbirli olduğu gerekçesiyle hem Almanya'da hem de dışarıda eleştirilere hedef olmuştu.

Hristiyan Demokratlar ve Sosyal Demokratlar, yaptıkları açıklamada, yeni paketin bel kemiğini, demiryollarının, yolların ve okulların iyileştirilmesi için 17-18 milyar Euro harcanmasının oluşturduğunu söyledi.

Yeni ekonomik destek paketinde altyapı ve eğitim alanında 14 milyar Euro'luk (18.76 milyar dolar) devlet yatırımı öngörülüyor. Alman şirketlerinin ekonomik koşullardan daha az etkilenmesi için 100 milyar Euro büyüklüğünde kredi garantisi sağlanması planlanıyor.

Otomobil sektörüne 1.5 milyar Euro yardım sağlanması, 2009'da 2.9 milyar Euro'luk vergi indirimi yapılması ve bu indirimin 2010'dan itibaren 6.05 milyar Euro'ya çıkarılması öngörülüyor.

Paket ayrıca, devletin sağlık katkısının azaltılmasını, çocuk başına 100 Euro olan yardımın bir defaya mahsus verilmemesini ve en az 9 yaşındaki her araç için 2 bin 500 Euro hurda indirimi yapılmasını da içeriyor.

3.2.3. FRANSA

Fransa, küresel kriz karşısında zor durumda olan bankalara 360 milyar Euro'ya kadar yardım yaptı. Kredi kriziyle karşı karşıya kalan bankalara sunulacak destek planı çerçevesinde hükümet bankalarına verdiği borçlara 5 yıl süreyle garanti getirdi. Planlamaya göre Fransa hükümetinin bankalara vereceği garantinin limiti 320 milyar Euro olacak ve bu amaçla devlet bir şirket kuracak. Bankaların yeniden sermayelendirilmesi için ikinci bir kamu şirketi daha oluşturulacak. Bu şirkete Fransa devleti tarafından 40 milyar Euro verilecek.

3.2.4. RUSYA

Gelişmekte olan ülkelerin başında gelen Rusya, finans krizine karşı toplam değeri 86 milyar dolar olan iki önlem paketini hazırladı. Paketlerde yer alan önlemler, dış borçlarını yeniden yapılandırması gereken banka ve şirketlerin kullanabileceği 50 milyar dolarlık bir fon kurulmasını ve ikinci derecede alacakları olan Rus bankalarına 950 milyar ruble (36.31 milyar dolar) verilmesini içeriyor. Rusya küresel piyasalardaki aşırı hareket nedeniyle defalarca borsasında işlemleri durdurmak zorunda kaldı. Kriz nedeniyle Svyaz Bank, Kit-Finance ve Sobinbank adlı üç Rus bankası devlet eliyle kurtarıldı.

3.3.4.MACARİSTAN

Hükümet, bankalardaki mevduat garantisini 67 bin dolara çıkardı. Macaristan Ticaret Bankası, döviz kredisi almak isteyenlere kredi vermeyi dondurdu. AB, IMF ve Dünya Bankası, küresel finansal krize yenik düşen Macaristan'ı ortaklaşa 20 milyar Euro fonlama kararı aldı. Mali piyasala-

MÜSİAD

rında baskı artan Macaristan'ın ödemeler dengesinde sürdürülebilirliğini sağlamak için hazırlanan finansman paketine 6.5 milyar Euro orta vadeli kredi katkısı yapılacak. Macaristan ile IMF arasında 17 aylık bir süreyi içeren 12.5 milyar Euro'luk stand-by anlaşması kapsamında, Dünya Bankası'nın da bu ülkeye 1 milyar Euro yardımda bulunması öngörülüyor.
Son yıllarda rekor cari ve bütçe açıklarıyla yaşayan Macaristan, küresel finansal krizde piyasalarda kontrolü kaybetmek tehlikesi yaşadığı bir dönemde 20 milyar Euro'luk finansman paketiyle döviz ihtiyacını önemli oranda karşılamış olacak.

4-Küresel Kriz Ve Türkiye'de Alınan Başlıca Tedbirler

Dünyada sürüp giden kriz ortamında bütün ülkelerin üzerinde odaklandığı temel bir takım tedbir alanları şu şekilde belirginleşiyor:

1. Şirketlerin borçlarını döndürebilmeleri için taze kaynak temini öncelik kazandığından, bunu temin etmek üzere kredi kanallarının elden geldiğince açık tutulmasını sağlamak.

2. İktisadi faaliyetteki küçülmeyi asgari düzeyde tutabilmek üzere ihracat kanallarını açık tutmak, büyümede iç piyasa dinamiklerini daha çok devreye sokmak.

3. İstihdamın korunması ve işsizlik dalgasının yayılmasını önlemek üzere büyümede kamu harcamalarını devreye sokarak elden geldiğince içeride talebi hareketlendirmeye çalışmak. Bu bağlamda Türkiye'de Hükümet ve Merkez Bankası başta olmak üzere diğer ilgili ekonomi idaresi bir dizi tedbiri devreye sokmaktadır. Aşağıda önce hükümetin, ardından da MB'nın aldığı başlıca tedbirlere yer verilmektedir.

4.1.HÜKÜMETİN ALDIĞI TEDBİRLER

4.1.1. EKONOMİ KOORDİNASYON KURULU

Demokratik toplumlarda ekonomi idaresi ve genel manada yönetişimde katılımcılığı ve etkinliği artırmak ve mutabakatı sağlamak esastır. Bu meyanda gerek kriz öncesinde bir takım öngörülerde bulunup tedbirler almak, gerekse sorunlar ortaya çıktığında "krizin idaresi" için bir koordinasyon mimarisine ihtiyaç vardır. Bilhassa kriz ortamında her kafadan bir ses çıkarak psikolojilerin, algılamaların ve beklentilerin bozulmasını engellemek üzere bir orkestra görevi görecek olan sağlıklı bir iletişim ortamının kurulması ve kriz idaresi önem kazanmaktadır.

Bize göre bu konuda, yani sağlıklı bir koordinasyon ve iletişimin tesis edilmesinde baştan beri aksaklıklar vardır. Burada en büyük görev hükümete düşmekle birlikte, iletişimin çok taraflı olacağı düşünüldüğünde, ortaya çıkan durumdan her kesim ders çıkartmalıdır.

Neticede gelinen aşamada Başbakanlıkta, Ekonomi ve Mali İşler Başkanlığı kaldırılarak, Ekonomi Koordinasyon Kurulu ile ana hizmet birimi olarak Ekonomik ve Mali İşler Genel Müdürlüğü'nün kurulması kararının alınmış olması son derece yerindedir. Zira bu sayede ekonomi ile ilgili politikaların, plan ve programların, karar ve süreçlerin tespiti ve uygulanmasında ilgili kamu kurum ve kuruluşlar ile özel kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyon sağlanacaktır. Görüşler ve algılar arasındaki uçurum kapatılacak ve bir eşgüdüm sağlanmış olacaktır. Söz konusu kurum, küresel ve ekonomik gelişmeleri izleyecek, ekonomik ve mali konular hakkında inceleme ve araştırma yapacak, bunları değerlendirip, teklifler hazırlayacaktır.

4.1.2. Kaynak Temini

➢ **Hazine Garantileri:** Kredi kanallarının açık tutulması maksadıyla Hazine'nin 2009'da sağlayabileceği toplam garanti ve ikraz limiti 1 milyar dolar artırılarak 4 milyar dolara çıkarılmıştır. Böylece güven ortamının bozulduğu bir konjonktürde devlet kredi bulmada etkin olarak devreye girmiştir.

➢ **Varlık Barışı Yasası:** Yurt dışındaki ve yurt içindeki varlıkları ekonomiye kazandırmak amacıyla Varlık Barışı Yasası Meclis'ten geçirilmiş, süreç 3 Mart 2009 tarihi itibariyle de dolmuştur. Yasanın geçerlilik tarihlerinde içeriye giren kaynağın kaynağı sorulmayacak ve sadece %2 oranında vergi kesilecekti. İlk gelen verilere göre bu kanaldan Türkiye'ye yaklaşık 13,5 milyar TL taze kaynak girmiştir.

➢ **2B Yasası:** Kamuoyunda "2-B" olarak bilinen ve orman vasfını kaybetmiş arazileri imara açmayı içeren kanun nihayet

çıkarılmıştır. MÜSİAD kriz çıkmadan bu konuda ısrarcı olmuştur. Esasen Hükümet de bu konuda bir girişimde bulunmuş, ancak Cumhurbaşkanlığı tarafından veto edilmiştir. Yaklaşık 25 milyar TL gelir beklenen bu uygulamayla, orman özelliğini yitirmiş alanlar, kadastro işlemleri yapılarak, Hazine adına tescil edilecek ve hak sahiplerine satılacaktır.

➢ **Yabancı Sermaye İçin Cazip Yatırım Araçları:** Özellikle Körfez ülkeleri gibi küresel kriz ortamında da likiditesi yüksek bölge ve ülkelerdeki yatırımcıların ağırlıklı olarak talep ettiği senet, sertifika ve benzeri finansman araçlarının ihracına imkân sağlayacak yasal birtakım düzenlemeler yapılmıştır. Böylece kâr ortaklığı ve kira sözleşmelerine dayalı olarak dışarıdan sermaye girişlerinin önü açılmıştır.

➢ **Stopaj Vergisi:** Hisse senedi kazançlarında yerli yatırımcılara uygulanan %10 oranındaki stopaj kaldırılmıştır.

➢ **Temettü Dağıtımı:** BDDK, bankaların kârlarını BDDK'ya danışmadan dağıtmamasını ve bu şekilde öz sermayelerini güçlendirmelerini istedi.

➢ **Yabancı Portföy Yönetim Şirketleriyle İlgili Düzenleme:** Bu yeni düzenlemeyle kurumlar vergisi mükellefi olma niteliklerini taşımayan yabancı fonların portföy yönetim şirketlerinin, fonlarını Türkiye'de değerlendirmelerinin önü açılarak, sadece elde ettikleri kazanç kadar vergi ödemelerinin yolu açılmıştır. Bu karar, İstanbul'u bir finans merkezi yapma çabaları açısından son derece önemlidir.

➢ **Sicil Affı:** Sicil affı konusunda yasalaşan kanuna göre, tamamen ödenen, yasanın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren 6 ay içinde kapatılan ya da banka ve özel finans kurumlarınca yeniden yapılandırılan borçlara ilişkin kayıtlar, borcunun tamamının ödenmesinin ardından silinecektir.

➢ **Çeklerle İlgili Düzenleme:** Bu yılın sonuna kadar, üzerinde yazılı keşide tarihinden önce çekin ödenmek için muhatap bankaya ibrazı geçersiz kabul edilecektir. Ayrıca 'Keşideci çekin kendisinin veya üçüncü kişinin elinden rızası olmaksızın çıkmış olduğu iddiasında ise muhatabı çeki ödemekten menedebilir' şeklindeki hüküm yürürlükten kaldırılacaktır.

4.1.3. Kamu Destekleri

➢ **KOSGEB Desteklerinin Artırılması ve Çeşitlendirilmesi:** KOSGEB bütçesinde 2008 yılında 94 Milyon TL olan Hazine Yardımı Başlangıç ödeneği 2009 yılı için 205 Milyon TL'ye çıkarılmıştır. 2009 yılı KOSGEB Bütçesi ise 329.330.000 TL'dir.

➢ **Hizmet Sektörü Kavramı:** KOSGEB desteklerinden yararlanmak için gerekli olan "imalatçı" ibaresi genişletilerek "işletme" ibaresinin yeterli kılınması sağlanmış ve KOBİ niteliğindeki tüm işletmeler kapsama alanına alınmıştır.

➢ **Cansuyu Kredileri:** 2008 yılında, KOSGEB aracılığıyla KOBİ'lere ve esnaf-sanatkara 1.6 milyar TL'lik sıfır faizli can suyu kredi desteği verildi. Bu programlardan İhracat Destek Kredisi çerçevesinde, 3.189 KOBİ 310 milyon dolar kredi kullanmış ve başvuruların krediye dönüşme oranı yüzde 85 olmuştur.

➢ Diğer taraftan 1000+1000 KOBİ Makine Teçhizat Kredisi kapsamında 941 KOBİ'ye 224 Milyon TL, İmalatçı Esnaf Sanatkar Destek Kredisi kapsamında 5108 KOBİ'ye 129 Milyon TL ve İstihdam Endeksli Can suyu Kredisi Kapsamında 12.175 KOBİ'ye 603 Milyon TL kredi kullandırılmış olup son kredi uygulaması devam etmektedir.

➢ **Mahsuplaşma:** KOSGEB desteklerinin yaygınlaşması önünde ciddi bir engel olan SSK/Bağ-Kur ve vergi borcu olanların, borçlarının desteklerden mahsup edilmesi suretiyle, desteklerden yararlanabilmesi sağlandı.

➢ **Esnaf ve Sanatkâr Kredi Sübvansiyonu:** Esnaf ve sanatkârların TESKOMB aracılığıyla Halkbank'tan kullandığı kredilerdeki sübvansiyon oranı yüzde 35'ten yüzde 50'ye çıkarılmıştır.

➢ **Aidat Borçlarında Gecikme Faizinin Silinmesi:** KOBİ'ler ve diğer bütün tüccar, sanayici ve işadamlarının oda ve borsalara, onların da TOBB'a olan aidat borçlarının asıllarının 6 ay içinde ödenmesi şartıyla gecikme faizleri silinme imkanı getirilmiştir.

➢ **İhracat Kredisi:** 2009 yılının ilk kredi faiz desteği uygulaması olan ve 1 milyar dolarlık (1.7 milyar TL'lik) kredi hacmini öngören kredi faiz desteği uygulaması

MÜSİAD

başlatıldı. Destek ile 23 milyon dolarlık bir KOSGEB kaynağı devreye sokulmuştur. Böylece 23 milyon dolar kamu kaynağıyla toplam 1 milyar dolarlık, yani 44 kat büyüklüğünde bir kredi hacmi oluşturulmuştur.

KOBİ'lere, 6 ay vadeli, vade sonunda defaten ödemeli, 200.000 USD'ye kadar kredi kullandırılacaktır. Bu destek, döviz bazlı kredi faizlerinin yüzde 10'ları aştığı bir ortamda, 6 ay için yüzde %1.18 gibi çok düşük bir faiz oranıyla uygulanacaktır.

➢ KOBİ'lerin kullanacağı kredi faizinin üçte ikisini KOSGEB, üçte birini ise yararlanıcı karşılayacaktır.

➢ Kredi Faiz Desteği uygulaması kapsamında Bankaların KOBİ'lerden talep edebileceği komisyon oranı binde 5, gayrimenkul ipoteği kullanılması durumunda alınabilecek ekspertiz masrafı ise 1000 TL ile sınırlanmıştır.

➢ İlaveten, KOBİ'lerin kullanacağı kredi faizinin üçte ikisini KOSGEB karşılayacaktır.

➢ **Kredi Garanti Fonu (KGF) Devrede:** KOSGEB kredi faiz destek uygulamaları kapsamında teminat sıkıntısı yaşayabilecek KOBİ'ler için Kredi Garanti Fonu, protokollere taraf yapılmıştır. Bu kredilere özel olarak normalde %3 olan Kredi Garanti Fonu komisyon oranının %1'e düşürülerek uygulanması sağlanmıştır.

➢ 1994-2008 yılları arasında Kredi Garanti Fonu'nun onayladığı kefalet tutarı 238 Milyon TL iken 2008 yılında 284 Milyon TL'ye çıkarılmıştır. 2007 yılında 50 Milyon TL olan toplam tutar 2008 yılında 284 Milyon TL'ye çıkarılmış böylece 5 katlık bir artış gerçekleştirilmiştir.

➢ **Vergi Barışı:** Vergi borçlarını yıllık yüzde 3 tecil faizi ile taksitlendiren Tahsilat Genel Tebliği yürürlüğe sokulmuştur. Tebliğe göre, yazılı olarak başvuran mükelleflerin borçları, 18 ay süre ile taksitlendirilecek ve lira kesirleri ilk takside ilave edilecektir. Tecil edilen borçlara yıllık yüzde 3 tecil faizi uygulanacaktır. Tebliğ ile getirilen ödeme kolaylığı "1 Eylül 2008 tarihi itibariyle vadesi geldiği halde bugüne kadar ödenmemiş olan, vergi dairelerince takip ve tahsil edilen, 2008 yılı gelir ve kazançları için tahakkuk eden geçici vergi ve bu vergi ile birlikte ödenmesi gereken damga vergisi hariç tüm amme alacaklarını" kapsayacaktır.

➢ **İhracatçıya KDV Ertelemesi:** Bu erteleme işlemi için ek süre talebinde kolaylıklar getirilmiştir. Buna göre, ihracatçı firmalar ihraç edecekleri malları KDV ödemeden alıp ihracatı üç ay içerisinde yapmayı taahhüt ediyor. Bu taahhüt sebebiyle ihraç edilen mallara ait KDV hesaplanıp tecil ediliyor (erteleniyor). Bu malların, ihracatçıya teslim tarihini izleyen aybaşından itibaren üç ay içinde ihraç edilmesi halinde, tecil edilen vergi terkin ediliyor (siliniyor). Ancak bu malların ihracatı mücbir sebepler veya beklenmedik durumlar sebebiyle gerçekleşmemişse Maliye Bakanlığı'na müracaat edilerek üç ay ek süre talep edilebiliyor. Son dönemlerde ihracat planlandığı gibi gitmediğinden bakanlığa çok yoğun başvurular yapılmaya başladı. Bakanlık da ek süre verme yetkisini illerdeki teşkilatlarına (vergi dairesi başkanlıkları ve defterdarlıklar) devretmiştir.

➢ **İletişim Vergilerinde İndirim:** Kablolu, kablosuz ve mobil internet servis sağlayıcılığı hizmetine ilişkin Özel İletişim Vergisi %15'ten %5'e indirilmiştir. Yine ön ödemeli kart satışları dahil her çeşit telekomünikasyon işletmeciliği kapsamındaki tesis, devir, nakil ve haberleşme hizmetleri, radyo ve televizyon yayınlarının uydu platformu ve kablo ortamından iletilmesine ilişkin hizmetler ile kablolu ve kablosuz internet servis sağlayıcılığı hizmeti kapsamına girmeyen, diğer telekomünikasyon hizmetlerinden %25 olan Özel İletişim Vergisi %15'e indirildi. Bakanlar Kurulu, %25 ve %15 oranlarını ayrı ayrı veya birlikte %5'e, %5 oranı ise sıfıra kadar indirmeye veya belli oranlarda artırmaya yetkili oldu.

➢ Elektronik ortamda birlikte alınabilecek muhtasar beyannameler ile sigorta prim bildirgelerinden sadece muhtasar beyanname için 20 lira damga vergisi tahsil edilmesi kararlaştırıldı.

4.1.4. İstihdam Ve Yatırım Teşvikleri

Bu teşvikler kapsamında dikkat çeken husus, teşvikler ile alınması gerekli tedbirlerin iyi bir harmanlamasının yapılmış olmasıdır.

Bir başka ifadeyle, kriz nedeniyle alınması zorunlu hale gelen tedbirlerin, bu vesile ile Türkiye'nin kriz olmasa da zaten geçmesi gereken değişim ve dönüşüm sürecine katkıda bulunması hedeflenmektedir.

➢ **Teşviklerde Sürenin Uzatılması:** Yatırım ve istihdamın teşvikine ilişkin kanunun gelir vergisi, sigorta primi ve enerji desteği uygulamaları, 1 yıl uzatılmıştır. Gelir Vergisi Stopajı Teşviki, sigorta primi işveren hissesi teşviki ile enerji desteğinden 2005`ten önce yararlanmaya başlayan ve teşviklerden yararlanma süresi 31 Aralık 2008'de sona eren iş yerleri için bu teşviklerden yararlanma süresi 31 Aralık 2009'a kadar uzatılmıştır.

➢ **Yatırım İndirimi:** Yeni çıkan teşvik yasası gereği Bakanlar Kurulu'na illeri gruplandırma ve gruplar itibarıyla teşvik edilecek sektörleri ve bunlara ilişkin yatırım ve istihdam büyüklüklerini belirleme yetkisi verilmiştir. Bu kapsamda yeni yatırım yapacak kişi ve işletmelere bu yatırımlarının bir kısmını finanse etmeye yarayan indirimli Kurumlar Vergisi oranı uygulaması başlatılacaktır. Ayrıca Bakanlar Kurulu, belirlenen illerde yapılacak yatırımın en fazla %25'ini vergi almamak suretiyle finanse etme yetkisine sahip kılındı. 50 milyon TL'yi aşan büyük ölçekli yatırımlarda ise bu şekilde finans desteği yatırım tutarının %45'ine kadar çıkarılabilecek.

➢ Tekstil, konfeksiyon ve hazır giyim, deri ve deri mamulleri sektörlerinde faaliyetlerde bulunanlardan, üretim tesislerini Bakanlar Kurulunca belirlenen illere 31 Aralık 2010 tarihine kadar nakleden ve asgari 50 kişiye istihdam sağlayan mükelleflere, bu illerdeki işletmelerde sağladıkları kazançlar için nakil tarihi izleyen hesap döneminden itibaren 5 yıl süreyle Kurumlar Vergisi oranını %50'ye kadar indirimli uygulatma konusunda Bakanlar Kurulu yetkili kılınmıştır.

➢ **Kamu Yatırımları:** Başta GAP olmak üzere bölgesel gelişme ve sosyal kalkınma projeleri için 2008-2012 döneminde 14,5 milyar TL ek finansman öngörülmüştür.

➢ **Kamuda İstihdamın Artışı:** Kamu kesimi yıl boyunca 70 bin kişilik bir memuriyet kadrosu açmıştır.

➢ **Lisanslı Depoculukta ve Ar-Ge'de Teşvik:** Gelir Vergisi Kanunu'nda yapılan değişikliklerle, lisanslı depoculuk yoluyla tarımsal ticarette ve Ar-Ge teşviklerinde devrim niteliğinde değişikler yapılmıştır. Şöyle ki; lisanslı depolardaki ürünler için düzenlenecek ürün senetleri KDV'den süresiz, gelir ve kurumlar vergisinden 5 yıl muaf olacaktır.

Lisanslı Depoculuk sistemi ile;

* Tarım ürünleri sağlıklı ortamlarda depolanabilecek,
* Sınıf, kalite ve standartları belirlenecek,
* Ürün senedi yoluyla mülkiyetinin temsili sağlanarak ticareti kolaylaşacak,
* Arz-talep dengesi sağlanacak,
*Üreticilerin ekonomik çıkarları korunacaktır.

➢ **AR-GE Destekleri:** Şirketler, çalıştırdıkları Ar-Ge personeli için gelir vergisi stopajını %90'a kadar indirimli ödeyecektir. Ar-Ge destek personelinin, 31 Aralık 2013 tarihine kadar çalışmaları karşılığında elde ettikleri ücretleri üzerinden asgari geçim indirimi düşüldükten sonra, hesaplanan gelir vergisinin doktorasını yapanlar için %90'ı, diğerleri için %80'i, verilecek muhtasar beyannamesi üzerinden tahakkuk eden vergiden indirilmek suretiyle terkin edilmiştir.

➢ Mera Alanlarının Sanayiciye Tahsisi: Gelir Vergisi Kanunu ve bazı kanunlarda değişiklik öngören metne göre, Organize Sanayi Bölgelerinin (OSB) kurulu bulunduğu mera alanları, bedel karşılığı kamulaştırılacaktır. Buna göre, 1 Ocak 2005'ten önce kesinleşen imar planlarında küçük sanayi sitesi olarak ayrılan veya bakanlık tarafından onaylanan ve yatırım programına alınan OSB'lerin bulunduğu alanlardaki mera vasıflı taşınmazlar hakkında ilgili kamu idarelerince daha önce yapılan kamulaştırma ve diğer işlemler; tezyidi (artırma) bedeli dahil kamulaştırma, faiz ve diğer bedellerin ödenmesi kaydıyla geçerli kabul edilecektir. Bu işlemlere dayanılarak ilgili gerçek ve tüzel kişiler adına tapuda yazılan tesciller korunacaktır.

➢ Keza, sit alanlarında kalan özel mülkiyet konusu taşınmazlar için belge düzenlenmesi uygulaması kaldırılacaktır.

➢ **Kamu Arazilerinin İrtifak Hakkı:** Rayiç değerlerinin, tarım ve hayvancılık yatırımları için 1, turizm yatırımları için 2,

diğer yatırımlar için 3 katından az olması kaydıyla Hazineye, özel bütçeli idarelere, il özel idarelerine veya belediyelere ait arazi veya arsaların üzerinde 49 yıl süreyle bağımsız ve sürekli nitelikli irtifak hakkı tesis edilebilmesinin önü açılmıştır.

➢ **Arazi Tescil Bedelinde Düzenleme**: Arsa ve arazi üzerine yeniden inşa olunacak tesislerin tescilinde, her bir bağımsız bölüm için 100 TL, Bayındırlık ve İskân Bakanlığının görüşü alınarak Maliye Bakanlığınca tespit ve ilan edilen sosyal mesken, işçi evleri ve bunlardan daha düşük nitelikteki meskenlerin tescilinde, her bir bağımsız bölüm için ise 50 TL alınması kararlaştırılmıştır.

➢ Bunların dışında her türlü cins ve kayıt tashihinde her bir işlem için 50 TL tahsil edilmesi ve gayrimenkul üzerine irtifak hakkı tesis ve devrinde, tesis ve devir için ödenen bedel üzerinden devir alan için binde 15 oranı uygulanmasına karar verildi.

➢ **Otomotiv Sektörü Teşvikleri:** 1979 veya daha eski model motorlu taşıtların, 30 Haziran 2010`a kadar hurdaya çıkarılması durumunda, ödenmemiş vergi, bu vergiye ilişkin gecikme zammı ve plakaya kesilen cezaları alınmayacaktır.

➢ **Eximbank İhracat Reeskont Kredileri:** Eximbank ihracat reeskont kredisi uygulama esas ve şartları yeniden düzenlenerek, bu kredilere kullanım kolaylığı getirilerek limiti de 500 milyon dolardan 1 milyar dolara yükseltilmiştir.

➢ Türk Eximbank tarafından uygulanmakta olan sevk öncesi ihracat kredisi kapsamına, mal mukabili ihracatın finansmanı da alınmıştır.

➢ İhracatın finansmanında reeskonta getirilecek senetlerde, yurt dışı bankalarca ödeme garantisi verilme şartı kaldırılmış, Türk Eximbank ve diğer ticari bankaların ödeme garantisi yeterli görülmüştür.

➢ **SSK İşveren Payı:** Ekim ayı başında istihdam paketi kapsamında SSK işveren payı 5 puan, yani % 25 oranında indirildi. Keza SSK ve Bağ-Kur primi faizlerinde yüzde 85'lik bir indirim yapılmıştır.

➢ Zorunlu istihdam kaldırılmıştır.

➢ **Kısa Çalışma Ödeneği:** Kısa çalışma ödeneğinde düzenleme yapılarak ödemeler yüzde 50 oranında artırılmış, bunun alt limiti 266 TL'den 400 TL'ye, üst limiti de 533 TL'den 800 TL'ye çıkartılmıştır. 2008 ve 2009 yıllarında kısa çalışma ödeneği için yapılan başvurularla sınırlı olmak üzere, kısa çalışma için öngörülen azami 3 aylık sürenin, 6 ay olarak uygulanması kararlaştırılmıştır.

➢ **Özürlü ve Gençlerin İstihdamı:** 18 yaşından büyük ve 29 yaşından küçük olanlar ile yaş şartı aranmaksızın 18 yaşından büyük kadınların, prime esas kazanç alt sınırı üzerinden hesaplanan sigorta primine ait işveren hisselerinin işsizlik sigortası fonundan karşılanmasında geçerlilik süresi, 1 yıldan 2 yıla çıkartılmıştır.

➢ **Özürlü ve Eski Hükümlülere Destek:** Özürlülerin ve eski hükümlülerin mesleki eğitim ve mesleki rehabilitasyonu, kendi işlerini kurmaları, özürlülerin iş bulmasını sağlayacak destek teknolojilerine ilişkin projelerine kamu kurum ve kuruluşların vereceği destekte, "proje bedelinin yüzde 50'si sınırlaması" kaldırılmıştır.

4.2. MERKEZ BANKASI'NIN ALDIĞI TEDBİRLER

MB kendi alanında piyasadaki döviz ve TL likiditesini takip ederek gerekli enstrümanları devreye sokmuştur.
Şöyle ki;

➢ **Faiz İndirimleri:** Enflasyonun düşüşü, özel nihai tüketim harcamalarındaki düşüş ve ekonomideki durgunluğa paralel olarak MB gecelik borçlanma faiz oranlarında hızlı sayılacak bir faiz indirimine gitmiştir. 17 Temmuz 2008 tarihi itibariyle %16,75 düzeyinde olan faiz oranlarında Kasım 2008 tarihi itibariyle indirim süreci başlatılmış ve 19 Şubat 2009 tarihi itibariyle %11.50 düzeyi yakalanmıştır.

➢ **Döviz Depo Faaliyetleri:** Merkez Bankası'nın kendi nezdindeki Döviz Depo Piyasası'nda aracılık faaliyetlerine başlanılmıştır.

➢ **Döviz Alım-Satım İhaleleri:** Önce döviz alım ihalesine ara verildi, döviz satım ihaleleri yoluyla döviz likiditesi sağlanması kararlaştırıldı. Ardından döviz piyasasındaki derinliğe ilişkin kaygıların azalması ile birlikte döviz satım ihalelerine ara verilmiştir.

➢ **Bankaların İşlem Yapma Limitlerinin Artırılması:** Bankaların döviz ve efektif piyasalardan işlem yapma limitleri 10,8 milyar dolara yükseltilmiştir.

➢ **Döviz Depolarının Vadesinin Uzatılması:** Bankaların, Merkez Bankası'ndan alabilecekleri döviz depolarının vadesi 1 haftadan 1 aya yükseltilmiştir.

➢ **Döviz Faizlerinin Yeniden Belirlenmesi:** %10 olarak belirlenen borç verme faiz oranları dolar için %7, Euro için %9'a düşürülmüştür.

➢ **Zorunlu Karşılık Oranları:** Mevcut ters dolarizasyon sürecine destek vermek üzere, yabancı para zorunlu karşılık oranı 2 puan azaltılarak %9 düzeyine indirilmiştir. Böylece bankacılık sistemine yaklaşık 2,5 milyar ABD doları ek döviz likiditesi sağlanmıştır (Likidite koşullarındaki gelişmelere göre bu indirimin devamı gibi, iyileşme durumunda tekrar tersi yönde bir süreç başlatılabilir.)

➢ **Döviz Karşılıklarına Faiz Ödemesi Kaldırılması:** Keza TL cinsi mevduatı ve kredileri teşvik etmek amacıyla yabancı para zorunlu karşılıklara faiz ödenmesi uygulamasına son verilmiştir.

➢ **TL Zorunlu Karşılık Faizinin Artırılması:** Türk parası zorunlu karşılıkların faiz oranı ise artırılmıştır. Bu çerçevede, Türk parası zorunlu karşılıklara ödenen faiz oranı MB'nın gecelik borçlanma faiz oranının %75'i seviyesinden %80'i seviyesine çıkarılmıştır.

Buna göre,

- Akreditifli işlemlerde akreditif bedelinin MB'na temlik edilmesi şartı kaldırıldı.

- Gerektiğinde repo işlemleri ile fonlama vadesinin uzatılması,
- İkinci el piyasadan doğrudan devlet iç borçlanma senedi alımları,
- Likidite sıkışıklığının kalıcı olarak artması ve diğer önlemlerin yeterli olmaması halinde TL zorunlu karşılıkların sınırlı ölçüde indirilmesi de gündeme alınabilecektir.
- Teknik faiz indiriminin erkene alınarak operasyonel yapının değiştireceği yönünde de mesajlar verilmiştir.

4.3. Dördüncü Ekonomi Tedbir Paketi

➢ Eximbank'ın sermayesi, 2008 yılında yapılan 500 milyon liralık artırıma ilaveten 500 milyon TL daha artırıldı.

➢ Tüketici kredilerinin maliyetini, tüm sektörleri kapsayacak şekilde Kaynak Kullanımını Destekleme Fonu'nu yüzde 33 oranında azaltılarak 5 puan düşürüldü.

➢ KOSGEB için öngörülen ödeneğe 75 milyon TL ilave yapıldı.

➢ Tarım ürünleri başta olmak üzere ihracatçının rekabet gücünün arttırılması amacıyla Destekleme Fiyat İstikrar Fonu'na bütçeden 75 milyon TL ek kaynak aktarılarak toplamda 575 trilyon liraya çıkarıldı.

➢ Yeni konutların satışından alınan yüzde 18'lik KDV'yi üç ay süreyle yüzde 8'e indirildi.

➢ Otomotiv sektörünün iç talebini canlandırarak stokları eritmek için, firmaların elinde şu anda mevcut olan araçlardan alınan ÖTV'ye üç ay süre ile indirim getirildi.

➢ Bu yıla mahsus olmak üzere, sanayide uygulanan indirimli gece tarifesini hafta sonları ve diğer resmi tatil günlerini kapsayacak şekilde yaygınlaştırıldı.

➢ Beyaz eşya ve elektronik eşyada uygulanan ÖTV de üç ay süreyle indirildi.

➢ Finans sektörü ile reel sektör arasındaki kredi akışını iyileştirmek amacıyla da yeni adımlar atılmasına karar alındı.

Kaynaklar

1- Amerika Hazinesi (www.ustreas.gov)
2- Amerika Merkez Bankası (www.federalreserve.gov)
3-Businesweek 8-14 Mart 2009 tarihli sayısı
4- TCMB
5- Central Bank of Europe
6-IMF
7-Bloomberg
8-İş Yatırım
9- Merkez Bankası Başkanı Durmuş Yılmaz'ın Boğaziçi Üniversitesinde Gerçekleştirdiği Sunum
10- Doç.Dr.İbrahim Öztürk'ün kriz değerlendirmeleri
11- www.ntvmsnbc.com

reismakina
makita
makita
3.0Ah
Li-ion
LITHIUM-ION
444 73 47
LXT
LITHIUM-ION
www.reismakina.com

Zübeyr Somuncu

Kriz Ekonominin Değil, Aynileşmenin Krizi

Anadolu'nun ekonomi ile tanışmasının getirdiği arabesk açılım sonucunda yaşanan bilinçsiz ve programsız tüketimin muhatapları ile tüketimin körüklenmesini isteyen bankaların yol açtığı krize etraflıca bir bakalım.

Etin; Sütün, Bereketin Kayboluşunun Krizi

Dedemin kazları vardı. 30 – 40 kadar kaz. Yolun karşısına geçerken beklerdik. Araba çarpmasın diye. Sonra kendileri gelirdi o paytak yürüyüşleri ile tekrar eve. Aralarına karışan yeni ördeklerle birlikte. Akarsuda topladığımız çalı – çırpılar koca bir kış için yetecek kadar yakacak olurdu. Günlük olarak temizlediğimiz ahırdaki "ahmunlar" yani fosseptiklik atıklar da samanla karıştırılır, duvara yapıştırılarak güneş ışığı altında kurutulurdu. Tarladan dönerken elde çuval, büyük baş hayvanların atıkları toplanır, bahçenin gözden uzak bölümünde kuru bir yerde istiflenirdi. Kışın yakacak olsun diye. Evlerde süt, tereyağı, pekmez, un, yufka, taze yumurta, peynir hiç eksik olmazdı. Tandırda pişirilen ekmekler çubuklara asılırdı. Yenecek olduklarında şöyle bir su serpilir, yumuşatılarak kıvamına getirilirdi.Bereketliydi herkesin evi. Elmalar, armutlar, dut, kayısı kurusu kimsenin damından, mutfağından eksik olmazdı. Buğday kavrulur, arasına biraz ceviz katılır, kavurga olarak ikram edilirdi misafirlere. Yüklükte ise yumurtalar saman arasında tutulurdu. Serin olduğu için. Misafir gidileceği zaman bir sepet yumurta, koca bir tutam tere yağı, bir bakraç yoğurt götürülür, gidilen hanenin en az 1 aylık ihtiyacı karşılanmış olurdu. Babaannem rahmetli yumurta pişireceği zaman erittiği tereyağında yumurta yüzerdi. Kaşıkla tereyağı içtiğimi bilirim ben.

Tüp Gaz Krizi

Sonra devlet baba geldi. Burası sizin yaşamanıza uygun değil. Size afet evleri yapacağız diye. Öyle güzel evler yaptı kı. Kayısı kuruttuğumuz damı olan o sıvama evlerden çatısı olan evlere geçmiştik. Mutfağı vardı, banyosu – tuvaleti ayrıydı. Ne ahır kokusu vardı, ne de tezek. Her yer mis gibiydi. Buzdolabı için bile yer yapmışlardı. Artık kazlarla, ineklerle, ahır temizlemesi ile kim uğraşacaktı ki… Önce kazlar kesildi. Ardından inekler satıldı. Zamanla yufkalar tükendi. Yumurtalar bitti. Ev yapımı tereyağı yenmez oldu. Ocaktaki yemeği çalı çırpı ile değil, tüpte pişiriyorlardı artık. Para denen nesneye gerek olmaya başlamıştı. Bu da ne elde vardı ne de avuçta. Önce evin babası çıktı gurbete. Ekmek için, tüp için, geçim için para kazanmaya. Tüp alacak para olmayınca evde KRİZ var demekti çünkü. Önceden yufkanın arasına çökeleği ve tere otunu dürüp bir bardak sütle yiyenler şimdi ocakta pişecek yemeğe mahkum olmuşlardı.

Traktör Krizi

Sonra tarlayı o eski traktörle sürmekte neydi ki. Yepyeni traktörler vardı. Neredeyse klimalısını yapacaklardı ama… Bir tane alsalar mıydı ne? Eee bankanın kredisi de hiç fena değildi yani. Bir iki hasat mevsiminde ödeyiverirlerdi canım parasını. Bir don yedi ki o sene tarla demeyin gitsin. Sonra gelen sel de ürünü perişan etti. Şu petrol fiyatları mı neyim de artınca tarladaki mahsül ancak karınlarını doyuracak para verdi o sene. Traktörün ödemesi, gübrenin borcu, hasadın parası, bankanın kredi faizi, hepsi açıkta kalmıştı. 100 paraya aldıkları traktörü 20 paraya satıp üstünü de denkleştirerek ödeseler yine de koca bir borçtan kurtulamayacaklardı. Keşke kalsaydı eski traktörleri ellerinde. Ama kimse onlara ekonomi denen bir şey olduğunu söylememişti ki!

Bankaların Bitmez Tükenmez İştahının Krizi

Bankalar ha bire al al diye kredi veriyordu. Üretilen mallara, istihdamın sağladığı gelir düzeyine bakıldığında bankaların tüketim beklentilerinin bunun çok üstünde olduğu görülüyordu. 200 şubeli bir banka daha fazla büyümek ve piyasadan daha çok pay almak için personel alımına gitmişti. Daha çok kredi kartı satacak, daha çok müşterisi olacak, daha çok insan bu kredi kartları ile alış-veriş yapacak, daha çok ciro, daha çok satış, daha yüksek kar oranları, takibe düşüp faiz sarmalında bankalara borçlanan daha çok insanlar…
Tüm bu simülasyonları diğer bankalar da yaptığı için pazar kavgası oldukça kızışmıştı.

Ekonomi bilmezliğin ucunu kaçıranlar ile, istedikleri oranda müşteri bulamayanlar için bir KRİZ vardı artık.

Alış Veriş Merkezleri'nin Krizi

Bütün bunlar yetmiyormuş gibi bir de tüketim mabetleri, devasa, göz kamaştırıcı, akıl çelici alış-veriş merkezleri girmeye başladı devreye. Bakkaldan çocukluğunda leblebi tozu alıp yiyenler, marketlerde cipsle tanışırken, şimdi komple tüketim konseptli eğlence merkezleri vardı artık. Hem yemek yiyebiliyor, hem eğlenebiliyor, hem tüketebiliyor, hem de sinemaya gidebiliyordun. Bir hamburger mönüye 10 TL, sinema biletine 12 TL, kitaba 15 TL vererek son derece sosyal ve etkin bir gün geçirmiş oluyordun artık. Beden dilini, tüketim tarzını girdiğin – gittiğin alış veriş merkezinin konsepti belirlemeye başlamıştı. Köyde tarladan bağlı – bahçeli evinde kuş cıvıltıları arasında koşuşturanlar şimdi alış-veriş merkezlerinin merdivenlerini aşındırıyorlardı. Evlerinin bahçesinde yenen elma burada 1 TL olmuştu. Avuç avuç içtikleri su da parasız değildi. Hem eve tekrar dönmek için de para gerekiyordu. Hayat hem var olması ile yaşanabilesi olduğu sanılan PARA ya, onun varlığına bağlanmıştı.

Nakit Alanı Cezalandıran Kartlı Sistemin Krizi

Kredi kartı ile satış yapan esnaf parasını bankadan tahsil etmek istediğinde ödediği komisyonu da sattığı ürüne dahil ediyordu. Lokantacı da, market de. Nakit alan ise bu durumda adeta cezalandırılıyordu. Bankalar daha çok puan, taksit, bonus vererek müşterileri kendilerine çekmeye çalışırken, herkesin sahip oldukça tüketebileceği parayı adeta bloklar halinde kredi kartlarına yatırmaları için yönlendiriyorlardı onları.

Kredili Araba Almanın Krizi

Otomobilini yenilemek isteyenin 10 bin TL kredi kullanarak yaşayacağı sıkıntıyı görememesi de başka bir krizi doğuruyordu aslında. 16 bin TL'lik bir arabayı 3 yıl vade ile 10 bin TL kredi ile alanın 3 sene sonrasında ana parası haricinde ödeyeceği ekstra paraların krizi yani. Nasıl mı? 3 yılda 3 bin TL faiz, 3 bin TL kasko, 1500 TL vergi, ve otomobilin en az 3 bin TL değer kaybı ile 10.500 TL toplamda kaybı olacaktı. Sabit geliri olan birisi için bu üç yılda telafisi mümkün olmayan bir kayıptı aslında. Tüketim tutkusu, daha yeni bir modele binme arzusu birden bire alıvermişti cebindeki parayı.

Ekonomiyi Bilmemenin Krizi

Çok geniş bir şube ağı vardı. Sattığı dönerlerin tadı herkesin damağındaydı. Önce İran sonra da Malezya'ya açılmaya karar verdi. Oradan gelenler, buradaki nüfusun yoğunluğundan, halkın tüketimdeki tutkusundan bahsediyordu. Masa başında her şeyi halletmişti. Bir iki şubesi hariç, diğer şubelerini satacak ve yurt dışına açılacaktı. Malezya ve İran'a. Hayli yüklü miktarda nakit para ile birlikte. Ama hesaba katmadığı bir şey olmuştu. Buradaki insanlar ekmek yemeye çok alışık değillerdi. Hele de ekmek arası döner yemeye. Tüm kurgusu ve ciro hayalleri suya düşmüştü.

Yanlış Yatırımın Krizi

İşleri çok iyi gidiyordu. Arsalar, bir iki daire derken arabayı da yenilemiş, güzel de bir yazlık almıştı. Yeni yapılan konut projesinden de bir tane aldığında çok iyi bir muhitte, son derece namlı, zengin insanlarla bir arada yaşayacaktı. Son beş yılda gayri menkule yaptığı yatırımla parmakla gösterilir olmuştu. İşletmesindeki makinelerin yenilenmesini ve bakımını, nakit akışını başka alanlara kaydırdığı için ciddi bir süre ötelemişti. Ana üretim kademelerinden birisi, ciddi bir bakım gerektirdiği için bir ay yatacaktı. Bu önemli iki siparişi kapasite ve süre yetersizliği nedeni ile yapamama anlamına geliyordu.

Yaşamadaki Sabit Gider Maliyetinin Krizi

Evin kirası, elektrik, su, cep – ev telefonu, internet, doğalgaz, arabanın vergisi, yaşam standartları (kişisel bakım ürünleri vs) tüm bunlar belirli bir gider kalemini teşkil ediyor. Bu ihtiyaçlarınızı karşılamak için yaptığınız çalışma sabit giderinizi karşılayamıyor ise o zaman krizdesiniz demektir. Ömrü boyunca 4 metrekarelik bir evi olan, dibek taşında öğüttüğü bir avuç pirinç veya buğday ile günlük iaşesini karşılayan insan. Onun krizi nedir dersiniz? Tabii ki dibek taşının olmayışı…

Kriz Ekonominin Krizi Değil Hem De Hiç Değil

Krizden ne anladığımız, ne kavradığımız çok önemli Yeni bir konut projesinden alamadığımız milyon dolarlık ev mi, 100 bin euroluk saati alamayışımız mı? İçecek bir avuç suyu bulamayan insanın içerisinde bulunduğu çaresizlik mi? Her şeyi satın alma odaklı bir yaşama dönüştüren o çaresizlik duygusu aşılayan sürü psikolojisi mi? Yani aynileşme mi?…

Kriz Aynileşmenin Krizi

Alışveriş merkezlerine girdiğinizde sizi daha kapıdan girerken belirli bir kalıba sokuyorlar. Güvenlikten geçiyorsunuz. Neye yaradığını hala anlayamadığım bir güvenlikten. Bir kalıba girdiğinizi o anda anlıyorsunuz. Herkesin aynı tepki, benzer tüketim refleksi geliştirmesi için kurgulanmış, planlanmış alanlara giriyorsunuz. Alışveriş merkezlerindeki tükettirme anlayışı günlük hayata da uygulandığı için hayatta da aynı refleksleri göstermeye başlıyorsunuz. Benzer mobilyalar, televizyonlar, kıyafetler, ayakkabılar, yiyecekler. Reklamlarla, gazetelerle de destekleniyor bu kurgu ve örgü… Farklı olma özgürlüğünüz kalmıyor adeta…Farklı olmanın yollarını bulduğunuzda sizin kriziniz bitmiş demektir ■